

MUSEÏON

4

Суботица, Subotica, Szabadka
2004.

MUSEÏON

4

**ГОДИШЊАК
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА**

**GODIŠNJAK
GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA**

**A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE**

Суботица, Subotica, Szabadka
2004.

САДРЖАЈ - SADRŽAJ - TARTALOM

Душица Зрнић

Проблеми музеолошке обраде збирке Емила Талијана Градског музеја Суботица	7

Ricz Péter

Podaci o srednjovekovnoj Subotici i njenoj tvrđavi.....	57
Adatok a középkori Szabadkáról és a várról.....	75

Szekeres Ágnes

Előzetes beszámoló a Szabadka - Kameniti háton 2003-ban végzett ásatásról.....	81

Nevenka Bašić Palković

Kratak istorijat stručne biblioteke Gradskog muzeja u Subotici.....	97

Viktorija Šimon Vuletić

A szabadkai multietnikus családok tagjainak identitástudata.....	111

Mirko Grlica

Zbirka građanskih portreta iz 19. veka na fotografijama iz albuma porodice Vojnić od Bajše	
19 századi polgári fényképek gyűjteménye a bajsai Vojnics család albuma alapján.....	133

Korhecz Papp Zsuzsanna

200 éve született Deák Ferenc.....	177

Mr Istvan Hulo, Florijan Horvat, Derd Tolnai

Rezultati istraživanja dinamike i strukture populacije brkate senice <i>Panurus biarmicus</i> Linneaus na Ludaškom jezeru	193

Olga Kovačev Ninkov

Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica (1894-2004).....	207
A szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti osztályának története (1894-2004).....	257

Штампање ове публикације омогућили су:

Štampanje ove publikacije omogućili su:

Ezen évkönyv megjelenését lehetővé tették:

Локална самоуправа Општине

Суботица

Lokalna samouprava Opštine

Subotica

Szabadka Község helyi

önkormányzata

Аутономна покрајина Војводина

Секретаријат за образовање и
културу

Autonomna pokrajina Vojvodina

Sekretarijat za obrazovanje i kulturu

Vajdaság Autonóm Tartomány

Tartományi Oktatási és Művelődési

Titkárság

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Душица Зрнић, биолог, музејски саветник

(Рецензент: Светозар Сантовац, музејски саветник)

ПРОБЛЕМИ МУЗЕОЛОШКЕ ОБРАДЕ ЗБИРКЕ ЕМИЛА ТАЛИЈАНА ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА

Стручни рад за стицање звања музејског саветника

Увод

Градски музеј у Суботици спада у категорију музејских установа комплексног типа, завичајног је карактера, а својим истраживачким радом покрива подручје северне и средње Бачке и тиме обухвата насељена места у општинама: Суботица, Хоргош, Кањижа, Бачка Топола и Мали Иђош. Овако организованом музејском делатношћу, богато природно и културно наслеђе региона, систематски и стручно је заштићено по свим основама Закона о културним добрима¹.

Музеј у Суботици сврстава се у ретке војвођанске музеје који у свом саставу имају и природњачку збирку о којој брине кустос биолог. Поред суботичког музеја, природњачко одељење и кустоса одељења имају музеји у Кикинди и Зрењанину, од укупно 12 музеја у Војводини. Природњачке збирке постоје у сомборском, бечејском и вршачком музеју, али немају кустоса. Овome треба додати и музејску природњачку збирку у Заводу за заштиту природе Србије, одељење у Новом Саду, где се после дужег времена музејска делатност обнавља.

Природњачко одељење Градског музеја у Суботици има неколико различитих збирки. Збирке природњачког одељења у Суботици воде се као ваневропска и збирка са наших подручја, у оквиру које имамо: зоолошку и ботаничку. Међу предметима зоолошке збирке доминира збирка птица, јаја и нешто мало сисара, а ботаничка поред хербаријума виших биљака, има нешто мало и алги, гљива и лишајева.

Постојеће збирке природњачког одељења настале су од наслеђеног материјала из периона с краја XIX и почетка XX века, када почиње музејска

---

¹ Закон о културним добрима: "Сл. гл. РС", бр. 71/94

делатност у Суботици. Предмети су касније стизали и на други начин, а систематско прикупљање почиње теренским радом кустоса одељења.

Једна од најзначајнијих збирки у данашњем природњачком одељењу је збирка балгова птица суботичког региона и свакако хербаријумска збирка др Беле Штурца.

Не треба занемарити по вредности ни ваневропску збирку која са око 80 предмета, који се чувају у Градском музеју у Суботици, представља најбогатију збирку те врсте у земљи. Нешто мало оваквих предмета налази се у Заводу за заштиту природе Србије, одељење у Новом Саду. Вредност ових препарата јесте и та што сведочи о културним и политичким збивањима у Суботици, а ако занемаримо само локални значај збирке и посматрамо је са аспекта угрожености врста чије препарате имамо, долазимо до далеко ширег значаја ове збирке.

Циљ рада

Основни циљ овог рада јесте да се утврди порекло предмета, како би се употпунили подаци у музејској документацији.

Ваневропска збирка је за музејску документацију одувек била енигма, јер се везано за њу увек помиње Оскар Војнић, а онедавно Емил Талијан. Оскар Војнић је Суботичанин по рођењу, те га суграђани због његових путовања и путописа, делом и због етнологске збирке, обожавају и спремни су да му припишу Ваневропску збирку природњачког одељења Градског музеја у Суботици. Отуда за циљ овога рада, треба поставити управо разрешење порекла предмета и утврдити да ли су из збирке Оскара Војнића или пак Емила Талијана.

Неопходно је било да се прегледа документација из историје Музеја и поменутих личности, те да се све презентује у музејској документацији.

Желим да укажем на проблематику музејске обраде предмета који се у музејима чувају и више од сто година. Проблеми настају првенствено због недоступности изворних података, што није само проблем природњачке збирке, него и других музејских збирки.

Превасходни задатак рада јесте сагледавање релевантних чињеница у обради музејских предмета и документовању стварног стања везаног за одређене предмете. Рад треба да обухвати све научне дисциплине које дају допринос што тачнијем утврђивању порекла музејских предмета.

Након утврђивања порекла предмета, идентификације и одређивања таксономских категорија, треба приступити валоризацији комплетне збирке, а не само дела који ће овде бити обухваћен.

Зоолошки предмети природњачких збирки који се чувају у музејима, посматрани са аспекта закона о заштити природних реткости, могу се сврстати у ред музеалија које имају изузетну вредност. Зато свака метода у разјашњену порекла неког предмета, даје свој допринос категоризацији музејских предмета као културних добара.

Истраживањем целокупане музејске документације музеја у Зрењанину и Суботици и архивске грађе, користећи историјске методе: хронологија, развој, узрок и последица, као и музеолошку обраду докумената и музејских предмета, утврдиће се њихово порекло.

Приликом обраде предмета, консултоване су релевантне биолошке дисциплине које служе детерминацији природног материјала, као и светски актуелна номенклатура (J. Dorst and Pierre Dandelot, 1970)².

Кратак историјат природњачке збирке Градског музеја у Суботици

Природњачка збирка постојала је још у оквиру *Друштва за библиотеку и музеј* које је основано **6. марта 1892.** године.³ Према првом познатом попису из 1901. године,⁴ природњачка збирка располаже укупно са око 300 предмета, а већ наредне 1902. године говоримо о импозантној бројци од 957 предмета.⁵ Судбину ових предмета диктирале су различите околности, тако, када је интересовање суботичке интелигенције за музејску делатност расло, број предмета се повећавао, док је у недостатку средстава, судбина музеалија била неизвесна. Политичка збивања и привредни развој града, имају значајан допринос у очувању музејских вредности, те је развој музеја у одређеном периоду стагнирао. Услед тога музеалије су један период биле смештене у суботичку гимназију, када су бригу о предметима водили њени професори.⁶ Ове осцилације и неадекватан смештај, биле су стална опасност за музејске предмете, све до 1948. године када долази до формирања музеја као институције.⁷ Тада почиње запошљавање одређених

² J. Dorst and P. Dandelot: The Larger Mammals of Africa, London, 1970.

³ Др Мирко Шулман, "Историјат Градског музеја у Суботици - од 1890 до 1947 године, Рад војвођанских музеја, 1, Нови Сад 1953, 217-220

⁴ Bibó-Bige György, A Szabadkai közkönyvtár és múzeum egylet könyvtárának és múzeumának jegyzéke, Szabadka 1901. (Суботица 1901)

⁵ A Szabadkai közkönyvtár és múzeum egyesület évkönyve, Szabadka 1902. (Суботица 1902)

⁶ Др Мирко Шулман, Историјат рада Градског музеја у Суботици од 1890 до 1947 године, Рад војвођанских музеја, 1, Нови Сад 1953, 217-220

⁷ Записник седнице Народног одбора града Суботице бр.29/1948, ИА Суботица

стручних људи који воде бригу о сакупљању и чувању музејских експоната. Премда од самог формирања музеја, у лепези музеалија постоји и знатан број природњачких предмета, музеј нема стално запосленог биолога. Очекивало се да ће се то догодити већ 1950. године, када се на Палићу, као депанданса Градског музеја у Суботици, отвара *Ловачки музеј*. Нажалост, ово се није догодило све до 1980. године, те стога и долази до пропадања природњачког материјала који спада у ред веома осетљивих за чување и конзервацију међу музејским предметима.

Да би *Ловачки музеј* на Палићу проширио своју делатност, у Суботицу из Зрењанина стиже 387 предмета,⁸ међу којима доминирају ловачки трофеји и етнолошки предмети из Африке, Азије, Јужне Америке, Северног леденог мора. Највећи део ових предмета представља заоставштину *Емила Талијана*, светског путника и ловца, човека којег неодољиво привлачи ново и непознато.

Кратак историјат рада Ловачког музеја

Идеју о оснивању *Ловачког музеја* покренуо је градски НО у децембру 1949. године који би временом требало да прерасте у Природњачки музеј.⁹ Преузимањем зграде, 15. фебруара 1950. године, у којој је требало да буде смештен музеј¹⁰, музејски радници су отпочели прикупљање предмета. Предмети изложени у овом музеју пристизали су са разних страна до његовог отварања 2. маја 1950. године. Званичном одлуком о оснивању Зоолошког врта на Палићу НО града Суботице на седници 31. маја 1950. године доноси решење којим *Ловачки музеј* улази у састав Зоолошког врта као посебно одељење.¹¹ Код отварања музејске изложбе, *Ловачки музеј* располаже са 1183 предмета од чега је на 136 м² изложено укупно 476 предмета.¹² Овим није био окончан рад на прикупљању предмета, те је тако дошло до преласка збирке *Емила Талијана*

---

⁸ АГМ Суботица 6/2,6.10.1951.

⁹ АГМ Суботица, 9/9.27.1.1951.

¹⁰ Мирко Грлица, *Ловачки музеј на Палићу*, Руковет 1-2-3/1993, Суботица 1993.

¹¹ Записник седнице Народног одбора града Суботице бр.172/1950, ИА Суботица

¹² Др Мирко Шулман, *Приказ Ловачког музеја и Зоолошког врта на Палићу*, Рад војвођанских музеја, I, Нови Сад 1952, 208-209.

из зрењанинског музеја у Ловачки музеј на Палићу, 29. септембра 1951. године.¹³ Од отварања 1950. године, према подацима за три године *Ловачки музеј* посетило је укупно 179.404 посетилаца.¹⁴ Велики број посетилаца није био гаранција за даљи рад овог музеја, тако је почетком 1955. године у локалној штампи забележено: "Ловачки музеј са Палића пренет је у Музеј, али није изложен".¹⁵

Емил Талијан

Емил Талијан је рођен као пето дете, Андора Талијана и

Вилхелмине Сервијски - Шулке, 20. фебруара 1859. године у Новом Кнежевцу (Турска Кањижа).¹⁶ Друштвени и имовински статус одредио је нека усмерења у његовом животу. Школовао се у грађанској школи у Пожуну, где је завршио гимназију и студије права. Као хусарски добровољац, војни рок је служио у Бечу, а демобилисао се 1882. године са чином поручника. Након овога почиње са својим службама у градским и жупанијским управама, а његово образовање и резултати рада утицали су да често мења службе у Торонталској жупанији, да би 1883. године постао начелник Турскобечејског среза.¹⁷

Свестрана личност по образовању и интересовању, какав је био Емил Талијан, у свакој средини одавао је добар утисак и изазивао

¹³ АГМ Суботица, 6/2, 6.10.1951.

¹⁴ АГМ Суботица, 8/2, 16.1.1951.

¹⁵ "Hrvatska riječ" 12.1.1955.

¹⁶ Szabó József, Talić Emil, a világutazó vadász, Szabó József 2002.

¹⁷ исто

велике симпатије. Његова интересовања, друштвени положај и свакако материјална ситуираност, одвели су га на велика путовања по Африци, Јужној Америци, Индији. Био је један од ретких пустолова тога времена, који је доспео до поларне белине Северног леденог океана. Оваква путовања магично су га привлачила својим изазовима и удовољавала његовим ловачким страстима, тако да се са сваког путовања враћао у свој родни крај са богатим уловом. Немирна духа, какав је био по природи, интересовао се за све различитости које су карактерисале далеке светове и давале му својеврсну специфичност. Срдачни дочеци, који су га чекали код куће, будили су у њему жељу да све лепоте ових далеких светова приближи својим суграђанима. Управо из тих разлога, његове путне торбе биле су богато напуњене разним предметима који говоре о животу народа које је упознао на својим путовањима. Одушевљен богатством природе, знао је да свом народу поред ловачких трофеја, мора дочарати и биљке егзотичног света. Тако су се у његовој торби увек могла наћи различита семена биљака које је покушавао да однегује у свом крају. Ову намеру конкретизовао је по повратку из Индије, када је са својим братом Белом на 70 јутара земље основао расадник воћака и украсних биљака. Расадник је служио за озелењавање среза и шире, јер су саднице овог расадника извожене у иностранство, чиме се постиже међународни углед како среза тако и породице Талијан.¹⁸

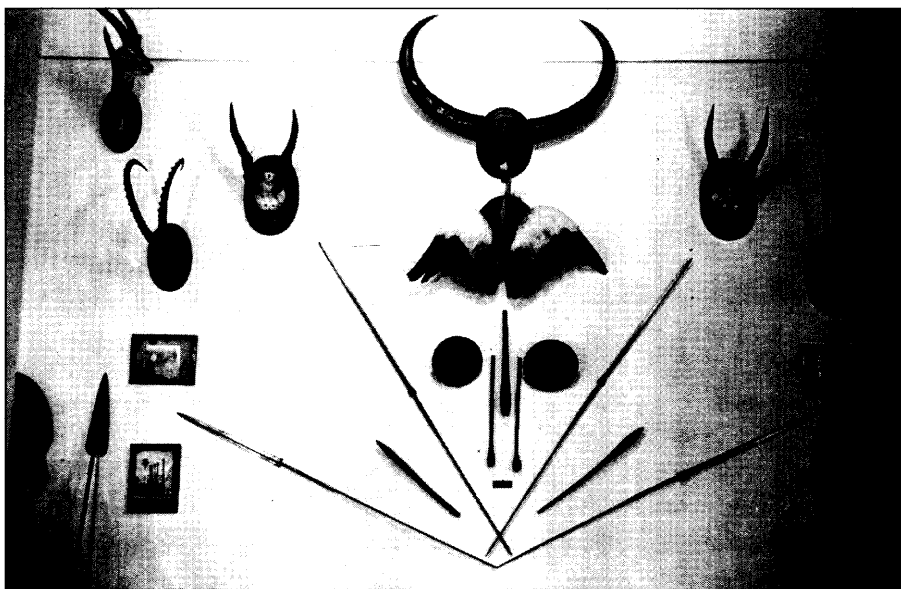
Племићко порекло за Емила Талијана није представљало баријеру, те је лако успостављао контакте са својим суграђанима. Свестан свога положаја и материјалних могућности, трудио се да што више уђе у проблематику нижих слојева тадашњег друштва, те је на себи својствен начин утицао на побољшање квалитета живљења у свом граду. На својим путовањима имао је прилику да упозна све раскоши и помпе, али и суровост сиромаштва, што га наводи да искористи свој положај и сазнање, те даје допринос и утиче на развоја Новог Кнежевца. Његовом заслугом почиње бушење артеских бунара који снабдевају житеље питком здравом водом. Покреће изградњу железнице, а у жељи да умањи последице беде, у оквиру болнице подиже прихватилиште за сиромашна и избегла лица.

Печат своје личности ставио је и на културни живот града, доводећи позоришне трупе на гостовања, организује књижевне вечери и друге видове културних збивања у Новом Кнежевцу. Оваквим својим радом проширује видике својих суграђана и осваја њихове симпатије.

Човек, какав је био Емил Талијан, могао је своју збирку да остави једино музеју, што је и учинио. Пред смрт је све предмете које је донео са

¹⁸ Szabó József, Tallián Emil, a világutazó vadász, Szabó József 2002.

путовања завештао зрењанинском музеју, који је тада био у оснивању. Тако збирка Емила Талијана заправо за зрењанински музеј представља оснивачку збирку, а садржи предмете различитог порекла и материјала. Доминирају ловачки трофеј и етнолошки предмети, а збирка фотографија, унутар које се налазило 728 фотографија са путовања Емила Талијана, доказ су свих његових авантура. Умро је 4. децембра 1911. године,¹⁹ након чега барон Бела Талијан предаје његову збирку музеју Торонталске жупаније, тј. музеју у Зрењанину. Две године након смрти Емила Талијана, Зрењанин још увек нема зграду музеја,²⁰ о чему пише Богољуб Алексић, главни жупанијски архивар, издвајајући као најдрагоценије предмете у формираном музеју, управо предмете из заоставштине Емила Талијана. Према Радишићу, прва музејска изложба била је постављена 1913. године у четири просторије жупанијске зграде где је и остала све до 1918. године, када је затворена.²¹

Фотографија са изложбе музеја у Зрењанину

¹⁹ исто

²⁰ Torontál 14/1913, 1-2

²¹ Радован Радишић, Монографија Зрењанин, Зрењанин 1966, стр. 408.

Прелазак збирке из једног у други музеј

Овако ретки и за наше прилике егзотични предмети, након формирања *Ловачког музеја* на Палићу, из зрењанинског музеја прелазе у власништво суботичког Градског музеја. Прелазак је уследио након споразума између Градског музеја у Суботици и Народног музеја у Зрењанину, а све уз одобрење Градског народног одбора, повереништво за просвету и културу, који је потписан од стране председника савета Руже Летовљев²². Овим је уследила замена предмета по записнику о преузимању предмета, а у замену Градски музеј из Суботице зрењанинском музеју даје једноцевку пушку-птичар- и један аутомат флобер²³. На основу овог договора сачињен је записник о преузимању предмета 29. септембра 1951. године²⁴. Према поменутом записнику преузима се 387, а инвентарисано је од тога 205 предмета, а за разлику између ова два броја, од 182 предмета, до сада није познат списак како би се могло утврдити о чему се ради. Предмете који су инвентраисани, записник таксативно даје само инвентарске бројеве, док увидом у инвентарски списак Народног музеја у Зрењанину можемо говорити о сваком понаособ предмету. Поменути записник потписали су чланови комисије у саставу Шандор Нађ (директор Народног музеја Зрењанин), Јосип Рашивал и Милован Петровић. Предмете је испред Градског музеја у Суботици преузео Мирко Шулман управник музеја у Суботици а предао Шандор Нађ.

Упоређујући инвентарске спискове и поменути записник, утврђено је да се не подударају у потпуности, што наводи на потребу објављивања комплетних података према инвентарским списковима. За све заинтересоване, овде мора да се напомене да ће надаље бити речи само о предметима *Емила Талијана*, зашта постоји посебан музеолошки разлог (о чему ће касније бити речи), а на списку преузетих предмета су и предмети неких других личности.

Према томе из Народног музеја у Зрењанину, у суботички музеј су пренети следећи предмети (списак дословце пренет из инвентара 1940/41. зрењанинског музеја):

²² ИА Зрењанин, фонд 160, архив.бр. 617

²³ ИА Зрењанин, фонд 160, архив.бр 617.

²⁴ АГМ Суботица, 6/2. 6.10.1951.

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
1.	1.	1.07.1940.	Кутија од палминог ткива 24 x 9,5 x 9 см	Е. Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
2.	2.	1.07.1940.	Корпа од палминог ткива, шарена 25 x 30 см	Е. Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
3.	3.	1.07.1940.	Плетен танир од палминог ткива, шарен промер 32,5 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
4.	4.	1.07.1940.	Плетен танир од палминог ткива, шарен промер 32,5 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
5.	5.	1.07.1940.	Шешир плетен од палминог ткива, вис. 15 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
6.	6.	1.07.1940.	Корпица од палминог ткива 25 x 16 x 18 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
7.	7.	1.07.1940.	Пар сандала од палминог ткива дуж. 27 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
8.	8.	1.07.1940.	Прегача украшена шкољкама шир. 80см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
9.	9.	1.07.1940.	Тканина од палме, браун вел. 77 x 55 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
10.	10.	1.07.1940.	2 ком. украшени рогови, као накит, 12 и 10,5 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
11.	1110.	13.07.1940.	Два кожна округла штита пром. 31 см	Е.Талијан Џејлон, 1912	етн.	поклон
12.	1111.	13.07.1940.	Чутура од тикве, црвена са украсима од шкољака вис. 26 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
13.	1112.	13.07.1940.	Дрвени сланик у облику рибе, заклопац дуж. 16 см	Е.Талијан Шпицберген 1911	етн.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
14.	1113.	13.07.1940.	Дрвена кашика ескимска, дуж. 21,5 см	Е.Талијан Арктик, 1911	етн.	поклон
15.	1115.	13.07.1940.	Дрвена ескимска кашика (руски тип) дуж. 19,5 см	Е.Талијан Арктик, 1911	етн.	поклон
16.	1116.	13.07.1940.	Шоља од љуске кокосовог ораха, пром. 9 см вис. 7 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
17.	1117.	13.07.1940.	Сасушен плод хлебног дрвета, пром. 15 см дуж. 21 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
18.	1118.	13.07.1940.	Чинија од тикве, лепо ишарана пром. 22 см вис. 12 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
19.	1119.	13.07.1940.	Дрвена кашика од љуске кокосовог ораха са дугачком дршком, дуж. 43 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
20.	1120.	13.07.1940.	Дрвена кашика од љуске кокосовог ораха са дугачком дршком, дуж. 43 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
21.	1121.	13.07.1940.	Корбач за слонове, са кратком дршком, дршка 28 см цео 127 см	Е.Талијан Цејлон, 1912	етн.	поклон
22.	1122.	13.07.1940.	Сталак за фризуру за време спавања, шир. 16,5 см вис. 14,5 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
23.	1123.	13.07.1940.	Дрвени буздован, лепо украшен орнаментима дуж. 61 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
24.	1124.	13.07.1940.	Дрвени буздован, лепо украшен орнаментима дуж. 61 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
25.	1125	13.07.1940.	Дрвени буздован, лепо украшен орнаментима дуж. 61 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
26.	1126.	13.07.1940.	Дрвени буздован, лепо украшен орнаментима дуж. 61 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
27.	1127.	13.07.1940.	Дрвени буздован, лепо украшен орнаментима дуж. 61 см	Е.Талијан Ист. Африка 1908	етн.	поклон
28.	1128.	13.07.1940.	Мач са пругастим балчаком и зашиљеном главом, дуж 61 см	Е.Талијан Цејлон, 1912	етн.	поклон
29.	1129.	13.07.1940.	Добош у сакралне сврхе, од лобање и костију са штапићем за ударање од кости, шир. 12 см вис. 17 см	Е.Талијан Тибет, 1912	етн.	поклон
30.	1130.	13.07.1940.	Секирица, лепо орнаментована, са металном дршком дуж. 59,5 см	Е.Талијан Цејлон, 1912	етн.	поклон
31.	1131.	13.07.1940.	Огрлица од шкољака, 91 комад, дуж. 68 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
32.	1132.	13.07.1940.	Метална (жичана) огрлица од 6 прстенова са привеском и амулетом, пром. 14,5 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
33.	1133.	13.07.1940.	Богато украшена огрлица са перлама и привесцима, пром. 23,5 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
34.	1134.	13.07.1940.	Мала кожна кецеља, ношена о појасу, са 7 привезака од шкољака, цела вис. 45 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
35.	1135.	13.07.1940.	Пар кожных рукавица, украшених разнобојним перлама и привесцима, пром. 7 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
36.	1136.	13.07.1940.	Огрлица од коже, украшена разнобојним перлама и шкољкама, пром. 17 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
37.	1137.	13.07.1940.	Пар наруквица од коже, украшене редом перла и длаком	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
38.	1138.	13.07.1940.	Пар металних привесака (спирала), пром. 9,5 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
39.	1139.	13.07.1940.	Пар кожных опанака Лапланаца, дуж. 32 см	Е. Талијан Арктик, 1911	етн.	поклон
40.	1140.	13.07.1940.	Пар кожне обуће, шарене, од Ескимана, дуж. 30 см	Е. Талијан Шпицберген, 1911	етн.	поклон
41.	1141.	13.07.1940.	Копље ратничко, дуж. 162 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
42.	1142.	13.07.1940.	Копље ратничко, дуж. 183 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
43.	1143.	13.07.1940.	Копље ратничко, дуж. 203 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
44.	1144.	13.07.1940.	Копље ратничко, дуж. 206 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
45.	1145.	13.07.1940.	Копље ратничко, дуж. 212 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
46.	1146.	13.07.1940.	Копље ратничко, дуж. 160 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
47.	1147.	13.07.1940.	Копље ратничко, дуж. 205 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
48.	1148.	13.07.1940.	Копље ратничко, од бамбуса, служи и као штап у планини, дуж. 169 см	Е.Талијан Тибет, 1912	етн.	поклон
49.	1149.	13.07.1940.	Копље ратничко, од бамбуса, служи и као штап у планини, дуж. 166 см	Е.Талијан Тибет, 1912	етн.	поклон
50.	1150.	13.07.1940.	Столица за ношење на ланцу, са три.ноге за поглавара племена, пром. 27 см шир. 13 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
51.	1151.	13.07.1940.	Ратнички штит од коже са маланом шаром, дуж. 122 см, шир. 50 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
52.	1152.	13.07.1940.	Ратнички штит од коже са маланом шаром, дуж. 96 см, шир. 54 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
53.	1153.	13.07.1940.	Ратнички штит од коже са маланом шаром, дуж. 95 см, шир. 51 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
54.	1154.	13.07.1940.	Богато украшена огрлица са привеском од шкољки, пром. 23 см	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
55.	1155.	13.07.1940.	Метални штит са лепим орнаментом, округао, пром. 32 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
56.	1156.	13.07.1940.	Ратнички лук, дуж 137 см	Е. Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
57.	1157.	13.07.1940.	Метални штит са лепим орнаментом, округао, пром. 32 см	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
58.	1162.	14.07.1940.	Кожни шешир са широким ободом, пречник 380 мм	Е.Талијан Индија, 1912	етн.	поклон
59.	1163.	14.07.1940.	Кожна огрлица са тринаест паралелних низова граната, шир. 33 мм	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
60.	1164.	14.07.1940.	Гвоздени харпун са комадом ужега, дуг 247 мм	Е.Талијан Арктик	етн.	поклон
61.	1165.	14.07.1940.	Тоболац црначког племена Масан, дуг 785 мм	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
62.	1166.	14.07.1940.	Тиквени суд с обликом уздуж пресечене боце, 343 : 164 мм	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
63.	1167.	14.07.1940.	Гвоздена наруквица облика спирално увијене опруге, дуга 185 мм	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
64.	1168.	14.07.1940.	Гвоздена наруквица, већа од бр.1167 дуга 242 мм	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
65.	1169.	14.07.1940.	Гвоздена огрлица облика спирално увијене опруге, пречника горе 200, доле 330 мм	Е.Талијан Африка, 1903	етн.	поклон
66.	1170.	14.07.1940.	Тиквена посуда украшена споља са четири низа шкољчица дуга 500 мм	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
67.	1171.	14.07.1940.	Исто као бр. 1170, само мало ужа и дужа, 550 мм	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
68.	1172.	14.07.1940.	Исто као бр. 1170.	Е.Талијан Африка, 1908	етн.	поклон
69.	1481.	21.07.1940.	Тара, (<i>Bubalis boselaphus</i>) пуњена глава, дуж. рогова 39 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
70.	1482.	21.07.1940.	Газела, (<i>Gazella dorcas</i>) пуњена глава, дуж. рогова 16 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
71.	1483.	21.07.1940.	Тара, (<i>Bubalis boselaphus</i>) пуњена глава, дуж. рогова 55 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
72.	1485.	21.07.1940.	Месингане маказице за свећу, за скидање изгорелог фитиља, дуж. 13 см, оштећен	из Петровграда	етн.	поклон
73.	1486.	21.07.1940.	Газела, (<i>Gazella dorcas</i>) пуњена глава дуж. рогова 10 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
74.	1487.	21.07.1940.	Водена антилопа. Препарат рогова дуж. 64 см, 24 пара (<i>Cobus ellipsiprimus</i> , <i>Ogilby</i>)	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
75.	1488.	23.07.1940.	Глава и крила Крунастог ждрала (<i>Grus virgo</i>)	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
76.	1489.	23.07.1940.	Глава афричког Марабу-а (<i>Leptoptilus crumeniferus</i>) 32 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
77.	1490.	23.07.1940.	Антилопа куду – препарат рогова (<i>Strepsiceros kudu</i>) дуж.рогова 51 см	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
78.	1491.	23.07.1940.	Антилопа, препарат рогова (Oreas capra) дуж. 50 см	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
79.	1492.	23.07.1940.	Два пара зуба од афричке дивље свиње (Phacochoerus africanus) 21 см,	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
80.	1493.	23.07.1940.	Кама, препарат рогов 23 пара (Bubalis caama) дуж. 35см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
81.	1494.	23.07.1940.	Крокодил – гавијал, испуњени (Gavialis gangeticus) дуж. 207 см	Е.Талијан Индија, 1912	ек.ж.	поклон
82.	1495.	23.07.1940.	Афричка дивља мачка, испуњена (Viverra malaccensis) дуж. 49 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
83.	1496.	23.07.1940.	Афрички мајмун Церко, испуњен (Cerkopithecidae) дужина без репа 61 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
84.	1497.	23.07.1940.	Дивља коза, афричка, препар. рогова (Capra ibex) дуж. рогова 48 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
85.	1498.	23.07.1940.	Кама, препарат рогова (Bubalis caama) дуж. Рогова 28 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
86.	1499.	23.07.1940.	Афрички мајмун (Абисинија) (Colobus guereza) дуж. 68 см без репа	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
87.	1500.	23.07.1940.	Афрички мајмун (Абисинија) (Colobus guereza) дуж. 85 см без репа	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
88.	1504.	23.07.1940.	Индијски бивол, препарат рогова (Buffelus bubalus) дуж. 82 см	Е.Талијан Индија, 1898	ек. ж.	поклон
89.	2033.	28.07.1940.	Четири зуба нилског коња на плочи 49 x 36 и 29 x 14	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
90.	2034.	28.07.1940.	Четири зуба нилског коња на плочи, 2 ком. 41 x 25 а 2 од 26	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
91.	2036.	28.07.1940.	Штит са испупчењем, у средини од дебеле коже 47 x 38	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
92.	2178.	02.08.1940.	Газела (Gazella dorcas) препарат рогова, 27 пари	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
93.	2179.	02.08.1940.	Кама (Bubalis саата) исто 11 пари	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
94.	2180.	02.08.1940.	Индијска козаства антилопа, преп. рогова 2 пара (Antilope cervicapra)	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
95.	2181.	02.08.1940.	Бејза (Oryx beisa) преп. рогова, 1 пар	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
96.	2182.	02.08.1940.	Црн антилоп коњ, преп. рогова 2 пара (Hippotragus niger)	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
97.	2183.	02.08.1940.	Селећа антилопа, преп.рогов. 1 пар (Antidorcas enhore)	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
98.	2184.	02.08.1940.	Шарени дамалис, преп. рогова 3 пара (Damaliscus pyrgargus)	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
99.	2185.	02.08.1940.	Ориб (Onrebia scoraria) преп. рогова, 6 пари	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
100.	2186.	02.08.1940.	Антилоп патуљица, (Madokva) преп. рогова, 5 пари	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
101.	2187.	02.08.1940.	Гну, преп. рогова 3 пара	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
102.	2188.	02.08.1940.	Карбау (Anffelus bubalus) преп.рог. 2 пара	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
103.	2189.	02.08.1940.	Срна (Capreolus caprea) преп. рогова 5 пари	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
104.	2191.	02.08.1940.	Дивокоса (Rupicapra fragus) преп.рог. 1 пар		евр. ж.	поклон
105.	2192.	02.08.1940.	Газела (Gazella dorcas) индијска преп.рог. 2 пара	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
106.	2193.	02.08.1940.	Шарени дамалис (Damaliscus pyrgargus) 1 препарат главе 75 x 56	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
107.	2194.	02.08.1940.	Ориби (Onrebia skararia) преп. глава 40 x 28	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
108.	2195.	02.08.1940.	Газела (Gazella dorcas) преп.глава 50 x 36	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
109.	2196.	02.08.1940.	Антилоп (Madokve) преп.глава 35 x 33	Е. Талијан Африка, 1909	ек. ж.	поклон
110.	2197.	02.08.1940.	Фока (Phoca groculandica) преп.глава 33 x 32	Е Талијан, гео. шир.80 дуж 58, 1911	ек.ж.	поклон
111.	2198.	02.08.1940.	Сенегалска антилопа (Damaliscus korvigum) преп. глава 72 x 53	Е. Талијан Африка, 1907	ек. ж.	поклон
112.	2199.	02.08.1940.	Гну (Connochactes faurinus) преп.глава 80 x 35	Е. Талијан Африка, 1905	ек. ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
113.	2200.	02.08.1940.	Кама (Bubalis саата) преп.глава 75 x 55	Е. Талијан Африка, Симка 1907	ек. ж.	поклон
114.	2201.	02.08.1940.	Кама (Bubalis саата) преп.глава 90 x 58	Е. Талијан Африка, Лакасели, 1907	ек. ж.	поклон
115.	2202.	02.08.1940.	Водена антилопа (Cobus ellipsiprimnus) преп. глава 97 x 94	Е. Талијан Африка, Нанди, 1907	ек. ж.	поклон
116.	2203.	03.08.1940.	Бејза (Oryx beisa) преп. глава	Е. Талијан Африка,	ек. ж.	поклон
117.	2204.	03.08.1940.	Антилопа куду преп.глава 75 x 61 (Stapsiceros kudu)	Е. Талијан Африка, Кибока, 1907	ек. ж.	поклон
118.	2205.	08.08.1940.	Крокодил испуњен вел. 162 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
119.	2206.	08.08.1940.	Крокодил испуњен вел. 150 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
120.	2207.	08.08.1940.	Крокодил испуњен вел. 210 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
121.	2208.	08.08.1940.	Морски пас испуњен вел. 158 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
122.	2209.	08.08.1940.	Змија, испуњена вис. 80 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
123.	2210.	08.08.1940.	Змија, испуњена преч. 60 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
124.	2211.	08.08.1940.	Гуштер, испуњен вел. 64 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
125.	2212.	08.08.1940.	Гуштер, испуњен вел 70 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
126.	2213.	08.08.1940.	Гуштер, испуњен вел. 32 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
127.	2214.	08.08.1940.	Ној, испуњена глава са перјем 100 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
128.	2215.	08.08.1940.	Грана са 16 птица и 1 мајмуном 150 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
129.	2216.	08.08.1940.	Афричка птица испуњена глава 40 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
130.	2217.	08.08.1940.	Фламенго, испуњен 120 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
131.	2218.	08.08.1940.	Грана са 17 птица испуњених 155 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
132.	2219.	08.08.1940.	Дивља гуска, глава испуњена вел. 27 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
133.	2220.	08.08.1940.	Дивља гуска, обична испуњена 26 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
134.	2221.	08.08.1940.	Глава тетреба, испуњена 20 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
135.	2223.	08.08.1940.	Глава тетреб кокице, испуњена вел. 8 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
136.	2224.	08.08.1940.	Тетреб цео испуњен вел.50 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
137.	2225.	08.08.1940.	Две морке испуњене целе вел. 55 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
138.	2226.	08.08.1940.	Мишар испуњен, глава вел. 45 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
139.	2227.	08.08.1940.	Глава и реп од тетреба широка 90 см	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
140.	2228.	08.08.1940.	Перје шарено, разних птица 100 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
141.	2229.	08.08.1940.	Глава и крила тетреба, шир. 85 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
142.	2230.	08.08.1940.	Глава пауна са репом 100 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
143.	2231.	08.08.1940.	Глава пауна са репом 95 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
144.	2232.	08.08.1940.	Глава носорога пуњена 90 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
145.	2233.	08.08.1940.	Глава зебре, испуњена 70 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
146.	2234.	08.08.1940.	Дивља мачка испуњена цела 50 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
147.	2235.	08.08.1940.	Дивља мачка, испуњена цела 40 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
148.	2236.	08.08.1940.	Глава нилског коња испуњена 120 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
149.	2237.	08.08.1940.	Дивља патка цела, испуњена 40 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
150.	2238.	08.08.1940.	Гњурац цео, испуњен 45 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
151.	2239.	08.08.1940.	Дивља гуска, цела испуњена 55 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
152.	2240.	08.08.1940.	Чапља цела испуњена 68 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
153.	2241.	08.08.1940.	Кашикар цео, испуњен 65 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
154.	2242.	08.08.1940.	Гњурац цео, испуњен 50 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
155.	2243.	08.08.1940.	Сребрни фазан цео испуњен 55 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
156.	2244.	08.08.1940.	Племенити фазан, цео испуњен 52 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
157.	2245.	09.08.1940.	Кашикар цео испуњен, вис 68 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
158.	2246.	09.08.1940.	Мала патка, цела вис. 25 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
159.	2247.	09.08.1940.	Ждрал цео испуњен вис. 130 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
160.	2248.	09.08.1940.	Корморан цео, испуњен вис. 43 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
161.	2249.	09.08.1940.	Кобац цео испуњен вис. 63 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
162.	2250.	09.08.1940.	Ждрал цео испуњен вис. 112 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
163.	2251.	09.08.1940.	Петао цео испуњен вис. 71 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
164.	2252.	09.08.1940.	Орао цео испуњен вис 73 см	Е.Талијан Индија	ек.ж.	поклон
165.	2253.	09.08.1940.	Несит (пеликан) цео испуњен вис. 85 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
166.	2254.	09.09.1940.	Глава афричког вепра испуњена вис. 50 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
167.	2255.	09.08.1940.	Глава фоке са предњим ногама вис. 79 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
168.	2256.	09.08.1940.	Глава фоке са предњим ногама вис. 50 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
169.	2257.	09.08.1940.	Орао из Бразилије, глава вис. 20 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
170.	2258.	09.08.1940.	Камењарка цела испуњена вис. 35 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
171.	2259.	09.08.1940.	Мајмун лењивац, са 3 ситне животиње, вис. 92 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
172.	2260.	09.08.1940.	Ризмар глава са 2 ноге и 2 зуба вис. 120 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
173.	2458.	13.01.1941.	Газела (<i>Gazella guffurosa</i>) 1 пар преп. рогова	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
174.	2459.	13.01.1941.	Антилопа патуљца (<i>Madokas</i>) 1 пар преп. рогова, 1 рог оштећен	Е.Талијан Африка, 1909	ек.ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
175.	2460.	13.01.1941.	Антилоп (<i>Cobus ellipsiprimnus</i>) 1 пар преп. рогова	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
176.	2461.	13.01.1941.	Газела, 1 пар преп. рогова	Е.Талијан Цејлон, 1900	ек.ж.	поклон
177.	2462.	13.01.1941.	Кама, препарирани рогови	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
178.	2463.	13.01.1941.	Антилоп (<i>Cobus ellipsiprimnus</i>) рогови	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
179.	2464.	13.01.1941.	Газела (<i>Gazella dorcas</i>) 1 пар преп. рогова	Е.Талијан Африка, 1905	ек.ж.	поклон
180.	2465.	13.01.1941.	Сенегалка антилопа (<i>Damaliscus</i>) 1 пар преп. рогова	Е.Талијан Африка, 1907	ек.ж.	поклон
181.	2466.	13.01.1941.	Кама (<i>Bubalis саама</i>) препарат рогова	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
182.	2469.	13.01.1941.	Носорог, вис. 55 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
183.	2470.	13.01.1941.	Носорог, вис. 53 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
184.	2471.	13.10.1941.	Носорог, вис. 35 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
185.	2472.	13.01.1941.	Носорог, вис. 39 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
186.	2473.	21.01.1941.	Два пара зуба од дивље свиње (<i>Phacochoerus africanus</i>) дуж. 19 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
187.	2474.	21.01.1941.	Два пара зуба од дивље свиње (<i>Phacochoerus africanus</i>) дуж. 21 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
188.	2475.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 20 см (<i>Phacochoerus africanus</i>)	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
189.	2476.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 23 см (<i>Phacochoerus africanus</i>)	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
190.	2477.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 20 см (Phacochaerus africanus)	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
191.	2478.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 18.см (Phacochaerus africanus)	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
192.	2479.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 14 см (Phacochaerus africanus)	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
193.	2480.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 11 см (Phacochaerus africanus)	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
194.	2481.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 16 см (Phacochaerus africanus)	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
195.	2482.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 20 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
196.	2483.	21.01.1941.	као и бр. 2474. дуж. 14 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон
197.	2484.	21.01.1941.	Један пар и 1 прав комад зуби од дивље свиње ( ) дуж. 28 см	Е.Талијан Африка	ек.ж.	поклон

Сређивањем старих инвентарских спискова Народног музеја из Зрењанина по редним бројевима, без детаљније анализе, констатује се разлика између записника и овде изнетог списка. Разлика измеђи записника о преузимању предмета и овде изнетог пописа (197 - 205), проистиче првенствено из чињенице да се рад односи искључиво на предмете Емила Талијана.

Стари инвентарски списак Народног музеја у Зрењанину, крије међу својим инвентарским бројевима и 15 (петнаест) бројева под којим је евидентирано чак 118 предмета. Ово долази отуда што код евидентирања трофејних рогова, писац ових инвентарских књига под једним бројем наводи чак 27 пари рогова исте врсте. Тако можемо констатовати да се ради о укупном броју од 300 инвентарисаних предмета, који су поклон Емила Талијана. Томе треба додати и 182 предмета која нису била инвентарисана у музеју Зрењанин, те тако долазимо до стварног броја од

205 инвентарских бројева и старе инвентарске књиге зрењанинског музеја, констатују се извесне разлике, које отежавају потпуну израду музејске документације, а то су:

Пре свега у записнику нису наведени инвентарски бројеви од 1 - 10 за које у старој књизи инвентара, у рубрици *примедбе*, стоји констатација да су предати Градском музеју у Суботици. Записник почиње бројевима 12, 13, 14, 15, 16, 17 и 18, док књига инвентара, за ове предмете наводи нове инвентарске бројеве и то етнолошког инвентара, те тиме указује да су наведени предмети остали у Зрењанину²⁵.

Одређивање места и времена сакупљања

За неке предмете као да никада нећемо моћи да утврдимо место и време сакупљања, тим пре што се већ у првим инвентарским књигама зрењанинског музеја не наводе тачни подаци.

Примера за то има више, један се налази под ред. бр. 103 и инв. бр. 2189 заведен предмет *Срна (Capreolus caprea) препарат рогова 5 пари*, а код рубрике ко је нашао, где и када стоји *Е. Талијан, Африка 1907*. Овај податак треба узети са резервом, јер се вероватно ради о махиналној грешки, аутора старе инвентарске књиге, изједначења податка налаза са претходних 10 инвентарских бројева²⁶. Други пример је ред. бр. 81. и инв. бр. 1494, крокодил – гавијал, испуњен (*Gavialis gangeticus*) дуж. 207 см, рубрика нашао, где и када пише: *Е. Талијан Индија, 1912* што сигурно не може бити, јер је Емил Талијан умро 1911. године.

Ово су подаци које наводи стара књига инвентара зрењанинског музеја, рађена 1940. године и то су заправо подаци који су најближи првобитним изворима.

Према ономе што смо до сада открили, најпоузданији подаци о месту и времену сакупљања су они који стоје на самим постаментима. Ради се о томе да је за неке препарате на самом постаменту масном бојом написано време и место улова. Оваквих препарата је врло мало и то се види из списка инвентара који се води у суботичком музеју. Ови подаци у списку писани су у оригиналу како стоје на постаментима.

²⁵ Стара инвентарска књига Народног музеја Зрењанин

²⁶ исто

Одређивање сакупљача

Преласком збирке у *Ловачки музеј* на Палићу, још више се преплићу историјске чињенице које додатно отежавају утврђивање стварног стања. Наиме до сада није позната ни једна фотографија изложених предмета у *Ловачком музеју*, иако се зна да су постојале и о чему се писало. Једини податак који говори о музејским предметима који се налазе у саставу *Ловачког музеја* на Палићу, износи Мирко Шулман²⁷, али само по броју предмета. Оно што би се могло односити на трофеје Емила Талијана, у истом раду наводи као егзотичне животиње које су изложене у првој просторији зграде музеја. Оснивањем Зоолошког врта на Палићу, НО града Суботице на седници 31. маја 1950. године²⁸ доноси решење којим *Ловачки музеј* улази у састав Зоолошког врта као посебно одељење. Решење о оснивању Зоолошког врта и регулисању рада *Ловачког музеја* у његовом саставу, уследило је након заједничког отварања Зоолошког врта и *Ловачког музеја* 2. маја 1950. године²⁹. Упоредјујући датум отварања са датумом преузимања предмета из Зрењанина, као и текста који говори о споразуму два музеја, видимо да је Ловачки музеј на Палићу већ имао неке егзотичне предмете. Каснија збивања везана за егзотичну збирку, доносе само делимично слику о пореклу егзотичних предмета у суботичком музеју.

Деловање *Ловачког музеја* трајало је пет година, тако да је музеј затворен 1955. године, након чега музејски предмети прелазе у састав Градског музеја у Суботици³⁰.

Преласком предмета из *Ловачког музеја* у Градски музеј у Суботицу, предмети који припадају природњачкој збирци заведени су у књигу инвентара природњачког одељења. Комплетан попис инвентара трајао је четири године, а предмети из Ловачког музеја уписани су током 1956. године.

У овој књизи постоје две основне рубрике *примање* и *расходовање*. Рубрика *примање* садржи следеће: број инвентара, назив предмета, датум, налазиште, врста предмета, сакупљено купљено даровано, број у збирци, док рубрику *расходовање* сачињавају: број решења о образовању комисије, датум састанка комисије, разлог расходовања и примедба. Први

²⁷ Др Мирко Шулман, Приказ Ловачког музеја и Зоолошког врта на Палићу, Рад војвођанских музеја, 1, Нови Сад 1952, 208-209

²⁸ Записник НО града Суботице бр. 172/1950, ИА Суботица

²⁹ Мирко Грлица, Ловачки музеј на Палићу, Руковет 1-2-3/1993, Суботица 1993.

³⁰ "Hrvatska riječ" 28.1.1955.

инвентарски попис преузетих предмета ни у једној од рубрика не наводи порекло егзотичних предмета. Реинвентаризацијом природњачке збирке, која је вероватно урађена почетком шездесетих година XX века, за егзотичне предмете у рубрици *расходовање - примедба* пише “из збирке Војнић Оскара”³¹. Податак који свакако збуњује, али се већ усталио у суботичкој “јавности”, па чак и у делу стручне литературе, без обзира што нема потврде о томе.

Историјска документа говоре управо супротно устаљеним наводима, о повезивању Оскара Војнића са егзотичном збирком која се чува у Градском музеју у Суботици. Истраживања везана за историјат комплетне природњачке збирке суботичког музеја³² откривају документа која јасно говоре да егзотични предмети у саставу данашње збирке не припадају збирци Оскара Војнића, него баш супротно досадашњим инвентарским књигама музеја, све више потврђују да ови предмети припадају Емилу Талијану. Ову тврдњу потврђује и водич кроз Природњачки музеј у Будимпешти, који говори о тамошњој изложби ловачких трофеја Оскара Војнића³³. За овакву изричиту тврдњу, да предмети не припадају Оскару Војнићу, говори и извештај о стању музејских збирки из 1914. године.³⁴ Овај извештај таксативно за Суботицу наводи предмете Оскара Војнића по групама, али које се односе само на етнолошке предмете, док о ловачким трофејима нема ни једне речи. Овакав исти гласник изашао је 1917. године,³⁵ али говори да од 1914 – 1916. године нема извештаја о стању у збиркама у Суботици.

Ове чињенице могу само делимично да разјасне тренутно стање у музејском инвентару, природњачке збирке Градског музеја у Суботици, када је реч о збирци Емила Талијана. Проблем се нарочито види када упоредимо бројке које се стално помињу у записнику и по књигама инвентара, јер тада констатујемо недостатак великог броја предмета. Упоређујући све напред наведене бројке, констатује се цифра од 232 предмета која припадају природњачкој збирци, а разлика, до 300 предмета, су предмети етнолошке природе. Сагледавањем свих података о преузетим предметима (инвентарисани, неинвентарисани, заведени под истим бројем) долазимо до

³¹ Стара инвентарска књига природњачке збирке

³² Душица Зрнић, Историјат развоја природњачке збирке Градског музеја у Суботици, ЕХ PANONIJA, 3-4, стр. 43-57, Суботица, 2000.

³³ Dr. Pongracz Sándor, Vezető az állattarban. Országos Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest 1937.

³⁴ Muzeumi és könyvtári értesítő, 177-178, Budapest, 1914.

³⁵ Muzeumi és könyvtári értesítő, 204, Budapest, 1917.

стварног броја преузетих предмета, а то је укупно 482 музејска предмета.

Данас се у суботичком Градском музеју, на инвентарском списку природњачког одељења,³⁶ налази знатно мањи број предмета. Разлоге због чега је такво стање у овој збирци остаје још да се утврди. Сигурно да је један од разлога што музеј кроз дуги низ година није имао у сталном радном односу кустоса – биолога, него су то били хонорарно ангажовани стручњаци или су пак исти радили волонтерски.

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
1.	1.	29.06.1981.	Phacochoerus aethiopicus – брадавичаста свиња - дерм. преп.	Е.Талијан – Африка 1907.	прир.	дар.
2.	2.	29.06.1981.	Giraffa camelopardalis – жирафа – дерм. преп.	Е.Талијан Африка	прир.	дар.
3.	3.	29.06.1981.	Tragelaphus scriptus – дерм.преп.	Е.Талијан – Африка 1907.	прир.	дар.
4.	4.	29.06.1981.	Tragelaphus sp. - дерм. преп.	Е.Талијан – Африка 1907.	прир.	дар.
5.	7.	29.06.1981.	Redunca redunca – дерм. преп.	Е.Талијан Br.East Afrika Ribigori 14/ II 1907.	прир.	дар.
6.	8.	29.06.1981.	Kobus kob - дерм. преп.	Е.Талијан Br.East Afrika 10/III 1907.	прир.	дар.
7.	10.	29.06.1981.	Kobus ellipsiprymnus - дерм.преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
8.	13.	29.06.1981.	Hippotragus equinus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.

³⁶ Нова књига инвентара природњачког одељења ГМ у Суботици

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
9.	14.	29.06.1981.	Oryx beisa - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
10.	15.	29.06.1981.	Damaliscus korrigum - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
11.	16.	29.06.1981.	Alcelaphus саама - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
12.	17.	29.06.1981.	Alcelaphus buselaphus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
13.	18.	29.06.1981.	Connochaetes taurinus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
14.	20.	29.06.1981.	Madoqua saltiana - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
15.	25.	29.06.1981.	Gazella dorcas - дерм. преп.	Е.Талијан East Afrika 18/III 1904	прир.	дар.
16.	26.	29.06.1981.	Gazella dorcas - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
17.	29.	29.06.1981.	Oreamnos americanus (Haploceras montanus) дерм. преп.	Е.Талијан Америка 1903.	прир.	дар.
18.	37.	30.06.1981.	Erignathus barbatus - дерм. преп.	Е.Талијан. Baretsovo more gš.80° gd.58° 27/III 1911.	прир.	дар.
19.	38.	30.06.1981.	Erignathus barbatus - дерм. преп.	Е.Талијан Baretsovo more gš. 75° gd. 28° 18/III 1911.	прир.	дар.
20.	39.	30.06.1981.	Crystophora cristata - дерм. преп.	Е.Талијан Baretsovo more gš. 75° gd. 28° 18/III 1911.	прир.	дар.

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
21.	40.	30.06.1981.	Diceros bicornis - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
22.	41.	30.06.1981.	Equus burshelli - дерм. преп.	Е.Талијан East Afrika 1905.	прир.	дар.
23.	43.	30.06.1981.	Hippopotamus amphibius - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
24.	44.	30.06.1981.	Lamna cornubica - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
25.	45.	30.06.1981.	Gavialis gangeticus - дерм. преп.	Е.Талијан Азија 1897.	прир.	дар.
26.	46.	30.06.1981.	Crocodilus niloticus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
27.	47.	30.06.1981.	Crocodilus sp. - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
28.	56.	1.07.1981.	Podiceps cristatus - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
29.	57.	1.07.1981.	Ardea cinerea - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
30.	59.	1.07.1981.	Platalea leucorodia - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
31.	74.	29.09.1981.	Grus grus - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
32.	116.	21.09.1988.	Tetrao urugallus - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
33.	121.	21.09.1988.	Branta ruficollis - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
34.	122.	21.09.1988.	Anser anser - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
35.	315.	19.04.1989.	Tetrao urugallus - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
36.	339.	21.02.1995.	Hystrix cristata - дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
37.	340.	21.02.1995.	Gazella leptoceros - дерм. преп.	Е.Талијан Kel.Afrika 18/III 1907.	прир.	дар.
38.	341.	24.02.1995.	Cercopithecus mitis - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.

Ред. бр.	Инв. бр.	Датум	Предмет, материјал, вел. и теж.	Нашао, и када	Збирка	Набавка
39.	342.	24.02.1995.	Colobus abyssinicus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
40.	343.	25.02.1995.	Colobus abyssinicus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
41.	344.	25.02.1995.	Hippotagus equinus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907	прир.	дар.
42.	347.	26.02.1995.	Dasypus novemcinctus – дерм. преп.	Е.Талијан	прир.	дар.
43.	348.	26.02.1995.	Struthio camelus - дерм.препарат главе	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
44.	351.	27.02.1995.	hyaena hyaena – дерм. преп.	Е.Талијан East Afrika 1909.	прир.	дар.
45.	357.	1.03.1995.	Alcelaphus buselaphus - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
46.	358.	1.03.1995.	Taurotragus oryx - дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907.	прир.	дар.
47.	359.	1.03.1995.	Kobus vardoni – дерм. преп.	Е.Талијан Африка 1907	прир.	дар.

Овако сређен инвентарски попис предмета по редним бројевима доводи нас до фрапантне чињенице да се данас у Градском музеју у Суботици, од преузетих 482 предмета, чува свега 53 предмета дермопластичних препарата који припадају збирци Емила Талијана. Знамо да је део трофејних рогова из ове збирке отишао у Завод за заштиту природе Нови Сад, ради се о релативно малом броју, али нема документације по којој основи су тамо пренети.

Пажљивији посетиоци Зоолошког врта на Палићу, запазиће на неким објектима врта, трофејне рогове антилопа, који би могли бити саставни део збирке Емила Талијана.

Треба да се зна да у музејском депоу има још предмета који би се можда могли сврстати у збирку Емила Талијана, али за то су потребна још додатна истраживања. Ради се о томе да су његови савременици са нашег подручја били Оскар Војнић - Суботица, Балинт Фернбах - Сонта, Арсеније Дамаскин - Хајдучица, Феликс Харнонкура - Ечка и неки други. Истражујући у архивама, срећу се подаци о конфискацији са детаљнијим

пописом предмета, али се не наводе власници, те се за неке предмете у суботичком музеју, још увек не може са сигурношћу тврдити коме од поменутих ловаца су припадали. Једино што је сигурно, нема предмета Оскара Војнића, јер су те предмете из Суботице преузели његов брат са женом³⁷ и исти су били излагани 1937. године у Будимпешти.³⁸

Одређивање места и времена препарирања

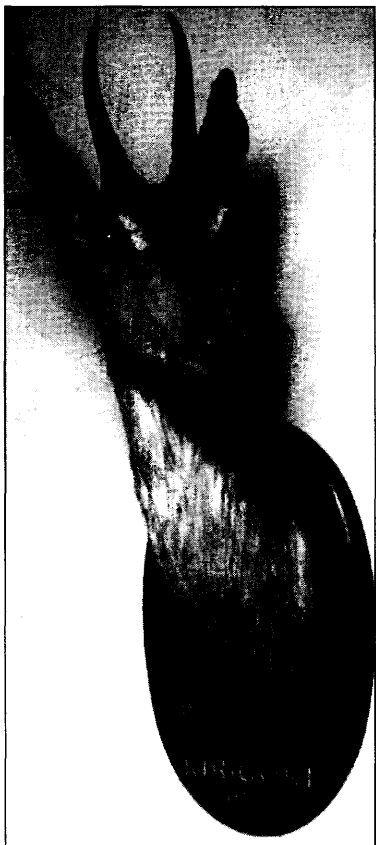
Предмети Емила Талијана препарирани су у две препараторске радионице. Ово можемо да тврдимо на основу облика постамената који чине саставни део експоната и служе за његово качење.

Предмети за које смо до сада утврдили да су Емила Талијана, налазе се на две врсте постамената. Једни су јајоликог облика и заобљени по ивици, у боји дрвета, а то су предмети будимпештанске радионице. На неким од оваквих постамената стоји месингана плочица са подацима и то:

Szikla Szilágyi Tanszerkészítő Intézet
Budapest, VII, Amazon utca 13 sz.

Друга врста постамената рађена је у дуборезу, са изгледом стилизованог штита, тамно обојени. Неки од ових постамената на полеђини још увек имају сачувану налепницу са подацима радионице. То су постаменти бечке радионице на којима стоји PRÄPARIERT von FRANC KALKUS WIEN XVIII.

Ови подаци указују да су радионице израђивале одређене врсте постамената који су им били уједно и заштитни знак.

Redunca redunca

³⁷ ИА Суботица, О : II 79/915

³⁸ исто као 32

Одређивање таксономских категорија

Одређивање таксономских категорија на оваквим предметима старим сто и више година, изузетно је тешко. Предмети пре свега немају све елементе за детерминацију, облик предмета је дело препаратора и не мора увек бити потпуно одговарајући природном изгледу. Неадекватан смештај, утиче на промену боје крзна као значајног податка за таксономе.

Све су то отежавајуће околности које не можемо занемарити. Због стања у збирци, запуштеног депоа, прибегло се инвентарисању предмета уз минималну литературу за детерминацију. Такав инвентар сачињен је, по налогу директора, одмах по доласку кустоса биолога. Касније, током свог рада, кустос биолог набавља новију литературу и врши проверу детерминације, опет на бази таксономских елемената како се виде на предметима.

Као пример за одређивање таксономске категорије и свих проблема који се овде сусрећу, наводим проблематику око детерминације *Equus burchelli* Gray.

Equus burchelli Gray – зебра – Ова зебра ишарана је штрафтама до копита, висина код рамена 130 – 140 цм. Личи на коња, али има кратке уши. Усправна грива пружа се дуж врата. Основна боја је бела или светло жута, са тамним пругама дуж целог тела. За ову врсту наводе се две форме *böhmi* и *antiquorum*. Ове две форме међусобно се разликују по изгледу и распореду тамних пруга у карличном и бутном делу тела, као и по изгледу тамних пруга при копиту. Обзиром да у збирци имам само дермопластични препарат главе, код одређивања зебре задржала сам се само на врсти.

Поред тога, ја сам на основу изгледа препарта главе зебре одредила да је то врста *burchelli* а не *grevyi*, које се међусобно разликују по изгледу вршних делова ушију и по изгледу и дужини главе. Врста *grevyi* има заобљене врхове ушију и нешто ужу и дужу лобању, за разлику од врсте *burchelli* која у пределу очију има ширу лобању и горњовиличну кост ширу. Ово је само на основу изгледа главе, мада разлика између *burchelli* и *zebra* има у изгледу трбушног дела крзна и карличног дела кичменог стуба. За врсту *zebra* на карличном делу кичменог стуба карактеристичне су кратке попречне тамне шаре и стомак без тамних шара. Пошто ове делове зебре немам, главна таксономска карактеристика за одређивање препарата зебре је у овом случају глава.

Зебри има много врста, локалног и географског карактера, па их је тешко означити (чак нема две исте).³⁹ Основне врсте су: **grant's** (böhmí = granti), **champan's**, **burchell's**.

Сличан зебри је и проблем детерминације жирафе код које се за врсту **Giraffa camelopardalis** наводи чак пет форми; **camelopardalis**, **reticulata**, **rothschildi**, **tippelskirchi** и **giraffa**. Они се међусобно разликују по изгледу кврге на средини чела (прве три наведене) а свих пет по изгледу и распореду тамних пега у доњем делу ногу. Обзиром на наведене разлике које се на препарату код нас у збирци не могу тачније утврдити, задржала сам се само на одређивању врсте.⁴⁰

Све ово упућује нас на даљи рад око одређивања таксономских категорија које треба да се изврши у виду супервизије свих предмета природњачке збирке Градског музеја у Суботици, па самим тим и збирке Емила Талијана. Ово очекујемо да ураде стручњаци Природњачког музеја из Београда, који су, већ у зависности од врсте предмета, специјализовали одговарајућу област. Након тога, уважавајући мишљење стручњака Природњачког музеја из Београда, извршиће се категоризација вредности збирке са аспекта музеологије.

Формирање стручних картона

Стручни картони треба да настају као крајњи резултат свих ових истраживања. Како је то дуготрајан процес, а суботички музеј је до прошле године имао само једног кустоса – биолога, музејски картони сачињени су на бази расположивих података.

Сматрамо да је сваки музејски предмет значајан те га треба чувати. Основна музејска документација за збирку Емила Талијана, сачињена је највећим делом током 1981. године. Све релевантне чињенице, до којих се дошло овим истраживањем, као и резултате супервизије таксономских категорија, накнадно се могу унети у музејску документацију. Можда би чак требало, зависно од мишљења матичне службе, извршити реинвентаризацију овог дела збирке.

Предмети Емила Талијана, као и други зоолошки препарати, заведени су у зоолошку књигу инвентара. Првобитан инвентар у новој књизи инвентара сачињен је на основу података из претходне књиге инвентара и старих картона до којих се дошло. Како се овим радом

³⁹ Jean Dorst and Pierre Dandelot, *The Larger Mammals of Africa*, London, 1970.

⁴⁰ исто

показало да у свему томе има доста грешака, констатујемо да их сада треба и исправити. Исправке треба учинити и у Музејском документационом центру, где су достављени деведесетих година, заједно са осталим подацима о инвентару других збирки у суботичком музеју.

Додељивање инвентарских бројева

Доласком у музеј, кустос биолог затиче хаотично стање у природњачкој збирци. Предмети су се налазили свуда, на поду, окачени о зид, пребачени један преко другог, у некаквим “пријемним депоима” који су били све сем пријемног депоа. У оваквом стању депоа, следило је пре свега сређивање предмета по збиркама и обезбеђивање простора за манипулисање предметима у депоу. Као следећа радња, извршена је дезинфекција комплетног депоа и након тога устројавање по инвентарским бројевима.

Ради боље прегледности и руковања збирком у депоу, сваки предмет добија одговарајући инвентарски број. Природа предмета диктира начин додељивања инвентарског броја сваком предмету. За доделу инвентарских бројева, могу да се користе постаменти експоната чиме се избегава оштећење предмета. Овакво решење са инвентарским бројевима, обавезује сваког ко долази да руководи збирком, да у случају пропадања постамента све податке са њега пренесе заједно са експонатом.

Посебно треба водити рачуна о досадашњим инвентарским бројевима, који се такође налазе на постаментима, како би се назначило који је тренутно важећи број инвентара за сваки предмет. У сврху доделе инвентарског броја користи се углавном полеђина експоната.

Намена и значај збирке Емила Талијана

Збирка Емила Талијана урађена је на начин како се раде ловачки трофеји, пре свега као дермопластични препарати главе, а нешто мало су дермопластични препарати целе животиње. Овако сачињена збирка, пре свега има изложбену намену. Овој намени је и послужила током 2001/2002. године, када је била постављена прво у родном месту Емила Талијана – Новом Кнежевцу, затим је прешла у зрењанински музеј, коме је и завештана. Пут је даље водио у Стари Бечеј, који је био средиште Турскобечејског среза где је Емил Талијан својевремено био начелник. Одавде изложба одлази у Крушевац, затим Шабац, након чега се поново враћа у депо суботичког музеја.

Први пут, после 30 година, предмети из збирке Емила Талијана, били су изложени 1998. године у оквиру изложбе “Сећање на Ловачки

Изложба Емил Талијан «Сећање на светског путника и ловца»

музеј” која је била постављена у тематској изложбеној сали Градског музеја у Суботици. Колико интересовање публике је привукла, говори чињеница да је тадашњи директор музеја предвидео отвореност само две – три недеље, а изложба је остала отворена од 24. априла – 11. августа 1998. године.

Кроз све ове поставке, предмете је видело између 30 и 40 хиљада посетилаца широм Србије, а привукла је пажњу и РТВ Србије која је снимила емисију о изложби “Сећање на Ловачки музеј” и емитовала је у два термина.

За саму Суботицу предмети имају значај више као доказ историјских кретања и праћења живота знаменитих личности. Поред тога она представља доказ музејских активности једног необичног музеја који је постојао на Палићу од 1951 – 1955. године.

Значај збирке у музеолошком погледу, за наше регион и музејску мрежу, јесте са аспекта угрожености односно заштите и контроле трговине одређеним врстама у свету. У збирци се налазе препарати птица, као и представници других таксономских група, који се налазе под контролом

Конвенције о међународној трговини угроженим врстама (CITES), а неки примерци обухваћени су категоризацијом музејских вредности у СР Југославији, према статусу њихове угрожености односно заштите.

Прегледом спискова CITES-а констатујем да се у збирци Емила Талијана налази 14 препарата за чије живе представнике CITES даје категорије и услове за њихову трговину.

Шта је CITES?

1. **CITES** регулише интернационалну трговину примерцима врста дивље фауне и флоре на бази система дозвола и сертификата који се морају издати када се наиђе на одређене услове, а морају се приказати када пошиљка узорка напушта или улази у земљу.

2. Свака секција (чланица) мора потписати 1 или више стручних мишљења одговорних за издавање ових дозвола и сертификата, на основу савета 1 или више научних институција (ауторитета)

3. На основу одлика врсте фауне или флоре, оне се сврставају у различите степене регулације и дата је листа у 3 додатка:

- **Appendix I** садржи одлике врста којима прети изумирање те због тога трговина њима мора бити строго регулисана и под изузетним условима.

- **Appendix II** обухвата одлике врста за које се сматра да неће нужно одмах изумрети, али у будућности то може да се деси, ако трговина није стриктно регулисана. Он обухвата тзв. сличне врсте, које се контролишу због њихове сличности у изгледу са регулисаним врстама из Appendix I.

- **Appendix III** обухвата одлике врста које су предмет регулисања трговине унутар одређене секције и за које је потребна сарадња са другим секцијама, због превенције или рестрикције њихове експлоатације.

4. Услови за издавање потврда и сертификата тичу се питања да ли се може или не може трговати овим врстама и каквим видовима трговине, а да не нашкоде опстанку врсте фауне и флоре; легални начин прибављања узорка и њихову припрему за превоз бродом или копном (живих примерака). Ако су у питању врсте из AP. I мора се проверити да ли увозник има одговарајуће услове да смести и да се брине о живим примерцима. Врсте из AP. I вероватно се неће моћи увести ако ће се користити у основи за комерцијалне сврхе.

5. Конвенција одређује бројне специјалне прописе у трговини и изузетке од уобичајених правила код трговине. Они се тичу транзита и претовара узорака прибављених пре него што је конвенција постала применљива на одређене узорке; узорке који су лични или се чувају у кућним условима, затим врсте животиња које су одгајане у затвореним условима и биљке које су вештачки оплођене. Односи се и на размену узорака из колекција формираних у сврху науке и научних институција, на путујуће изложбе животиња одгајаних у вештачким условима, као и врсте пре конвенције.

6. Контролисана, опрезна трговина је суштинска за постизање циљева конвенције. У свакој секцији стручњаци из области науке су обавезни да контролишу извозне дозволе које се тичу врста у АР. II и њихов извоз. Ти стручњаци (научна јавност) треба да саветују стручњаке за менаџмент, како да обезбеде одговарајуће мере да би ограничили извозне дозволе за одређене врсте, сваки пут кад утврде да тај извоз мора бити ограничен, зависно од степена и њихове улоге у екосистему у ком живе, или испуњавају услове из АР. I.

Други важан систем надгледња заснива се на правилима трговине којих се морају држати све секције и о њима обавештавати секретаријат CITES-а годишњим извештајима. Годишњи извештај свих секција даје статистичке информације о укупном обиму светске трговине врстама обухваћеним CITES-ом.

7. Многе земље нису чланице CITES-а, али и поред тога конвенција тражи да трговина са таквим земљама буде у складу са захтевима који су прописани по CITES-у.

Према овим правилима CITES-а, предмети из збирке Емила Талијана улазе у I категорију:

Reptilia

Crocodylia

Crocodylidae

-110 *Crocodylus niloticus* ** I инв. бр. 46

Gavialidae

Gavialis gangeticus I инв. бр. 45

Aves

Struthioniformes

Struthionidae

Struthio camelus I инв. бр. 348

Према истим правилима CITES-а у II категорију улазе:

Mammalia

Primates

Cercopithecidae

Cercopithecus mitis II инв. бр. 341

Colobidae

Colobus abyssinicus = *Colobus guereza* II инв. бр. 342

Colobus abyssinicus II инв. бр. 343

Mammalia

Carnivora

Hyaenidae

Crocota crocuta/*Hyaena hyaena*/

Parahyaena parahyaena II/NC инв. бр. 351

Aves

Ciconiformes

Threskionithidae

Platalea leucorodia II инв. бр. 59

Anseriformes

Anatidae

Branta ruficollis II инв. бр. 121

Gruiformes

Gruidae

Balearica pavonina II инв. бр. 363

Трећа категорија по CITES-у обухвата:

Mammalia

Artiodactyla

Bovidae

Gazella dorcas III инв. бр. 25

Gazella dorcas III инв. бр. 26

Gazella leptoceros III инв. бр. 340

Mammalia

Rodencia

Hystriidae

Hystrix cristata III инв.бр. 339

Поред напред наведеног, збирка је јединствена по броју и врсти предмета, на територији Војводине и Србије, а побуђује велико интересовање посетилаца музеја.

Закључак

Може се констатовати да је превасходни задатак утврђивања којој збирци предмети припадају овим испуњен. С правом, на основу изнетих чињеница, тврдим да наведени предмети припадају збирци Емила Талијана.

Да би се разјасниле чињенице везане за друге предмете, који нису обухваћени овим радом, треба наставити даља истраживања. Путокази за таква истраживања постоје и треба их следити. Ово су значајни подаци који нас могу довести до нових разрешења порекла предмета, али када ће се то догодити, не зависи само од кустоса који је у музеју задужен за природњачку збирку.

Гледајући на устаљена мишљења која су се преплитала са историјским чињеницама, за суботички музеј и саме Суботичане, дошло се до значајних података. Предмети који улазе у састав Ваневропске природњачке збирке, нису предмети који су припадали суграђанину Оскару Војнићу, јер их он никад није поклонио музеју. Знамо да ће ова чињеница разочарати многе, па и стручне раднике, али су историјски подаци у овом случају јасни и не можемо их занемарити.

Овај рад указује на шири значај збирке, са аспекта угрожености и заштите врста које живе у природним еколошким заједницама или у вештачким условима, а заступљене су у нашој збирци у облику ловачких трофеја и дермопластичних препарата.

Закључујемо да је овим радом шира музејска јавност први пут детаљније упозната са предметима који су јединствени у нашој земљи, а чувају се у музеју у Суботици.

Литература

1. Гарашанина М. Драга: Рад музеја у Војводини, *Музеји* 1, Београд, 1948.
2. Garms Harry i Leo Borm: Fauna Europe, Ljubljana, 1981.
3. Грлица Мирко: Ловачки музеј на Палићу, *Руковет* 1-2-3, Суботица, 1993.
4. Dorst Jean and Dandelot Pierre: The Larger Mammals of Africa, London, 1970.
5. Зрнић Душица: Историјат развоја природњачке збирке Градског музеја у Суботици, *EX PANONIA* 3-4, Суботица 2000.
6. Зрнић Душица и Хуло Иштван: Збирка птица Градском музеја у Суботици, *Рад војвођанских музеја* 34, Нови Сад, 1992.
7. Кумовић М. Младенко: Музеји у Војводини 1847 - 1997, Нови Сад, 2001.
8. Милетић Гордана: Развој, стање и задаци природњачких одељења и збирки у Војводини, *Природа Војводине*, 1, Нови Сад, 1977.
9. Mihalik József: *Muzeumi és könyvtári értesítő*, Budapest, 1914.
10. Mihalik József: *Muzeumi és könyvtári értesítő*, Budapest, 1917.
11. Петровић Ђурђица: Оружје из Индонезије и Океаније у Народном музеју у Вршцу, *Рад војвођанских музеја* 12- 13, Нови Сад, 1964.
12. Szabó József: Tallián Emil, a világutazó vadász, Novi Kneževac, 2002.
13. Tallián Emil: Útinaplómból, noplójegyzetei Brazíliai, Indiai, Ceyloni és br. Kelet Afrikai utazásai és vadászatairól. Kiadja „Török-Kanizsa és Vidéke” 1906.
14. Heinzel Hermann, Fitter Richard, Parslow John: Pareys Vogelbuch, Hamburg, Berlin, 1983.
15. Checklist of CITES species, 1996.

Детаљ са изложбе у Зрењанину 1913. године

Детаљ са изложбе у Зрењанину 1913. године

Предмети у депоу зрењанинског музеја

Ловачки трофеји у кући Емила Талијана

З а п и с н и к

vođen u Gradskom muzeju u Zrenjaninu 29 septembra 1951 god. prilikom predaje lovačkih trofeja iz egzotične zbirke ovg muzeja. Predaje Muzj Sander upravnik Gr. muzeja Zrenjanin a prima Dr. Sulman Mirko upravnik Gr. muzeja Subotica a prema odobrenju Gradskog odbora Zrenjanin br. 6580 od 11 aprila 1951 g. Ukupno ima 387, a inventarisano od toga 205 predmeta.

Broj: 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 23, 1110, 1111, 1112, 1113, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1481, 1482, 1483, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1504, 2033, 2034, 2036, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, ~~2486~~, ~~2487~~ .-

Zaključeno sa brojem 2485.-

Zrenjanin, 29 sept. 1951 g..

Članovi komisije:

1. Muzj Sander
2. Sulman Mirko
3. Šturmik Stjepan

Predao, -

Muzj Sander

Primio,

Sulman Mirko
upravnik Gr. muzeja
Subotica

[illegible]

Копија прве стране старе инвентарске књиге у Зрењанину

Инвентар природњачног одељења

[illegible]

40 Инвентар природњачког одељења Градског Музеја - Суботица

Број инвентара	НАЗИВ ПРЕДМЕТА	Датум	Назив инвентара	Држава порекла	Степен очуваности	Опис предмета	Број примерака	Назив музеја	Датум описивања	Број инвентара	Датум описивања	Датум описивања
1	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	Дермопласти			1					Африка
2	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			2					Африка
3	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			3					Африка
4	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			4					Африка
5	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			5					Африка
6	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			6					Африка
7	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			7					Африка
8	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			8					Африка
9	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			9					Африка
10	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			10					Африка
11	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			11					Африка
12	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			12					Африка
13	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			13					Африка
14	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			14					Африка
15	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			15					Африка
16	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			16					Африка
17	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			17					Африка
18	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			18					Африка
19	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			19					Африка
20	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			20					Африка
21	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			21					Африка
22	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.5.1975	Африка	"			22					Африка

Копија другог инвентара природњачког одељења у суботичком музеју

Naziv predmeta <i>Giraffa camelopardis</i> L. Зирафа			Zbirka Чиниокарски збирка Градског музеја
Inv. broj 2	Broj knjige ulaza	Datum nalaza	Specifični podaci
Nalaziste Африка			
Nalazac Оскар Војиновић	Odredio прат. Л. Радајковић		
Način nabavke даровано			
Opis predmeta дермопластични препарат главе		Broj primeraka 1	
Stepen očuvanosti		Smesten	

Картон природњачке збирке из 1981. године

40 Инвентар природњачког одељења Градског музеја у Суботици

Број инвентара	НАЗИВ ПРЕДМЕТА	Датум	Излазник	Врста прилога	Одговарајући излазник	Свој број	Број инвентара у природњачкој збирци	Датум излаза из збирке	Укупан број примерака	ПРЕДМЕТ
1	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	dermatoplast		2				1. мртв. збирка
2	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		2				2. мртв. збирка
3	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		3				3. мртв. збирка
4	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		4				4. мртв. збирка
5	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		5				5. мртв. збирка
6	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		6				6. мртв. збирка
7	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		7				7. мртв. збирка
8	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		8				8. мртв. збирка
9	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		9				9. мртв. збирка
10	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		10				10. мртв. збирка
11	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		11				11. мртв. збирка
12	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		12				12. мртв. збирка
13	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		13				13. мртв. збирка
14	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		14				14. мртв. збирка
15	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		15				15. мртв. збирка
16	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		16				16. мртв. збирка
17	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		17				17. мртв. збирка
18	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		18				18. мртв. збирка
19	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		19				19. мртв. збирка
20	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		20				20. мртв. збирка
21	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		21				21. мртв. збирка
22	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		22				22. мртв. збирка
23	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		23				23. мртв. збирка
24	<i>Theropithecus africanus</i> L.	30.7.1975	Africa	"		24				24. мртв. збирка

Копија другог инвентара природњачког одељења у суботичком музеју

Градски музеј Суботица

НАЗИВ ПРЕДМЕТА <i>Giraffa camelopardis</i> L. <i>Girafa</i>			ЗБИРКА <i>Универзална збирка Градског музеја</i>
INV. BROJ 2	BROJ KNJIGE ULAZA	DATUM NALAZA	SPECIFIČNI PODACI
NALAZISTE <i>Afrika</i>			
NALAZAC <i>Prof. Vojnić</i>		ODREĐIO <i>prof. L. Rafajlovic</i>	
NAČIN NABAVKE <i>darovano</i>			
OPIS PREDMETA <i>dermatoplasti preparat glave</i>		BROJ PRIMERAKA 1	
STEPEN OČUVANOSTI		SMESTEN	

Картон природњачке збирке из 1981. године

Образац ИКП-7

Међународни код музеја Пол, старост, развојни стадијум, број примерака или фрагмената ____	Назив предмета: Giraffa camelopardis Žirafa код ____	Градски музеј Gradski muzej Városi múzeum Суботица
Сакупљено Име: Emil Talian Датум: ____ 1907 Идентификовао: Име: Dušica Zmić Датум: ____ 1997	Налазиште: Afrika УТМ ____	Збирка: Назив: Vajevropska код ____ Инвентарски број: ____ 2 Колекторски број: ____ Смештај: соба ____ 212 ормар ____ кутија ____ преграда ____
Припремио: Име: Датум: ____ Конзерваторско-реставраторски радови: Име: Датум: ____	Сталиште, формација: Afrika код ____	
Промена смештаја, подаци о излагању:		Фотографија
Мера: ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____ ____		Начин набавке: Preuzeto
Напомена: Стари инвентарски број: ____ 2		

Природњачки картон из 2001. године

Dušica Zrnić:

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM TALLIÁN EMIL GYŰJTEMÉNYÉNEK MUZEOLÓGIAI FELDOLGOZÁSA ÉS PROBLEMATIKÁJA

Összefoglaló

Végezetül azon következtetésre juthatunk, hogy a természeti gyűjtemény múzeumi tárgyainak származását kutató munkák még nem fejeződtek be. Az elvégzett feladatok alapján csak részben határozható és magyarázható meg a tárgyak eredete. A kutatómunka folytatását feltételezi az is, hogy a más tárgyakhoz fűződő kapcsolatuk sem tisztázott. A kutatásokat elősegítő útmutatók a rendelkezésünkre állnak.

E fontos adatok a tárgyak eredetének megfektetésével kapcsolatos új felismerésekhez vezethetnek el, ennek bekövetkezése nem a természeti osztály gyűjteménykezelőjétől függ. Mivel ezen eredmények hosszadalmas kutatómunkával születhetnek meg, tőlük függetlenül a tárgyakat óvni és dokumentálni kell, az előkerülő adatokkal fokozatosan kiegészítve.

A történeti tényekkel átszőtt korábbi megkövesedett véleményekkel ellentétben, melyeket a múzeum és a szabadkaiak vallottak, arra az eredményre jutottunk, hogy az Európán kívüli természetudományi gyűjtemény tárgyai nem Vojnich Oszkártól származnak. Bizonyára e felismerés sokaknak csalódást fog okozni, még a szakembereknek is, de a pontos történeti adatokat ez esetben sem lehet figyelmen kívül hagyni.

Dušica Zrnić:

THE TREATMENT PROBLEMS OF THE EMIL TALLIAN COLLECTION IN THE MUNICIPAL MUSEUM OF SUBOTICA

Summary

After all the facts mentioned in the work about the non-European trophy fund in the Municipal Museum of Subotica, we can make a conclusion that the research on the finding out the origin of the objects in the biology fund has not been finished. The research work gives some answers and points out the origin of the African and Asian trophies given to the Museum after the Second World War.

The most important fact that the researcher discovered proves that the non-European objects in the biology fund were not the property dedicated to the famous nobleman Oscar Vojnich. Although he had hunted in Africa and Asia in the beginning of the 20th century, the trophies found in the biology fund in the Municipal Museum of Subotica have never been in his possession. This fact may be a great disappointment for a lot of people in our town, but the historical facts revealed something else. Most of the trophies of the African and Asian game belonged to another famous hunter, Emil Tallian.

Peter Ric, arheolog, viši kustos

PODACI O SREDNJOVEKOVNOJ SUBOTICI I NJENOJ TVRĐAVI

Uvod

Do sada se nijedan stručnjak nije latio zadatka da napiše celovit rad koji bi kroz autentičan prikaz Subotice i njene okoline, opisao srednjovekovnu istoriju naselja (grada) i nekadašnje tvrđave. Bez obzira na tu činjenicu, brojni istraživači, predstavnici medija kao i građani koji pažljivo proučavaju zavičajnu istoriju, često pominju tvrđavu kroz priče o njenoj nekadašnjoj lokaciji i povezuju razne osobe i dogodovštine koje najčešće nemaju realnu istorijsku osnovu. Najlepši primer ovakvih urbanih legendi je poznata priča o „sistemu tajnih tunela” koja je naročito u predašnjim decenijama okupirala pažnju tadašnjih naraštaja Subotičana, ali se i danas mogu naći pojedinci koji bespogovorno tvrde da su obišli pomenute tunele ili da su videli podzemne hodnike na raznim mestima po gradu. Uprkos ovim pričama, do dana današnjeg nije stručno registrovan ni jedan ovakav tunel, a kamoli ceo sistem podzemnih hodnika.

Činjenica je takođe da se ni u bliskoj budućnosti neće pojaviti sveobuhvatan rad na ovu temu i to prvenstveno iz sledećih razloga:

1. u središtu srednjovekovne Subotice, na mestu gde se pretpostavlja da se nalazila tvrđava, nisu vršena sistematična arheološka iskopavanja, osim što je na mestima gde se danas nalaze Otvoreni univerzitet, zgrada robne kuće Maxi kao i na parcelama obližnjih stambenih zgrada, obavljeno nekoliko manjih zaštitnih iskopavanja. Materijal sakupljen na ovim lokacijama nalazi se u sastavu zbirke Gradskog muzeja, ali nije dovoljan da se na osnovu njega donesu dalekosežniji zaključci;

2. bez obzira na činjenicu da Istorijski arhiv u Subotici, koji ima državni karakter, raspolaže sa jednim kompletnim i sa stručne strane dobro obrađenim materijalom, njegov fundus ne sadrži takoreći nijedan dokumenat vezan za period srednjeg veka (X - XVI vek). Za neka buduća istraživanja bilo bi neophodno pregledati arhivsku građu u Slovačkoj i Rumuniji gde se po određenim naznakama nalaze srednjovekovni dokumenti povezani sa Suboticom;

3. u većini slučajeva arhivska građa Osmanlijskog carstva, koja se nalazi po istorijskim arhivima Turske, još uvek je nepristupačna stranim istraživačima.

Nova saznanja (novi podaci) će iskrsnuti tek kada taj materijal bude obrađen i prezentovan javnosti.

Kratka istorija istraživanja

Profesor i naučnik, István Ivanji (Iványi István), objavio je pre sto dvadeset godina monografiju o Subotici, slobodnom kraljevskom gradu.¹ Pomenuto delo je toliko sveobuhvatno da je i danas primer za pisanje istoriografije i najpouzdaniji izvor za upoznavanje istorije grada. Nedovoljnost arhivske građe i za Ivanjija je svojevremeno predstavljala problem s obzirom na nedostatak verodostojnih podataka o srednjovekovnoj građevini poznatoj kao „subotička tvrđava”. Stoga je u svojoj monumentalnoj (dvotomnoj) istoriji grada samo ovlaš skicirao pitanje tvrđave. Svestan nedorečenosti problematike, s velikim poverenjem prepušta nekim budućim naraštajima zadatak da popune srednjovekovne „bele mrlje”. Trebalo je da protekne nažalost još jedan čitav vek dok su se pojavili radovi sa zavičajnom tematikom koji dopunjavaju Ivanjijevu monografiju.² S dužnim pijetetom podsećamo se ovom prilikom na istraživače koji više nisu među nama – na arheologa Lasla Sekreša (Szekeres László), geografa Kornela Đerea (Györe Kornél) i arhiviste Gašpara Ulmera i Lasla Mađara (Magyar László). Prvenstveno se Laslo Mađar u proteklim decenijama takoreći „eruptivno” probio u naučni (istoriografski) život Subotice i objavivši ponekad zapanjujuće istorijske izvore, ponovo ispisao, tačnije dokumentovao istoriju srednjovekovne Subotice i njene neposredne okoline.

Poslednjih pet godina pojavila su se o istoriji srednjovekovnog grada i tvrđave, kao i o turskom periodu, dva iscrpnija naučna rada koja se međusobno dopunjavaju.³

Geografski položaj Subotice

Odnose konfiguracije terena - reljefa i vodotokova - srednjovekovne Subotice jednoznačno su određivali eolski sedimenti peska i vodeni putevi koji su presecali les sa debelim slojem humusa, poznatog u narodu kao žuta zemlja. Organski deo predela predstavljalo je nekadašnje Kelebijsko jezero na severu i Paličko jezero na jugu. U Palić su se ulivale vode sa severa i severozapada (kao što je npr. Mlaka). Na početku perioda koji nazivamo srednjim vekom (doba Arpadovića od XI-XIV veka), ali i tokom sledećih vekova, na uzvišenjima pored vodenih tokova (u narodu nazivanih „hat”- leđa) nastajala su sela, groblja i crkve vezane uz njih. U neposrednoj blizini grada nalazi se desetak, a u široj okolini

Peter Ric, arheolog, viši kustos

PODACI O SREDNJOVEKOVNOJ SUBOTICI I NJENOJ TVRĐAVI

Uvod

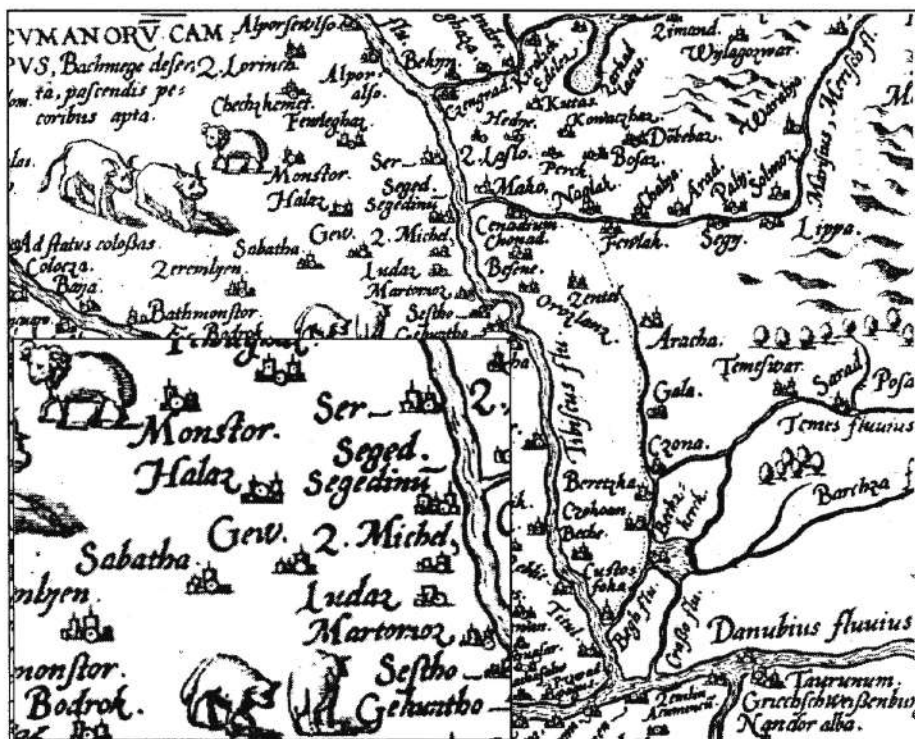
Do sada se nijedan stručnjak nije latio zadatka da napiše celovit rad koji bi kroz autentičan prikaz Subotice i njene okoline, opisao srednjovekovnu istoriju naselja (grada) i nekadašnje tvrđave. Bez obzira na tu činjenicu, brojni istraživači, predstavnici medija kao i građani koji pažljivo proučavaju zavičajnu istoriju, često pominju tvrđavu kroz priče o njenoj nekadašnjoj lokaciji i povezuju razne osobe i dogodovštine koje najčešće nemaju realnu istorijsku osnovu. Najlepši primer ovakvih urbanih legendi je poznata priča o „sistemu tajnih tunela” koja je naročito u predašnjim decenijama okupirala pažnju tadašnjih naraštaja Subotičana, ali se i danas mogu naći pojedinci koji bespogovorno tvrde da su obišli pomenute tunele ili da su videli podzemne hodnike na raznim mestima po gradu. Uprkos ovim pričama, do dana današnjeg nije stručno registrovan ni jedan ovakav tunel, a kamoli ceo sistem podzemnih hodnika.

Činjenica je takođe da se ni u bliskoj budućnosti neće pojaviti sveobuhvatan rad na ovu temu i to prvenstveno iz sledećih razloga:

1. u središtu srednjovekovne Subotice, na mestu gde se pretpostavlja da se nalazila tvrđava, nisu vršena sistematična arheološka iskopavanja, osim što je na mestima gde se danas nalaze Otvoreni univerzitet, zgrada robne kuće Maxi kao i na parcelama obližnjih stambenih zgrada, obavljeno nekoliko manjih zaštitnih iskopavanja. Materijal sakupljen na ovim lokacijama nalazi se u sastavu zbirke Gradskog muzeja, ali nije dovoljan da se na osnovu njega donesu dalekosežniji zaključci;

2. bez obzira na činjenicu da Istorijski arhiv u Subotici, koji ima državni karakter, raspolaže sa jednim kompletnim i sa stručne strane dobro obrađenim materijalom, njegov fundus ne sadrži takoreći nijedan dokumenat vezan za period srednjeg veka (X - XVI vek). Za neka buduća istraživanja bilo bi neophodno pregledati arhivsku građu u Slovačkoj i Rumuniji gde se po određenim naznakama nalaze srednjovekovni dokumenti povezani sa Suboticom;

3. u većini slučajeva arhivska građa Osmanlijskog carstva, koja se nalazi po istorijskim arhivima Turske, još uvek je nepristupačna stranim istraživačima.

Detalj karte W. Lazius-a iz XVI veka

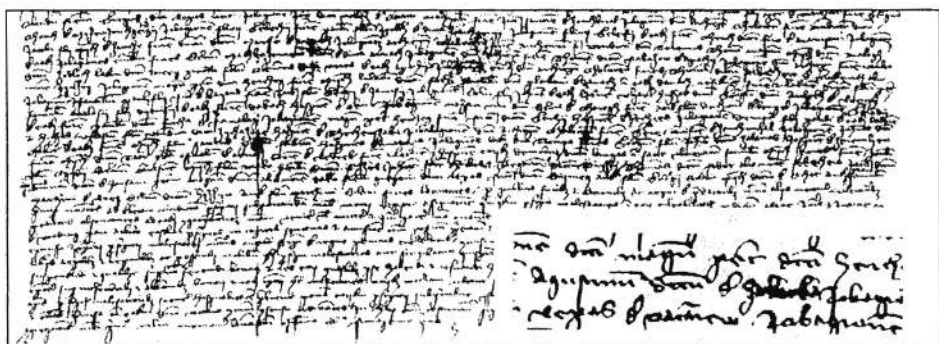
više desetina srednjovekovnih arheoloških nalazišta. Iako je broj nalazišta imponantan, sa stručnog aspekta nas u mnogo čemu sputava. Naime, ova srednjovekovna naselja nisu nastala u istom periodu i nisu zamrla istovremeno, što dodatno otežava čitav problem. U većini slučajeva nemoguće ih je stručno odrediti i imenovati.⁴

Pitanje nastanka Subotice

Po dosadašnjim saznanjima, na osnovu državotvornih zakona ugarskog kralja Bele IV (IV. Béla), srednjovekovnu Suboticu osnivaju, nakon strahota tatarske najezde preživeli stanovnici uništenih naseobina, uz potoke i močvare zapadnog dela Palića. Neki podaci upućuju na sigurniji položaj naselja izgrađenog na uzvišenju, okruženog vodom i zaštićenog bedemom, što je odbilo najezdu. Ovo mesto se po svim naznakama nalazilo u okolini današnje Franjevačke crkve. Za ovakvu tvrdnju ne postoje neposredni dokazi, s obzirom da prvi zapis o naselju datira iz mnogo kasnijeg perioda.⁵ Verodostojnu, arhivskim

materijalom potvrđenu srednjovekovnu istoriju Subotice, predstavlja povelja koju je mačvanski ban Istvan Lošonci (Losonczy István) izdao 7. maja 1391, u kojoj se prvi put pominje Subotica. (Istorijski arhiv Mađarske, DL 78060).⁶ U ovoj povelji navodi se izvesni kradljivac Avgustin Subotički („...furem Agustinum dictum de Zabotka”), kmet Pakaijevog sina Andraša (Pakai László). Osim imena grada, dolazimo do još nekoliko podataka koji kasnije dobijaju izuzetnu važnost. Prevažhodno saznajemo da naselje Subotica u vreme nastanka povelje, pripada županiji Bodrog, „a titula župana, u takoreći dvostrukoj funkciji, pripada mač-

Najstariji spomen Subotice na dokumentu iz 1391. i uveličani detalj

vanskom banu Istvanu Lošonciju”.⁷

U vezi naziva grada, Laslo Mađar dolazi do zaključka da je pravilni oblik imena bio - Zabotka, kako je i zapisano u originalnom dokumentu, ali je vremenom učinjena manja ispravka (tačnije: pravopisna greška), stoga je prepravljeno ime teško pročitati. Nekoliko istaknutih arhivista razrešilo je dilemu složivši se da je u dokumentu iz vremena ugarskog kralja Žigmonda (Sigismund de Luxemburg) zapisan naziv ZABOTKA (bez obzira na ovu naučnu pretpostavku, naziv našeg grada ušao je u istoriju kao ZABATKA, i po svemu sudeći, tako će i dalje ostati - prim. R. P).⁸ Na osnovu povelje iz 1391, Laslo Mađar došao je do dalekosežnog zaključka. Po njegovom mišljenju kradljivac Avgustin, kmet Andraša Pakaija, verovatno nije živio u našem gradu jer pomenuto ime upućuje samo na subotičko poreklo pomenutog kmeta. Grad je u to vreme bio kraljeva lična imovina koju je nešto ranije, zajedno sa naseljima Halaš i Kečkemet, odvojio od Kunšaga i nakon što ih je naselio hospesima (kolonisti/došljaci), proglasio ih je slobodnim selima i dodelio im rang trgovišta.⁹ Verovatno je to razlog što se ime Subotice kasno javlja u istorijskim spisima: s obzirom da nije menjala vlasnike, nije bila predmet imovinskih sporova među članovima porodice/roda.

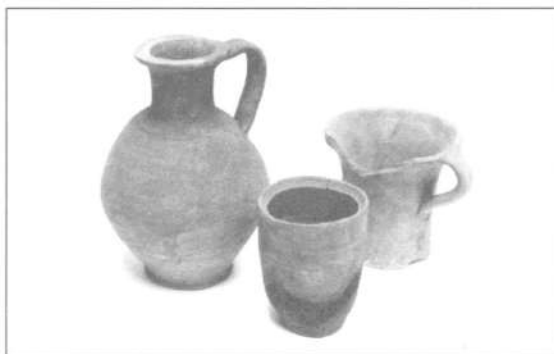
Prvi pisani izvor u kojem se na latinskom pominje selo po imenu „villa Zabotka”, iliti Subotica, datira iz 1407. godine.¹⁰ Povelja izdata takođe u vreme

kralja Žigmonda, sadrži izveštaj kaptola iz Čanada po kojem se sedmični vašar ponedeljkom održava u Segedinu, utorkom u selu Zabatka, a četvrtkom u Zeru (Pustaseru). Mađarska sela u XIV-XV veku pretežno naseljavaju kmetovi. Po jednom računanju proseka, početkom petnaestog veka sva sela u državi broje po 80-90 glava (otprilike po 15-20 domaćinstava).¹¹ Iz ovog perioda potiču i prvi pouzdani podaci o etničkoj pripadnosti stanovništva. Laslo Mađar prvi otkriva podatke u arhivskoj građi koji upućuju na kumansko poreklo stanovništva našeg grada. Neophodno je na ovom mestu dodati da je etnička skupina Kipsak - Kumani - Cummanus govorila turski i da je nakon najeзде Tatara naselila prostore Mađarske. Ime su dobili od turske reči qu', pridevskog oblika reči koji znači žuto ili bledo, i koji verovatno ukazuje na antropološke osobine Kumana. Ovaj narod je uglavnom zaposeo mađarska područja koja se i danas nazivaju Jasšag (Jászság), Nadkunšag (Nagykunság) i Kiškunšag (Kiskunság). U ozračje Kiškunšaga dospela je tokom XV veka i okolina Subotice. Kumani su se vremenom stopili s mađarskim narodom i njihova narodna baština predstavlja danas integralni deo etnografije Mađara.¹²

Neobuzdani, siloviti Kumani bavili su se uglavnom ekstenzivnim stočarstvom i zahvaljujući svom specifičnom načinu života, ubrzo su postali imućni, ali su i dalje imali sklonost da se upuštaju u razbojništva i druge nezakonitosti. Kumani su se dugo vremena opirali primanju hrišćanstva, te su sve do sredine XV veka davali deci paganska imena kao što su: Alpar, Kolboz, Balta itd. Tokom XV veka većinom se asimiluju u tada već pokrštene Mađare.¹³

Iako za sada raspolazemo malobrojnim pouzdanim arheološkim podacima (npr. Kameniti hat/2003), sasvim je verovatno da je upravo zahvaljujući Kumanima početkom petnaestog veka počeo razvoj naselja, koje se 1407. godine

još uvek spominje samo kao villa Zabathka (znači selo), a arhivski spisi iz 1428. već ga beleže kao trgovište. U pismu datiranom 17. decembra 1428, karlovački kaptol obavestio je kralja Žigmonda da je Subotičanima preneo žalbe Lasla Teteša (Töttös László) zbog štete na njegovom imanju i da je povodom toga ukorio stanovništvo. Desilo se, naime, da su sa imanja Teteš uz Dunav,

Srednjovekovna grnčarija iz okoline Subotice

„subotički Kumani” oterali određeni broj stoke. Pismo poimenice navodi Mihalja Kataija (Kátai Mihály) kao seoskog kneza Jasa i Kumana i njegovog brata Filipa

Kataija (Kátaí Fülöp), kao kraljevog „oficijalisa postavljenog u Zabathku”.¹⁴ Na raspolaganju nam je još jedna dragocena „kumanska” povelja, značajna prvenstveno za izučavanje porekla imena.

Kralj Matija Korvin (Corvin Mátyás) u pismu pisanom u Segedinu 7. septembra 1458. godine nalaže dučandžijama Laslu Parlagiju (Parlagi László) iz Budima i Đerđu Birou (Bíró György) iz Zabathke da se uzdrže od uznemiravanja subotičkih Kumana (navodeći ih poimenice) i da ih kao prave Mađare ostave na miru, jer je sloboda ovog naroda zagaranтована još poveljom njegovog oca Janoša Hunjadija (Hunyadi János).

Kralj Matija Korvin

U nastavku je dat kratak izvod iz povelje koju je objavio Laslo Mađar: „...putem sadržaja ove povelje naređujemo vernim službenicima da nakon primanja ove povelje od sada pa ubuduće pomenute žitelje, Györgya Horwatha, Balázsa Kyczea, Pála i Jánosa zvane Gyunk, Mihályja Alcha, Egyeda sina Gerharda, Egyeda Aracha, Antala Thenea, Balázsa Kazana, Antala Kwna i ostale Kumane, koji žive u trgovištu

Zabathka, da se ne usuđuju potiskivati i primoravati da žive među ostalim Kumanima, nego da im dopuste da kao pravi Mađari, u miru ostanu i žive u našem trgovištu i da se ne usuđuju drugačije delati. Ovu povelju nakon čitanja da predaju onom koji ju je uručio. Pisano u Segedinu u predvečerje rođenja Blažene Djeve Marije (7. septembra) godine Gospodnje 1458. ” (Nacionalni arhiv Mađarske, DL 88331 – prevod Gabrijele Trostovskij (Gabriella Trostovszky).¹⁵

U istoriji srednjovekovne Subotice 1439. godina je vrlo važan datum. Kralj Albert, u povelji izdatoj u Požunu 9. maja, daje trgovište Suboticu i selo Halaš u trome-sečni zakup Janošu Hunjadiju i njegovom bratu, Janošu Hunjadiju mlađem. Na dan izdavanja povelje, kralj Albert, je poverio braći Hunjadi pogranične tvrđave u vojnoj krajini južne Rumunije. Hu-

Pismo kralja Matije Korvina subotičkim Kumanima iz 1458. g.

njadijevi, koji su od septembra iste godine nosili titulu banova, imali su u ime zakupa obavezu da ulože 2757 zlatnih forinti u pomenute tvrđave.¹⁶

Razvoj srednjovekovne Subotice

Neki arhivisti smatraju da je Janoš Hunjadi, istaknuti borac protiv Turaka, bio izvrstan organizator i vrlo vešt u uvećavanju svojih poseda, zbog čega je Suboticu, koja je imala rang trgovišta, planirao da uzdigne do upravnog središta svog imanja.¹⁷ Iako se radi samo o pretpostavkama, vrlo je verovatno da se novostečenim imanjima Hunjadijevih upravljalo iz Subotice. Takvu pretpostavku podupire i kasnije sagrađeni Castellum (utvrđe-nje), bez obzira što nije podignut za vreme Hunjadijevih. Nakon uspešnog odolevanja turskoj opsadi Beograda 1456, Janoš Hunjadi iznenada umire ostavivši nasledstvo svom zetu Mihalju Siladiju (Szilágyi Mihály), koji umire nedugo zatim (1469), ne ostavivši naslednika.

Subotica i okolna imanja tada prelaze u posed kralja Matije Korvina, krunisanog 12. februara 1462. godine, sina Janoša Hunjadija i Eržebet Siladi (Szilágyi Erzsébet). Kralj Matija, nakon nekoliko godina, daruje imanja u okolini Subotice svojoj majci Eržebet Siladi, da bi mogla

Grb porodice Hunjadi

da drži bolji i raskošniji

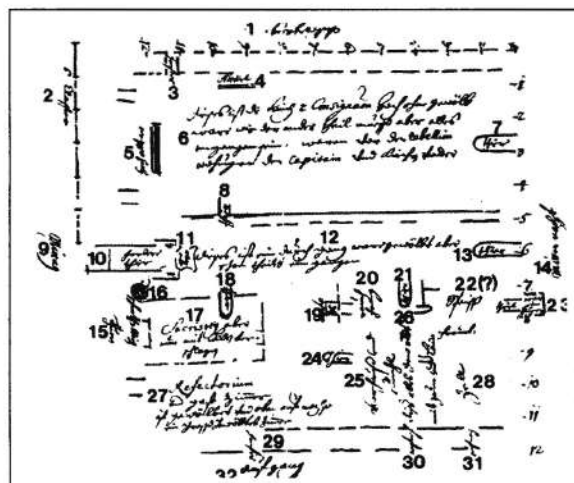
dvor. U povelji darovnici reč je o selima, tačnije pustarama u županijama Čanad i Bač, čija su imena sačuvana do današnjeg dana uprkos krvoprolićima u XVI i XVII veku. Pomenuta naselja županije Čongrad su: sela -Gywrge (Györgyén-Đurđin), Baymok (Bajmok), Napfen (Nagyfény-Žednik), Chontafeyer (Csantavér-Čantavir), Bwdakwtha (nepoznato), Pathyr (Pacsér-Paćir) i pustare - Kewlewstharlo (nepoznato), Lykaseghaz (nepoznato), Paly (Palics-Palić), Kethfylew (nepoznato), Thereth (nepoznato). U darodavnoj povelji kralja Matije sela u županiji Bač su sledeća: Okor (nepoznato), Kerekeghaz (nepoznato), Naghbayth (Nagybajcs-Bajsa), Fybayth (Fibajcs-Topolya), Hymeseghaz (Himesegyház-Emusity), Kewkewr (nepoznato), Wyzethwrol (nepoznato), a pustare su: Hegyesthwrol (Hegyes-tűröl-Kishegyes),

Arhivista Gašpar Ulmer objavio je pre petnaestak godina verodostojan dokument koji sadrži položaj i tlocrt subotičke tvrđave u XVIII veku. Reč je o izveštaju iz 1717. godine namenjenom bečkom carskom Generalštabu u kojem je zahtevano rešenje rasprave u vezi već oronulog vojničkog zdanja. Zanimljivo je da sukob u suštini nije bio strateški (znači vojnički) nego je spadao u tzv. „kokošje procese“. Radilo se naime o svađi između franjevac i subotičkih katoličkih kapetana (Bunjevaca) u vezi ravnopravne podele pomenute oronule zgrade. Izveštaj je sastavio segedinski komorni prefekt Josef Komet, u kojem pominje okrugli (!?) kaštel građen na mađarski način, sa tri hvata širokim zidinama koji nadvisuje okolinu. Imenuje i graditelja zdanja, izvesnog Pongraca, čiji se porodični grb nalazi nad kapijom sa natpisom: „Hoc opus fecit fieri Magnificus Dominus Joannes Pongracz de Dengeleg Vojvoda Transilvanus perpetuus comes...cum consorte sua...anno MCCC-CLXX.“ (u slobodnom prevodu: ovo zdanje su podigli transilvanijski vojvoda i doživotni grof, velikodostojnik Janoš Pongrac de Dengeleg i njegova supruga, godine Gospodnje 1470).²¹

Na tlocrtu koji je objavio Gašpar Ulmer, ništa ne ukazuje na okruglu ili čak okruglastu građevinu. Na ovlaš izrađenom tlocrtu, linije su uvek ravne i paralelne ili se seku pod pravim uglom. Zanimljiv je deo izveštaja gde autor zaokružuje naselje „Czabotka“ (između Segedina i Baje), uz primedbu da se radi o slobodnom naselju koje nije pripadalo ni jednoj županiji, jer na mađarskom reč

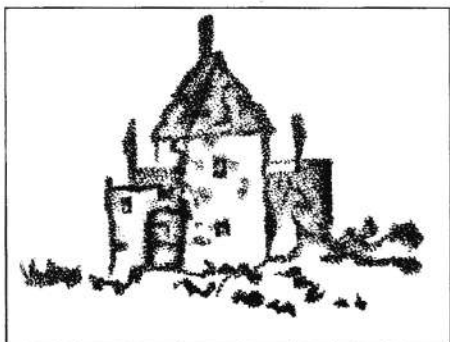
Dokumenat iz 1717. godine o graditeljima subotičke tvrđave 1470.g.

Tlocrt subotičke tvrđave iz 1717. g. koji pruža dobar uvid u površinu i raspored tvrđavskih prostojija

- 1- Zapad; 2 - 6 hvati; 3, 29, 30, 31 - Prozori; 4 - Mali oltar; 5 - Glavni oltar; 6 - Crkva; 7, 8, 13, 18, 21, 24 - Vrata; 9 - Jug; 10 - Prednja vrata; 11 - Bunar; 12 - Prolaz pod svodom; 14 - Sever; 15 - Kula-toranj; 16 - Spiralne stepenice; 17 - Sakristija; 19 - Peć; 20 - Dimnjak; 22 - Nečitljiv; 23 - Vratašća; 25 - Skladište i kuhinja; 26 - Pod svodom sa ogradom i glinom; 27 - Pod svodom blagovaonica i gostinjska soba; 28 - Celija; 32 - Istok.

„Sabath” znači slobodan! Po svim naznakama, četvorougona tvrđava (castellum) nije bila značajno vojno utvrđenje, nego je predstavljala središta subotičkog vlastelinstva. U istorijskim izvorima ova građevina se pominje kao toranj, kamena kuća ili velikaški dvor (turri seu domo lapidea curraque). Mnoga ravničarska naselja sadržavala su u svom nazivu reči toranj i kamena kuća kao npr.

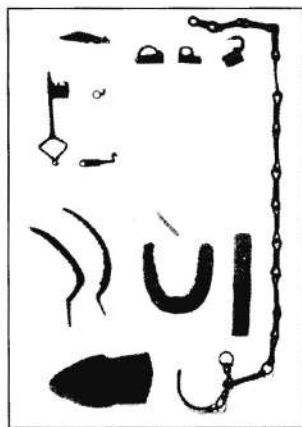
Uveličana slika subotičke stambene kule na karti
W. Lazius-a iz 1556. g.

Donáttornya, Szenttornya, Torony, ali i trgovišta kao što je Tornyos u blizini Subotice.

Vreme građenja stambenog tornja je nepoznato. Temelji su verovatno građeni od cigle, a ostali deo zdanja od vapnenca. Prema tadašnjim običajima, kamenim zgradama su nazivane i građevine od cigle da bi ih razlikovali od drvenih. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi ni da li je toranj bio okrugla ili uglasta građevina. Na to pitanje će možda arheološka iskopavanja dati

odgovor. Nije nam poznato ni kako se višespratni toranj uklopio u vlastelinski dvor. Nesumnjivo je ipak da je to bila zgrada od čvrstog materijala u kojoj su stanovali vodeći činovnici vlastelinstva kao što su kapetan, birov, ključar, žandar kao i vojno osoblje. Pretpostavlja se da je služinčad živela u pomoćnim zgradama pored tvrđave unutar ograde od kolja.²² Tvrđava je prema tome bila okružena šancem o kojem za sada ne postoje nikakvi podaci.

Zahvaljujući praktičnim odlukama kralja Matije u vezi dugotrajne odbrane protiv Turaka, u južnim pokrajinama izgrađena je trostruka linija fronta. Prvu su predstavljale reke Dunav i Sava, drugu Srem (Fruška Gora), a treću tok Drave i Maroša. U severnoj Bačkoj (u županijama Čongrad i Bodrog) poslednja odbrambena linija upotpunjena je nizom odbrambenih tvrđava kao što su npr. Bortanj i Kolut (Küllöd), Sombor (Cobor Sent Mihalj) zapadno od Dunava i castellum Zabatka.²³ Smrt Matije, sina Janoša Pongraca od Dengelega, značila je izumiranje stare transilvanijske porodice. Porodično imanje pripalo je tada ugarskom kralju Ladislavu II (II. Ulászló), koji ga 1501. godine daruje Janošu Korvinu (rođenom sinu kralja Matije). Kao što je već pomenuto, Subotica se u tadašnjim dokumentima navo-

Srednjovekovni gvozdeni predmeti iz okoline Subotice

di kao „castellum”. Imanja oko Subotice uzima u zakup 1502. godine Imre Terek (Török Imre) i njegova porodica. Imre Terek je sudeći po svedočanstvu, preuzeo imanja u okolini Subotice, sela i pustare u županiji Čongrad, trgovište Madaraš i imanja Wereseghhaza (Veresgyház - Verušić), Thawank-watha (Tavankút - Tavankut) i Sebesethyenhaza (Sebesegyház - Šebešić).²⁴ Povelje iz kasnijih decenija u više navrata pominju Imrea Tereka, a zatim i njegove sinove Mikloša i Balinta. Mlađi sin Balint postao je vremenom glava porodice i gospodar Subotice.²⁵

Balint Terek (Török Bálint) nije bio rođen pod srećnom zvezdom. Zbog bratovljevog duševnog stanja, još kao mladić postao je očevo naslednik i beogradski ban (Nándorfehérvár). Imao je samo 17 godina kada Turci osvajaju najmoćniju i strateški najvažniju pograničnu tvrđavu Ugarske (29. avgusta 1521), nakon čega počinje nezaustavljiv raspad države. Smatrajući ga jednim od krivaca za doživljeni poraz, kralj mu oduzima svu imovinu. Uz podršku Pala Tomorija (Tomori Pál), biskupa iz Kaločko-bačke biskupije, koji je realno procenio razmere opasnosti od Turske, Balintu Tereku je vraćena imovina, ali ne i Subotica. Za zavičajnu historiografiju značajan je jedan novootkriveni dokument koji je objavio Pal Engel (Engel Pál), saradnik Državnog arhiva Mađarske. Naime, pre desetak godina ovaj istraživač je pronašao arhivsku građu (u stvari jedan spisak imena) koji nam svedoči o osvajanju subotičke tvrđave tokom marta 1525. godine.²⁶ Događaju je prethodio imovinski spor između porodice Terek i rođaka, porodice Šujok (Swlyok). Već spomenuti Balint Terek (rođen u zimu 1522) je naime bio obavezan da nakon očeve smrti, u ime podele starog porodičnog imanja isplati svojim ujacima Istvanu Šujoku (Sujok István) i Balažu Šujoku (Sujok Balázs) pet hiljada pet stotina forinti najkasnije do aprila 1522.

Grb porodice Terek iz Enjinga

Detalj sa dokumenta sa spisikom imena kmetova koji su opsedali subotičku tvrđavu 1525. g.

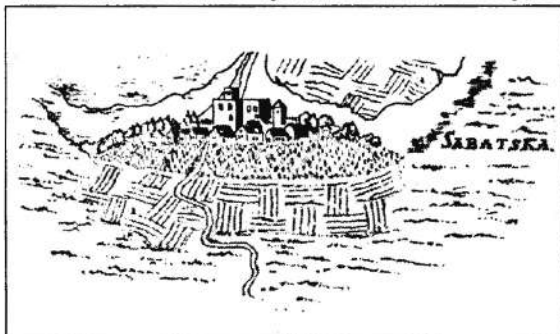
godine. S obzirom da Balint Terek nije bio u mogućnosti da isplati dug, nakon dve godine, aprila 1524. daje Suboticu i okolinu ponovo ujacima u zalog. Sledeće godine uspeva da isplati dugovanje, ali braća Šujok to ne prihvataju i pozivajući

se na „inflaciju” žale se bačkom kapitolu.

Spor je rešio Balint Terek osvajanjem Subotice. Dokumenti svedoče da su Balint i Mikloš Terek (Török Miklós) zajedno sa drugim vlastelinima i kmetovima-vojnicima iz 26 naselja županije Bač, tri dana opsedali Suboticu. Nakon osvajanja tvrđave, zlostavljali su zarobljene vojskovođe Ferenc Kiškezija (Kiskézi Ferenc) i Đerda Cirkea od Lidince (Lidincei Czirka György).

Najvažniji deo dokumenta predstavlja u stvari spisak imena i prezimena Terekovih kmetova-vojnika. Navedeni spisak nedvosmisleno dokazuje da je na teritoriji Subotice, pre Mohačke bitke živelo stanovništvo sa mađarskim imenima. Ilustrovaćemo ovu tvrdnju sledećim izvodom iz dokumenta:

Pachyr - (Pacsér - Pačir 104 osobe): Blasius Korlath, Benedictus Horwath, Thomas Dayka, Dionisius Pechy, Andreas Nemes, Mathias Zondy,

Najstarija do sada poznata veduta grada Subotice i tvrđave iz 1697. g.

Mathias Zabos, Demetrius Kachotay, Michael Buday, Stephanus Buday, Valentinus Bwzas, Matheus Kala, Johannes Nagh, Michael Chak, Valentinus Zabo, Johannes Gellert, Gregorius Horwath, Stephanus Dekan, Petrus Forys, Stephanus Thoth.

Baymok - (Bajmok 59 osoba): Alexius Hendley, Michael Dobos, Nicolaus Nagh, Emericus Sebesthyen,

Blasius Sebesthyen, Paulus Herdely, Johannes Pap, Petrus Tharros, Andreas Tharros, Gallus Elek, Michael Elek, Stephanus Weres, Benedictus Weres, Franciscus Ihos, Bartholomeus Thanchos, Andreas Sary, Emericus Bakay, Gregorius Nagh, Stephanus Myko, Marthinus Mathe.

Gergy - (Györgyén - Đurđin 98 osoba): Johannes Elex, Laurentius Gobor, Gregorius Modway, Matheus Kerezthes, Gregorius Berey, Borrobas Sandor, Pertus Barky, Ladislaus Thombolo, Mathias Thombolo, Andreas Hernye, Petrus Nagh, Andreas Herdy, Philippus Ferenczy, Ciriacus Byro, Johannes Hegedews, Gallus Balog, Andreas Herwolya, Johannes Zepe, Valentinus Haynal, Valentinus Mezaros.

Nappfen - (Nagyfény - Žednik 65 osoba): Gabriel Simon, Valentinus Bodo, Stephanus Fwtho, Ambrosius Katho, Johannes Balog, Antonius Katho, Fabianus Katho, Michael Kenez, Michael Bakachy, Benedictus Dyznos, Matheus Kazdagh, Georgius Baranyos, Petrus Byzo, Johannes Bakos, Georgius Thoth, Blasius Marthon, Dominicus Fodor, Blasius Feyerlww, Thomas Simon, Johannes Simon.

Chontafeyer - (Csantavér - Čantavir 64 osobe): Vitalis Chykay, Valentinus Kara, Antonius Nagh, Blasius Zathy, Matheus K., Stephanus Zathy, Clemens Nagh, Emericus Toth, David Chakay, Andreas Nagh, Benedictus Baxa, Vincentus Baxa, Thomas Gywrsa, Urbanus Borza, Georgius Weg, Thomas Nagh, Ambrosius Borhos, Martinus Symandy, Valentinus Bwzas, Andreas Feyer.²⁷

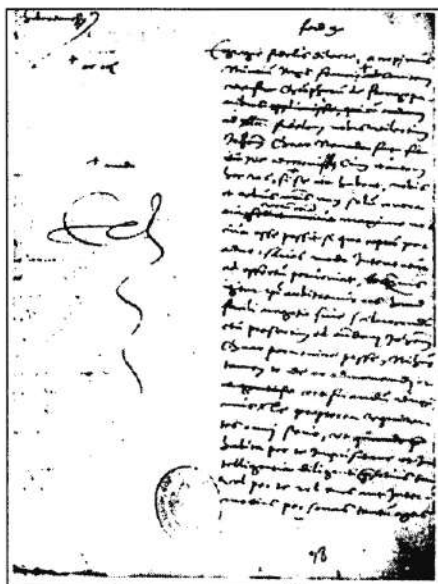
Ukoliko su podaci iz dokumenta tačni (a zašto ne bi bili?), dokazuju tvrdnju Ištvana Ivanjija da se u smutna vremena nakon Mohačke bitke proredilo mađarsko stanovništvo u okolini Subotice. Nameće se istovremeno i zaključak da brojnost osvajačkih trupa svedoči o nekadašnjoj jakoj vojnoj sili.

Prva etapa nesigurnih vremena događa se neposredno nakon Mohačke bitke (1526).

Na pozornici istorije pojavljuje se tada jedna „zagonetna“ osoba o kojoj svedoče dokumenti, a koja u baštini srpskog naroda izrasta u spasitelja naroda. Reč je o poznatoj istorijskoj ličnosti, o „crnom čoveku“ koji je sebe nazivao carem, Jovanu Nenadu Crnom. Daroviti vojskovođa Jovan Nenad Crni je po pretpostavkama bio Srbin, poreklom iz Rumunije. Iskoristivši unutrašnje političko rasulo i podeljenost Mađarske zbog prestolonasledničkih sukoba, organizuje na već pomenutoj trećoj odbrambenoj liniji, malu državu koja se teritorijalno ne može zaokružiti.

O njegovoj ličnosti i značaju svedoče tadašnje hronike, ali i mnogo savremenih, često nacionalno „pregrejanih“ dela. Istoričar Mirko Grlica napisao je podrobni kritički osvrt, neopterećen nacionalnim romantizmom, na istorijsku ulogu „Joani Charo Nenada“. Posebno su značajni njegovi zaključci vezani za Suboticu, koji potvrđuju da je „Jovan car“ samo kratko vreme boravio u „subotičkoj tvrđavi“ Balinta Tereka, a da je zatim postavio Subotu Vrlića za namesnika u „Zabathki“.²⁸ U proleće 1527. pretendent na presto, kralj Ferninand I (Habsburški) šalje Jovana Nenada sa plaćeničkom vojskom od nekoliko hiljada Srba, u borbu protiv nekadašnjeg Jovanovog gospodara, kralja Janoša Zapoljija (Zápolya János). Vojska Jovana Nenada bila je stacionirana u okolini Segedina.

Nakon nekoliko okršaja, Janoš Zapolja i nekoliko mađarskih velikaša

Službeni dopis u vezi subotičkog Cara Jovana Nenada iz 1527. g.

krajem juna 1527. udružuju trupe i u borbi kod Sedfalve (Szódfalva) blizu Arada, pobeđuju vojsku Jovana Nenada Crnog. Poraženi Jovan Nenad beži u Segedin

Turski oficir za vreme Mohačke bitke
(1526. g)

gde ga smrtno ranjavaju. Njegovi pratioci odnose ga u selo Tornjoš (nelocirano mesto!) gde mu vojnici Balinta Tereka odsekoše glavu.²⁹ Neposredno pre ovih događaja, Balint Terek sa 300 ko-njanika zauzima subotičku tvrđavu i „nakon što je pobio sve Race koje je tamo zatekao i ojačao utvrđenje, nastavlja da živi u miru sa svojim narodom”.³⁰

Miran život se međutim nije ostvario jer se uskoro zapečatila sudbina Balinta Tereka, kao i njegovog naroda. Nakon što su Turci 1541. godine na prevaru osvojili Budim, Balinta Tereka odvođe okovanog u Istambul gde je skončao u zloglasnom Sedmostrukornju. Od sledeće godine, Subotica i okolina

postaju skoro punih 150 godina svojina Osmanlijske imperije. Preostalo stanovništvo srednjovekovne Subotice pominje se poslednji put u turskom defteru iz 1570. godine. U knjizi Lasla Mađara navedeno je da se na poreskoj listi grada „Szobotka” nalazilo šest mađarskih poreskih obveznika, a da je „na salašima u blizini Szobotke” živelo još nekoliko desetina poreskih obveznika „Mađara”. Nasuprot tome, popis iz 1578. godine sadrži imena 52 janičara koji služe u subotičkoj „kuli” (Nafeskoj Sobotki) i nekoliko desetina imena nevernika (đaura) koja su sada sva slovenska.³¹

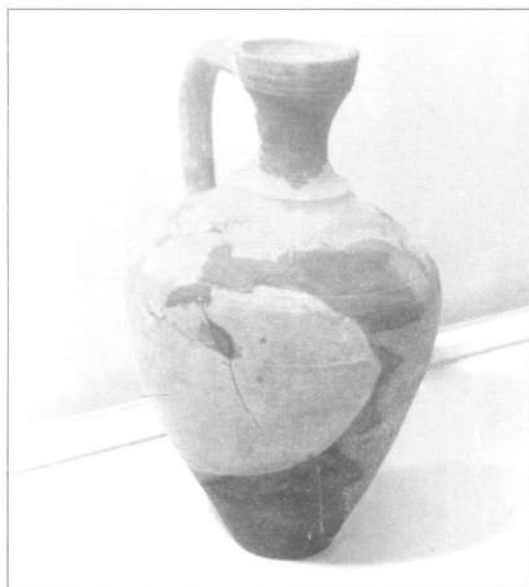
Razlog izmeštanju stanovništva bila je namera sultana Selima II da opskrbi svoju vojsku koja je krenula na Beč, tako što će privoleti ili na silu preseliti srpsko pravoslavno i drugo balkansko slovensko stanovništvo u opustelo, ali vrlo plodno međurečje Dunava i Tise.

Grad (selo) Subotica i „kula” (kako su u to vreme nazivali tvrđavu) konačno su oslobođeni od Turaka u drugoj polovini 1686. godine. Nakon kratke opsade 19. septembra 1686. husari budimskog kapetana Ištvana Koharija (Koháry István) porazili su braniocima tvrđave, kojom prilikom je izgorela i Sapata ili subotička tvrđava (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Habsburg - Lotharingisches Hausarchiv Kt 50. Pag. 824-825.).³² Deo

Spisak subotičkih janičara i pravoslavnog
stanovništva iz 1578.g.

zdanja tada su preuzeli franjevci, preseljeni iz Segedina, s obzirom da su po sve-doćanstvu iz 1689. porušene sve nekadašnje jednospratne ili višespratne turske građevine te je „ostala čitava samo tvrđavica kolokvijalno zvana kula”.³³ Od jednog dela „tvrđavice” nastaju kasnije današnja Franjevačka crkva i samostan. I dalje ostajemo uglavnom na pretpostavkama s obzirom da je ovo pitanje do sada istraživao samo istoričar Geza Vaš (Vass Géza) iz Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, dok je nekoliko arhitekata entuzijasta pokušalo da odredi delove nekadašnje tvrđave unutar crkve. Sve su to započeti poslovi koji tek čekaju razradu.³⁴

Keramička posuda iz turskog perioda nađena na Franjevačkom trgu prilikom građevinskih radova

Napomene:

1. Iványi István: Szabadka szabad királyi város története I-II. Szabadka, 1886.
2. Szekeres László: Szabadkai helynevek - helytörténeti kézikönyv. Szabadka, 1975.
Györe Kornél: Szabadka településképe. Szabadka, 1976.
3. Szekeres László - Ricz Péter: Szabadka és környéke a régmúltban. Szabadka, 1998.
Magyar László: Szabadka története a kezdetektől 1918-ig. Kismonográfia, I. rész.
Középkor (XI. század -1526). Üzenet, XXVIII/7-8. Szabadka. 1998 és Kismonográfia, II. rész. A török hódoltság kora 1526-1686. Üzenet, XXVIII./9. Szabadka, 1998.
4. Ricz Péter: A középkori Szabadka és várkastélyának története. Hid, Millecentenáriumi szám, Újvidék, 1996.
5. Magyar László: Szabadka és lakossága 1828-ig. Koreni-Gyökerek I. Évszázadok vallomásai, Szabadka, 1991, 4. str.
6. Magyar László: Vidékünk középkori hatalmaskodói. Multidéző, 2x7 Nap, 28. márt 1995.
7. Blazovich László: Szabadka földesurai a középkorban. Atca Jur. Et Pol Szeged, Tomus XLVIII, Fasciculus 4. Szeged, 1996. 49. str.
8. Magyar László: Szabadka első említésének kérdései. Multidéző, 2x7 Nap, 14. decembar 1994.
9. Blazovich László: Szabadka földesurai... op. cit. 51. str.
10. Magyar László: Szabadka falu. Multidéző, 2x7 Nap, 11. januar 1995.
11. Magyar László: Szabadka és lakossága... op. cit. 25. str.
12. Magyar Néprajzi Lexikon III. (főszerkesztő: Ortutay Gyula), Budapest, 1980, 353-354 str.
13. Pálóczi Horváth András: Besenyők, kunok, jászok. Gyomaendrőd, 1989, 94-95 str.
14. Magyar László: Szabadka Mezőváros legrégibb oklevele. Multidéző, 2x7 Nap, 22. februar 1995.
15. Magyar László: A szabadkai kunok. Multidéző, 2x7 Nap, 10. maj 1995.
16. Magyar László: Szabadka és lakossága... op. cit.
17. Blazovich László: Szabadka földesurai... op. cit. 52. str.
18. Magyar László: Szilágyi Erzsébet Szabadka környéki birtokai. Multidéző, 2x7 Nap, 07. jun 1995.

19. Blazovich László: Szabadka földesurai... op. cit. 53. str.
20. Iványi István: Szabadka története... op. cit. 40. str.
21. Ulmer, Gašpar: Tvrdava podignuta 1470. godine. Pro Memoria, No 5. Subotica, 1988.
22. Blazovich László: Szabadka mezővárosi fejlődése és jogi helyzete a középkorban, Szabadka igazgatástörténetéből 1828-1918. Szabadka, 1996, 45-53. str.
23. Vaš, Geza: Subotička tvrđava (rukopis, stručni rad autora iz oblasti zaštite spomenika kulture, 3. str.)
24. Magyar László: Török Imrét beiktatják szabadkai birtokaiba. Múltidéző, 2x7 Nap, 21. jun 1995.
25. Magyar László: A szabadkai vár ostromlása. Múltidéző, 2x7 Nap, 5. jul 1995.
26. Engel Pál: Egy bácskai jobbágy névsor 1525-ből. Történelmi szemle XXXVII/3 br. Budapest, 1995.
27. Engel Pál: Egy bácskai jobbágy névsorról, Szabadkai igazgatástörténetéből 1428-1918. Szabadka, 1996, 55-60. str.
28. Szekeres László - Ricz Péter: Szabadka és környéke... op. cit. 106. str.
29. Grlica, Mirko: Zasad već dostignut. Rukovet 1991/8-10. Subotica, 1991. 639-644. str.
30. Veres D. Csaba: A szegedi vár. Budapest, 1986. 31-33. str.
31. Iványi István: Szabadka története... op. cit. 52. str.
32. Mađar, Laslo: Naziv i mesta i stanovnika subotičke Nahije, prema popisu iz 1570-1578. Rukovet 1995/1-3, Subotica, 1995. 51-57. str.
33. Magyar László: Kismonográfia. II. rész: A török... op. cit. 100. str.
34. Tamási Gábor: A szabadkai r. kath. főplébánia története. Szabadka, 1883. 17. str.
35. Vaš, Geza: Subotička tvrđava... op. cit. (delimična obrada rezultata)

Ricz Péter

ADATOK A KÖZÉPKORI SZABADKÁRÓL ÉS A VÁRRÓL

Összefoglaló

Ez idáig még senki sem vállalkozott egy olyan átfogó munka megírására, amely hiteles képet nyújtana Szabadka és környéke, magának a településnek (városnak) illetve az egykori vár középkori múltjáról. Pedig úgy a kutatók, mint a városuk helytörténetét, múltját figyelemmel kísérő polgárok vagy a média képviselői sokszor megemlékeznek a várról, tudni vélik annak pontos helyét, történetét összekötik bizonyos eseményekkel és személyekkel, melyeknek van, vagy nincs valós alapja. Erre az egyik legszebb példa a „titokzatos alagútrendszer” mondája, amely főleg a korábbi évtizedek generációit foglalkoztatta igen nagymértékben, ám még mostanság is akadnak olyanok, akik váltig bizonygatják, jártak ilyen alagutakban, de legalább is láttak földalatti folyosókat a belváros egyes pontjain. Azonban a mai napig, egyetlen egy alkalommal sem sikerült szakmailag regisztrálni ilyen alagutat, hát még alagútrendszert!

Mintegy százhusz évvel ezelőtt jelent meg a tudós tanár, Iványi István tolnálból Szabadka szabad királyi város monográfiája. Ez a munka olyannyira jól sikerült, hogy még ma is példaértékű, de még inkább egyedülálló forrásanyagnak számít.

Sajnos közel egy évszázadnak kellett elteltie, mire megjelentek azok a helytörténeti vonatkozású munkák, melyek Iványi monográfiájának kiegészítő folytatását jelentették. Kegyeletből meg kell emlékeznünk néhány olyan kutatóról, akik már nincsenek közöttünk, mint Szekeres László régész, Györe Kornél földrajzkutató, Ulmer Gáspár és Magyar László levéltárosok. Elsősorban ez utóbbi volt az, aki az elmúlt évtizedekben szinte „berobbant” Szabadka tudományos életébe (már ami a történelmet jelenti), és a néha megdöbbenőnek látszó forrásanyagok közreadásával gyakorlatilag újraírta, pontosabban dokumentálta Szabadka városának és közvetlen környékének középkori múltját.

Az utóbbi öt évben mindössze két nagyobb lélegzetvételű tudományos munka jelent meg a város és a vár középkori valamint törökkori történetéről, melyek több szempontból is kiegészítik egymást.

A középkori Szabadka domborzati és vízrajzi viszonyait egyértelműen az északról dél felé terjeszkedő futóhomok és a népiesen sárga földnek nevezett vastag humusréteggel borított lösz törésvonalában elhelyezkedő vízi utak határozzák meg. Ennek szerves része volt északról az egykori Kelebiai-tó míg délről a

Palicsi-tó. Ez utóbbi az észak, északnyugati irányból érkező vizeket (mint pl. a Mlakát) ömlesztette magába. Az általunk középkornak nevezett időszak legelején (Árpád-kor), de a későbbi századokban is az említett vízi utakból kiemelkedő partoldalakon, népiesen hátaikon jöttek létre a falvak, illetve a temetők és az azokkal kapcsolatban álló templomok. A város közvetlen közelében mintegy tíz, a szélesebb környezetében több tucatra tehető a középkori régészeti lelőhelyek száma. Ez a szám a maga nemében impozáns, de szakmai szempontból mindennek van egy igen nagy hátránya. Nevezetesen ez a többtucatnyi középkori helység nem egy időben keletkezett, és ami igazán bonyolítja a dolgokat, nem is egy időben pusztult el. Emiatt beazonosításuk nagy nehézségbe ütközik, sőt az esetek többségében szakmailag ma még lehetetlen feladatnak számít.

Ismereteink szerint a középkori Zabotka települést a gyászos emlékü tatárjárást (1241/1242) követően IV. Béla király országépítő törvényeinek szellemében alapították a Palicsi-tó nyugati nyúlványához csatlakozó vízgyűjtő rendszer (erek és mocsarak) mentén elpusztult települések (falvak) életben maradt lakói. Utalás van arra, hogy egy vizektől körülvett dombon földgyűrű védte. Ez a hely minden jel szerint a mai Ferenc-rendi „Barátok temploma” környékén lehetett. Azonban minderre közvetlen bizonyítékunk nincs, mivel az első helynévelítés sokkal későbbi korból származik.

A hiteles levéltári kútfőkkal alátámasztható középkori Szabadka történetét számunkra Losonczi István macsói bán 1391. május hetedikén kibocsájtott oklevele jelenti, amelyben Szabadka legrégebbi említése fordul elő. Ebben az oklevélben bizonyos Zabatkainak mondott Ágoston tolvajról „...furem Agustinum dictum de Zabotka...” (egyes kutatók olvasata szerint Zabotka) tesznek említést, aki Pakai László fia András jobbagya. A város neve mellett tudomásunkra jut néhány fontos adat, amelyek a későbbiek folyamán döntő befolyással bírnak. Mindekenelőtt megtudjuk, hogy Szabadka az oklevél keltezése időszakában Bodrog megyéhez tartozó település volt, „ispáni tisztét, mintegy kettős funkcióban Losonczi István, a macsói bán látta el”.

A villa Zabotka, azaz Szabadkát első ízben faluként említő, latin nyelven írt forrás 1407-ből származik. Az úgyszintén Zsigmond király idején kiadott oklevél a csanádi káptalan jelentését tartalmazza, mely szerint hétfőn Szegeden, kedden Zabotka faluban, míg csütörtökön Zeer (Pusztaszer) faluban tartanak heti vásárt. Ebből a korból valók az első hiteles írott adatok, melyek konkrétan utalnak a vidéket benépesítő lakosság nemzeti hovatartozására. Magyar László volt az a kutató, aki olyan levéltári nyomokat talált, amelyek városunk kun lakosságára utalnak.

Habár ezidáig csak nagyon kevés kézzelfogható régészeti adattal rendelkezünk (pl. Kameniti-hát/2003), mégis valószínű, hogy az 1400-as évek elején éppen a kunoknak köszönhetően indult fejlődésnek az 1407-ben még csak villa Zabatkának (tehát falunak) nevezett település, melyet 1428-ban már mezőváros-

ként emlegetnek a kútfők. Az akkor negyvenkét éve uralkodó Zsigmond királyt a karlócai káptalan egy 1428. december 17-én keltezett levelében arról tudósítja, hogy a szabadkaiakat megismertette Töttös László panaszaival, illetve a birtokaikért károkkal, melyek elkövetéséért megintette őket.

A középkori Szabadka történetében igen fontos dátum az 1439-es év. Albert király május 9-én Pozsonyban kiadott oklevelében Madaras, Tavankút, Szabadka és Halas nevű mezővárosokat és falvakat Hunyadi Jánosnak és testvérének, ifjabb Hunyadi Jánosnak május 10-étől zálogba adta.

Néhány levéltáros kutató véleménye szerint a törökverő Hunyadi János, Magyarország kormányzója, ügyes birtokgyarapító, kitűnő szervező volt, és mint olyan, a mezővárosi rangú Szabadkát uradalmi központnak szemelte ki. Ezt az állítást egyelőre csak feltevésként fogadhatjuk el, de nagyon valószínű, hogy a mezővárosi rangú Szabadkáról kezdtek el irányítani az új Hunyadi birtokokat. Ezt látszik bizonyítani a későbbiek során felépült Castellum (várkastély), igaz már nem a Hunyadiak idejében. Hunyadi János 1456-ban Nándorfehérvár (Belgrád) török ostromának eredményes elhárítása után váratlanul bekövetkezett halálával az örökség sógorára, Szilágyi Mihályra szállt. Nemsokára, 1469-ben azonban örökös nélkül ő is elhunyt.

Ekkor Szabadka és a szomszédos birtokok az 1458. január 24-én megkoronázott Mátyás király (Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia) tulajdonába kerültek. Néhány évre rá, 1462. február 12-én Mátyás király Szabadka környéki birtokait édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek ajándékozta.

Mátyás király édesanyjának szánt adománylevelében sem a szabadkai uradalomról, sem a várkastélyról nem tesz említést. A kutatók egybehangzó véleménye szerint mindkettőt valamivel később a dengelegi Pongráczok alakították ki. Iványi István Szabadka történetét kutatva rábukkant néhány Mátyás korabeli és későbbi okiratra, amelyek a XV. század végi és a XVI. század eleji Szabadka történetét nagy pontossággal körvonalazzák. Az egyik közülük egy 1464. szeptember 7-én Budán kelt adománylevel, mellyel a király a portyázó törökök felett vívott győztes csaták jutalmául örökös birtoklásul dengelegi Pongrácz Jánosnak ajándékozta az akkor Csongrád megyéhez tartozó és falunak megnevezett Szabadkát – „*possessionem nostram Szabadka appellationem*”.

Dengelegi Pongrácz János a király rokona, 1462-től 1476-ig erdélyi vajda, és egyszer (1466-ban) a szőrényi (Dél-Románia) báni méltóság viselője volt. Ebben az időszakban építették a dengelegi Pongráczok a szabadkai várkastélyt. Ulmer Gáspár szabadkai levéltáros másfél évtizeddel ezelőtt egy reálisnak tűnő dokumentumot közölt a szabadkai várkastély XVIII. századi állagáról és akkori alaprajzáról. Egy 1717-ben összeállított jelentésről van szó, amely a Bécsi Császári Haditanács számára készült, amely megnevezi annak építőjét, bizonyos Pongráczot, mert a kapu felett található családi címer alatt a következő felirat ol-

vasható: „Hoc opus fecit fieri Magnificus Dominus Joannes Pongracz de Dengeleg Vojvoda Transilvanicus perpetuus comes... cum consorte sua... anno MCCCCCLXX.” (Szabad fordításban: ezt az épületet az erdélyi fejedelem és örökös gróf nagyméltóságú Dengelegi Pongrácz János úr és felesége emeltették az Úr 1470. esztendejében.)

A lakótorony építésének időpontja ismeretlen. Valószínűleg téglából építettek, az alapjait viszont a vidéken található réti mészkőből alakították ki. A kor szokásai szerint a tégláépületeket is többnyire kőépületnek nevezték a faépítményekkel szemben. Nem vagyunk biztosak abban, hogy ez a torony szögletes vagy kerek formájú volt-e. Ezt csak régészeti ásatásokkal lehet majd egyszer megállapítani.

1499 körül meghalt dengelegi Pongrácz János Mátyás nevű fia, s vele kihalt a nagy múltú erdélyi család. Örökös nélkül birtokai II. Ulászló királyra szálltak, aki 1501-ben Corvin Jánosnak (Mátyás király természetes fiának) adományozta őket. Mint már a fentiekben említettük, ez időben Zabathkát „castellum”-ként, azaz kastélyerősségként tüntetik fel az oklevelek.

A Szabadka környéki birtokokat Corvin Jánostól 1502-ben Enyingi Török Imre (Therek, Therewk, Thewrek, Thewrewk) és rokonai veszik zálogba. Az ezt követő negyed évszázadban fennmaradt oklevelek közül több foglalkozik Török Imrével, majd később két fiával, Miklóssal és Bálinttal, akik közül a fiatalabb, Bálint lesz a család feje és Szabadka ura.

A közelmúltban előkerült egy dokumentum, amely a Török és a velük rokonságban lévő Sulyok család Szabadkát illető torzsalkodásáról tudósít. Az oklevél szerint Török Miklós és Bálint valamint más földesurak 26 Bács megyei helység katona jobbágyaival három napon át ostromolták Szabadkát. Miután bevették a várkastélyt, bántalmazták a Sulyok család foglyul ejtett várnagyait, Kyszezy-i Ferencet és Lidiniczai Czyrkó Györgyöt. Az oklevél számunkra legjelentősebb része az az 1471 névből álló lista, amely felsorolja Török Bálint katona jobbágjainak kereszt- és vezetéknévét. Ebből egyértelműen látszik, hogy a mohácsi csatát megelőző évben Szabadka környékén magyar nevű lakosság élt.

Ha az oklevél adatai pontosak (és miért ne lennének azok), akkor igazolást nyer Iványi István állítása, hogy Szabadka és környékének magyar lakossága csak a mohácsi csatát követő zavaros időkben kezd fogyni. Ugyanakkor az ostromló sereg létszámából azt következtethetjük ki, hogy a szabadkai vár egy jelentős katonai erősséget képviselt.

A zavaros idők első szakasza közvetlenül Mohácsot (1526) követően játszódik le. Ekkor lép a történelem színpadára egy „titokzatos” személy, akit a levéltári dokumentumok is megőrkítenek, és aki a szerb nép hagyományaiban valószínűleg nemzeti hőssé nőtte ki magát. A „fekete emberről”, a magát cárnak nevező Cserni Jovanról, azaz Jovan Nenad Crniről van szó, aki létező személy volt, mégpedig a jelek szerint romániai szerb származású tehetséges zsoldosvezér.

Kihaszználva a törökök dúlta és trónharcban kettészakadt magyar királyság zűrzavaros belpolitikai helyzetét, a korábban említett „Mátyás király-féle” harmadik védelmi vonal térségében egy területileg meg nem határozható mini államot hozott létre. Személyével és tetteivel több korabeli krónika és több nemzeti túlfűtöttségtől sem mentes újabb kori történelmi munka foglalkozik.

Ez utóbbiak közül kiemelkedik Mirko Grlicának e témakörre vonatkozó átfogó kritikai értékelése, melyben a nemzeti romanticizmus elfogultságától mentesen taglalja „Joani Charo Nenada” történelmi szerepét. Különösen a Szabadkára vonatkozó megállapításai jelentősek, amelyből kitűnik, hogy „Jovan Cár” csak rövid ideig tartózkodott „Török Bálint szabadkai várában”, ugyanis „Zabathkán” Subota Vrlic személyében helytartót hagyott.

Ő maga 1527 tavaszán több ezer főnyi főleg szerb zsoldosokból álló seregével új ura és szövetségese I. Ferdinánd király megbízásából volt gazdája, Zápolya (János király) ellen vonult és Szegeden, illetve annak környékén állomásozott. Többszöri csatározás után 1527. június végén János király és néhány magyar főúr egyesített csapatai a sződfalvi (Arad – Lippa között) csatában szétverték Crni Jovan hadseregét. Ezt követően „Jovan Cár” Szegedre menekült, ahol halálos puskalövés okozta sebet kapott. Kísérői egy Tornyos nevű faluba vitték (ma azonosítatlan helység), ahol Török Bálint katonái fejét vették. Még ezt megelőzően Török Bálint 300 lovasával visszavette szabadkai kastélyát.

1542-ben Szabadka és környéke mintegy 150 évre az oszmán birodalom birtokába került. A középkori Szabadka őslakosságának maradványairól utolsó alkalommal az 1570. évi török defterben (adólistán) olvashatunk. Magyar László közreadásában „Szobotka” városában hat magyar nevű adózó található, de a „Szobotka közvetlen közelében lévő szállásokon” még további több tucatnyira tehető adózó „magyar” él. Ezzel szemben a mindössze pár évvel később készült 1578. évi összeírásban szerepel a szabadkai (Nafes-i Sobotka) „kulában” szolgálatot teljesítő 52 főnyi janicsár helyőrség névsora és a hitetlenek (gyaurok) több tucatnyi neve, melyek kivétel nélkül szláv hangzásúak.

Szabadka városa (faluja) és a „kúla” (ahogyan akkoriban nevezték a várkastélyt), 1686 második felében szabadult fel végleg a török uralom alól. A várőrséget Koháry István budai főkapitány huszárai győzték le valószínűleg egy rövid ostromot követően, 1686. szeptember 19-én, melynek során Sapata - vagyis Szabadka vára kiégett. Az épület egy részét a Szegedről áttelepült Ferenc-rendi szerzetesek vették birtokukba. Egy 1689-ből származó leírás szerint az egykori egy vagy több emeletre épített török házak romokban, dűlőfélben vannak, „s csak a váracs mely köznéven kullának nevezetett maradt épen”. A „váracs” egy részéből lett a későbbiek folyamán a ferencesek temploma illetve anyagából a rendház. Mindez csak feltételezés, a jövő generációra vár ennek a kérdésnek tudományos megválaszolása.

Péter Ricz:

FACTS ABOUT THE MEDIEVAL SUBOTICA AND ITS FORTRESS

Summary

Until nowadays not a single expert has tried to write a complete work about Subotica and its surroundings, to describe the medieval history of the settlement and the fortress which was the first solid building in this area. Nevertheless, many explorers, journalists, as well as citizens who had studied carefully the history of our town, often mentioned through stories and urban legends the fortress and the place where it had been probably located. The most interesting are the gossips about the system of tunnels. The archeologists have never found any real evidences to prove these stories about the tunnels.

There are three reasons, which cause difficulties for writing a complete work on this topic.

1. In the place where the medieval fortress was probably situated, there were no complete archeological excavations.

2. Devoted researchers should visit the State Archives of Romania and Slovakia to find the documents connected with the fortress.

3. The Archives of the former Turkish Empire is still closed for the foreign scholars.

This survey was not completed because a lot archeological excavations were not completed and many historical facts were not mentioned.

Pretpostavljena lokacija i vizuelni izgled tvrđave iz turskog perioda
na osnovu rekonstrukcije istoričara Geze Vaša.

A szabadkai vár feltételezett helye és vizuális képe a török időszakban
- Vass Géza történész rekonstrukciója alapján.

Szekeres Ágnes régész, muzeológus

ELŐZETES BESZÁMOLÓ A SZABADKA - KAMENITI-HÁTON 2003-BAN VÉGZETT ÁSATÁSRÓL

A Kameniti-háton, a 2001-ben eredetileg leletmentőnek indult feltárások folytatására lehetőség nyílt a 2003-as évadban is.¹ A lelőhely fontosabb tér-rajzi és régészettörténeti adatai már a 2001-es előzetes jelentésben megjelentek (SZEKERES 2002 a további irodalommal).

A 2003-as tervásatás május 6-án kezdődött, és kisebb megszakítással október 3-án ért véget Nedeljković Zvonimir, a Szabadkai Műemlékvédelmi Intézet munkatársa és e sorok írója vezetésével.²

A 2001-2002-ben megnyitott I. és II. szondáktól dél felé haladva kezdtük meg a felület feltárását, egészen a megmaradt magaslat széléig, kelet felé pedig a temetőt kerítő árok vonaláig (1. kép). A munkálatok folyamán, a már meglévő kettő mellé, még nyolc kutatóárkot nyitottunk. A kutatóárkok mérete és alakja nem azonos, inkább a terep adta lehetőségek határozták meg nagyságukat. A 2003-ban feltárt terület összesen 514 m²-t tesz ki. A feltárás során sikerült dokumentálni a középkori templom döngölt sárga föld alapját, a templom körül elterülő temető 99 sírját, a sírkertet kerítő árok egy részletét (2. objektum) és öt (?) őskori gödröt (3 - 6. objektum).

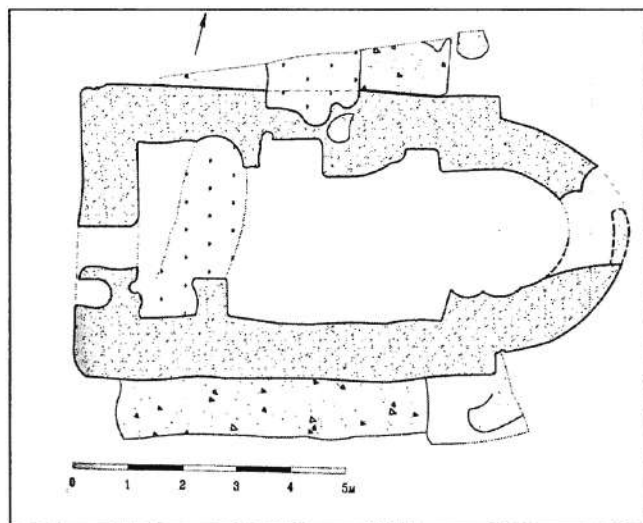
1. a-b. kép: a feltárt terület összesítő rajza és légifotója

¹ Az ásatás kivitelezését támogatta a Köztársasági és a Tartományi Művelődési Minisztérium, ezenkívül Szabadka Község Önkormányzata.

² A feltáráson részt vettek még: Zoran Marić régész, Mirjana Arsenijević régész, Lena Đuranović-Sabo technikus, Svetlana Ivković régésztanhallgató, Tijana Cvetković építésztechnikus és egy alkalommal Nebojša Stanojev mint szaktanácsadó.

A templom³ (2. kép)

A 2001-ben nyitott I. szonda D-i metszetében megfigyelt váltakozó, sárga és fekete föld betöltés a temető templomának É-i falát jelezte (3. kép). A terület felső növényzetének gépi humuszosítása és kézi nyesése után, egy jól kirajzolódó templom alapjait sikerült dokumentálni. A templom 10 méter hosszú és 5 méter széles, bejárata a NY-i oldalon van, félkör záródású apszisa pedig K felé néz. A dögölt sárga föld alapnak csak a legalsó, kb. 50 centiméter vastagságú rétegeit tudtuk megfigyelni. A templombelsőt és az alapokat is többször megbolygatták a későbbi idők folyamán. Az utólagos beásások között előkerült négy sír (72A., 72B., 75. és 79. sír). A sírok paticsos, apró téglatörmelékkel betöltéséből arra következtettünk, hogy a temetkezésekre a templom megsemmisülése és elhagyása után kerülhetett sor. A többi beásás korát, a kísérő leletek hiánya miatt, nem lehetett pontosabban megállapítani. Betöltésükből sok téglatörmelék, patics és töredékes embercsont került csak elő. A templom két oldalát kibővíthették, erről tanúskodik a D-i oldalon megfigyelt kb. 1 méter széles és 5 méter hosszú, kevert sárga foltos betöltésű sáv (hacsak nem korábbi). A templom teljes feltárására idő és anyagiak hiányában nem került sor, megásását a 2004-es évadra halasztottuk.⁴

2. kép: A templom alaprajza

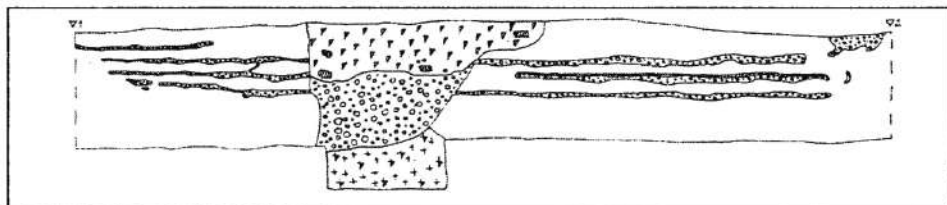
³ A templom alapjainak teljes feltárására és a templombelső megásására ebben az idényben nem került sor, így az esetleges építési fázisokról csak következtetés szintjén lehet beszélni.

⁴ Az eddig előkerült leletanyag a szabadkai Városi Múzeumban található, konzerválása és leltározása folyamatban van. Az oszteológiai anyagot dr. Czékus Géza dolgozza fel.

A templomot és a temetőkertet kerítő árok (2. objektum)

A templomot és a temetőkertet kerítő árok nyomait már a 2002-es évadban sikerült rögzíteni. A II. szonda közepe táján, a humusgréteg leszedése után, a mai felszíntől számított 90-100 centiméter körüli mélységben rajzolódott ki a kb. 1 méter széles, kissé ívelt árok vonala. A terepi napló előző bejegyzéseiben többször szerepelt a szonda közepe táján már 40 centiméter mélységben jelentkező erős paticsos és téglatörmelékes betöltés, amely előrejelezte a kerítőárok humuszban még meg nem figyelhető vonalát. Az árok megközelítőleg 16 méter távolságú sugárban helyezkedik el a templom keleti záródásától. Nyomait sikerült megfigyelni még a VIII., IX. és X. szondában is. Az árok alját a mai felszíntől számított 200-140 centiméter közötti mélységben sikerült megfogni.⁵ Betöltésében a paticson, téglatörmeléken kívül előkerült pár állatcsont és őskori kerámiatöredék is. Mivel ebben az évadban nem sikerült feltárni az árok megmaradt részeinek teljes vonalát, így még nem lehetett kiszámítani a templomkert feltételezett körvonalát és alapterületét.

3. kép: A templom alapjának északi metszete

A temetkezések

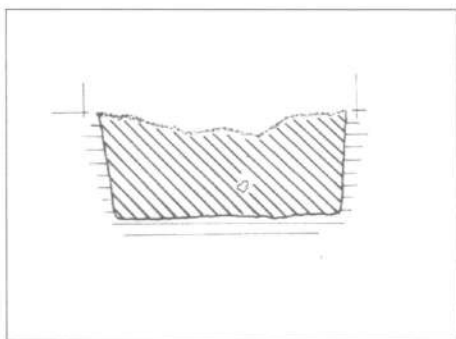
Ebben az évben még 99 sírt sikerült feltárnunk a már meglévő 53 mellé. A sírok számozása folytatódott, így idén az 54-es sírszámmal indult. A templom közelében igen sűrű temetkezéseket a sírkertet kerítő árok felé egyre ritkábban elhelyezkedő sírok váltják fel. Az árokban vagy annak közvetlen közelében (kb. 1-1,5 m) egyetlen sír sem került elő. Az egymásra temetkezések még a sírkert a templomtól legtávolabbi részeiben is gyakoriak. Az idén feltárt temetkezéseknek csak kb. 5% bolygatatlan. A többiek korabeli vagy újkori bolygatásoknak estek áldozatul. A korabeli bolygatások következményei a sírok között elszórtan elhe-

⁵ Az árok aljának szintkülönbségeit okozhatja a mai egyenlőtlen felszín is.

lyezkedő félrehúzott vagy félredobált csontkupacok, amelyeket a feltárás folyamán gödörként jelöltünk (E - U. gödör).

A temetkezések kevés kivétellel, megközelítőleg NY-K tájolásúak, nagyjából a tempom tengelyének irányát követik.

Sírgödört csak két esetben lehetett megfigyelni⁶ (4. kép). Érdekes, hogy míg a temetőkertben előkerült 137. sír gödre négyzetes alakú, addig a templom bejáratí alapjába beleásott 79. sír gödre inkább teknőszerűen lett kiképezve.

4. kép a.: A 137. sír gödrének metszete. b.: A 79. sír gödrének fotója

A temetőkertben előkerült sírok majdnem mindegyikében előkerült deszkakoporsóra utaló, több-kevesebb famaradvány vagy koporsószeg (I. tábla 5-6., II. tábla 4, 6., IV. tábla 1-2., VII. tábla 1.), egy esetben pedig (142. sír) deszkakoporsó-vasalás is. A koporsós temetkezésekkel összefüggésben figyelhető meg a halottak szoros, zárt, kinyújtott végtagokkal történő sírba helyezése. Ez alól rendkívüli kivétel a három esetben megfigyelt temetkezés, amelyben a halottat zsugorított testhelyzetben a jobb oldalára fektetve temették el (120. sír, 121. sír és 131. sír).⁷

Több esetben megfigyelhető a könyökben behajlított karok hasra vagy mellkasra helyezése, pár alkalommal pedig a fej alátámasztása is.

A sírokból előkerült leletanyag, a korszakhoz képest, igen változatos. A leletek elsősorban a viselet részei. Az 55. sír csontvázának mell alatti részéről került elő egy szögletes, rosszezüst ruhadíszítő lemez (I. tábla 1.). A fülbevalóknak több típusa is képviselteti magát. A legegyszerűbb fülbevalótípus a sima, nyitott bronz karika (VIII. tábla 6.), úgynevezett "S" végű hajkarika három esetben

⁶ A 2002-es ásatás előzetesében már említettem, hogy a halottakat egytől-egyig a humuszba temették, így a sírgödörök alakjának megfigyelése nem volt lehetséges.

⁷ A 120. és 121. sír nagyrészt bolygatott, csak a lábak maradtak meg eredeti helyen, ezeknek a helyzetéből következtettünk a zsugorított temetkezésre.

5. kép: 125. sír

6. kép: 142. sír

7. kép: 131. sír

fordult elő, mindhárom alapanyaga bronz (VI. tábla 6., VIII. tábla 7.). A 70. sírban talált nagyméretű hajkarikát egy üveggyöngy díszíti (I. tábla 2.). A temetőből előkerült egy ép ezüst és egy töredékes bronz lemezgömbös fülbevaló is (VI. tábla 1., III. tábla 3.). A fej ékszerei közül kiemelkedő szépségű a 139. sír hat darabos, préselt ezüstlemez pártadise (VI. tábla 2.). A diszek közül öt darab négyzet alakú lemez, kettő rozettás, három pedig oroszlánmotívumos. Egy lemez kerek és szintén rozettás. A VIII. szondában az első ásónyomból szórványként került elő egy kör alakú, töredékes, oroszlánt ábrázoló, préselt ezüstlemez (VIII. tábla 5.). Az egyik oldalán felvarráshoz használt lyuk van. Mivel a lelet szórványként került elő, nem tudjuk pontosan eldönteni, hogy pártát vagy más ruhadarabot (?) díszített-e. Pitykegombok a bolygatatlan sírokból nyak- és hastájékról kerültek elő (II. tábla 3., IV. tábla 5-6.). A 139. sír aranyozott ezüst gombjának (VI. tábla 4.) kivételével mindegyik rossz ezüsből készült. Övcsat két esetben került elő. Az egyik egy töredékes vasból készült példány (VI. tábla 7.), a másik egy áttört bronzlemez csat (VIII. tábla 4.), amelyen már a 2002-es feltárás alkalmával is előkerült. A templom ÉNY-i alapjától nem messze egy vaskéssel és üveggyöngytöredékekkel egy kupacban, szórványként került elő egy rossz ezüst szíjvég is (VIII. tábla 2.). A temetőben előkerült gyűrűk is igen változatosak. A két darab, kampós záródású, rossz ezüst gyűrűn kívül (II. tábla 1., IV. tábla 3.) napvilágra került három pecsétgyűrű. A 78. sír ezüstgyűrűje kettős kereszttel variált liliomos vésetű (II. tábla 2.), a 106. sírban előkerült ezüstgyűrűn egy hátrafelé forduló ragadozó madár képe van (III. tábla 1.), az O. gödörben az összedobált csontok között pedig egy köriratos, közepén háromszög vésetű gyűrűt sikerült kiásni (VI. tábla 8.). Gyöngyök és gyöngytöredékek nagy számban kerültek elő (I. tábla 4., III. tábla 2., VI. tábla 5). A bolygatatlan 139. sírban 133 darab ép és 15 darab töredékes üveggyöngyöt sikerült feltárni. A gyöngyök a csontváz jobb csípőjénél helyezkedtek el. A különböző diszekon és ékszereken kívül a temetőből előkerültek különböző használati tárgyak is: vaskések (III. tábla 5.,

IV. tábla 4., VIII. tábla 1.), egy csont tűtartó (VII. tábla 2.) és ismeretlen rendeltetésű vasszerszámok és vastárgyak (VII. tábla 3-4., VIII. tábla 3.). A temető pénzanyagát nyolc darab ezüstérme képviseli. A 62. sír felszedésekor a csontváz bal oldaláról került elő egy Nagy Lajos-érme (I. tábla 3.).⁸ A 96. sírban a jobb kézfej alól egy meghatározhatatlan, rossz minőségű ezüstérme jött elő (II. tábla 5.). A 101. sír jobb combcsontjának belső oldalán találtunk egy Károly Róbert-ezüstérmét. Egy Nagy Lajos-érme a 104. sír csontvázának bal szemgödreből került elő. A 106. sír bal bokájánál egy bécsi denár került napvilágra (VI. tábla 3.). A 108. sírban, szintén felszedéskor, egy meghatározhatatlan, töredékes, rosszezüst érme jött elő. A 139. sír bal kézfejenél még egy bécsi denár, a 140. sír csontvázának bal lapockáján pedig egy Károly Róbert-ezüstpénz került elő. A temetőben előkerült egy kerámiaedényes sír is. A 138. sírba a halott lábai közé helyeztek egy szürke színű, fehér bevonatos, szűknyakú csuprot (V. tábla).

A templom és a temető kiértékelése a lelőhely teljes feltárása után lehetséges. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy a temető időrendje, az eddig előkerült leletek alapján, a XIII. század végétől a XIV. század második harmadára, végére tehető, és a leletek nagyrészt a kunok hagyatékát képezik.

Agnes Sekeres:

PRELIMINARNI IZVEŠTAJ O ARHEOLOŠKOM ISKOPAVANJU NA LOKALITETU KAMENITI HAT U SUBOTICI TOKOM 2003. GODINE

Rezime

Iskopavanja na lokalitetu Kameniti hat nastavljena su i u 2003. godini. Ove sezone otkriveni su temelji jedne male seoske crkvice i deo groblja pored crkve. Dimenzija crkve je 10 x 5m, sa orijentacijom zapad - istok. Ulaz u crkvu se nalazi sa zapadne strane, a polukružna apsida sa istočne strane. Sem temelja crkvice iskopano je i još 99 skeletnih grobova sa veoma skromnim inventarom. U grobovima najčešći nalazi su bronzane i srebrne naušnice, srebrni prsteni, perle od staklene paste, različite aplikacije od srebra i bronzne, srebrni dugmići i gvozdeni noževi. Skeleti su uglavnom sahranjeni u drvenim kovčezima koji su sastavljeni gvozdenim ekserima. Groblje je datovano sa srebrnim novcima anžujskih vladara Karla Roberta i Ludovika Velikog od kraja XIII veka do druge trećine XIV veka, a po brojnim analogijama predstavlja kulturnu baštinu Kumana, koji su se na ovu teritoriju doselili posle najezde Tatara.

⁸ Az érmeket Gerlovics Szilveszter határozta meg. Szíves segítségét ezúton is köszönöm.

Irodalom

Szekeres 2002

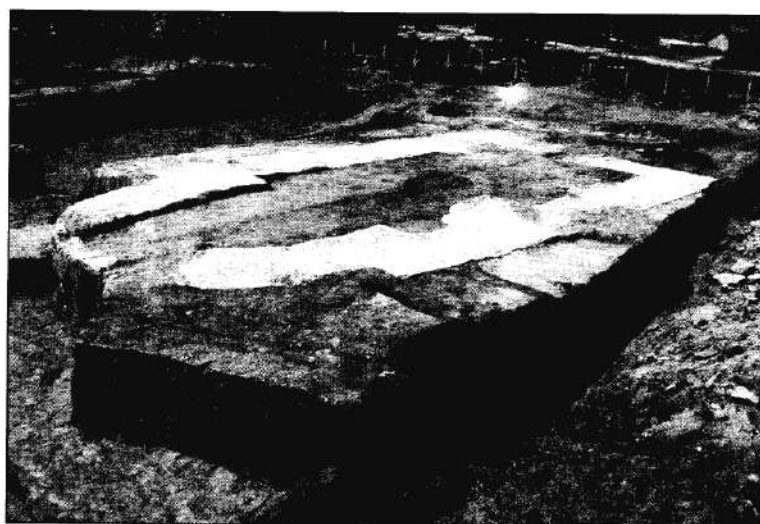
Szekeres Á.: Előzetes jelentés a Szabadka - Kameniti-háton 2001-ben végzett ásatásról. *Museion* 2 (2002), 7-26.

Ágnes Szekeres:

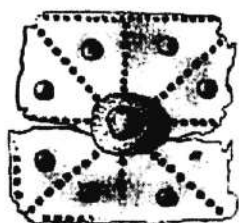
PREVIOUS REPORT ABOUT ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION ON KAMENITI HAT - SUBOTICA IN 2003.

Summary

The excavations on the Kameniti hat location were continued in 2003. The foundation of a little village church was discovered and together with a part of a graveyard beside the church. The dimensions of the church are 10x5m and it has west - east orientation. The church can be approached from the west and the half-circle of the apses from the east side. Besides the foundation of the church 99 graves were excavated, most of them with a very poor equipment. Copper and silver earrings were mostly found in the graves as well as silver rings, glass beads, copper and silver applications, silver buttons and iron knives. The skeletons had been buried in wooden chests fixed with iron nails. Silver coins that originate from the end of the thirteenth and the beginning of the fourteenth century were also found. According to some analogies the graveyard belongs to the cultural heritage of the Kumans who had settled on this territory after the invasion of the Tatars.

1. tábla

1.

2.

3.

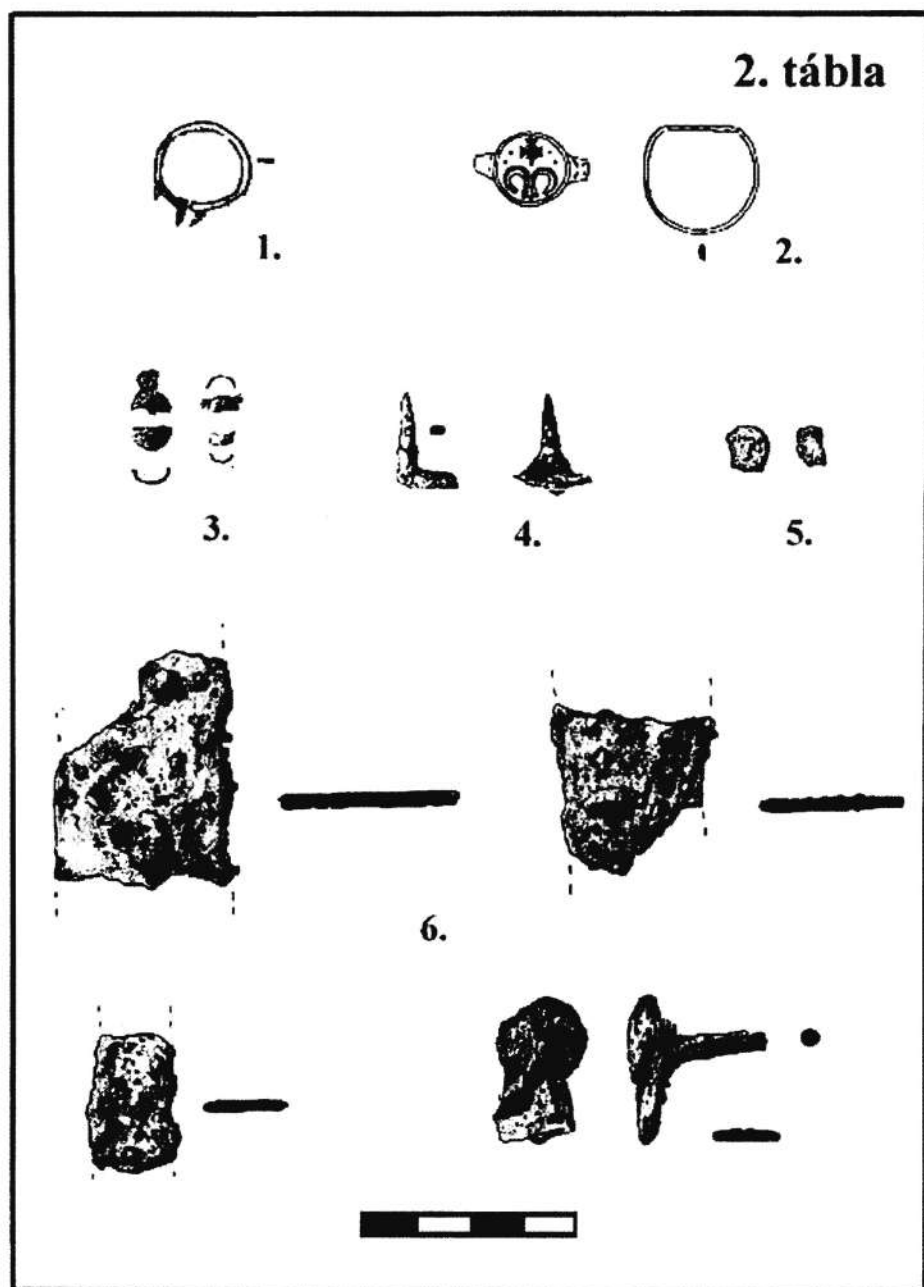
4.

5.

6.

1.: 55. sír, 2.: 70. sír, 3-6.: 62. sír

1.: 72. sír, 2.: 78. sír, 3-4.: 79 sír, 5.: 96. sír, 6.: 91. sír

3. tábla

1.

2.

3.

4.

5.

5.

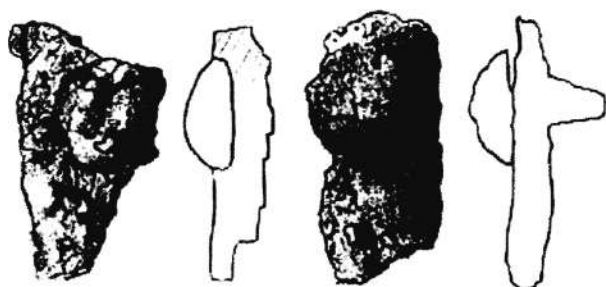

4. tábla

1.

2.

3.

4.

5.

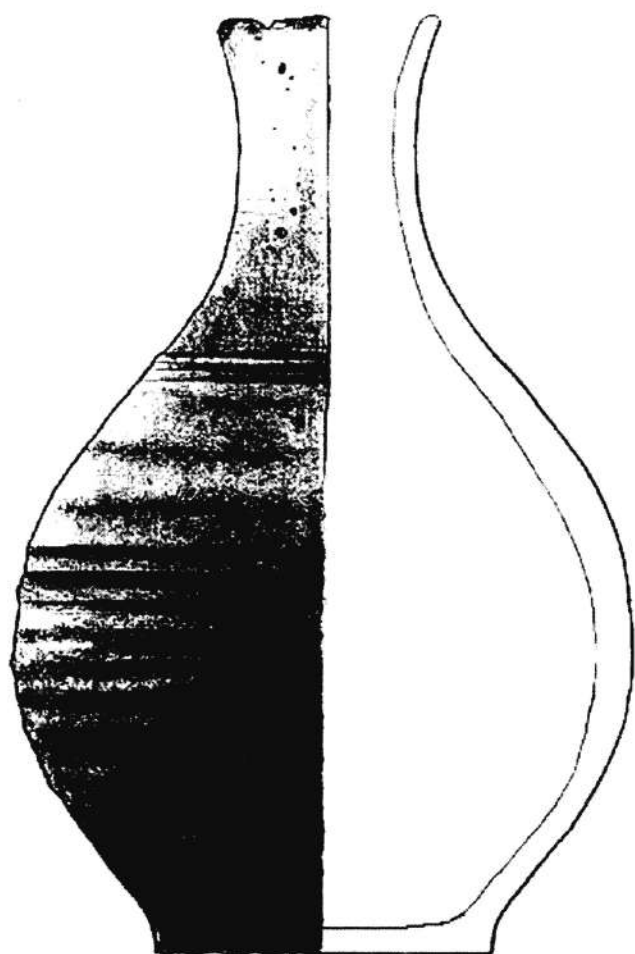

6.

1.: 130. sír, 2-3.: 131. sír, 4.: 133. sír, 5.: 111. sír, 6.: 135. sír

5. tábla

I. 138. sír

6. tábla

1.

2.

3.

4.

5.

6.

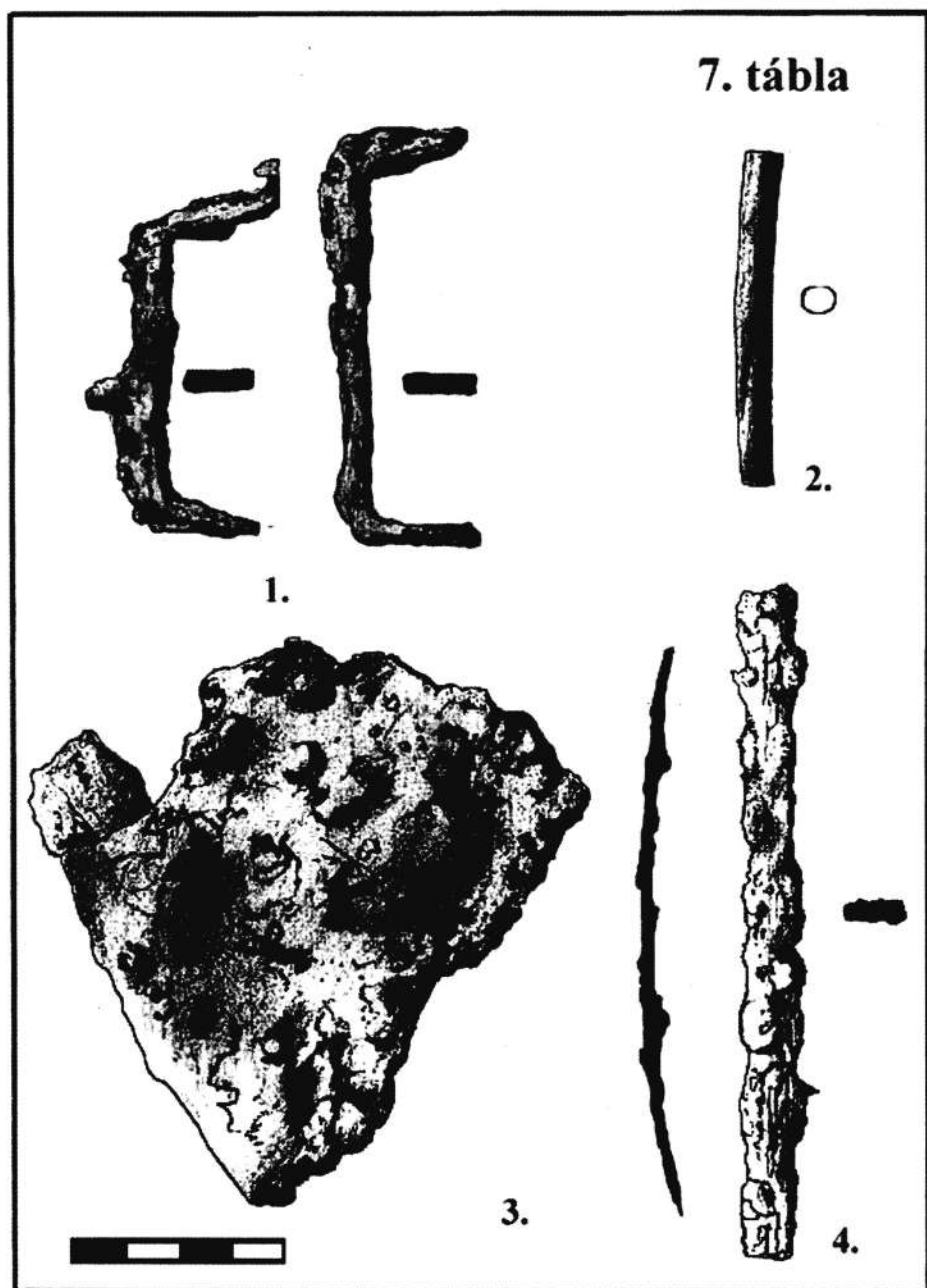

7.

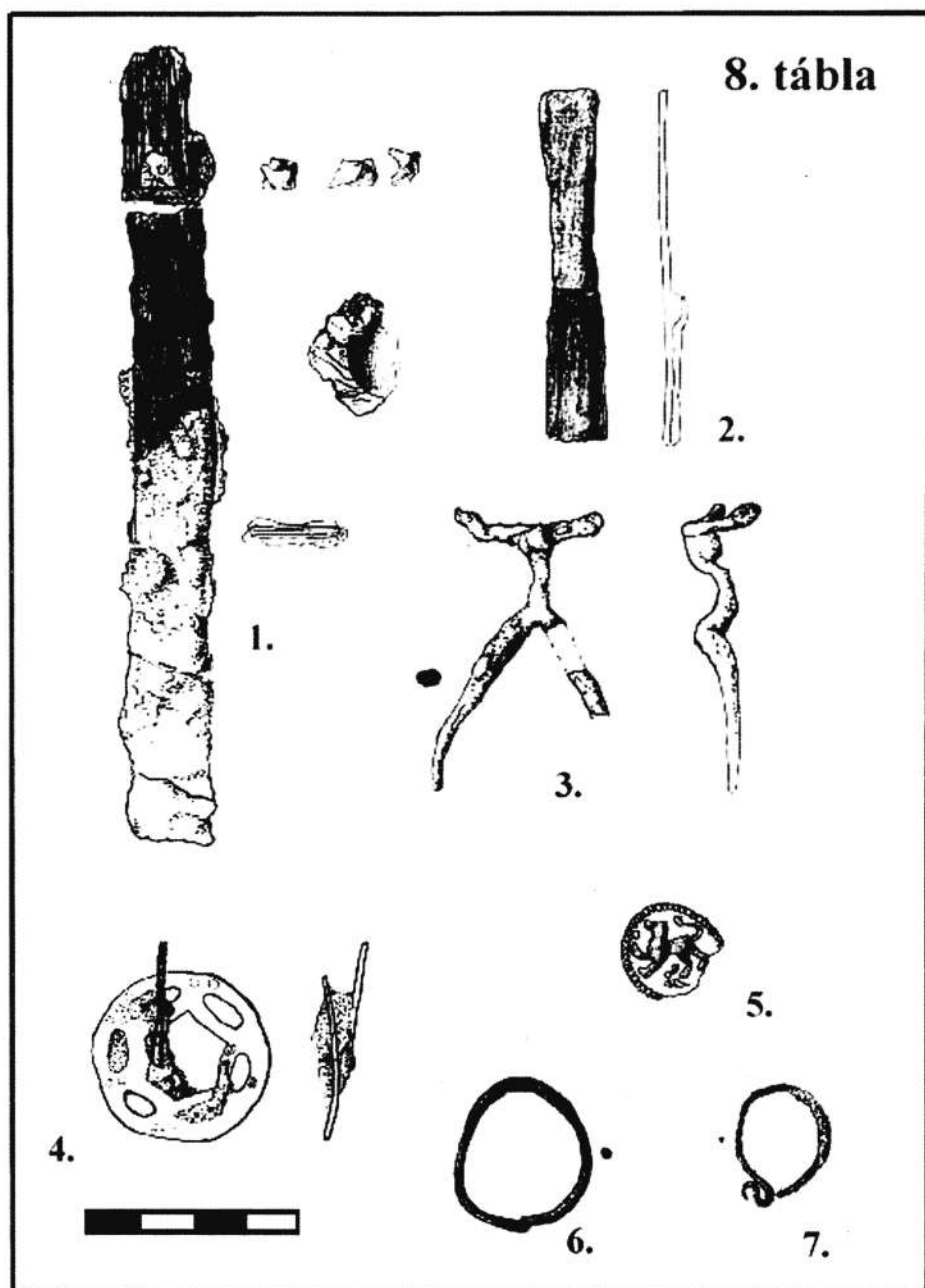

8.

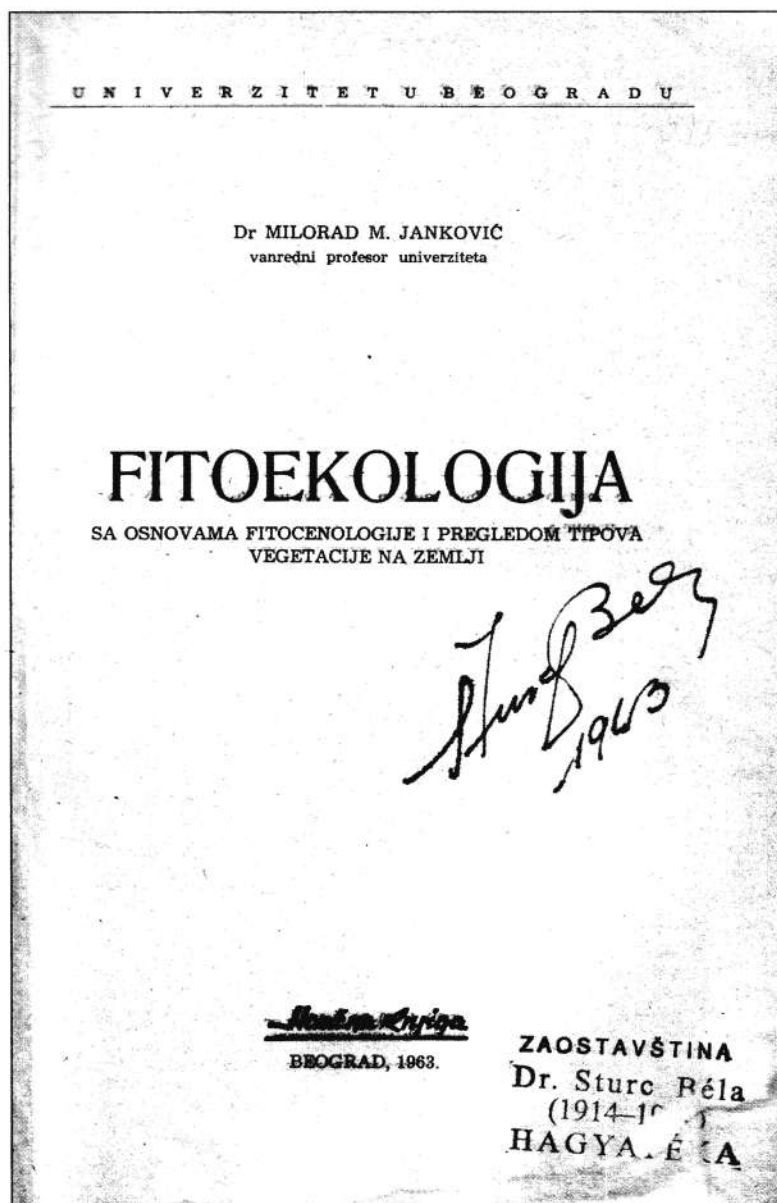
1-5.: 139. sír, 6.: F. gödör, 7-8.: O. gödör

1.: P. gödör, 2.: IX. szonda, 3.: VIII. szonda, 4.: IV. szonda

1-3.: szórványok, 4.: III. szonda, 5.: VIII. szonda, 6.: szórványok a templom területéről, 7.: V. szonda

Nevenka Bašić Palković, profesor, bibliotekar savetnik

(Recenzent: Žužana Kunin, bibliotekar savetnik)

**KRATAK ISTORIJAT STRUČNE BIBLIOTEKE
GRADSKOG MUZEJA U SUBOTICI**
(njena uloga i značaj u muzeju kompleksnog tipa)

Stručna biblioteka Muzeja postoji od osnivanja ustanove 1948. godine i bila je smeštena u dvorišnom krilu Rajhlove palate, dodeljene Muzeju, sve do preseljenja u Gradsku kuću, 1967. godine, gde se i danas nalazi. Bibliotečki fond koriste stručni radnici Muzeja, istraživači, građani, studenti i đaci, ali samo u prostorijama biblioteke.

Od samog početka, direktor Muzeja dr Mirko Šulman, shvata neophodnost formiranja stručne biblioteke radi korišćenja u svrhu "naučnih istraživanja", kao i za potrebe šire publike.¹

Prema podacima iz arhiva Muzeja od 20. januara 1951. godine (br. 19/1951),² Šulman navodi da je on osnovao biblioteku 29. 11. 1948. godine i da je broj knjiga tada iznosio samo 209, a da se do kraja 1950. broj povećao na 1166 jedinica. Knjige su nabavljene kupovinom, poklonom i razmenom, kao što to i danas činimo, ali su se izdvajala veća namenska sredstva za nabavku knjiga iz godine u godinu: 1948. godine - 5000 dinara, 1949. g. - 40.000 dinara i tako dalje. Prvi časopisi na mađarskom jeziku iz oblasti arheologije, otkupljeni su 1949. godine od dr Imrea Freja iz Sombora (69 svezaka časopisa *Archeológiai Értesítő*)³ Iste godine otkupljene su i knjige od Mihovila Ljubića iz Splita iz oblasti arheologije, čiji se spisak čuva u arhivi Gradskog muzeja pod brojem 234/1949.

U stručnu biblioteku Muzeja dospele su i "konfiskovane knjige" iz perioda 1946-1950. godine, koje su odlagane u magacin knjiga Saveza kulturno-prosvetnih društava Vojvodine, u Engelsovoj 9. u Subotici. Najveći deo tih knjiga podeljen je školama u Vojvodini, a manji deo je predat u Muzej (prema podacima iz arhive Muzeja od 18. avgusta 1951. godine). Sve ovo nam potvrđuje da je

---

¹ Dr Mirko Šulman, Prikaz subotičkog muzeja i njegove delatnosti, *Rad vojvodanskih muzeja*, 1, Novi Sad, 1952, str. 207.

² Arhiva Gradskog muzeja Subotica, dalje AGM, 19/1951

³ AGM, 230/1949 (podaci iz arhive Gradskog muzeja dobijeni od Mirka Grlice)

СЛАВЕНО-СЕРВСКИЙ
МАГАЗИНЪ.

то есть:

СОБРАНІЕ

Разныхъ Сочиненій и Преводовъ,
 къ пользѣ и увеселенію служащихъ.

ТОМЪ ПЕРВЫЙ.

ЧАСТЬ I.

ВЪ ВЕНЦІИ,

Въ Типографіи Славено-Греческой благочестивой
 Димитрія Θεοδοсіена.

1768.

*Димитрій Θεοδοσίенъ
 Сербинъ, 5.6.18.*

bibliotečka građa dospevala u Muzej na "razne" načine, ali je tim pre stari fond knjiga i časopisa bogatiji nego novi, što nije dobro zbog sve većeg nedostatka savremene, naučno i stručno aktuelne literature.

O načinu formiranja biblioteke više podataka nalazimo i u knjigama inventara stručne biblioteke, jer se po bibliotečkim pravilima obavezno upisuje način nabavke celokupnog fonda razvrstanog na: monografske i serijske publikacije, staru i retku knjigu, kartografsku građu, muzikalije itd.

Podaci o načinu nabavke razvrstani su u četiri rubrike: obavezni prime-rak, kupovina, razmena i poklon. Prva knjiga inventara stručne biblioteke Muzeja datirana je 1. januara 1950. godine sa potpisom dr Mirka Šulmana, "kustosa Gr. muzeja i Đure Kapitanja, pripravnika asistenta muzeja." Ova knjiga inventara je rukopisna i sadrži 91 list sa 756 bibliotečkih jedinica (monografske i serijske publikacije zajedno). Pored uobičajenih podataka o naslovu dela, autoru, izdanju, godini izdanja i ceni, ova knjiga inventara sadrži i podatke o sadržaju (temi) i jeziku na kome je publikacija objavljena. Tako saznajemo da su prve inventarisane knjige bile iz oblasti arheologije, kulturne istorije, umetnosti, etnografije, geografije, heraldike, istorije i arhitekture i to na sledećim jezicima: srpski, mađarski, ruski, engleski, hrvatski, nemački i francuski. Što se tiče sastava bibliotečkog fonda po jezicima, on je i danas sličan prvobitnom. Iz rubrike "napomena" saznajemo da su knjige nabavljene kupovinom, poklonom ili razmenom. Ove najstarije knjige inventara završavaju se sa 1962. godinom, sveskom br. 5 i rednim brojem publikacija 5474. Čuvaju se na odeljenju stručne biblioteke Muzeja.

Prema podacima iz arhive Gradskog muzeja, br. 61 iz 1951. godine⁴ za potrebe stručne biblioteke naručeno je 30 knjiga francuskih izdavača od Francuske čitaonice u Beogradu, koje će biti plaćene u dinarima pouzecom. To se dešavalo pre više od pola veka, a danas Muzej nema dovoljno sredstava za nabavku stručne literature, niti se ona izdvajaju namenski od strane osnivača i finansijera Muzeja, nego se uzimaju iz sredstava za ukupno poslovanje ustanove.

Na IX konferenciji muzejskih radnika Vojvodine, održanoj decembra 1950. godine u Kikindi, razmatrano je stanje stručnih biblioteka i konstatovano je zaostajanje u razvoju biblioteka za ostalim delovima muzejskog rada.⁵ Knjižni fond svih biblioteka zajedno činio je 10.782 jedinice, a nijedan muzej nije imao stručno lice za bibliotečke poslove.

U svom radu *Knjižnice vojvodanskih muzeja od 1946 do 1950 godine*⁶ Rajko

⁴ AGM, 61/1951

⁵ Mladenko M. Kumović, *Muzeji u Vojvodini 1847-1997*. Novi Sad 2001, str.339.

⁶ Rajko L. Veselinović, *Knjižnice vojvodanskih muzeja od 1946 do 1950 godine, Rad vojvodanskih muzeja*, 1, Novi Sad, 1952, str. 226-228.

**PRECES ET HYMNI
IN USUM
STUDIOSAE JUVENTUTIS**

APUD
SCHOLAS PIAS.

**BIBLIOTHECA
GRADSKOG MUZEJA
U SUBOTICI**
Broj 5815

PESTINI, 1836.

Typis Josephi Beimel, Typographine
Strigonicensis, et unius e Pestanis Proprietarii.

Originalno izdanje stare i retke knjige iz fonda stručne biblioteke Gradskog muzeja,
ranije u privatnoj biblioteci Lajoša Vermeša

Veselinović takođe konstatuje ovako loše stanje po muzejskim bibliotekama, ali se zalaže da se to promeni jer te fondove, pored muzejskih radnika koriste i drugi posetioци muzeja, studenti, daci i istraživači, te navodi primer : “knjižnicu Muzeja u Vršcu i Subotici koristili su dosada neki od članova i saradnika Arheološkog i Geološkog instituta SAN, kao i saradnici Instituta za biologiju i ekologiju SAN.”

U istom radu Rajko Veselinović navodi da većina muzejskih biblioteka ima alfabetski katalog, a predmetni (naučni) katalog imaju samo Vojvodanski muzej u Novom Sadu i Gradski muzej u Subotici. Taj listni katalog i danas je u upotrebi i olakšava korišćenje bibliotečkog fonda pošto su listići razvrstani prema oblastima koje naš kompleksni muzej izučava: arheologija, etnologija, istorija, kulturna istorija, istorija umetnosti, muzeologija, numizmatika, prirodne nauke i zaštita kulturnih dobara. Tematski su razvrstani i rečnici, leksikoni, biografije, bibliotekarstvo, kalendari, katalozi i dr. Katalošku obradu najstarijeg fonda naše biblioteke uradila je Lili Šulman, veoma stručan radnik Gradske biblioteke u Subotici od 1946. godine, jer ni naša ustanova dugo godina nije imala stručnjaka iz oblasti bibliotekarstva. Te poslove obično su obavljali kustosi uz svoj redovan posao, pripravnici ili ljudi koji su “silom prilika” bili raspoređeni da rade u muzejskoj biblioteci. Duže vreme bibliotekarske poslove (po rešenju o stalnom rasporedu o radu) obavljali su Lazar Merковиć, književnik i prevodilac iz Subotice (od 1974-977), Bela Gabrić, profesor jugoslovenske književnosti (od 1978-1983), kao i Marija David, takođe profesor jugoslovenske književnosti (od 1984-1992). Prvi bibliotekar sa stručnim ispitom je autor ovog teksta, Nevenka Bašić Palković, profesor jugoslovenskih i opšte književnosti, od 1992. godine do danas (sa zvanjem viši bibliotekar od 1998). Početak elektronske obrade bibliotečkog materijala planiran je za 2004. godinu, nakon obezbeđenja određenog programa za biblioteke, saglasnog sa Zakonom o bibliotečkoj delatnosti iz 1994. godine i Pravilnikom o evidenciji bibliotečke građe iz 1995. godine. Tek tada biće prevaziđen postojeći predmetni i autorski katalog stručne biblioteke muzeja.

Muzejski radnici Vojvodine su još 1950. godine, na IX konferenciji u Kikindi doneli zaključak “ da se ustroji središnji katalog biblioteka vojvodanskih muzeja, tako da bi svi muzeji slali Vojvodanskom muzeju u Novi Sad po jedan primerak kartotečkih listića knjiga svojih biblioteka. Preko centralnog kataloga svi muzeji bi dobijali informacije o ukupnom knjižnom fondu muzeja, a knjige bi se međusobno slale i pozajmljivale prema potrebama.”⁷ Muzejski i bibliotečki radnici su već tada znali koliko su važne informacije iz oblasti stručne literature za rad ustanova u kulturi i njihova razmena, ali nisu bili tehnički opremljeni i materijalno podržani da svoje zaključke sprovedu u delo. Iz kasnijih izveštaja Društva muzejskih radni-

⁷ Isto.

A'

KÉT BARCSAI.

DRAMA IV. SZAKASZBAN.

IRTA

JOSIKA MIKLÓS.

PESTEN,

EMICH GUSZTÁV' SAJÁTJA.

1845.

Originalno izdanje drame Miklósa Jošike iz fonda stare i retke knjige stručne biblioteke,
ranije u biblioteci subotičke Gimnazije

ka se vidi da stručne biblioteke nisu na vreme slale podatke o svojim fondovima i da centralni katalog nije zaživeo. O takvom stanju i njegovom značaju ponovo piše Milica Marković iz Novog Sada, 1964. godine u časopisu *Spona*, br. 4, u radu pod nazivom Centralni katalog muzejskih biblioteka Vojvodine.⁸ Ona ističe da je takav katalog neophodan, da treba zatražiti pomoć gradskih biblioteka kod obrade knjiga i da kataloški listići treba da se rade prema zahtevima savremenog bibliotekarstva i uputstava Narodne biblioteke u Beogradu.

Podaci i literatura o radu muzejskih biblioteka veoma je oskudna sve do naših dana, verovatno zbog činjenice da su one u muzejima ipak "u drugom planu", tj. prema njima se odnosimo samo kao prema "pomoćnim i neophodnim" zbirkama u koje se "svako razume" i one treba samo da služe osnovnoj muzejskoj delatnosti. U pojedinim bibliotekama u Srbiji još uvek posao bibliotekara obavlja kustos ili neko drugo lice raspoređeno na te poslove, bez stručnog bibliotečkog ispita, a smeštaj stručnih publikacija, uslovi čuvanja, "razduživanje" knjigama i njihova obrada prepušta se slučaju. Od ovog pravila odstupaju, srećom, mnoge biblioteke po većim muzejima Vojvodine i Srbije u celini, kao i naša. Kao veoma dobar primer rada i oglašavanja o tome, navodim stručnu biblioteku Muzeja Vojvodine i časopis *Rad muzeja Vojvodine*, koji izlazi od 1952. godine i do danas donosi priloge o radu biblioteke, bibliografije, spisak prinovljenih publikacija i razmene sa srodnim ustanovama iz zemlje i inostranstva. Otuda smo i najranije podatke o radu naše stručne biblioteke pronašli upravo u *Radu vojvodanskih muzeja* iz 1952. godine, a kasnije i objavljene radove kustosa Gradskog muzeja u Subotici. Ovaj stručni časopis uvek je posvećivao dosta mesta tekućoj bibliografiji muzejsko-konzervatorske struke, kao i izveštajima o radu konferencija i sekcija Društva muzejskih radnika (u okviru njih su i izveštaji o bibliotečkim fondovima, ali mnogo ređe nego druge oblasti rada).

U nedostatku druge literature, o "neobičnim" putevima knjige do naše biblioteke govore nam i pečati drugih biblioteka, ustanova, škola i privatnih vlasnika kod kojih su se ranije nalazile. Tako saznajemo da su u našu stručnu biblioteku dospele knjige iz nekadašnje biblioteke subotičke gimnazije, Pravnog fakulteta, Građanske kasine, Gradske biblioteke, kao i iz privatnih biblioteka dr Vince Zomborčevića, Ištvana Ivanjija, barona Ištvana Vojnića, Lajoša Vermeša, Alfreda Tauberta, Aleksandra Lifke, Bele Mirnića, dr Fedore Bikar, Aleksandra Rafajlovića, dr Bele Šturca, mr Antuna Bašić Palkovića i mnogih drugih ličnosti koje su često ostavljale svoje posвете, zapise, poruke i eks librise. Sada ih dajemo samo kao ilustraciju, a drugom prilikom one će biti predmet detaljnijeg izučavanja, pošto se radi o ličnostima veoma značajnim za istoriju i kulturu Subotice.

⁸ Milica Marković, Centralni katalog muzejskih biblioteka Vojvodine, *Spona*, 4, Novi Sad, 1964, str. 1-4.

OPIS
JUGOSLAVENSKIH NOVACA

PROF. SIME LJUBIĆA,

RAVNATELJA NARODNOGA ZEMLJSKOGA MUZEJA I KNJIŽNICE U ZAGREBU, IZSLUŽEN. ČUVARA C. K. ARKEOL. MUZEJA U SPLJETU, PRAVOGA ČLANA JUGOSLAVENSKE AKADEMJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZAGREBU, DOPISUJUĆEGA ČLANA BEČKOGA POVJERENSTVA ZA IZTRAŽIVANJE I UZDRŽAVANJE STARIH AUSTRIJSKIH SPOMENIKA U BEČU, ARKEOLOGIČKOGA ZAVODA U RIMU, SRBSKOGA UČNOGA DRUŽTVA U BEOGRADU I T. D.

Sa 20 u ujedni urezanih tabla i dvie slike na dvostru.

IZDANJE UMNOŽENO.

U ZAGREBU 1875.

ARTISTIČKO-TIPOGRAFIČKI ZAVOD DRAGUTINA ALBRECHTA.

Monografija o starom jugoslovenskom novcu,
otkupljena od Mihovila Ljubića za fond stručne biblioteke Gradskog muzeja

O prispeću knjiga i drugog bibliotečkog materijala svedoče i spiskovi otkupljenih ili poklonjenih knjiga koji čine deo arhive Gradskog muzeja i stručne biblioteke u Subotici. Knjige, časopisi i katalozi koji stižu putem razmene evidentiraju se u posebne sveske, a zatim i u glavne knjige inventara. Tokom 2003. godine Gradski muzej je ostvario razmenu stručnih izdanja sa 50 srodnih institucija u zemlji i inostranstvu i tako obogatio stručnu biblioteku sa više desetina novih, aktuelnih publikacija iz oblasti muzeologije, arheologije, etnologije, istorije, biologije, istorije umetnosti i zaštite muzejskih i bibliotečkih fondova. Razmena se i dalje ostvaruje sa Narodnim muzejom iz Beograda, Muzejom Vojvodine, Galerijom i Bibliotekom Matice srpske iz Novog Sada, Bibliotekom Srpske akademije nauka, Etnografskim, Istorijskim, Vojnim i Muzejom savremene umetnosti iz Beograda, kao i sa 20 gradskih i narodnih muzeja u Srbiji i Crnoj Gori. U toku je ponovno uspostavljanje razmene stručnih izdanja i sa muzejima iz Republike Mađarske i Republike Hrvatske.

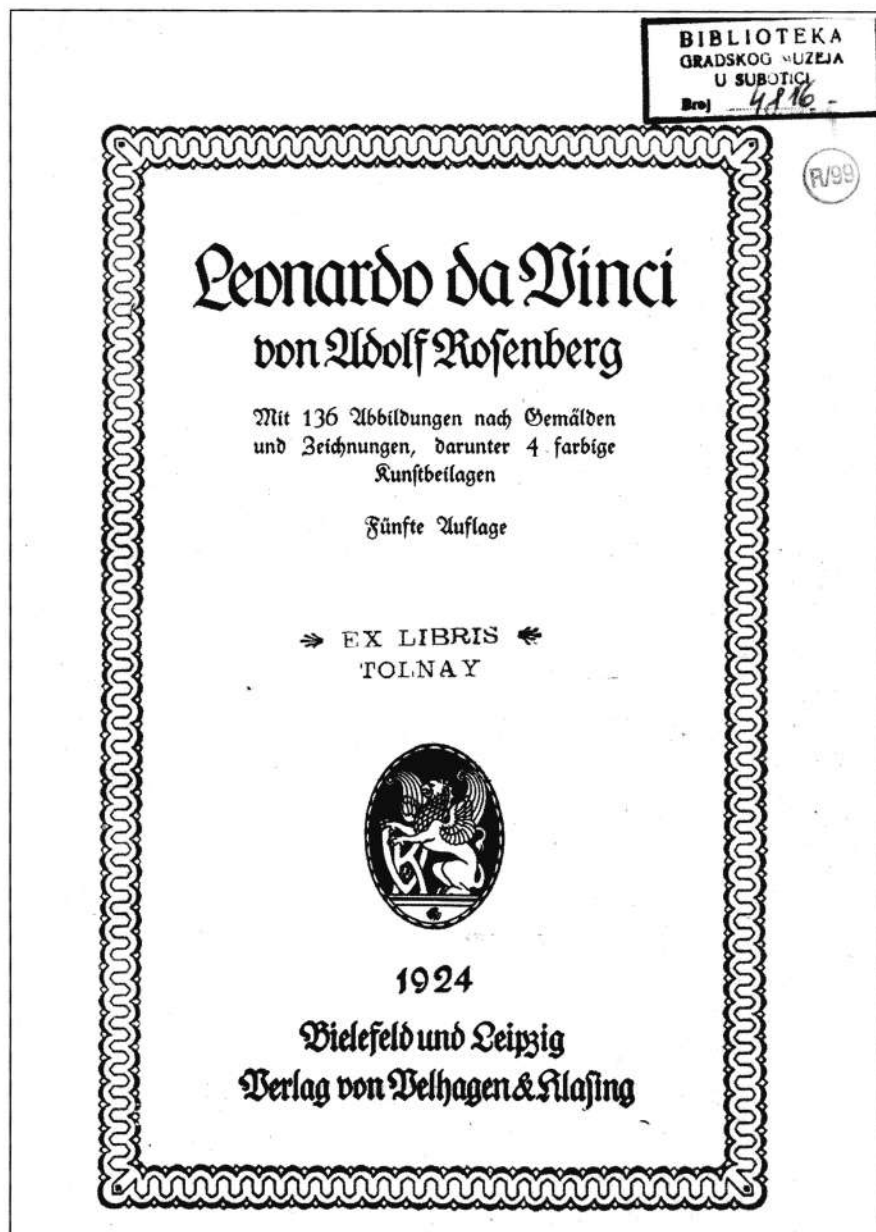
Od osnivanja biblioteke, 1948. godine do danas, bibliotečki fond je više puta preseljavan: prvo je bio smešten u Rajhlovoj palati od 1948-1967. godine, a onda u Gradskoj kući sve do danas, ali u raznim prostorijama, shodno potrebama za prostorom u samom Muzeju ili zavisno od gradske administracije, koja ima prvenstvo kod izbora prostorija za rad. Već tokom ove godine, biblioteka i deo kancelarija Muzeja biće premešten na treći sprat Gradske kuće. Tako će više hiljada bibliotečkih jedinica ponovo "krenuti na put", nadamo se u bolje opremljene i prostranije depoe, koji treba da zadovolje uslove za čuvanje i zaštitu bibliotečke građe prema Zakonu o bibliotečkom poslovanju.

Mesto, značaj i uloga biblioteke u muzeju kompleksnog tipa

Stručna biblioteka Muzeja pripada tipu specijalnih biblioteka čiji se fond (prema definiciji u enciklopediji bibliotekarstva)⁹ sastoji od literature o osnovnoj delatnosti ustanove, instituta, zavoda u čijem sastavu deluje; pretežno ga čine monografske i serijske stručne publikacije na našim i stranim jezicima, koje koriste pre svega zaposleni stručnjaci, ali i drugi korisnici u okviru čitaonice, pošto se knjige ne iznose. Stručna biblioteka Gradskog muzeja u Subotici, zvanično je registrovana kao specijalna biblioteka u Registru Narodne biblioteke u Beogradu, 1997. godine putem angažovanja matične biblioteke, zadužene za nadzor i praćenje stručnog rada- a to je za našu biblioteku - Gradska biblioteka u

⁹ Dr V. Jakanović, E. Popović, M. Stojanović, Mala jugoslovenska enciklopedija bibliotekarstva. Beograd 1988, str. 233.

Monografija o Leonardu da Vinčiju na nemačkom jeziku
iz fonda stručne biblioteke, ranije u privatnoj biblioteci Tolnai

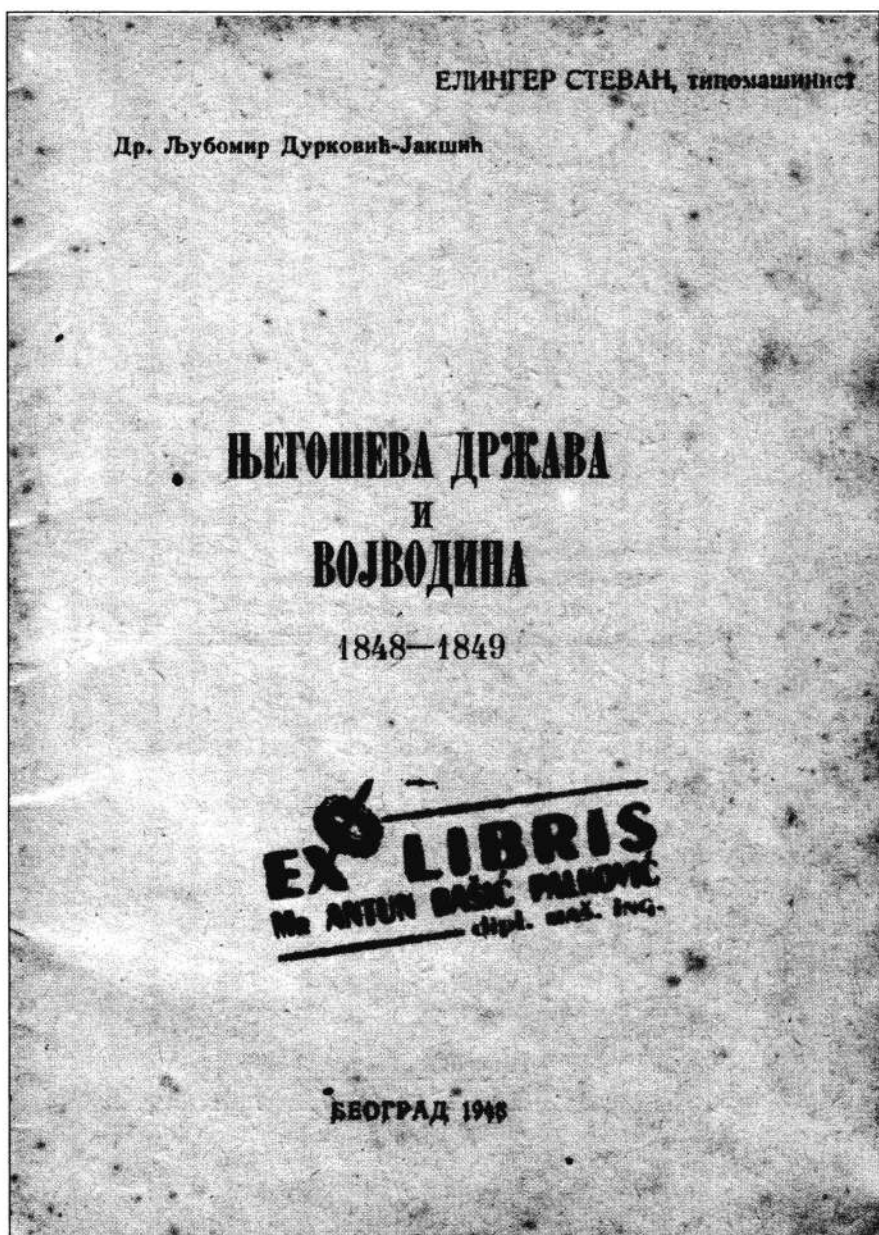
Subotici. Na registraciji i unapređenju rada specijalnih biblioteka u muzejima veoma je angažovano i zainteresovano Muzejsko društvo Srbije, sa sedištem u Narodnom muzeju u Beogradu. Bibliotekar Gradskog muzeja je član toga stručnog udruženja, odnosno njegove Sekcije za bibliotekare i knjižničare, konstituisane 10. decembra 2003. godine i aktivno učestvuje u unapređenju delatnosti i primeni savremenih metoda rada u bibliotekarstvu, kao i u stručnom usavršavanju, koje se nastavlja u 2004. godini prema usvojenom planu rada.

Stručna biblioteka neophodna je za uspešan rad svakog muzeja jer ona predstavlja informaciono-bibliotečki centar, tj. IZVOR INFORMACIJA za kustose iz specijalizovanih oblasti njihovog rada, naročito u kompleksnim muzejima, kao i za druge korisnike specijalne biblioteke, za koje bibliotekar aktivno priprema moguću literaturu iz pojedinih oblasti za koje su zainteresovani i tako pruža informacije shodno poznavanju fonda stručne biblioteke, a ne bavi se samo "uslužnom" delatnošću zaduživanja ili razduživanja knjiga. Nabavka knjiga takođe se obavlja uz konsultacije sa stručnjacima Muzeja i direktorom (tj. Stručnim većem) kako bi se nabavila upravo ona izdanja koja su neophodna za rad u raznorodnoj muzejskoj delatnosti (u muzeju kompleksnog tipa). U eri novih, "virtuelnih" muzeja i biblioteka, bibliotečki fondovi specijalnih biblioteka ne gube svoj značaj, nego se, naprotiv, on povećava time što postaju dostupni većem broju "korisnika" putem Web-strana i centralnih elektronskih kataloga na Internetu (npr. u elektronskom katalogu Biblioteke Matice srpske¹⁰, najvećem te vrste u našoj zemlji, krajem 1997. godine bilo je 530.000 zapisa, odnosno preko 30 miliona različitih informacija o zbirkama Biblioteke, a ona je od 1996. uključena u Internet kao globalnu informacionu i komunikacionu mrežu). Gradski muzej Subotica je tokom aprila 2004. godine promovisao svoj "vebsajt", u kome se nalaze i podaci o stručnoj biblioteci Muzeja. Prema monografiji *Specijalno bibliotekarstvo*¹¹ autora Branka B. Kneževića, konačno su razrađene sve relevantne karakteristike specijalnih biblioteka i specijalnog bibliotekarstva (operativne i funkcionalne karakteristike: veličina, smeštaj, materijalni izvori, knjižni fond, klijenti; funkcija u skladu sa potrebama matične organizacije- u ovom slučaju - muzeja).

Statutom Gradskog muzeja Subotica (član 13) regulisano je da muzej kao ustanova zaštite ima sledeća odeljenja: arheološko sa numizmatikom, istorijsko odeljenje, etnološko, umetničko, prirodnjačko, zatim pedagoško-informativno-marketing odeljenje, odeljenje za konzervaciju, restauraciju i fotolaboratoriju, odeljenje zajedničkih službi i odeljenje stručne biblioteke (sa obavezom

¹⁰ Biblioteka Matice srpske, Vodič. Novi Sad 1977, str. 40.

¹¹ Branko B. Knežević, *Specijalno bibliotekarstvo*, Beograd, 2002, str. 41-47.

Knjiga *Njegoševa država i Vojvodina*, poklon Antuna Bašić Palkovića
stručnoj biblioteci Gradskog muzeja

stručne obrade bibliotečkog materijala za potrebe Muzeja, tj. njegove osnovne delatnosti od posebnog društvenog interesa).

Bibliotečki fond danas broji oko 12000 bibliotečkih jedinica i deli se na tri osnovne zbirke: monografske publikacije, serijske publikacije i zbirku stare i retke knjige. One se inventarišu i stručno obrađuju posebno prema Pravilniku o evidenciji bibliotečke građe (*Službeni glasnik RS* br. 7 od 1. marta 1995), odnosno prema Zakonu o bibliotečkoj delatnosti iz 1994. godine. Zbirka monografskih publikacija obuhvata knjige, leksikone, enciklopedije, rečnike, kataloge i vodiče na srpskom, hrvatskom, mađarskom, engleskom, francuskom, nemačkom, ruskom, slovenačkom i latinskom jeziku. Zbirka serijskih publikacija donosi građu iz oblasti arheologije, etnologije, biologije, istorije, muzeologije, konzervacije i zaštite kulturnih dobara i umetnosti. Ona je specifična upravo po tome što se periodika ove vrste vrlo retko nalazi u gradskim, narodnim ili školskim bibliotekama, te su svi korisnici ovog regiona upućeni na naš zavičajni muzej (sa depandansom i u Bačkoj Topoli). Osim toga, pošto se naš muzej nalazi u pograničnoj zoni, dugo vremena ostvarivali smo međunarodnu saradnju u razmeni publikacija sa muzejima u Republici Mađarskoj i Republici Hrvatskoj, a sada se ta saradnja ponovo uspostavlja.

Zbirka stare i retke knjige u našoj stručnoj biblioteci nije brojna (oko 300 jedinica) ali je značajna kao kulturno dobro koje se posebno čuva i obrađuje upravo zbog svoje muzejske vrednosti jer potiče iz XVII, XVIII i XIX veka, a predstavlja knjige i periodiku na stranim jezicima i nešto manje na srpskom i hrvatskom jeziku. Ona će tek biti predmet posebnih izučavanja.

Stručna biblioteka je smeštena u prostorijama Gradskog muzeja Subotica, na drugom spratu Gradske kuće i korisnicima je dostupna svakog radnog dana od 10 do 14 časova, što neki posetioci Muzeja ne znaju, a ovaj rad, između ostalog, treba o tome da ih obavesti. Fond biblioteke poznaju, međutim, oni kojima je bila neophodna za stručne radove, referate, seminarske i diplomske radove ili disertacije, o čemu postoji evidencija u knjizi korisnika.

Zaključak

Stručna biblioteka veoma je važan segment rada Gradskog muzeja Subotica. U njoj se sabiraju informacije i publikacije iz više stručnih oblasti kojima se naš zavičajni, kompleksni muzej bavi i mora da prati nova, aktuelna dostignuća iz tih oblasti (to se naročito odnosi na periodiku koja prva objavljuje rezultate najnovijih istraživanja). Bibliotekar savetnik Gradskog muzeja bavi se tekućom bibliografijom izdanja Gradskog muzeja Subotica, kao i drugih srodnih institucija na srpskom, hrvatskom, mađarskom, engleskom i nemačkom jeziku. Retrospektivna bibliografija svih izdanja našeg Muzeja, od osnivanja, 1948. do

2002. godine, objavljena je u prva dva broja stručnog časopisa *Museion* Gradskog muzeja u Subotici (u čijoj redakciji je bibliotekar aktivni član). Akcenat u budućem radu stručne biblioteke biće i dalje što bolja nabavka bibliotečkog materijala (koja, naravno, zavisi od novčanih sredstava, ali i svestranog angažovanja bibliotekara, kustosa i direktora Muzeja), kao i stručna i elektronska obrada postojećeg fonda. Nastaviće se i aktivan rad sa korisnicima biblioteke i stručno usavršavanje i unapređenje rada biblioteke.

Nevenka Bašić Palković:

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM SZAKKÖNYVTÁRÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

Összefoglaló

A szabadkai Városi Múzeum szakkönyvtára az intézmény alapítása óta 1948-tól létezik. A gyűjtemény 209 könyvvel indult, mely ma már több mint 12000 címszót tartalmaz. A szerb, horvát, magyar, angol, német, francia és más idegen nyelvű könyvek beszerzése vásárlás, ajándékozás és csere útján történik. A komplex, helytörténeti múzeumok esetében, mint amilyen a miénk is, a szak-könyvtár beszerzéseinek az osztályok (régészeti, néprajzi, történeti, művészettörténeti, természettudományi, preparátor és konzervátor műhely) igényeit kell tükröznük. A könyvtárban név és tárgymutató van. Az állomány három alapvető gyűjteményre osztható fel, melyek a könyvtár helyi-ségeiben tanulmányozhatók:

1. Monográfiák
2. Sorozatok
3. Régi könyvek és könyvritkaságok

Nevenka Bašić Palković:

SHORT HISTORY OF THE SPECIALIZED LIBRARY IN THE MUNICIPAL MUSEUM OF SUBOTICA

Summary

The professional library of the Municipal Museum of Subotica was founded on the 29th November in 1948. In that time the the book fund contained 209 books and today it has more than 12000 printed catalogues and books. The books were mostly bought or given as a present to the museum. They can be read only in the library of the museum.

The library of the museum contains books for different fields of science which are partly donations and partly bought or given as a present to the museum. This library is a specialized type of library with books in Serbian, Croatian, Hungarian and many other foreign languages.

Viktorija Šimon Vuletić, néprajzkutató, muzeológus

(Recenzens: dr. Branko Ćupurdija, egyetemi tanár)

A SZABADKAI MULTIETNIKUS CSALÁDOK TAGJAINAK IDENTITÁSTUDATA¹

A KENTAUR DOSSZIÉ

„Így a lakótársaink, a szomszédjaink, a kollégáink, mindazok, akik valami miatt nem tartoznak közénk, rá vannak kényszerülve, hogy mások legyenek és annak is mutassák magukat, nemzeti identitásuk a kabátujjukra van ragasztva, mint holmi sárga zsidó csillag. Ebben a helyzetben, egyszer csak a vőm előttem horvátként jelent meg, unokaöccseim pedig KENTAURKÉNT: fél horvátként és fél szerbként.”

(Ivan Čolović)

„Az anyanyelvű oktatás teljes vertikumának, illetve a közéleti nyelvhasználat szabad-ságának hiánya ún. KENTAUR-személyiségek kialakulásához vezet, akik deréktől lefelé gondolkodnak anyanyelükön, deréktól felfelé a környezet nyelvén.”

(Hódi Sándor)

„Az ellenkultúra fogalma alatt azt a kultúrát értjük, amely gyökeresen annyira távol van társadalmunk fő folyamataitól, hogy sokak számára nem hasonlít kultúrára, hanem a barbárok betörésére. Tudatunkban hirtelen megjelenik a KENTAUROK inváziójának a képe, amely az olimposzi Zeusz-templom oromzatán látható. A részeg és elvadult kentaurók félbeszakítják a folyamatban levő civilizált ünnepséget, de a szigorú Apolló, az ortodox kultúra védelmezője eléjük áll, hogy megszűdjék őket és visszakozásra készítse őket. A kép erőteljes hatást gyakorol, hiszen azt idézi fel, ami minden civilizáció életében szörnyű tapasztalattal járt: a teljes kulturális szétzúllás tapasztalatát, az egymással kibékíthetetlen életelvek összeütközését. Az összeütközés pedig nem mindig Apolló győzelmével ér véget.”

(Theodore Roszak)

---

¹ Jelen írás a szerző szerb nyelven megjelent munkájának a részlete. Lásd: Identitet ljudi u multietničkim porodicama u Subotici. Museion 2002. 2. 45-104.

Egy látszólag monolit állam összeomlásával és annak az ideológiai sablonnak az eltűnésével, amely alapján a háború után számos korosztály önróniával *Tito pionírjának* nevezte magát, darabokra hullt az a kollektív identitásmodell – kulturális/politikai patchwork –, amelyet jugoszlávságként ismerünk. Az etnikus identitások az utóbbi tíz évben váratlan eréllyel ütköztek ki, valamilyen fanatikus kötődésként az ősi és a nemzeti hagyományhoz, még annak árán is, hogy megbélyegezzék a határozatlanokat, a kozmopolitákat, a multietnikusokat, akik nem sorolják magukat egy nemzethez csupán. Ezek azok, akik Dudás Károly szabadkai író szerint „összezagynáknak emlékeiket, szavaikat, dalaikat, táncaikat, ízeiket”².

Az etnikumnak a *kulturális jellegek* (nyelv, értékrend, szimbólumok, népszokások, hiedelmek, öltözködési szokások stb.) valamilyen időnkívüli és változatlan halmazként történő kanonizálásával háttérbe szorulnak azok az identitások, amelyek a közösség más formáira épülnek, mint amilyen az urbánus, a szociális/kulturális vagy regionális azonosságtudat. A népszerűvé vált romantikus, nacionalista elképzelésekkel és fogalmakkal – mint amilyenek az *etnikai homogenitás, történelmi sors, néphagyomány* – átszőtt népi-történelmi olvasmányok özönét politikai célokra használják fel, vagy ahogyan azt Serge Moskovisi nagyon velősen megállapítja: „még a leghaladóbb társadalomban is, mindenben, aminek köze van a hatalomhoz, a múlt felülmúlja a jelent, a holt hagyomány bűvölete alá vonja az élő má”³.

Az etnikumokról szóló elméleteket feldolgozó tanulmányok bizonyítják, hogy a múlt század hetvenes éveitől a nemzeti hovatartozás a modern világ mindenütt jelen levő valóságává vált. Számos kutató a modernségben többé nem az egyformaság és az individualizmus beköszöntét látja, hanem az etnikai nacionalizmust és a rasszizmust. Az olyan becslések ellenére, hogy „a II. világháború után a nemzeti villongások csaknem húszmillió ember halálát okozták”⁴, a várt uniformizálódás és asszimiláció helyett mind több partikuláris azonosságtudat tör a felszínre. Philippe Poutignat és Jocelyne Streiff-Fenart véleménye szerint „az amerikai modell működik, amely népszerűsíti az etnikai csoportok fennállását és a népen belüli politikai erővé történő kialakulásukat, ami a franciákat óhatatlanul az *etnikai kommunitarizmusra* emlékezteti, amely teljes egészében ellentétes a francia nemzeti hagyományokkal, amelyek a demokráciát a polgár és az állam közvetlen kapcsolatára alapozzák”⁵.

² Dudás Károly: Nemzetiek és nemzetietlenek. Hét Nap, 2002. jún. 26. 3.

³ Moskovisi, Serge: Doba gomile. Biblioteka XX vek, Belgrád, 1997. 64.

⁴ Poutignat, Philippe - Streiff-Fenart, Jocelyne: Teorije o etnicitetu. Biblioteka XX vek, Belgrád, 1997. 23.

⁵ Uo. 15.

Mivel Európában (különösen a Vajdaságban, ahol a lakosság kénytelen-kelletlen áttelepült, betelepült és keveredett) nem léteznek fajilag (antropológiai mércékkel nézve) tiszta csoportok, hanem olyan népeiségek, amelyek elfelejtették, hogy összeolvadással jöttek létre, az etnikai hovatartozás érzése a közös eredetbe való szubjektív hiten alapul. Az emlékezés, amely megalapozza a nemzeti egységet, egyidejűleg a feltételek szükséges feledésére is kiterjed, hogy milyen körülmények közepette kovácsolódott az a bizonyos egység – feledésbe merül a hatalom önkénye és számos etnikai gyökér is. Egyébként mivel magyarázni a Pópityokat, Lalityokat, Bózsitsokat, Kulesevicseket stb. a magyar, illetve a Kočišokat, Birkašokat, Šmiteket a szerb (horvát) tagozatokban? Épp azzal, hogy már nem tudják pontosan megmondani, csak magyarok, bunyevácok, németek, zsidók vagy szerbek, a szabadkai, de a vajdasági lakosok nagy száma sem tudja magát etnikailag meghatározni, és nem is érzi ennek szükségét. Dr. Hódi Sándor háborús naplójában megemlíti budapesti barátja azon megjegyzését, miszerint „A jelenleg itt tanyázó szerb-zsidó fiataloknak pl. elég érdekes identitásuk van – ragaszkodnak hozzá, hogy ők leginkább jugoszlávok.”⁶

Az *ethnos* fogalmának taglalásakor kezdetben figyelembe kell venni Max Weber véleményét, miszerint az etnikai rokonságba vetett hit *legmesterkétebb* forrása a politikai közösség, amely magára öltve a vérközösség szimbolizmusát és az *anyanemzet testéből kiszakított nemzettestekről* szóló archaikus metaforákat használva a törzsi tudat kialakulását ösztönzi és azt az erkölcsi kötelességtudatot, hogy meg kell őrizni annak a szent testnek az egységét és teljességét. Annak ellenére, hogy a társadalom és a politika is mindjobban etnifikálódik, Wolf Lepenis német szociológus úgy véli, hogy „ma már csak hibrid kultúrák léteznek. Önmagában ez a tény bizonyítja, hogy a *civilizációk összetűzésének* (*clash of civilizations*) jóslata távol áll a valóságtól. Ez a prófécia a politika és kultúra összetévesztésén alapszik. Az egykori Jugoszláviában nem a kultúrák s nem a válások csaptak össze, sokkal inkább arról van szó, hogy a politikai csoportok használták fel őket céljaik eléréséhez.”⁷

Noha annak a számos oknak az elemzése, amelyek az egykori Jugoszlávia területén a nemzeti szenvedélyek fellobbanásához vezettek, meghaladják ennek a dolgozatnak a kereteit, bizonyos alapvető kultúrát érintő megjegyzések elkerülhetetlennek tűnnek.

A korábbi, hagyományos vallási és politikai keretek romjaira modernséget építő szocialista jugoszláv társadalom többnyire képzetlen ideológusai türelmetlenül próbálkoztak lépést tartani a modern világgal. Az embereket erőszakkal

⁶ Hódi Sándor: Jugoszlávia bombázása. Lélektani és politikai reflexiók. Logos, Tóthfalu, 1999. 83.

⁷ Lepenis, Wolf: Önkritikus modernség. Új eszményképek a kultúrák kapcsolatában. Regio, 1996. 4. 14-15.

elválasztották a földjüktől, templomaiktól és a kialakuló városok ingatag világába küldték őket. A hagyományosról a korszerű életmódra való átállás olyan egyének tömegét hozta létre, akik készek voltak beolvadni a tömegtermelésbe és a tömeges fogyasztói kultúrába. A vérségi kapcsolatokon, a szomszédok együttélésén és a közös hagyományon alapuló spontán közösség helyett egy hideg, mesterséges kényszerközösséget kínáltak fel nekik, amely az érdekezésszerűség és a gazdaságon alapul. Ennek eredménye egy félig városi, félig falusi, gyökereitől megfosztott, bizonytalan szociális tudatú népesség lett. A kommunizmusnak nevezett katonai/pártidiktatúra összeomlását követően ez a társadalmi réteg előnytelen helyzetbe került, megijedt a változásoktól, nem volt biztos a státusában, jogaiban és kötelezettségeiben. Ezzel együtt pedig a legfogékonyabb lett azokra az üzenetekre, amelyeket az újszülött nemzeti vállalkozók küldözgettek.

Mi több, ahelyett, hogy a modernizálást a már meglevő, háború előtti, de nem eléggé lojális és igencsak heterogén polgári réteg erősítésével hajtották volna végre, hiszen ez a réteg volt a magasabb civilizációs szabványok és a multietnikusság hordozója, a városok gyors és meggondolatlan *rurbanizációját* (elfalusi-asítását) vitték végbe. A történelmi kísérlet, hogy rövid idő alatt tegyék meg az elmaradt patriarchális társadalomból a modern társadalomba vezető utat, szükségessé tette, hogy elnyomják az emberek millióinak kulturális emlékezésében gyökerező képeket. Ennek az elnyomott tartalomnak a kitörése bumerángthatást váltott ki, amely az új, szocialista embertípusról vallott doktrína mellett elsöpörte az egykori multietnikus jugoszláv társadalom összes pozitív vívmányát.

Mivel Tito Jugoszláviája az előzőtől eltérően nem annyira a délszláv testvériségen alapult, mint inkább a munkások és a parasztok osztályérdekeinek eszméjén, valamint a közös népfelszabadító háborún, a kommunista ideológia gyengülésével egyidejűleg erősödött az a tétel, miszerint a korábbi, eltérő kulturális és civilizációs keretekhez való történelmi tartozás áthidalhatatlan akadálya lett a további együttélésnek. Noha az előző Jugoszlávia egész területe Európához tartozott, a számos invázióval, megszállással és kolonizálással kialakult szimbolikus földrajzi felosztás azt eredményezte, hogy Jugoszlávia a *civilizációs sávok* mentén szakadt darabokra. Természetellenes lett, hogy a nyugati katolikus hagyományokkal rendelkező országrészek erővel társulva maradjanak a pravoszláv, keleti-bizánci térségekkel. A jugoszláv identitástól való menekülés, amit a szlovének, a horvátok és a bosnyákok valósítottak meg a *baráti népek* segítségével, a sajtóban úgy lett beállítva, mint a *szerb kommunizmus vége*.

Klaus Roth német etnológus idézi Dubravka Ugrešić horvát író szavait, aki sajnálja, hogy Jugoszlávia népe *elbúcsúzott a jelentől* és megindult a történelembe vezető úton. „Milliók fordulnak a múltba és térnek vissza a saját népiükre szóló mítoszi történetekhez, megelégedve a különböző etnikai csoportok együttélésének kedvező tapasztalatairól és Jugoszlávia újkori

történelméről. Az ilyen *időeltörés* miatt a múlt eluralkodik a jelen felett, a jelen pedig a múlt végtelen ismétlődésévé válik.”⁸

Mint városi témákkal foglalkozó etnológusnak, a pillanatnyi jelenünket kísérő ideológiai felfordulásban a legnagyobb szakmai kihívást az a mind kifejezettebb irányzat jelentette, hogy a városi kultúra folklorizálásával és etnizálásával egyértelmű, lehetőleg áthidalhatatlan etnikai határokat húzzanak meg, és mellőzzék a nem elhanyagolható számú polgártársunk multietnikus (többnemzetiségű) valóságát.

Munkám alapját az a 2001-ben végzett kérdőíves felmérés képezi, amelyben 75 vegyes házasságban született szabadkaiakat kérdeztem meg a kulturális szokásaikról, a nemzetiségi, politikai hovatartozásukról, a többnyelvűség szerepéről a városban, társadalmi szerepvállalásukról. Ennek a tapasztalatait foglaltam össze írásomban.

VAJDASÁGI MELTING-POT

Szinte meglepő, hogy a szakirodalomban mennyire mellőzöttek Ruža Petrović demográfus nyolcvanas években közölt adatai, amelyek szerint *Vajdaság egyedülálló Európában a vegyes házasságok száma szempontjából*. Az etnikailag vegyes házasságok számának növekedése érzékelhető volt, főleg a második világháborút követően, Jugoszlávia más részeiben is, de ahogyan azt Desimir Tošić állítja: „mind több volt belőlük, de távol a munkásoktól és a parasztoktól – elsősorban a hatalmi elitben, valamint a városok iskolázott polgárai között”⁹.

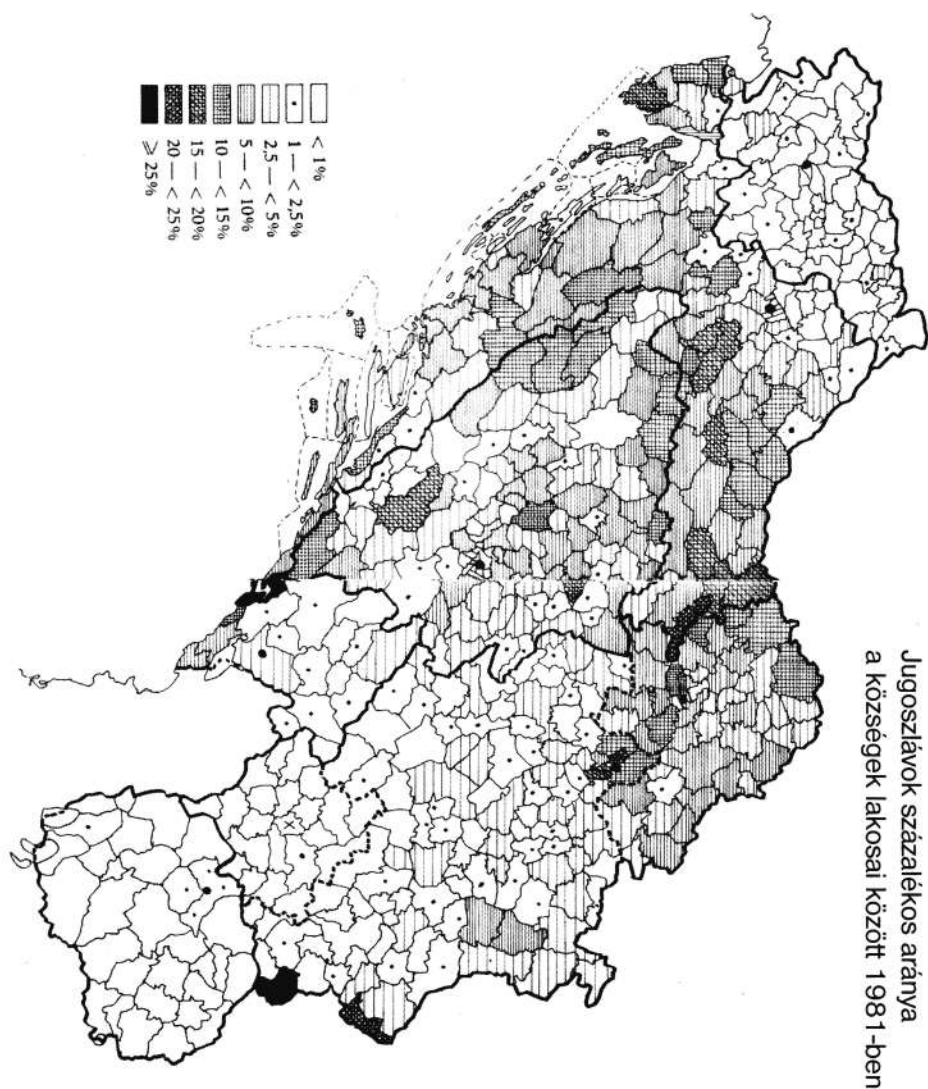
Jugoszlávia térképén, amely a magukat etnikailag jugoszlávnak valló polgárok gyakoriságát szemlélteti, jól látható, hogy a jugoszláv identitás a leggyakoribb a városokban, valamint azokon a területeken, ahol nagy a lakosság etnikai keveredése.

Az etnikai homogenitás lényegének és a mellette való mai kiállásnak – még az etnikailag igen vegyes környezetekben is – a képtelenségét épp az etnikailag-nemzetileg vegyes családokból származó emberek bizonyítják. Az, hogy a gyermeknek hallgatólagosan az apa nemzetiségét írják be (a többnemzetiségű személyek nagy száma nemzeti hovatartozásukról apjuk nemzetisége alapján nyilatkozik, adatközlőim 35%-a), csupán a patriarchális életkór bevett szokása, és egyáltalán nem szól a kettőség megtapasztalásáról, sem pedig maguknak az etnikai határoknak a fiktív természetéről. Nem csoda hát, hogy a *kettős*

⁸ Roth, Klaus: *Slike u glavama*. Biblioteka XX vek, Belgrád, 2000. 170-171.

⁹ Tošić, Desimir: *Nacionalizam - osnovna smetnja za demokratsku evoluciju*. Danas, 2002. december 7-8.

lojalitás tarthatatlanságáról a legtalálóbban Dušan Kecmanović pszichiáter ír, aki maga is tanúja volt a szerencsétlen boszniai drámának.

„Az etnonacionalisták¹⁰ látómezejében a különböző nemzetiségű szülők gyermekei egyáltalán nem léteznek. Számukra az etnonemzetiség oly mértékben meghatározó jellemzője minden embernek, hogy nem rendelkezni vele, vagy nem rendelkezni annak tiszta, megkérdőjelezhetetlen formájával és elégséges mértékével, egyet jelent nem embernek lenni *a szó igazi értelmében*. A leírt közegben, félreállítva, nem elismerve, rossz hírűen, semmilyenül az etnikailag vegyes házasságokból származó gyermekek ki vannak téve az általános gyanakvásnak, sőt még az utálatnak is. Az ilyen származású emberek nem tehetnek ugyan róla, de külsőleg ki vannak közösítve, belül meg megosztva érzik magukat, az elkerülhetetlen döntés elé vannak állítva, és ez a döntés, akármilyen is lesz, kikényszerített és természetellenes. Felmerül tehát a kérdés, hogy az *etnikai keverékek* miként tudnak megbirkózni az így kiváltott belső feszültségekkel, a rájuk kényszerített otthontalansággal.”¹¹

Tapasztalt pszichiáterként Kecmanović felsorol néhány jellegzetes választípust a megosztott lojalitás kínjaira, amelyek közül paradigmátikus az ún. *etnikai mimikri* meglete, amikor az egyének hol nyíltan, hol titokban identitásukat ahhoz a közösséghez igazítják, amelyben épp tartózkodnak. Az *akivel vagy, olyan vagy* jelszóval összhangban látszólagos fogvatékosságukat valódi előnyükre váltják. Kecmanović szerint az ilyen találékonyság valójában az egyéni szabadság diadala a kollektív merevség felett. „Mivel *etnikai rendellenességet* jelentenek, ők képesek a legerőteljesebb csapást mérni az etnonacionalista szűkmellűsége. Hogy játszadozzanak vele. Amikor játszadoznak.”¹²

Tulajdonképpen ezek az átmeneti területek létezése miatt a kortárs etnológusok gyakran foglalnak állást az etnikai identitás dinamikus fogalma mellett, amely mint minden más személyes identitás épül és változik a társadalmi csoportok közötti kölcsönhatás nyomán, a ki- és bekapcsolódási folyamatoknak köszönhetően. Ezáltal létrejönnek az etnikai csoportok közötti határok és fennmarad a megkülönböztetés magunk és mások között, még akkor is, amikor nincsenek objektív különbségek, hanem csak olyan vonások, amelyeket maguk a résztvevők tartanak jelentősnek. A fiktív elhatárolódások legérdekesebb példája

¹⁰ Míg a nacionalizmus fogalma a polgári és a politikai identitást feltételezi, az etnonacionalizmus esetében a vérrokonságon és a közös származáson alapuló öntudatról van szó. A nacionalizmus (egy országhoz vagy politikai közösséghez való tartozás) megszerezhető vagy szabadon választható ellenben az etnonacionalizmus, amely örökletes, és nem függ semmilyen személyes választástól. Az egyén születésével válik a nemzettest részévé és csak egy nyelv, kultúra és történelem tartozik hozzá.

¹¹ Kecmanović, Dušan: *Etnička vremena*. Biblioteka XX vek, Belgrád, 2001. 110.

¹² Uo: 114.

az azonos eredetű szabadkai lakosság egyenletes megoszlása – fele bunyevácnak, fele pedig horvátnak nyilvánította magát (a Szabadkán végzett legutóbbi népszámlálás szerint a városban 16 254 bunyevác és 16 668 horvát él).

Napjainkban az etnikai identitás problematikusságát abban látják a kutatók,¹³ hogy az ilyen közösség a különbözőségeken alapul. A vonzerő azok között, akik magukat azonos fajhoz tartozónak élik meg, elválaszthatatlan attól az elutasítástól, amely azokkal szemben nyilvánul meg, akiket idegenként élnek meg. Ebben a felfogásban benne foglaltatik az is, hogy a hovatarozás tudata nem az elszigeteltségnek köszönhetően alakul ki, hanem épp ellenkezőleg, azoknak a különbözőségeknek a szembeállításával, amelyeket az egyének azért hangsúlyoznak, hogy megállapítsák az etnikai határokat. Az etnikai közösség tartalmát az *etnikai méltóságba* vetett hit erősíti, aminek köszönhetően a különböző életstílusok értékekkel ruházkodnak fel. Az azonos értékeket ápoló csoporton belüliek tisztelete egybeesik a másmilyen szokásokat gyakorló közösségek megvetésével (így például a szerb etnikai csoporton belül gyakran szembeállítják a tősgyökeres vajdasági szerbeket a később ideköltözött *dobrovolyácokkal*¹⁴). Egyszóval, az etnikai határok lehetnek nagyon tetszőlegesek, ezért meglepő, hogy még mindig az etnológusok és szociológusok nagy száma *problematicusnak* tartja az etnikailag nehezen meghatározható lakosság meglétét azokban a térségekben, amelyekben erre adott minden előfeltétel.

Így például Radó Péter szociológus az Asszimiláció és nyelv váltás a magyarországi szlovének körében című tanulmányában azt írja: „Az igazi problémát (kiemelés – VŠV) az okozza, hogy a magukat szlovén (...) nemzetiségűeknek valló s dominánsan nemzetiségi kulturális gyakorlatot folytató személyekből álló csoport és a magukat magyar nemzetiségűnek valló, s egyértelműen dominánsan magyar kulturális gyakorlatot folytató személyekből álló csoport között látszik egy harmadik is. Egy olyan csoport, mely többé-kevésbé kettős identitású, (...) két kultúrájú (kétnyelvű) személyekből áll, s melynek létszáma jócskán meghaladja az előbbi két csoportét együttvéve. E *köztes állapotú*, az asszimilációs folyamat különböző stádiumában levő személyek (...) milyeh nemzetiségűnek vallják magukat, a látszat szerint esetleges.”¹⁵

Mivel az asszimiláció fogalma „Európa felett keringő rém”, a szociológusok és az etnológusok is aggódva figyelik a társadalmi változások megál-
líthatatlan folyamatát. A magyarországi szlovének ismertetett példájában a

¹³ Giordano, Christian; Hobsbawm, Eric; Roth, Klaus; D. Smith, Anthony

¹⁴ Dobrovolyacoknak nevezik a balkáni térségekről, az első és második világháború után tervszerűen ide-
telepített délszlávokat.

¹⁵ Radó Péter: Asszimiláció és nyelv váltás a magyarországi szlovének körében. Regio, 1996. 1. 143-144.

szerző a statisztikai adatok alapján megállapítja, hogy a lakosság képzettsége és életkora, valamint a nemzet nyelvéhez való ragaszkodása fordítottan arányos, a fiatalabbak elhagyják a falut, tanulnak és nem szlovénekkel lépnek házasságra.

„A nyelvi szocializációs tér beszűkülése a csoport kohéziója, sajátos eltérő arculatának fennmaradása szempontjából rendkívül fontos kulturális örökség elhalásához vezet. A szellemi akkulturáció jelei azért is veszélyesek, mert az anyagi kultúrában a szlovén kisebbség akkulturációja – mint mindegyik Magyarországon élő nemzeti kisebbsége – gyakorlatilag befejezetté vált. Ugyanis a kisebbségi anyagi kultúra sajátosságainak (például a rájuk jellemző öltözködés, építkezés, használati eszközök, termelési eljárások stb.) elsorvadása visszahat a szellemi kultúrára (például az anyanyelv szókincsére vagy a gazdálkodáshoz kapcsolódó szokásrendszerre). Emiatt problematikus az utóbbi évtizedek kisebbségi kulturális gyakorlata, mely szinte kizárólag az anyagi értelemben talaját veszített paraszti kultúra hagyományainak ápolására szorítkozik. Kulturális szükségleteiket a magyarországi szlovének nem az anyaországhoz fordulva elégítik ki, hanem a magyar kultúra elfogadásával.”¹⁶

Még a legelemibb pszichológiai ismeretek is igazolják, hogy az egyén mentális egészségéhez szükség van arra, hogy rendelkezzen egyéni és csoport-identitással. A legkönnyebb manipulálni a származásukban, nemzeti gyökereikben és a világban elfoglalt helyükben bizonytalan embereket. Személy szerint nem látok tragédiát abban, hogy a szlovéniai bosnyákok idővel szlovénékké, a magyarországi szlovének meg magyarokká lesznek. Az emberek évszázadok óta alkalmazkodnak a társadalmi körülményekhez és készek annak a nyelvnek és kultúrának az elfogadására, amely lehetővé teszi a számukra a gazdasági felemelkedést. Manapság már úgyszólván elhaltak az agrártársadalmakra jellemző hagyományok és az idő ciklikus értelmezésével kapcsolatos szokások, átadva helyüket a világ racionális értelmezésének. Marad a nosztalgia és a múltbéli élet megszépített képe. Vajon fenntartjuk-e a vérbosszúra való jogot csupán azért, mert valamikor az (állítólag) hagyomány volt? A gettósítás és az etnikai területek megalakítása sem megfelelő módszer, ezt bizonyítják az indián rezervátumok, ahol *autentikus rézbőrűek* mutatják be hagyományos szertartásos táncaikat, miközben karjukon digitális óra van és közönyösen rágcsálják az amerikai rágógumit. A kamerákkal és fényképezőgépekkel felfegyverzett turisták élvezik a látványosságot és emléktárgyakat vásárolnak a törzsfőnök boltjában. Viszont az apátia és az alkoholizmus a rezervátum lakóinak leggyakoribb helyi betegségei közé tartozik.

Noha a társadalomtudományok többsége korábban is megerősítette, hogy a társadalmi válságok, mint amilyen nálunk a szocializmus bukása, az állam

¹⁶ Uo. 161-162.

széthullása és az elszegényedés, ösztönzik a nativizmus kialakulását és a *gyökerekhez* való visszatérést, nemrégiben elvégzett kutatások megerősítették, hogy létezik vajdasági regionális identitás, amely soha nem lehet kizárólagos, mint az etnikus identitás. Lázár Zsolt és Dušan Marinković a vajdasági városi közvéleményt vizsgálva arra az eredményre jutottak, hogy a nemzeti hovatartozástól függetlenül a vajdasági polgárok többsége Vajdaság gazdasági és kulturális autonómiájáért száll síkra, és hogy a megkérdezettek egyharmada számára a legfontosabb a saját lokális környezetéhez való tartozás. Érdekes a szerzők végső megállapítása, miszerint a vajdasági városok a hagyományos szociológiai koncepció kontextusában még mindig *város-közösségek* és nem *város-társadalmak*, mint amilyen például Belgrád vagy Budapest.¹⁷

Táblázat

A megkérdezettek számára mi a legfontosabb,
hogy mely közösség polgárai legyenek:

	Jugoszláviáé	Szerbiáé	Vajdaságé	A saját városáé	ÖSSZESEN
Szerbek	23,6%	18,1%	25,5%	32,8%	100%
Montenegróiak	37,9%	48,3%	3,4%	10,3%	100%
Horvátok	26,8%	2,4%	26,8%	43,9%	100%
Magyarok	25,0%	1,9%	26,9%	46,2%	100%
A többiek	44,6%	6,2%	20,0%	29,2%	100%

A multietnikus személyiségekről szóló dolgozat témája szempontjából jellemző az említett kutatás alapján összeállított fenti táblázat, amely bizonyítja, hogy azok a megkérdezettek, akik *A többiek* kategóriába lettek besorolva, a legnagyobb számban (44,6%) nyilatkoztak úgy, hogy számukra a legfontosabb, hogy Jugoszlávia polgárai legyenek. Feltételezve, hogy a többiek között rejlik a legtöbb multietnikus identitású egyén, a közölt statisztikai adatok igazolnak bizonyos megállapításokat, amelyekre a többnemzetiségű családfával rendelkező egyénnel folytatott beszélgetések alapján jutottam. Ők annál a kultúrkörnél, amelyhez tartozónak érezték magukat, sokkal gyakrabban jelölték meg általános kategóriákat, mint amilyen a globális/kozopolita, európai, multikulturális, jugoszláv vagy alternatív, és ritkábban a szűkebb meghatározást, mint amilyen az etnikai, vajdasági vagy szabadkai kultúra.

Függetlenül attól, hogy mennyire népszerűtlen ma *jugonosztalgikusnak*

¹⁷ Lázár Zsolt - Marinković, Dušan: Regionalni identitet, Otvoreni univerzitet, Subotica, 2001. 179-187.

lenni, megdönthetetlen tény, hogy a (politikailag ki/használt) ideológiai jugoszlávság mellett létezett egy csendes kötődés az egykori Jugoszlávia tág és sokoldalú kulturális térségéhez. Ez különösen azokra az egyénekre volt érvényes, akik olyan családokban nőttek fel, amelyekben a legszűkebb körben is már két nyelvet beszéltek, több hagyományos ünnepet ülték meg és más-más temetőben temetkeztek, s akik a másságot *önmaguk* részeként fogadták el és nem a *másik fenyegető tulajdonságaként*. Az érdekesség kedvéért felsorolok néhány adatot a multietnikus identitással kapcsolatos kérdőívből.

Arra a kérdésre válaszolva, hogy a multietnikus egyéneknek van-e valamilyen közös tulajdonságuk, a megkérdezettek a legnagyobb számban jellegzetes tulajdonságként 1) a toleranciát, 2) az egyetemes értékek iránti törekvést, 3) a két (vagy több) hagyományhoz való tartozás miatti büszkeséget és 4) a közösség problémáira való jobb rálátást jelölték meg. Önmagukat olyan egyéneknek jelölték meg, aki vonzódik a kozmopolitizmushoz és a jövőbe néz. Úgyisintén jellemző, hogy szinte kivétel nélkül azt karikázták be, hogy nem zavarja őket senkinek az ideköltözése sem, és hogy tetszik nekik az, hogy a városban minél különbözőbb emberek legyenek. Beszélgetéseink folyamán azt a következtetést vontam le, hogy az egykori Jugoszláviához való kötődésnek a multietnikus egyéneknél nincs ideológiai alapja, hanem egy tágabb és sokoldalúbb kulturális térségre való igény érzékelhető, amely arra az országra volt jellemző, amelyben felnőttek. A jugoszlávok (akik kultúrnemzethez való tartozásként választják ezt a lehetőséget) a modern Európa tagjának tartották magukat, tudatában annak az országnak az ellentétéivel, amelyben éltek. Ezek az el nem ismert *jugo-európaiak* még ma is felteszik azt a kérdést, amelyet Milovan Miković író vetett fel: „Jugoszlávia megsemmisítésében miért vettek részt európai államférfiak is, amikor – kicsiben – az a délszláv és más népek Európai Uniójára emlékeztetett, többnemzetiségű államként, amelyben pravoszláv, katolikus, muzulmán és más vallású népek éltek, emellett pedig az együtt létező kultúrák gazdag keveredése és az ország más jellegzetességei, amilyeneket egymás között szeretnének létrehozni a tizenkettek az Európai Unión belül? Miért engedték meg, hogy aláássanak és megsemmisítsenek egy ilyen, már kialakult közösséget?”¹⁸

A jugoszlávság ilyen értelmezésével szemben, ami a múlt század hetvenes éveiben erősödött meg, a magyar (és más) nemzetiségű idős emberektől gyakran hallottam, hogy több évtizeden keresztül a párttagság és a jugoszlávság volt a feltétel a munkahely vagy a politikai funkció betöltéséhez. Ez az ideológiai alapokon feltételezett negatív szelekció lett a hurok az egész egykori Jugoszlávia nyakán. A mind rosszabb gazdasági körülmények meggyőzték az embereket

¹⁸ Miković, Milovan: Grad je reč. Szabadka, 1996. 36.

(különösen a Vajdaságban, amelynek kizsákmányolták a gazdaságát) arról, hogy nincs semmi hasznuk az államból, és hogy csupán saját erejükre támaszkodhatnak. Ezáltal megnyílt az út az új ideológusok előtt, akik a nyomortól való menekülést csak az etnikai alapokon történő közösség erősítésében látják. Ahogyan azt szarkasztikusan állapítja meg Hódi Sándor: „Az egykori kommunista káderek, akik az utolsó népszámlálás idején jugoszlávnak vallották magukat, mára templomba járó magyarokká váltak.”¹⁹

A toleráns emberek nem tola­kodó népességétől eltérően az utóbbi években a közélet minden területén jelen van a kizárólag saját nemzettársak szerencsétlen sorsa feletti sopánkodás. A hatalom és a sajtó támogatását élvezve elszaporodtak a kollektív képek a „hálátlan magyarokról”, „az áruló horvátokról”, „az erőszakos és a bennünket ért összes rosszért felelős szerbekről”. Noha mindenfajta kisebbségi létnek valós nehézségei vannak, Szabadkán kialakulhat az a helyzet, hogy rövidesen mindenki kisebbségnek fogja érezni magát. Emiatt a kisebbségi értelmiségieket is fenyegeti az a veszély, hogy a másság tiszteletére vonatkozó követelésektől eljussanak az etnikai homogenizáció elvéig. Az etnikai homogenizáció megköveteli a *felsőbb nemzeti érdekek* figyelembevételét, amelyek felette állnak az egyénieknek, valamint a szociális vagy ideológiai különbségek eltörlését. Erről, a néphez való tartozás kötelességéről, így ír Hódi Sándor pszichológus: „Sokféle oka lehet a nemzettudat feladásának, ami politikailag, gazdaságilag, pszichológiailag jól megmagyarázható, morális szempontból azonban nincs mentség rá. Minden ember valamilyen nemzeti közösségbe születik, ami automatikusan bizonyos kötelességekkel és kötöttségekkel jár. Ennélfogva az egyén nem dönthet úgy nemzeti hovatartozásáról, mintha egyedül állna a világban, mert döntésével nemcsak saját sorsáról határoz, hanem az összes nemzettársáéről, akiket *elárul, ha kivonja magát a harcból, ami rájuk vár.*” (Kiemelés –VŠV)²⁰

Az etnikum iránti, már említett kritikátlan lojalitás megkövetelése tartalmazza az erkölcsi felelősségvállalást is az adott etnikum nevében elkövetett tettekért. A nemzetek közötti ellenszenv­ek és vádaskodások a multietnikus származású egyéneknél gyakran elutasító magatartást váltanak ki, amit egyik adat­közlő­m következő kijelentése jellem­ez: „szívesebben mondom magamról, hogy földönkívüli vagyok, mintsem hogy azonosítsam magam bármely néppel, épp az a tudat miatt, hogy milyen gonosztetteket követtek el egymás ellen”.

Ha figyelembe vesszük, hogy a jugoszlávság eltűnésével eltűnt a társadalmi kohézió fő tényezője, eléggé világossá válik, hogy a nemzeti értelmiség a közösség kohéziójának a megőrzése érdekében miért választja a *történelem aktu-*

¹⁹ Hódi Sándor: Jugoszlávia bombázása. Logos, Tóthfalu, 1999. 116.

²⁰ Hódi Sándor: Légüres térben, Logos, Tóthfalu, 2001. 325.

alizálását. Christian Giordano olasz etnológus a történelem aktualizálásának két módját ismerteti: „1) a múlt lebontása, azaz a tények, jelképek és társadalmi tevékenységek és mindannak a módszeres eltávolítása, ami a *barbárnak, sötétnek, degenerálnak* tartott idővel kapcsolatos, és 2) a történesek megfordíthatósága, azaz a visszatérés kivetítése a *dolgok olyan állásához, amilyenek egykoron voltak*, azzal a céllal, hogy áthidalják a közelmúltat, amely fatális tévedésnek bizonyult.

A szocialista országokban a múlttal való manipulálással nem csupán a politikusok és az állami írók voltak megbízva, hanem a társadalom és a kultúra kutatói is, beleértve azokat is, akik a domináns nemzet etnológiájával foglalkoztak. Ez különösen egyértelmű az etnológusoknak a *falusi kultúrára* való összpontosításában. A délkelet-európai parasztokat gyakorlatilag megfosztották vagy onuktól és *proletariátussá* lettek átalakítva, miután bevezették őket a földműves-szövetkezetekbe, illetve *urbanizálva* lettek úgy, hogy a városba költöztek, vagy pedig *rendszeresze* lettek a centralizáció segítségével. Mégis, az *ártatlan és nem kapitalista* népi kultúrát népszerűsítette az állam és a párt, az etnológusok pedig ápolták és irányították azt. Ha viszont a történelemről folytatott szocialista vita a múlt szelektív lebontásán alapult, akkor a történelem posztkommunista konstrukciója kiindulópontjául a történesek visszafordításának előfeltétele szolgál. A szobrok lerombolásának és az utcanevek megváltoztatásának számos esetében a posztkommunista társadalmakban a reformok végrehajtásáért felelős erők a szocializmus előtti *dicső* történelemről beszélnek, amire a jelen megváltoztatásának és a jövő meghatározásának alapjaként tekintenek.”²¹

A nemzeti identitás feltétlen megőrzéséről szóló írásokban, melyek az utóbbi években jelentek meg, felfedezhető egy közös vonás. Noha mindannyian elismerik, hogy az a *nép*, amelynek identitásáért aggódnak, a korábbi történelmi időszakokban is többnyire falusi volt, gyenge polgársággal, évszázados művelődési és oktatási intézmények nélkül, mégis Jugoszlávia és a jugoszláv nemzetiség létrejöttével okolják a nemzeti identitás felhígulását. Ennek az elképzelésnek teljesen ellentmond a valamikor magukat jugoszlávoknak valló adatközlőim többsége, akik egyszerre érezték magukat félmagyaroknak, félszerbeknek, félhorvátoknak stb., s könnyedén azonosultak a könyvek, a filmek, a televízió és az utazások révén mindazzal, ami a kultúrában értékes volt, a fővárosok kultúrájával, amelyeket a *mieinknek* tartottak, nem pedig csak a magyarokénak, szerbekének vagy a horvátokénak. A politikusok nem engedélyeznek ilyen sokféleséget, és a *nép önrendelkezési akaratának* fogalmát használják egyfajta monolitikus értelemben. A valóság sokkal összetettebb: gyakran a *népakaratot* egy szűk elit juttatja kifejezésre, mások érdekeinek és akaratának a rovására. Hogy a *nép* mennyire hajlik a pragmatizmusra és a nemzetietlenségre, azt

²¹ Giordano, Christian: Ogledi o interkulturnoj komunikaciji. Biblioteka XX vek, Belgrad, 2001. 88-91.

bizonyítja egy közelmúltban a kiemelkedő történelmi személyiségek népszerűségére vonatkozó közvéleménykutatás, amikor is a magyar nemzetiségű polgárok igen magasra rangsorolták Josip Broz Titót, akit még a nemzet egyes nagy alakjai elé is helyeztek.

Az etnológiával hivatásszerűen foglalkozóknak tudniuk kell, hogy az etnológia és a kulturális antropológia terén a világhírű szakemberek mind kifejezettebb álláspontja, hogy ezen tudományágak kutatásait az együttélés mai konkrét problémáinak a kivizsgálására kell összpontosítani, valamint hogy a hangsúlyt az összetett társadalomban élő emberek korszerű szokásainak a tanulmányozására kell fordítani. Ha a figyelmet a mára irányítanánk, a nemzetközpon-tú gondolkodástól interetnikai kutatások irányába való elmozdulás történne. Ahogyan azt Klaus Roth írja: „amikor az etnográfiai múzeumokban, a könyvekben, a folklórszemléken stb. a népviseletről, a néptáncról, a nemzeti népkultúráról beszélnek, akkor azt sugallják, hogy egy nemzeten belül létezik egy nép egységes kultúrája. Az etnológusok tudják, hogy az ilyen nemzeti népi kultúrák a mai nemzetállamok határain belül nem léteztek, Délkelet-Európában etnikai vagy regionális kultúrák léteztek viszonylagos kis területen, vagy nemzetek feletti kulturális struktúrák, amelyek nagyobb térségeket fedtek le.”²² A fentiek Szabadkára is jellemzők, mivel a szabadkai autochton magyar, szerb és horvát kultúráról szólva csupán a *hagyományok kigondolásáról* lehet szó, amely intellektuális konstrukció. Ezzel kikényszerítik a homogenitást és kiemelik a szabadkaiak kultúrájában jelen levő állítólagos áthidalhatatlan különbségeket.

K. Roth szerint a mai időkben a népi kultúrának három megjelenési formája van:

- marginális vagy marginalizált *maradványkultúra*, ami a falusi környezetek elhanyagolásának, a falu elnéptelenedésének és a városi központok akadálytalan fejlődésének a következménye;
- alkalmazott, gondozott és kihasznált *folklorizált kultúra*, amely az állam hatására részben vagy nagymértékben professzionizálódott, stilizálódott és homogenizálódott (Dužijanica, Durindó stb.);
- élő, dinamikus, *mindennapi népi kultúra* a modern életkörülmények közepette, amelynek sajátossága a mobilitás, mind nagyobb városok, az ipar és a technika (a lakodalmas autók díszítése, a lakodalom és a keresztelő videokamerával történő felvételezése stb.).

Annak ellenére, hogy az eltérő származás, a kulturális, az etnikai és a családi kör (hagyomány, szokás, nyelv stb.) a szabadkai lakosok sajátosságai, a

²² Roth, Klaus: *Slike u glavama*. Biblioteka XX vek, Belgrad, 2000. 72.

nacionalista mozgalmak és rezsimek ezeket a hagyományokat – különösen pedig a folklórt – politikai célokra használják fel. A nacionalizmus legitimitását mindig a nép akarásával indokolja úgy, hogy a jelképek szintjén a nemzet egészéről mint valamilyen kollektív etnikai személyiségről beszél, amelynek kötőszövetét a közös nyelv, kultúra, mentalitás és történelem alkotja. A mindenkori etnonacionalizmus a nép tisztaságáról, eredetiségéről, autentikusságáról szóló *primordiális* mítoszokon nyugszik, és abból a szilárd feltételezésből indul ki, hogy a nép *valós jellemvonások* összességéből áll, amelyek empirikusan megfigyelhetők, és amelyek kisugározzák magukból a *népi szellemet* vagy *népi lelkiületet*. Ez a szemlélet tartalmazza az etnikai hovatartozás megváltoztathatatlanságáról szóló képzetet, valamint az asszimiláció félelmét.

Egyes vajdasági kutatók – noha a modern etnológiában az a vélemény uralkodik, hogy a nép folyamatos fejlődésen megy keresztül,²³ és hogy ezzel együtt az asszimiláció és a multietnikusság minden többnyelvű és multikulturális térség kísérő jelensége – ijesztőnek tartják, hogy nemzetük könnyedén *keveredjen* más népekkel. Például Mirnics Károly szociológus szerint a hetvenes évek után: „... olyan erős propaganda-hadjáratnak vetették alá a nemzetiségeket, főként pedig a vegyes házasságban élő magyarokat, hogy változtassák meg maguk vagy gyermekük nemzetiségét, hogy teljesen elnyomoritották az önazonosságtudatot. Eszerint a vegyes nemzetiségű családokban természetellenes, ha a gyermek egyik vagy másik szülője nemzetiségét viszi tovább, vagy ha az egyik vagy a másik szülővel azonosul, és az a természetes, ha jugoszlávnak vallja magát. „*Elképesztő manipuláció* (kiemelés: VŠV) indult meg a nemzetek fölötti jugoszláv tudat kialakítására; voltaképpen kikényszerített, erőszakos asszimilációt hajtottak végre.”²⁴ Noha nem tártta fel ennek a sikeres manipulálásnak a módszereit, a szerző asszimilálódó magyar családtípusnak tartja az olyan családot, amelyben egy vagy több gyermek önmagát jugoszlávnak vallja, noha az egyik szülője magyar nemzetiségű.²⁵ A statisztikai adatokon alapuló következtetéseiben Mirnics mintha megfeledezne arról, hogy a *szimbolikus földrajz* paradox módon volt hatással a szabadkaiak életére. A kilencvenes évekig *kelet* (olvasd: a szegény) Európával voltunk határosak, ma meg a *nyugattal*, ami többé-kevésbé kihatással volt mindannyiunk életére. Ismerek elég sok szabadkai magyart, akik a korábbi években anyaországukban is előszeretettel hangsúlyozták, hogy ők jugoszláviai magyarok, mert egy ilyen meghatározást a szabadság és a jólét aurája lengett körül. A jugoszlávssággal való azonosulás (identifikáció – amely mindig parciális) nem jelentette

²³ Giordano, Christian; Čolović, Ivan; Jankins, Richard

²⁴ Mirnics Károly: Kisebbségi sors. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1993. 89-90.

²⁵ Uo. 74.

azonban az identitás elvesztését, mert a családi történetek megmaradtak az emlékezetben, csak már nem voltak olyan egyértelműen nemzethez kötve.

A már említett interetnikai hozzáállás mellett a térség néprajztudománya számára ugyanolyan fontos lépés lenne a városok felé fordulás, mivel az intenzív demográfiai elmozdulások következtében a városok és a városnegyedek lettek a legfontosabb szülőföldi és identifikációs térségek (pl. buckások, zorkások, szeveresek, prozivkaiak vagy emlékezzenek csak a városközponti falfirkára – Sándor köztársaság, nem szólván az egyik új negyedről, a *Tolvajvölgyről*, ami az elnevezésében a szociális struktúrára utal).

A már említett német etnológus, Klaus Roth szerint, hogy az etnológia „szinte kizárólag a falura, a földművelőkre és iparosokra, az úgynevezett maradványkultúrára összpontosítva csaknem teljesen mellőzte az új szociális rétegeket és csoportokat, vagy csak mellékesen tanulmányozta őket. Eközben nagymértékben mellőzték az új városi rétegek (new urbanities), a polgárság, az új politikai elit, a vándormunkások és a hazatérők kulturális megnyilatkozásainak formáit. Ezzel összhangban nem igazán tanulmányozták a városi *népszerű kultúrát*, amely a XIX. század végén keletkezik, továbbá a *tömegkultúrát* sem, amely a két világháború között alakult ki, valamint a városok háború utáni urbanizálódását sem.”²⁶

A kulturális kereszteződések problémájával és a multietnikus egyénnel való foglalkozás óhatatlanul magával vonja azt is, hogy ne legyen figyelmen kívül hagyva a *még mindig létező* kulturális, etnikailag nehezen behatárolható népcsoport, amely az 1991-es népszámláláskor jugoszlávnak vallotta magát. A jugoszláv nemzetiség, akiket Teofil Pančić esszéíró szellemesen „az első igazi posztmodern népnek”²⁷ nevez, még mindig nincs kutatva. A statisztikák azt mutatják, hogy Jugoszlávia széthullásáig az említett nemzetfeletti identifikációs csoporthoz tartozók száma gyorsan emelkedett. Ehhez mindenképpen hozzájárult a vegyes házasságok rendkívül nagy száma, amelyek aránya a nyolcvanas években elérte a 27,1 százalékot, és logikus feltételezni, hogy a későbbiekben elsősorban az ilyen házasságokból született gyermekek vallották magukat jugoszlávnak.

Az 1981-es népszámlálási adatok szerint Vajdaságban a jugoszlávok a harmadik legnagyobb nemzeti csoporttá lettek:

1981. évi népszámlálási adatok ²⁸	
szerbek	54,42%
magyarok	18,93%
jugoszlávok	8,21%

²⁶ Roth, Klaus: *Slike u glavama*. Biblioteka XX vek, Belgrád, 2001. 148.

²⁷ Pančić, Teofil: *Urbani Bušmani*. Biblioteka XX vek, Belgrád, 2001. 95.

²⁸ Komšić, Jovan: *Šanse interkulturalizma i iskušenje etnodemokratije*. Otvoreni univerzitet, Subotica, 1997. 48.

Sőt a legkifejezettebb nemzeti homogenizáció időszakában, 1991-ben, amikor számítani lehetett rá, hogy a jugoszlávok száma stagnálni, vagy apadni fog, számuk továbbra is növekedést mutatott: 165 215-ről 168 859-re nőtt az így nyilatkozó polgárok száma.

Noha a multietnikus származású egyének többsége a korábbi népszámlálások idején jugoszlávnak vallotta magát, az utóbbi tizegynéhány évben történtek, amit Dušan Kecmanović találóan „etnikus időknek” nevezett, elbátortalanították őket, hogy ezt a most már megvetett identitást válasszák. A jugoszlávtság alatt elkezdték a megbukott kommunista projekt híveit érteni, vagy pedig olyan embereknek tekintették őket, akik elveszítették identitásukat és gyökereiket. Mivel még Szabadkán, a hagyományosan multikulturális közösségben sem kapott semmilyen legitimitást a plurális (multietnikai) identitás, a multikulturalizmus a nemzeti közösségek együttélésének történelmi kezdeteire szorítkozott, amikor a különböző népcsoportok még egymástól elszigetelten éltek. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy mind a politikai (a demokratikus intézmények rendszerének működése által lehetővé tett empirikus konszenzuson alapuló államok), mind pedig a nyelvi-etnikai nemzetállamok egyaránt hajlamosak arra, hogy potenciális ellenségnek tekintsék és asszimilálják a nemzeti kisebbségeket, mert egyik sem kész elismerni a kettős vagy többszörös etnikai identitást.

A bánáti multikulturális identitásról írva Victor Neumann történész a térség interkulturális jellegéről szól, amely évszázadokon keresztül formálódott és „amelynek alapvető sajátossága a többnyelvűség, a hagyományok és a szokások asszimilációja. Ennek a folyamatnak nélkülözhetetlen eleme a különböző csoportok kölcsönös érdekeken alapuló szerveződése. Bizonyíték erre a mind etnikailag, mind felekezetiileg vegyes összetételű családok megjelenése. *Az interkulturalizmus a dupla vagy többszörös kulturális öröklődés formájában alakult ki.*”²⁹

Ilyen szempontból értékes terepi munkát jelentett számomra a 2001-es népszámlálás. Alkalmam adódott találkozni polgártársaink számos egyéni dilemmájával, amikor önnön hovatartozásukat kellett meghatározniuk. Tanúja lehettem az emberi találékonyság egész palettájának. Attól kezdve, hogy nemzeti hovatartozásukat az apa szerint határozták meg, az anyanyelvet pedig az anya szerint, vagy a fiúgyermeket az apa, a leánygyermeket pedig az anya szerint jegyeztették be, egészen addig, hogy megkérdeztek, szabad-e jugoszlávnak vallaniuk magukat, vagy a kettőséghez való önfejlő ragaszkodásig, mint például egy gimnazista lány esetében, aki követelte, hogy felekezeti hovatartozásához írjam be, hogy keresztény és zsidó.

²⁹ Neumann, Victor: Multikulturális identitás a régiók Európájában. Regio, 1997. 3-4. 3.

Érdekes ilyen szempontból Marta Batikova etnológus megállapítása is a Pozsony környéki vegyes házasságokat vizsgáló munkájában, ahol végigköveti egy család történetét, amely generációkon keresztül többszörösen is keveredett. „Idővel szemmel láthatólag túlsúlyba került a szlovák identitás, bár ezt verbálisan sosem nyilvánították ki. Egy ilyen deklaráció élesen szemben állt volna a család etnikai történetével és nem lenne különösebb jelentősége a családtagok életében sem. Valószínűleg a kettős identitás tényének megjelenésével van dolgunk, amelyet a következő kérdések megfogalmazásával elemezhetnénk: Milyen családi környezetből származom? Milyen etnikai csoporthoz tartozom? *Fontos-e egyáltalán számomra, hogy választ kapjak ezekre a kérdésekre?*”³⁰ (Kiemelés - VŠV)

A multietnikus identitás leegyszerűsített magyarázata látható dr. Korhecz Tamás szövegében, amelyben Szabadkáról mint a multikulturális koegzisztencia mentstárjáról ír. Ahogyan maga a szerző összegez: „E helyen nem áll szándékomban részletesen elemezni a jugoszlávok helyzetét, de néhány alapvető megjegyzés szükséges, tekintettel, hogy egy 22 000 személyből álló népességről (22 746 vagy 15% csak Szabadkán - VŠV megj.) van szó. Mint már említést nyert, a jugoszlávok népességének nincsenek közös etnikai-kulturális jellegzetességei, ezért elméleti értelemben nem tekinthetjük őket etnikai csoportnak vagy népnek. Ezek a személyek többnyire a nemzetileg vegyes házasságokban született gyermekek. Noha az általánosítás gyakran veszélyes, az adatok mégis arról szólnak, hogy ezek a személyek főként szerb nyelven tanulnak, a szerb nyelvet használják és hajlamosak elfogadni (az állam szintjén) a többségi szerb kultúrát.”³¹

Noha az adatok kétségtelenül azt mutatják, hogy a nemzetileg vegyes házasságokban született gyermekek főként szerb (nemrégiben még szerbhorvát) nyelven tanulnak, egyelőre ugyanez érvényes a bunyevác vagy a horvát gyermekek többségére is. A szabadkaiak egyszerű hétköznapi beszélgetései (érdekesebbek-e a filmek a HTV-n vagy a Pinken, a Legyen Ön is milliomos című vetélkedő szerb vagy horvát műsorvezetője a vonzóbb-e, Szegeden miért nincs annyi kávézó, mint Szabadkán, az idén Vrnjačka banjába megyünk-e vagy Gyulára stb.) megkérdőjelezi Korhecz megállapítását arról, hogy ki és milyen mértékben hajlandó elfogadni a *szerb kultúrát*. A (legtágabb értelemben vett) szabadkai kultúra végérvényesen hajlik az összefonódásra, és e tulajdonság öntudatos hangsúlyozása kiemelheti a várost provinciális légköréből. Vagy ahogyan M. Miković ír a városról: „Nem hiszek azoknak, akik történelmüket csak a saját nemzetük szenvedésével és áldozataival írták, mellőzve és elhallgatva azokat a

³⁰ Batikova, Marta: Vegyesházasságok Pozsony környékén. Regio, 1994. 1. 125.

³¹ Korhecz Tamás: Utočište multikulturalne koegzistencije. Upravljanje multietničkim lokalnim zajednicama u zemlji bivše Jugoslavije, LGI/OSI, Budapest, 2000. 432.

szenvetések és áldozatokat, amelyeket másoknak okoztak. Ezért azokban a városokban, amelyek többé-kevésbé multikulturálisak, a nemzet történelme nem sorsdöntő dolog, a megértés és a közös élet másfajta jeleket vesz.”³²

Amikor még a legnehezebb időkben is meglátogatott bennünket egy magyar-örmény származású marosvásárhelyi barátnőm, hitetlenkedve hallgatta a helyi rádióműsort, amelyben a műsorvezetők váltakozva beszéltek szerbül és magyarul és mindkét nyelven bekapcsolták az adásba a hallgatókat. – Nálunk ez elképzelhetetlen – mondta rezignáltan, sajnálkozva városának magyar és román közössége közötti mély megosztottsága fölött.

Dr. Korhecz írása ugyanakkor olyan következtetést kínál, hogy Szabadkán *három különböző kultúra* koegzisztál – a magyar, a szerb és a horvát. Ezt az álláspontot azzal a ténnyel támasztja alá, hogy a helyi önkormányzat hosszú távú terve felújítani, megerősíteni és jelentősen támogatni a város három legfontosabb kulturális központját (művelődési egyesületét), a magyar Népkört, a horvát Bunjevačko kolót és a szerb Sveti Savát.³³

Szabadka illetően bemutatásával szembesülve a *külföldi megfigyelők* olyan benyomást szerezhetnének, hogy ebben a földrajzi térségben megállt az idő, és hogy a három felsorolt *autochton* kultúra mindegyike többnyire a népi kultúrára támaszkodik, és a folklórizmus keretein belül jelenik meg, a helyi szokások pedig a tájszólásokon és közös ünnepeken keresztül mélyen beépültek a nemzeti közösségek mindennapjaiba.

Mivel az utóbbi években Szabadkáról olyan kép alakult ki, hogy az három tiszta, autentikus kollektív entitás létezik, amelyek a mindenekelőtt és mindenekfelett magyar, szerb és horvát kultúra, illetve művészetek után kutatnak, amelyeket áthat „a nemzeti alkotóanyag, ez a megismételhetetlen és egyedülálló *szellemiség*, amelynek *magyarság, szerbség, horvátság*”³⁴ a neve, így Szabadka azon polgárai, akik nem tudnak egyértelműen nyilatkozni hovatartozásukról, és akikből a statisztikák szerint is mind több van, egyszerűen a társadalom és a kultúra peremére lesznek kítaszítva.

Mivel a Vajdaság olyan léttér, amelyre jellemző az etnikai határok úgynevezett eróziója, az *ötvözőedésnek* (egy vagy több csoport egyesül, hogy egy nagyobb csoportot alkosson, amely különbözik minden egyes alkotóelemétől – vajdasági/jugoszláv), vagy a *beolvadásnak* (egy csoport feloldódik a másikban, amely megtartja saját identitását) köszönhetően az etnikai határok megerősítése

³² Miković, Milovan: Grad je reč. Szabadka, 1996. 9.

³³ Korhecz Tamás: Subotica - Utočište multikulturalne koegzistencije. Budapest, 2000. 439.

³⁴ Čolović, Ivan: Dubina. Članci i intervjui 1991-2001. Szamizdat, FreeB92, Belgrád, 2001. 97.

érdekében következetesen be kellene vezetni az endogámiát, a tevékenységek etnikailag differenciált elosztását a gazdasági és a kulturális szektorban (etnikai hovatartozás = osztályhelyzet) és lehetőség szerint létre kellene hozni a nemzeti városnegyedeket. Ez lenne Szabadka jövője? Hogy elfelejtse: az identitás különbözőségeit „az izléstelenül hangsúlyozott identifikációs jelképek nélkül, mint egy nosztalgiásan ápol, a személyiség legintimebb szférájára korlátozódó csodás értéket”³⁵ lehet őrizni.

Ahogy Ivan Čolović etnológus a tőle megszokott éleslátással összegez: „a nemzeti hűbértokok létrehozására irányuló törekvéshez két dolog szükséges: hogy az emberi faj *népnek* nevezett különböző változatai elkülönüljenek egymástól, hogy *egymás mellett* és semmiképpen sem *egymással* éljenek, ugyanúgy, ahogy falun szétválasztják és külön helyiségekben (sertésöl, marha- és lóistálló) tartják a jószágokat.”³⁶

A multietnikus identitásnak, nagyszámú polgártársunk *elhallgatott tapasztalataként* történő megjelölésével egyidejűleg merül fel a kérdés: mire szolgál az etnikai-kulturális különbségek jelenlegi túlhangsúlyozása? Vajon arról a félelemtől van-e szó, amely fellelhető Hódi Sándor következő soraiban, amikor azt állítja, hogy: „A város multikonfesszionális és multikulturális jellegének hangsúlyozása azért is káros, mert gyakorlatilag a magyar kultúra háttérbe szorulását és elsorvadását jelenti. Napjainkban ezekben a frázisokban él tovább a jugoszlávság eszméje, amely a magyarság asszimilációját szolgálta a múltban, és azt szolgálja ma is.”³⁷

Ha a jugoszlávság jegyében történő eszmei és kulturális homogenizáció az egyik véglet volt, nem a másik véglet-e az egyedülálló etnikai kultúra romantikus hangsúlyozása és a *népi* élethez való történelmietlen hozzáállás, amely ezáltal valami időntúli jelleggel bír. Azzal, hogy a művelődési egyesületeket jelöljük meg a szabadkai polgárok többsége kulturális identitásának hordozójaként, lényegében a kultúrát elválasztjuk a jelentől és kiszolgáltatjuk a politikai és komerciális kihasználásnak. A multietnikus identitásról készült kérdőív eddigi eredményei szerint a felkínált művelődési intézmények közül a legtöbb megkérdezett 1) a mozit, 2) a palicsi Nemzetközi Filmfesztivált, 3) a könyvtárat vagy 4) valamilyen kulturális eseménynek helyt adó kávézót jelölte meg, míg a nemzeti előjelű kulturális intézmények műsorai mintha egyáltalán nem keltenék fel a multietnikus egyének figyelmét.

Azzal a nézetemmel, hogy a szabadkai kultúra sok szempontból egységes, nem kívánom megkérdőjelezni senkinek az etnikai tulajdonságait vagy kulturális

³⁵ Šefčić, Đerd: Jeretičke misli jednog real-intelektualca. Rukovet, 1994.1-3. 48.

³⁶ Čolović, Ivan: Dubina. Članci i intervjui 1991-2001. Samizdat, FreeB92, Belgrad, 2001. 98.

³⁷ Hódi Sándor: Jugoszlávia bombázása. Logos, Tóthfalu, 1999. 100.

másságát, hanem csupán emlékeztetni szeretnék arra a tényre, hogy a különböző kultúrájú csoportok közötti interakció elkerülhetetlenül változásokhoz, ún. akkulturációhoz vezet. Noha az integrálódás bármilyen formája melletti kiállás a nemzeti lobbiknak úgy tűnhet, mint az új, egységes *homo jugoslavicus* megteremtése, tapasztalataim azt mondatják, hogy végső ideje elkezdni komolyan foglalkozni az interkulturális kommunikációkkal, amelyek az etnológia új irányzataként nem mellőzik a különböző *kulturális grammatikák* valóságát és az ún. társadalmi differenciálódás és homogenizáció oldhatatlan ellentétét. Az interkulturális kommunikáció, röviden szólva, a különböző kultúrák tagjai közötti kommunikációs interakcióval, a *másikról* kialakított különböző képzetekkel és a *másik* értelmezésével valamint a kultúrák közötti nézeteltérések kezelésével foglalkozó tudomány.

Célszerű lenne foglalkozni azzal a kérdéssel is, hogy új idők tanúi vagyunk-e, amikor az égtáj, az életmód és a nyelv összességéből eredő kollektív identitások – amit korábban *Volksgesit*-nak neveztek, ma pedig kultúrának – fontosabbá válnak a személyiség autonómiájától. Mert miként lehet egyébként megérteni Vajda Gábor irodalmárnak a kollégájához, Tolnai Ottóhoz intézett rosszallását, amiért az a képzőművész barátainak szentelt *Meztelen bohóc* című mesteri monográfiájába beiktatott délszláv művészeket is. „Milyen nemzetiségű Tolnai Ottó?”³⁸ – veti fel a kérdést Vajda Gábor. Tényleg, milyen nemzetiségű is a művészet?

Az irodalmár elmékedései az emberi természet bonyolultságáról, valamint az elkerülhetetlen kulturális összefonódásokról értékes útmutató a kulturális antropológia kutatói számára. Ezért a tanulmány most megjelenő bevezető részét a montenegrói anya és a magyar zsidó apa leszármazottjától, Danilo Kištől vett idézettel zárom: „Nincsenek gyermekeim és ez a furcsa faj velem együtt kihal. Ezzel a két vallással összefonódott a bizonyos értelemben harmadik, a katolikusság, amire Magyarországon az iskolában oktattak. A két hasonló, ám sok ok miatt eltérő világ találkozása, a kettős kötődésemmel kapcsolatos tudat sokként hatott rám, különösen a háború után. Egyik oldalról a szerb hősköltemények epikus hagyományai, amelyekkel anyám táplált, a fanyar balkáni valósággal együtt, másik oldalról meg a közép-európai irodalom, valamint a dekadens és barokk magyar költészet. Ebbe a keverékbe, amelyet az összeütközések és ellentmondások alkotnak, beleavatkozik zsidói énem, mégpedig nem vallási értelemben, hanem egy lényegében véve kulturális optikával, kutatóként.”³⁹

³⁸ Vajda Gábor: Visszaidegenedés. Püski, Budapest, 2000. 105.

³⁹ Kiš, Danilo: Gorak talog iskustva. Mi i Drugi, katalog izložbe. Univerzitetska biblioteka Svetozar Marković Beograd, 2002. 40.

Viktorija Šimon Vuletić

IDENTITY OF THE PEOPLE FROM MULTIETHNIC FAMILIES IN SUBOTICA

Summary

The essay about the identity of people from ethnically mixed families in Subotica tries to reveal the problems these persons are facing with, especially in the last decade when war and ethnic prejudices were ruling our everyday life. Being aware of the fact that the rate of intermarriages in Vojvodina is the highest in Europe, we can easily conclude that more than 25% of the population originate from families with different ethnic roots. This multiethnic reality of our citizens was never a topic of any serious research, so the aim of this work is to identify the problem of not having a clear ethnic identity with all the consequences that this kind of human existence deals with. The growing importance of ethnicity and cultural differences, especially in ex-communist countries, is the subject of many contemporary works in anthropology and ethnology. Using the theory of the changeable ethnic identity the author adds some literary and personal experiences to strengthen the fact that reactivated and overemphasized ethnicity in a multicultural surrounding can only lead to further conflicts among minorities and majorities. It is also important to stress that in spite of the fact that long-lasting historical and political events caused the loosening of ethnic boundaries and emerging of multiethnic families, multiethnic identities didn't get any legitimacy.

Mirko Grlica, istoričar, viši kustos

ZBIRKA GRAĐANSKIH PORTRETA IZ 19. VEKA NA FOTOGRAFIJAMA IZ ALBUMA PORODICE VOJNIĆ OD BAJŠE

Gotovo hiljadu portreta ima u zbirci fotografija nastaloj najvećim delom u 19. veku. Zbirku, koju je Gradskom muzeju u Subotici poklonila udovica Jožefa Vojnića, bila je samo mali segment arhive porodice Vojnić, čije ostatke su nakon razvlačenja i uništavanja u periodu revolucionarnog bezvlašća posle Drugog svet-skog rata nove vlasti prebacile u subotički Muzej. Porodični arhiv jedne od naj-značajnijih subotičkih porodica, koji je sudio je i proučavao pomenuti Jožef Vojnić, predat je besplatno 1960. godine Istorijskom arhivu u Subotici, dok su fotografije kao zaseban poklon naknadno poklonjene Muzeju.

Zbirka ima 848 fotografija, koje su sa svega nekoliko izuzetaka kaširane na čvrstom kartonu. Na mnogima od njih su odštampani podaci o fotografskom ateljeu u kome je fotografija nastala, što predstavlja dodatnu vrednost materijala. Profesionalnost tvorca zbirke potvrđuje i odlaganje svake fotografije u zaseban koverat. Na svakoj koverti je ispisano ime osobe koja je fotografisana, po čemu je zbirka, ako ne jedinstvena, ali svakako vrlo retka. Na mnogim fotografijama se nalazi i godina nastanka. Ta činjenica je omogućila da metodom analogije sa predmetima na kojima nema tog podatka, upotpunjenim sa poznatim biografskim podacima fotografisanih ličnosti, odredimo približno vreme nastanka i ostalih fotografija.¹ Najveći deo fotografija nastao je u poslednje četiri decenije 19. veka.

U zbirci se nalaze fotografije ličnosti koje vrlo dobro određuju mesto Vojnićevih na tadašnjoj društvenoj lestvici. Pored fotografija članova porodice u zbirci se nalaze i predstavnici krupnih zemljoposedičkih porodica, koji su živeli u gradu ili njegovoj široj okolini i sa kojima su se Vojnići neretko ženili-udavali (Antunović, Latinović, Parčetić, Pilasanović, Rohonci, Rudić, Vermeš...) U zbirci se mogu naći i dosta retke fotografije uspešnih ličnosti iz javnog života, ali nižeg porekla, ali su znatno zastupljenije osobe iz oficirskog kora i članovi njihovih porodica. Činjenica da su mnogi Vojnići dobar deo godine provodili u prestonici, uslovlila je da se na fotografijama u zbirci nađu likovi iz vrha budimpeštanskog društva, ugledni političari, ministri, pa sve do članova dinastije Habsburg.

---

¹ Njihovo vreme nastanka označeno je znakom ~.

Samo ovih nekoliko osnovnih podataka svedoči da zbirka predstavlja izuzetan istorijski izvor za istraživanje mnogih segmenata društvene istorije 19. veka.

Mirko Grlica:

19. SZÁZADI POLGÁRI FÉNYKÉPEK GYŰJTEMÉNYE A BAJSAI VOJNICH CSALÁD ALBUMÁBÓL

Majd ezer portré van abban a fényképgyűjteményben, amelynek többsége a 19. században keletkezett. A gyűjteményt a szabadkai Városi Múzeumnak Vojnich József (Jožef Vojnić) özvegye ajándékozta és csak kis része a Vojnich család hagyatékának. Ennek maradványait, amit a második világháború utáni forradalmi anarchiában húztak szét és semmisítettek meg, az új hatalom a Múzeumban helyezte el. A családi levéltárat (amely az egyik legjelentősebb szabadkai családi hagyaték és a már említett Vojnich József rendezte el és tanulmányozta), térítésmentesen adták át 1960-ban a Szabadkai Történelmi Levéltárnak, míg a fényképgyűjtemény, mint egy különálló ajándék, később lett a Múzeumnak ajándékozva.

A 848 fényképből álló gyűjtemény képeit, néhány kivételtől eltekintve, kemény kartonlapra rögzítették. Közülük sokra rányomtatták azokat az adatokat, amelyek az elkészítés helyére, a fényképészműhelyre utalnak. Ez külön értéke a gyűjteménynek. A gyűjtemény elkészítőinek szakmai kvalitását bizonyítja a fényképek külön borítékba helyezése. Minden borítékon a fényképen látható személy neve van felírva, ami a gyűjteményt, ha nem is egyedülállóvá, de nagyon értékessé teszi. Sok fényképen a keletkezési év is szerepel. Ez a tény azt tette lehetővé, hogy a képen látható tárgyak hasonlósága alapján azoknak a fényképeknek az elkészülési idejét is nagyjából meg lehessen határozni, amelyeken nincs ilyen adat, a fényképen szereplő személyek életrajzi adatainak ismertetében.¹ A fényképek legnagyobb része a 19. század utolsó négy évtizedében keletkezett.

A gyűjtemény fényképei nagyon jól kifejezik a Vojnich család helyét a korszak társadalmi ranglétráján. A családtagok fényképei mellett vannak olyan nagybirtokosokat ábrázoló képek is, akik a városban, vagy a város tágabb környékén éltek, és akikkel a Vojnich család tagjai gyakran házasodtak is (Antunovich, Latinovich, Parcsetich, Pilaszánovits, Rohonczy, Rudics, Vermes...). A fényképek között olyan ritka felvételek is vannak, amelyek a közélet

¹ Keletkezési időpontjuk a ~ jellel jelzett.

sikeres, de alacsonyabb rétegeiből származó szereplőiről készültek, ennél jóval gyakoribbak a katonatisztek és családtagjainak képei. Az a tény, hogy több Vojnich az év jelentős részét a fővárosban töltötte, azt eredményezte, hogy a gyűjtemény képein a budapesti közélet egyes jeles szereplői is láthatóak, tekintélyes politikusok, miniszterek, egészen a Habsburg családig.

A fentiek is azt bizonyítják, hogy a gyűjtemény különösen értékes forrásként használható a 19. század társadalomtörténetének tanulmányozásában.

Mirko Grlica:

**PORTRAITS FROM THE PHOTOGRAPH COLLECTION
OF THE BOURGEOIS FAMILY VOJNICH OF BAJSA**

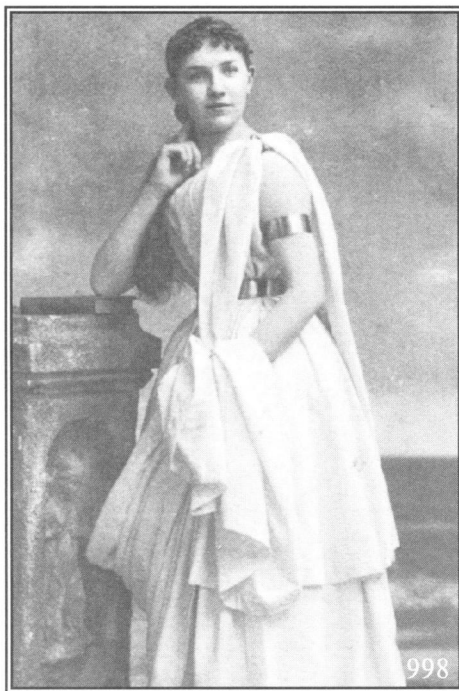
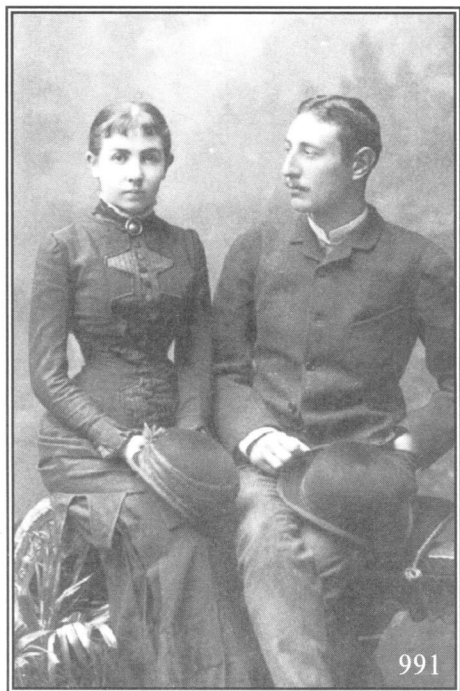
Summary

Almost thousand portraits are found in the photograph collection from the nineteenth century. The collection that was given as a present to the museum by the widow of Jozef Vojnich, had been only the small segment of the Vojnich family archives whose remaining, after the revolutionary turmoil that followed the Second World War, was given by the new authorities to the museum. The family archives of one of the most important families of Subotica, which had been studied and put in order by Jozef Vojnich, was given to Historical Archives and the photographs to the museum.

The collection has 848 photographs that are mostly covered with paper. On most of them there are data about the ateliers where the photographs were taken and this fact represents the exceptional value of the collection. All the photographs are put in envelopes that show the professionalism of the collector. On every envelope we can find the name of the person taken on the picture, what makes the whole collection very exceptional and rare. Most of the photographs originate from the last decade of the nineteenth century.

The photograph collection of the Vojnich family shows their social importance. There are also photos of other well-known families of Subotica whose members married someone from the Vojnich family. They are the Antunovic, the Latinovic, the Parcetic, the Pilasanovic, the Rohonci, the Rudic and the Vermeš families. In the collection we can see some public figures of that time who took part in the social and political life of the town.

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
987.	Kiš Balint, nastojnik imanja Jakabsalaš	Čonka S.	Budimpešta, ~1880.
988.	Krel (Kröl) r. Mađar Klara	Majnhardt Aug.	Zrenjanin, 1888.
989.	Kund Hana i Hubert	Langsfeld Mor	Kapošvar, ~1890.
990.	Kulunčić r. Bišof Eržebet s. Đerđa (György)	Fišler J.	Baja, ~1890.
991.	Kurti Istvan i supruga	Koler Karolj	Budimpešta, ~1890.
992.	Kid Tea	-	?, ~1890-900.
993.	Mačašovski r. Kopecki Marija s. Emila	Koler Karolj	Budimpešta, ~1880
994.	Mačašovski r. Balun Lujza	Stojanović T.	Sombor, ~1890.
995.	Merei r. Tarnoci Amalore	Koler Karolj	Budimpešta, ~1889.
996.	Merei r. Tarnoci Amelore i Tarnoci Riza	Uher Eden (Ödön)	Budimpešta, ~1890.
997.	Mesaroš Toni	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~1890.
998.	Milinović Bosiljka	Elinger Ede i braća	Budimpešta, ~1880.
999.	Maksimović r. Milinović Marija i deca	Stojanović T.	Sombor, ~1880.
1000.	Muči r. Vojnić Marija Ludovika s. Đerđa (György)	-	?, ~1890-1900.
1001.	Nojman Lenke i Irma	Šefler N.J.	Subotica, ~1890.
1002.	Nađ r. Nojman Irma s. Akoša	Adele	Beč, ~1890.
1003.	Parčetić Laslo	Singer Jozef	Novi Sad, ~1888.
1004.	Parčetić r. Šimon Ida s. Vince	Šimonji	Pešta, ~1870.
1005.	Parčetić r. Majoroš Klari, s. Feliksa	Goslet Istvan	Budimpešta, ~1880.
1006.	Percel Ida, ćerka Mikloša (Dikija)	Koler Karolj	Budimpešta, ~1890.
1007.	Percel Mikloš (Diki) sa ćerkama	Zelesni Karolj	Pečuj, ~1890.
1008.	Percel Mikloš (Diki) sa ćerkama	Zelesni Karolj	Pečuj, ~1890.
1009.	Pilasanović Deže (Dezső)	Fišler M.	Baja, 1872.
1010.	Pilasanović r. Kethelji Vilma s. Antala	Fišler M.	Baja, 1873.
1011.	Pilasanović r. Kethelji Vilma s. Antala	Koler Karolj	Budimpešta, ~1880.
1012.	Vašdinjei r. Zavodi Irma s. Geze	Koler Karolj	Budimpešta, 1893.
1013.	Vašdinjei Istvan	-	Novi Sad, 1911.
1014.	Večera Marija, baronica	-	?, ~1888.
1015.	Večera Marija, baronica	-	?, ~1888.
1016.	Večera Marija, baronica	-	?, ~1888.

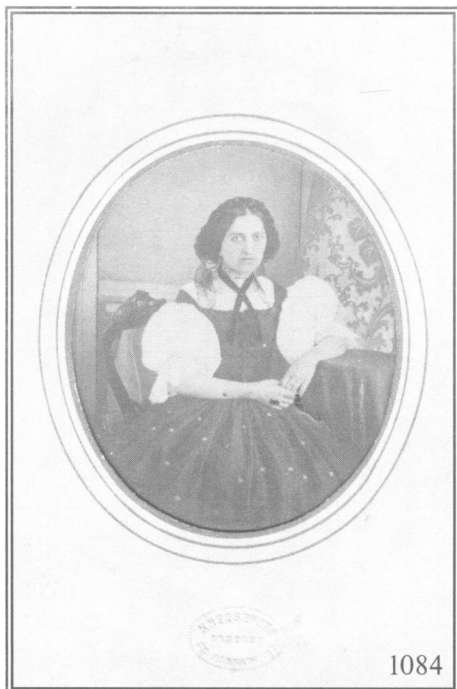

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1017.	Večera Marija, baronica	-	?, ~1888.
1018.	Vermeš Bela, s. Vojnić Jerne i Marija	Štefani Oto	Subotica, ~1896.
1019.	Vermeš r. Vojnić Jerne, Marija i Gabor	Teke (Töke) Agošton	Subotica, ~1897.
1020.	Vermeš r. Vojnić Jerne, Marija i Gabor	-	?, ~1898.
1021.	Vermeš Ela	Koler Karolj	Budimpešta, 1897.
1022.	Vermeš r. Vermeš Marija, s. Gede (Gedő)	Šteliski	Budimpešta, 1895.
1023.	Vermeš r. Olas Klara s. Karolja	Vajda Šandor	Subotica, 1904.
1024.	Vest r. Vojnić Marija s. barona Fedora	Piç Ferenc	Subotica, ~1892.
1025.	Vest r. Vojnić Marija s. barona Fedora	Piç Ferenc	Subotica, 1892.
1026.	Vest r. Vojnić Marija s. barona Fedora	-	?, ~1917.
1027.	Vest r. Vojnić Marija s. barona Fedora	-	?, 1917.
1028.	Viši Karolj i s. Sep Iren	Paul B.	Baja, ~1890.
1029.	Vojnić Aladar i Vojnić Klementina	-	?, ~1890.
1030.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	Martens Eden (Ödön)	Budimpešta, 1898.
1031.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	Subotica, 1903.
1032.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	Menohed. 1905.
1033.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	Košice, 1907.
1034.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	?, ~1910.
1035.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	Palić, 1911.
1036.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	?, 1905.
1037.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	?, 1905.
1038.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	-	Subotica, 1911.
1039.	Vojnić David	-	?, ~1895.
1040.	Vojnić Andraš i baronica Terek (Török)	-	?, ~1920.
1041.	Vojnić Elemer ml.	Piç Ferenc	Subotica, ~1900.
1042.	Kološi r. Vojnić Eta i Vojnić Ilona	-	?, 1905.
1043.	Antunović r. Vojnić Ilona s. Jožefa i Ilona	Piç Ferenc	Subotica, ~1885.
1044.	Vojnić Imre	Šteliski	Budimpešta, 1892.
1045.	Vojnić r. Adamović Livija s. Imrea	R. Krzivanek	Beč, 1893.
1046.	Vojnić r. Vermeš Eržebet s. Ištvana i Vermeš r. Vermeš Marija s. Gede (Gedő)	Piç Ferenc	Subotica, ~1890.
1047.	Vojnić Izabela	Utović i Nemet	Sombor, ~1890.
1048.	Vojnić Jakab ml.	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~1885.
1049.	Vojnić Jakab ml.	Elinger Ede	Budimpešta, ~1885.
1050.	Vojnić Jakab ml.	Šefler N.J.	Subotica, ~1885.
1051.	Vojnić Jakab ml.	Elinger Ede	Budimpešta, ~1885.
1052.	Vojnić Jakab ml.	Elinger Ede	Budimpešta, ~1885.
1053.	Vojnić Jakab ml.	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~1885.
1054.	Vojnić Jakab ml.	Ginatta	San Remo, ~1885.
1055.	Vojnić Jerne, Vera i Čila, ćerke Jakaba i Marije r. Pilasanović	Šefler N.J.	Subotica, ~1890.
1056.	Vojnić Jakab i s. Marija r. Pilasanović	Elinger Ede	Budimpešta, ~1885.
1057.	Vojnić r. Koša Julija s. Jakaba st. Vojnić Jakab ml. supruga, deca i Šimonji Ida	Šefler N.J.	Subotica, ~1895.
1058.	Vojnić Andraš, Jerne, Čila, Vera i Jožef - deca Jakaba i Marije r. Pilasanović	Šefler N.J.	Subotica, ~1885.

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1059.	Vojnić Vera, Čila, Jerne	Šefler N. J.	Subotica, ~ 1880.
1060.	Vojnić r. Pilasanović Marija	Piç Ferenc	Subotica, ~ 1890.
1061.	Vojnić r. Pilasanović Marija	Piç Ferenc	Subotica, ~ 1890.
1062.	Vojnić r. Pilasanović Marija	Šteliski	Budimpešta, 1894.
1063.	Vojnić r. Pilasanović Marija	Šleft. O.	?, ~ 1890.
1064.	Vojnić r. Pilasanović Marija	-	?, ~ 1890.
1065.	Vojnić r. Pilasanović Marija	Elinger Ede	Budimpešta, ~ 1875.
1066.	Vojnić r. Pilasanović Marija	Koler Karolj	Budimpešta, ~ 1875.
1067.	Vojnić r. Pilasanović Marija	Elinger Ede	Budimpešta, ~ 1875.
1068.	Vojnić r. Pilasanović Marija	-	?, ~ 1915.
1069.	Vojnić Jakab ml. i Vojnić Šandor st.	Elinger Ede	Budimpešta, ~ 1885.
1070.	Vojnić Jakab ml, Genči Zoltan i Maršalko Tamaš	Ginatta	San Remo, ~ 1880.
1071.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	Martens Eden (Ödön)	Budimpešta, 1895.
1072.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	Martens Eden (Ödön)	Budimpešta, 1895.
1073.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	-	?, ~ 1905.
1074.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	-	?, ~ 1905.
1075.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	-	Baja, 1921.
1076.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	-	?, ~ 1920.
1077.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	Kapista	Subotica, ~ 1930.
1078.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	-	?, ~ 1920.
1079.	Vojnić Jožef i Vojnić Andraš	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1886.
1080.	Vojnić Jožef, Jerne, Vera, Mesaroš Tibor i supruga	-	Subotica, ~ 1905.
1081.	Vojnić Jožef, Vamošer Deže (Dezső) i Siladi Muki	-	Subotica, ~ 1920.
1082.	Vojnić r. Vojnić Vera s. Lajoša i ćerka Marija Ludovika	Vajda Šandor	Subotica, 1903-4.
1083.	Vojnić r. Vojnić Vera i Marija Ludovika	-	Subotica, 1901.
1084.	Vojnić Laura	Knežević	?, ~ 1860.
1085.	Vermeš Bela, s Jerne r. Vojnić i sinovi Istvan i Bela	-	?, 1923.
1086.	Vermeš r. Vojnić Jerne, s. Bele	Šteliski	Budimpešta, 1895.
1087.	Vermeš Marija, Imre i Gabor- deca Bele	Teke (Tóke) Agošton	Subotica, ~ 1900.
1088.	Vermeš Jožef i Bela	Feldeš (Földes)	Budimpešta, ~ 1925.
1089.	Vermeš Marija i Gabor i Vojnić Marija	-	?, ~ 1875.
1090.	Vermeš Marija	Šefler N.J.	Budimpešta, ~ 1880.
1091.	Vojnić r. Vojnić Olga s. Šandora st.	Koler Karolj & Boršoš	Budimpešta, 1876.
1092.	Vojnić r. Rohonci Silardka s. Šandora ml.	Koler Karolj	Budimpešta, 1893.
1093.	Vojnić r. Rohonci Silardka s. Šandora ml.	Šteliski	Budimpešta, 1894.
1094.	Vojnić r. Rohonci Silardka s. Šandora ml.	-	?, 1927
1095.	Vojnić Šimon	-	?, ~ 1880
1096.	Vojnić r. Gomboš Ilka s. Šimona	Piç Ferenc	Subotica, ~ 1880.
1097.	Vojnić r. Gomboš Ilka s. Šimona	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1870.

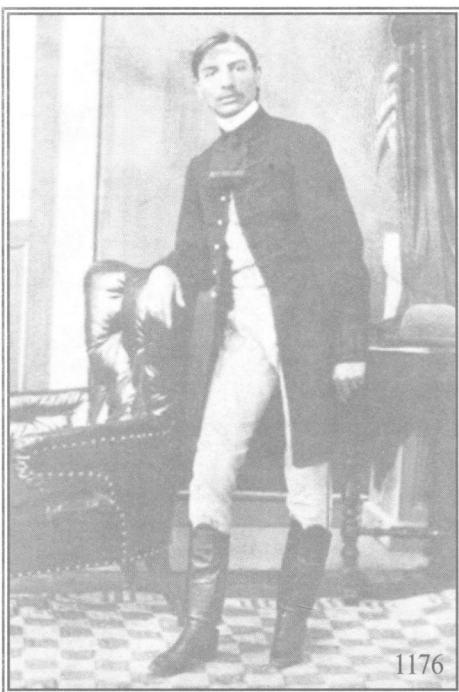

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1098.	Vojnić Šimon, Varga Agošton, Gabrić Bela, Vojnić David, Vojnić Šandor ml., Bezeredi Ištvan, Antunović Jožef u hotelu <i>Zlatno jagnje</i>	-	Subotica, 1899.
1099.	Vojnić Tivadar	Šreker i Kalmar	Budimpešta, ~ 1880.
1100.	Vojnić Tivadar	Koler Karolj	Budimpešta, ~ 1870.
1101.	Vojnić r. Vojnić Marija s. Tivadara	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~ 1870.
1102.	Vojnić r. Vojnić Marija s. Tivadara	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~ 1870.
1103.	Vojnić r. Vojnić Marija s. Tivadara	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~ 1870.
1104.	Vojnić r. Vojnić Marija s. Tivadara	Šreker & Kalmar	Budimpešta, ~ 1880.
1105.	Večera Marija - nadgrobni spomenik	Hasler Jos.	Beč, 1898.
1106.	Vojnić r. Rohonci Silardka na posedu Küngös	-	?, ~ 1920.
1107.	Radamecki Viola, Vojnić Ilona i Šari	Rot Janoš	Bačka Topola, ~ 1890.
1108.	Vojnić – porodica	-	?, ~ 1900.
1109.	Vojnić – porodica	Klinenberg S.	Temišvar, ~ 1900.
1110.	Kulunčić Tamaša supruga, s. Percel Dikija, Vojnić Iles, Sučić Matida, Berta i Mesaroš Kata	Šimonji	Budimpešta, ~ 1880.
1111.	Vamošer Ervin ml.	-	?, 1926.
1112.	Vetštajn Karolj i ćerka Margita	-	?, 1923-4.
1113.	Vetštajn r. Vojnić Silardka s. Karolja	-	?, ~ 1920.
1114.	Zako Berta	Elinger Ede	Budimpešta, ~ 1870.
1115.	Zako Đerd (György)	Gevai Bela	Budimpešta, ~ 1880.
1116.	Zako Isidora	Doktor & Kozmata	Budimpešta, ~ 1870.
1117.	Zako Olga	Elinger Ede	Budimpešta, ~ 1890.
1118.	Vojnić Berta i Roza, Kovačić Marija i Katica	Šefler N. J.	Subotica, ~ 1880.
1119.	Abeleš, baron, bečki namesnik	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880
1120.	Andraši Đula, ministar inostranih poslova	Šreker J.G.N.	Budimpešta, ~ 1860.
1121.	Andraši Đule, grofa, supruga	Š J.G.N.	Budimpešta, ~ 1870.
1122.	Ambrozović	Boršoš & Doktor	Budimpešta, ~ 1880.
1123.	Antunović r. Radanj Roza, s. Ištvana	-	?, ~ 1870.
1124.	Antunović Ferenc, sin Mačasa	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1125.	Antunović r. la Garde Flora, s. Jožefa	Boršoš Jožef	Budimpešta, 1871.
1126.	Antunović Lajoš sa suprugom i decom	Ahtcener Jožef	Budimpešta, ~ 1865.
1127.	Antunović Ferenc	Boršoš & Varšag	Budimpešta, ~ 1880.
1128.	Antunović Riza	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1865.
1129.	Antunović r. Vojnić Ilonka, s. Jožefa	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1886.
1130.	Antunović Jožef	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1875.
1131.	Anjoš Laslo	Šimonji	Budimpešta, ~ 1870.
1132.	Anjoš Morica supruga	-	?, ~ 1870.
1133.	Anjoš r. Rošoš Marija s. Ištvana	Molnar & Brodski	Đer (Györ), 1862.
1134.	Anjoš Štefi	Šimonji	Beč, ~ 1870.

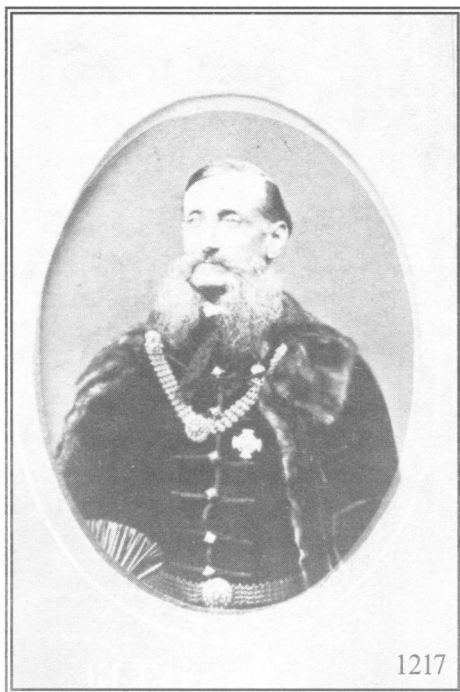

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1135.	Anjoš Štefija supruga	Angerer L.	Budimpešta, ~ 1870.
1136.	Anjoš Tivadar	Molnar & Brodski	Đer (Győr), ~ 1870.
1137.	Arbter Adel	Engel	Beč, ~ 1870.
1138.	Arnold Angela	Sigeti T.	Sekešfehevar, ~ 1870.
1139.	Ast Nandor i s. Lenka r. Fratričević	Štreliški	Budimpešta, ~ 1870.
1140.	Auersperg r. Latinović ?, s. Alfonsa	Kozić E.	Bratislava, ~ 1870.
1141.	Alaga Irena	-	?, ~ 1880.
1142.	Baltazar, natporučnik	Red Avgust	Linc, ~ 1880.
1143.	Baltazar Helena	Red Avgust	Linc, ~ 1880.
1144.	deca natporučnika Baltazara i supruge	Red Avgust	Linc, ~ 1880.
1145.	Baćanji Elemer, grof	Šimonji	?, ~ 1870.
1146.	Baćanji Lajoš, grof	-	Budimpešta, ~ 1848.
1147.	Baćanji Lajoša supruga	Šimonji	Budimpešta, ~ 1860.
1148.	Baćanji Geze, grofa, supruga	Šimonji	Budimpešta, ~ 1860.
1149.	Baćanji Eden (Ödön)	-	?, ~ 1870.
1150.	Bekaši Karolj	Majer Đerd (György)	Budimpešta, ~ 1870.
1151.	Bekaši r. Rošoš Izabela s. Karolja	Porcelan	Budimpešta, ~ 1870.
1152.	Benedek	Langerer	Beč, ~ 1880.
1153.	Beroldinger, grof	Lajner Franc	Grac, ~ 1880.
1154.	Bezeredi Bela	Lecter L.	Košice, 1871.
1155.	Bezeredi r. Horvat Izabela s. Bele	Štokman N.	Beč, ~ 1870.
1156.	Bezeredi r. Horvat Izabela, Pišta i Mikloš	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1157.	Bezeredi Elemer	Majnhart Agošton	Subotica, ~ 1880.
1158.	Bezeredi Đula	Majer Đerd (György)	Budimpešta, ~ 1880.
1159.	Bezeredi r. Vurda Karolina s. Đule	Majer Đerd (György)	Budimpešta, ~ 1880.
1160.	Bezeredi Naca	Majer Đerd (György)	Budimpešta, ~ 1880.
1161.	Bezeredi Tibor	Majnhart Agošton	Subotica, ~ 1880.
1162.	Bezeredi Elemer, Klara, Tibor	Piç Ferenc	Subotica, ~ 1890.
1163.	Bičkei r. Vojnić Marija s. Kalmana	Boršoš Jožef	Budimpešta, ~ 1880.
1164.	Birkaš Đula	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~ 1875.
1165.	Birkaš Roza	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1166.	Bisinger Erne (Ernö), grof	Boršoš Jožef	Budimpešta, ~ 1880.
1167.	Bišof r. Oltovanji Aranka	-	?, ~ 1880.
1168.	Bišof Eržebet i Kalacantia	Fišler M.	Baja, ~ 1880.
1169.	Bišof r. Koler Zela s. Karolja	Purkholcer Franc	Beč, ~ 1880.
1170.	Bišof Karolj	Fišler T.	Baja, ~ 1880.
1171.	Bišof Karolj st.	Purkholcer Franc	Beč, ~ 1880.
1172.	Bobić Jovan, advokat	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1860.
1173.	Bodai Istvan	Šlosarek Armand	Beč, ~ 1870.
1174.	Borbelj Gabor	-	?, ~ 1880.
1175.	Bornemisa r. Kovačić Kata i Kovačić r. Kovačić Marija s. Karla	Fišler J.	Baja, ~ 1880.
1176.	Bota Laslo	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.

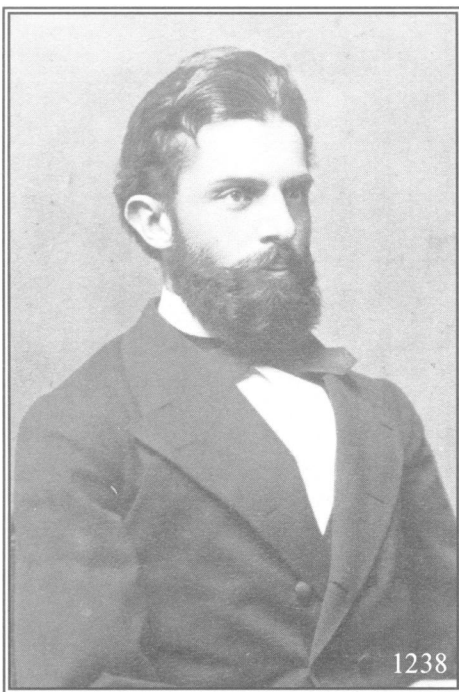
Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1177.	Brandt, učitelj	-	?, ~ 1880.
1178.	Burnati r. Nageldinger Lujza, baronica	Kroh Karl	Jozefstadt, ~ 1880.
1179.	Burkert narednik i supruga	Horvat M.v.	?, ~ 1880.
1180.	Buša majora, supruga, ruska grofica	Stahala D.	Beč, ~ 1880.
1181.	Buš, major	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1182.	Boksber, baron	Gevai Bela	Budimpešta, ~ 1880.
1183.	Bolza Geza, grof	Kozić E.	Bratislava, ~ 1880.
1184.	Bognar Vilma	Šimonji	Budimpešta, ~ 1880.
1185.	Hristoforović Tinka	Lecter	Segedin, 1878.
1186.	Krojcer r. Vojnić Helena s. Jožefa	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1187.	Čat r. Vojnić Berta s. Lajoša	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1188.	Časar Ema	Fišler M.	Baja, ~ 1880.
1189.	Časar Leona	Koler Karolj & Boršoš	Budimpešta, ~ 1880.
1190.	Časar Peter	Šimonji	Budimpešta, ~ 1880.
1191.	Časar r. Latinović Ilona s. Petera	Adele	Beč, 1874.
1192.	Černjuš Aranka	Stojanović T.	Sombor, ~ 1880.
1193.	Čiraki r. Langhoff Ilona s. Jožefa	Lendel	Subotica, ~ 1920.
1194.	Corda Bodog	-	?, ~ 1870.
1195.	Daniel Etelka	-	?, ~ 1880.
1196.	Deak Ferenc	Šimonji	Budimpešta, ~ 1865.
1197.	Deak r. Latinović Marija s. Žigmonda	Gevai Bela	Budimpešta, 1871.
1198.	Domonkoš Laslo	dr Hajd	Budimpešta, ~ 1880.
1199.	Demeter (Domötör) Hugo	braća Lecter	Košice, ~ 1880.
1200.	Dravecki r. Latinović Ema	Majer	Budimpešta, ~ 1870.
1201.	Duka Emil, baron	Trohe Laura	Temišvar, ~ 1880.
1202.	Dugonić - spomenik	Lecter L.	Segedin, 1876.
1203.	Elvers Nensi i Anjta	Biber E.	Hamburg, ~ 1880.
1204.	Elvers Anjta	Biber E.	Hamburg, ~ 1880.
1205.	Erba Odeskalki r. Vojnić Flora	Boršoš Jožef	Budimpešta, ~ 1880.
1206.	Ernest r. Kethelji Ida s. Kelemena	Fišler M.	Baja, ~ 1880.
1207.	Ernest Jožef	Knebel Ferenc	Sombathelj, ~ 1880.
1208.	Etelenji Mimi	Alker Ede	Budim, ~ 1870.
1209.	Fabijanić	Majer G.	Budimpešta, ~ 1880.
1210.	Fabrici r. Rudić Ana	Heler J.	Budimpešta, ~ 1870.
1211.	Falkner, poručnik	braća Varga	Kanjiža, ~ 1880.
1212.	Jo r. Jo ?, s. Kristofa	Fišler M.	Baja, ~ 1880.
1213.	Fazekas Đula i Roza	Fišler M.	Baja, ~ 1880.
1214.	Fajt , natporučnik	Kajzer Lodoviko	Verona, ~ 1880.
1215.	Fercman, supruga	Šlosared Amand	Beč, ~ 1880.
1216.	Ferenci, pukovnik	-	?, ~ 1880.
1217.	Feštetić, grof	-	?, ~ 1860.
1218.	Fiat Amalija	Šimonji	Pešta, ~ 1860.
1219.	Fluk r. Ilonka i Kološi r. Vojnić Eta	-	?, ~ 1900.
1220.	Fornsek	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1221.	Franke Janki	-	?, ~ 1900

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1222.	Franke - muž, supruga, dete	Miler Julius	?, ~ 1880.
1223.	Franke - supruga i sestra	Besedeš Šandor	?, ~ 1880.
1224.	Franke Ilona	Hes i drug	Temišvar, ~ 1880.
1225.	Frišenlager Alfred	Bauer J.	Beč, ~ 1880.
1226.	Frišenlager r. Kujundžić Loti	Čop J.	Grac, ~ 1880.
1227.	Frelih (Frölich) Albin	Adele	Beč, 1871.
1228.	Frelih (Frölich) Hajnrih, ulanerski oberlajtnant	Majer Đ.	Pešta, ~ 1870.
1229.	Frelih (Frölich) Hajnriha starija sestra	Haftner Julije	Beč, ~ 1880.
1230.	Frelih (Frölich) Hajnriha sestra i muž	Herbert Karl	Beč, ~ 1880.
1231.	Frelih (Frölich) r. Horvat Marija s. Hajnriha	Adele	Beč, 1871.
1232.	Frelih (Frölich) r. Horvat Marija s. Hajnriha i njen sin Albin	-	?, ~ 1880.
1233.	Gal r. Horvat Ema s. Kristofa i ćerka Irma	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1234.	Gal Istvan	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1235.	Gal Ilona	Jenik Rosa	Beč, ~ 1880.
1236.	Gabri Bela	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1237.	Gabri Laslo	Botlik Marton	Subotica, ~ 1865.
1238.	Gartner r. Latinović Lili	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1239.	Geramb Gabor, baron	Elinger Ede	Pešta, ~ 1870.
1240.	Gerard Poša	Šefler N.J.	Subotica, 1878.
1241.	Geci, pukovnik	Gevai B.	Pešta, ~ 1870.
1242.	Geci, ćerka pukovnika	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1243.	Gifing Karolina	Gondi & Egei	Debrecen, ~ 1880.
1244.	Gifing Sidonija	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1245.	Glos r. Vojnić Hermina s. Ferenc	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1246.	Gomboš Bela	Botlik Marton	Subotica, 1863.
1247.	Gomboš Gabor	Botlik Marton	Subotica, 1863.
1248.	Gomboš r. Čokić Ana s. Karolja	Majer Đ.	Pešta ~ 1860.
1249.	Gonari Ema	Porcelan	?, ~ 1880.
1250.	Gorove I.	-	?, ~ 1880.
1251.	Grahame Helena	-	?, ~ 1920.
1252.	Grencenštaj Gabrijela	Hes Fridolin	Lugoš, ~ 1880.
1253.	Greguš Aurel, sin Marije r. Latinović	Fišer M.	Baja, ~ 1880.
1254.	Gromon r. Zako Isidora s. Deže (Dezső)	Doktor & Kozmata	Pešta, ~ 1870.
1255.	Gromon Deže (Dezső) i s. Isidora r. Zako	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1256.	Gromon Deže (Dezső), baron	Majer Đ.	Pešta, ~ 1870.
1257.	Gruber r. Botlik Giza	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1258.	Grosšmit Gabor, podžupan	Boršoš i Doktor	Pešta, ~ 1870.
1259.	Đelmiš r. Latinović Cecilija	-	?, ~ 1880.
1260.	Đelmiš Anuš	-	Palić, 1923.
1261.	Gabri r. Janković Mariška s. Lasla	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1262.	Hader r. Vojnić Ema	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1263.	Hader Đerd (György)	Majer Đ.	Pešta, ~ 1870.

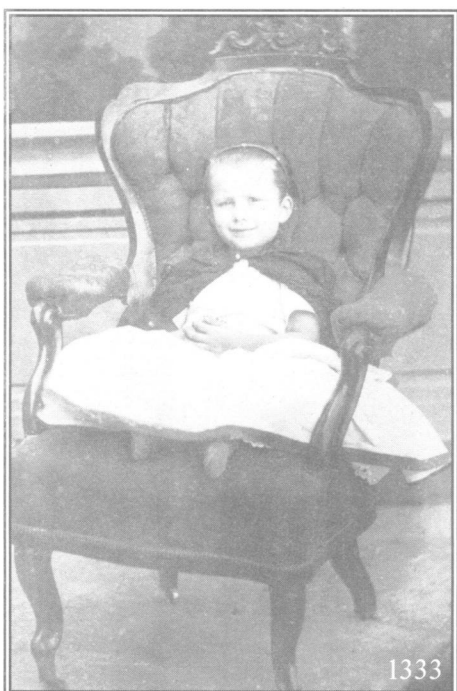
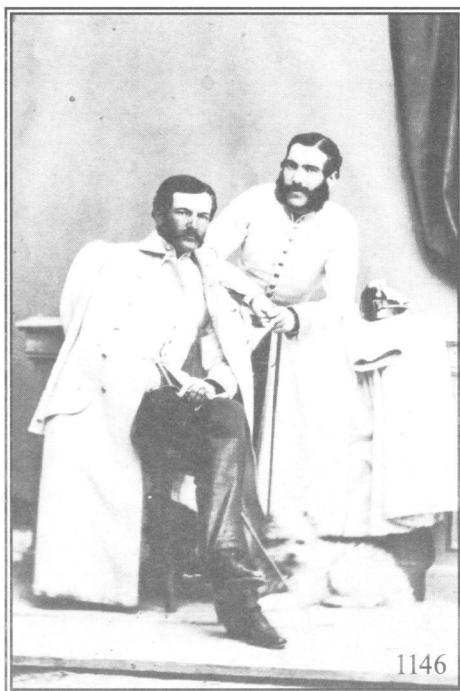
Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1264.	Hader Margit	Ličko Janoš	Pešta, ~ 1870.
1265.	Hader Šarolta	Ličko Janoš	Pešta, ~ 1870.
1266.	Franc Jozef habsburški	-	?, ~ 1870.
1267.	Rajner habsburški, nadvojvoda	Angerer L.	Beč, ~ 1870.
1268.	Hadžić Adela i Milan	Angelo Gabrijel	?, ~ 1880.
1269.	Hajnald, nadbiskup	-	?, ~ 1880.
1270.	HAMPL Vince dr	Bitler Ferenc	Segedin, ~ 1880.
1271.	Hek, poručnik	Harmsen Hajnrih	Beč, ~ 1870.
1272.	Hegediš (Hegedüs) Aladara supruga	-	?, ~ 1880.
1273.	Hajnrih Karolja supruga i ćerka	-	?, ~ 1880.
1274.	Henšel Pia	Arazin Karl	Drezden, 1873.
1275.	Hencler Helena	Šteliski L.	Pešta, ~ 1870.
1276.	Hertelendi r. Kovač Hermina i sin Lajoš	Heler J.	Beč, ~ 1880.
1277.	Heler Moric, baron i sestra Jozefa	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1278.	Heler r. Vojnić Roza, s. Ištvana, barona	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1279.	Holan Erne (Ernő) i s. Antonija r. Bekaši	Majer Đ.	Pešta, ~ 1870.
1280.	Horti r. Latinović Margita, s. Ištvana	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1281.	Horvat Albert i Latinović Flora	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1282.	Horvat Boldižar	-	?, ~ 1880.
1283.	Horvat r. Rohonci Ilona s. Gedeona	Angerer L.	Beč, ~ 1870.
1284.	Horvat Karolj, lekar	Granier F.	Rajhental, ~ 1880.
1285.	Horvat r. Rošoš Antonija s. Petera	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1286.	Hirt r. Komloši Marija	Đulafi Lajoš	Subotica, ~ 1880.
1287.	Horvat Janoš	-	?, ~ 1900.
1288.	Horvat r. Časar Vera s. Petera	-	?, ~ 1900.
1289.	Horvat Vera u narodnoj nošnji	Štandl Ivan	Zagreb, ~ 1900.
1290.	Imredi Jožef	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1291.	Inke r. Semze (Semző) Lujza s. Kalmana	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1292.	Janković Aurel	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1293.	Janković r. Sučić Leona s. Aurela	Kozić E.	Bratislava, ~ 1870.
1294.	Janković Đula	-	?, ~ 1880.
1295.	Janković r. Latinović Roza s. Đule	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1296.	Janković Kazmer	Kozmata Ferenc	Budimpešta, 1876.
1297.	Janković Mihalj	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1298.	Janković Pal	Vitman F. junior	Komarom, ~ 1880.
1299.	Janković r. Janković Ilona s. Pala	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1300.	Jo Julija, ćerka apotekara	Elinger Ede	Pešta, ~ 1870.
1301.	Jo Mariška	Kis (Küss) Ferd.	Beč, ~ 1880.
1302.	Jurković	Bude Leopold	Grac, ~ 1880.
1303.	Janković r. Mačković Amalija s. Mihalja	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1304.	Kalai r. Šanta Dora s. Lajoša	Piç	Subotica, ~ 1900.
1305.	Karačoni Laslo	Angerer L & V	Beč, ~ 1880.
1306.	Kardoš r. Kovačić Žuzana s. Đerda (György)	Alker Ede	Budim, ~ 1870.
1307.	Kardoš Irena	Alker Ede	Budim, ~ 1870.

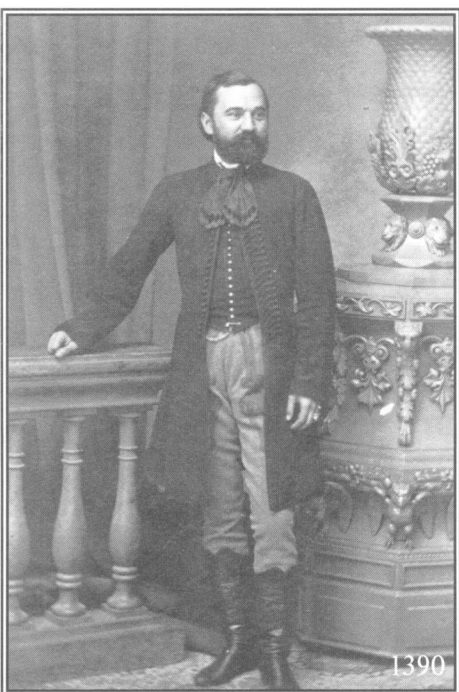
Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1308.	Kardoš Kalman i Bišof Karolj	Fišler	Baja, ~ 1870.
1309.	Karolji Ištvan, grof	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1310.	Keglević Bela, grof, sa suprugom	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1311.	Keršler ?, lekar	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1312.	Krojcer Marija	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1313.	Kešmarki <i>Micija</i> supruga	Šmit V.	Sekešfehervar, ~ 1880.
1314.	Kiralj Franciška	-	?, ~ 1900.
1315.	Kiš Balint, posednik na Roglatici	-	?, ~ 1900.
1316.	Kocan Ferenc	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1317.	Kockar Žigmond	Šefler N.J.	Subotica, 1872.
1318.	Koler, supruga	-	?, ~ 1880.
1319.	Korniš Gašpar, grof	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1320.	Koša Đula, sin Karolja	Sentkuti J.	Pešta, ~ 1870.
1321.	Koša Karolj st	Sentkuti J.	Pešta, ~ 1870.
1322.	Koša Karolj ml., sin Karolja	Ešer Franc	Cukmantel, ~ 1880.
1323.	Košut Ferenc	-	?, ~ 1880.
1324.	Kovačić Mate, sveštenik u Balmešu	Vagenblat Ištvan	Baja, ~ 1880.
1325.	Kovačić Karolj	Guichard Ana	Pešta, ~ 1870.
1326.	Kovačić r. Vojnić Klotilda s. Đerđa	Boršoš i Doktor	Pešta, ~ 1870.
1327.	Kovačić Đerd i Korniš ?, grof	-	Pešta, ~ 1870.
1328.	Kovačić r. Kovačić Ela s. Đule	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1870.
1329.	Kovačić <i>Mici</i> i Ema	Šefler N.J.	Subotica, 1871.
1330.	Krenkl (Krānkl) ?	Šefler N.J.	Subotica, 1871.
1331.	Kubler, kapetan	Bude Leopold	Grac, ~ 1870.
1332.	Kulunčić Marija	-	?, 1863.
1333.	Kulunčić r. Bišof Eržebet s. Đerđa (György)	-	?, ~ 1870.
1334.	Kulunčić Đula	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1335.	Kulunčić Đula	Lipoldt S.C.	Varaždin, ~ 1880.
1336.	Kulunčić Đula, Eržebet i Bela	Lipoldt S.C.	Varaždin, ~ 1880.
1337.	Kulunčić Janoša	Andelo Gabrielo	?, ~ 1880
1338.	Kulunčić r. Etelenji Roza s. <i>Pepija</i>	Alker Ede	Budim, ~ 1870.
1339.	Kulunčić Tamaš	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1340.	Kulunčić r. Mesaroš Roza s. Tamaša	Feldman & Gec (Göztz)	Beč, ~ 1880.
1341.	Kulunčić Viktor	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1342.	Kulunčić ?	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1343.	Kulunčić r. Hader Cecilija	Ličko J.	Pešta, ~ 1870.
1344.	Kurc, profesor	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1345.	Kuzmanović Aleksandar, potpukovnik	Adele	Beč, ~ 1870.
1346.	Kuzmanović r. Regenji Terez, s. Aleksandra	Adele	Beč, ~ 1870.
1347.	Kurti Ištvan st.	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1348.	Kurti r. Greguš Marija s. Ištvana	Doktor & Kozmata	Pešta, ~ 1870.
1349.	Kurti Ištvan, baron	Šimonji	Pešta, ~ 1870.

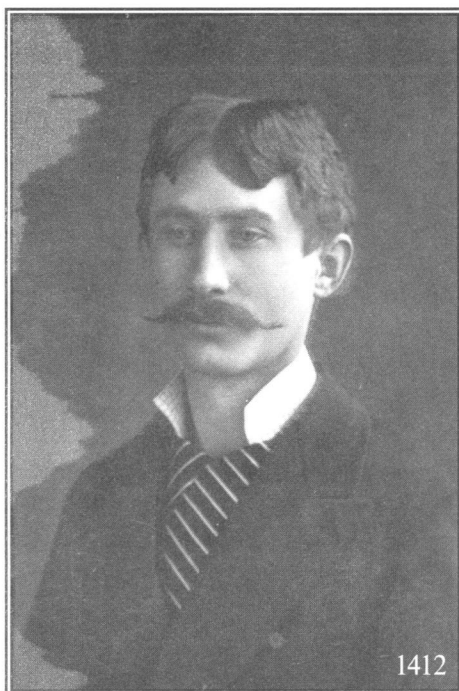

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1350.	Kurti Lajoš	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1351.	Kid Antal	Majer Fer.	Grac, ~ 1890.
1352.	Kid Tea	-	?, ~ 1900.
1353.	Kovačić <i>Biri</i>	Šefler N.J.	Subotica, 1873.
1354.	Kapolnai r. Paur Julija	-	?, ~ 1900
1355.	Labreš, natporučnik	Boršoš, Doktor & Varšag	Budimpešta, ~ 1880.
1356.	Lakenbaher Bernat, natporučnik	Lecter L.	Segedin, 1872.
1357.	Langievic ?	-	?, ~ 1880.
1358.	Latinović ?	-	?, ~ 1880.
1359.	Latinović ?	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1360.	Latinović Erne (Ernő)	Martini	?, ~ 1880.
1361.	Latinović Erne (Ernő)	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1362.	Latinović Frideš	Goldštajn & Serdahelji	Budim, ~ 1860.
1363.	Latinović Gedeona supruga		?, ~ 1880.
1364.	Latinović Đula	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1365.	Latinović Hermina	-	?, ~ 1880.
1366.	Latinović r. Latinović Judita s. Ilije	Angegrer L.	Beč, ~ 1870.
1367.	Latinović Ištvan i s. Marija r. Vojnić	Bir F.	Beč, 1865.
1368.	Latinović Janoš st.	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1369.	Latinović Janoš ml.	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1370.	Latinović Laslo, sin Morica	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1371.	Latinović Lazar	-	?, ~ 1880.
1372.	Latinović Henrijeta, s. Lea	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1373.	Latinović Mikša	Andelo Gabrielo	?, ~ 1880.
1374.	Latinović Mačas, sin Šamua	-	?, ~ 1880.
1375.	Latinović Moric	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1376.	Latinović r. Bogor Irena s. Nepomuka	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1377.	Latinović Šandor	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1378.	Lebah Ištvan	-	?, ~ 1900.
1379.	Lebah r. Fačar Lili s. Ištvana	-	Subotica, 1922.
1380.	Lenard r. Bačić Ana, s. Mate	Boršoš J.	Pešta, ~ 1870.
1381.	Lenard Roza, ćerka Mate	-	?, ~ 1880.
1382.	Lenard Šarolta, ćerka Mate	Šefler N.J.	Subotica, 1872.
1383.	Lenvari r. Kovačić Matilda	-	?, ~ 1900.
1384.	Leškofski ?	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1385.	Libler, kapetan	Marković Jovan	Vukovar, ~ 1880.
1386.	Liškovski r. Kovač Eta	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1387.	Liškovski Jožef	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1388.	Liškovski Vilma i Irma	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1389.	Lilion Matilda	Lecter	Košice, 1871.
1390.	Lonović	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1391.	Lonović r. Hološi Kornelija	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1392.	Lonjai Menjhert	-	?, ~ 1880.
1393.	Lorski Aleksandra	Flanc E.	Marienbad, ~ 1880.

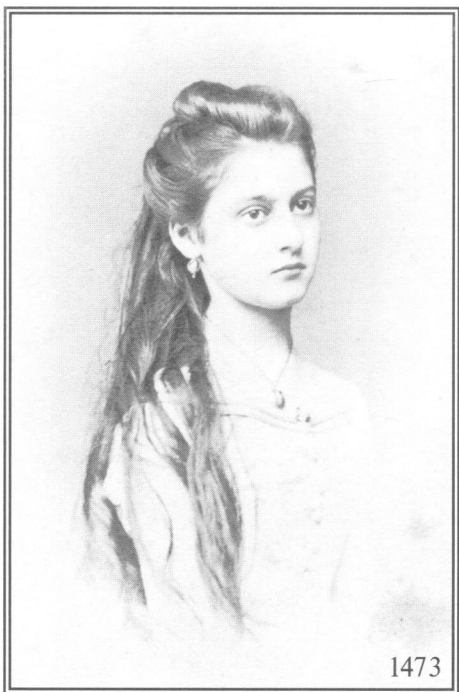
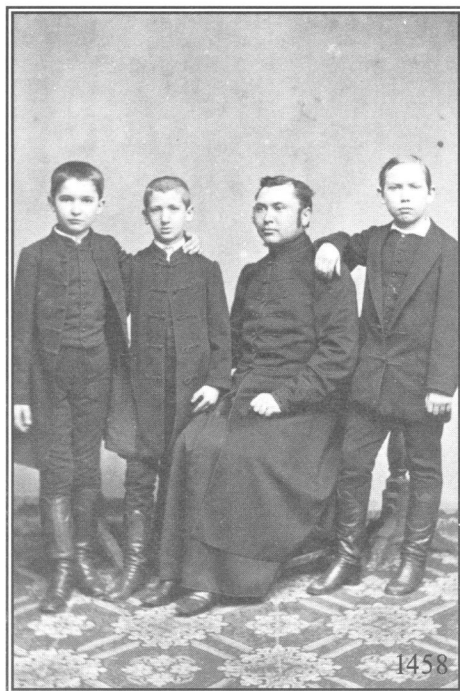
Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1394.	Liro Roza	Funk Antal	Rijeka, ~ 1880.
1395.	Liptai r. Kovačić Ema s. Gvida i Rohepi Marija	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1396.	Madar Imre	-	?, ~ 1880.
1397.	Mađar r. Varga Marija s. Đerda (György)	Fišler J.	Baja, ~ 1880.
1398.	Majoroš ? i supruga	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1880.
1399.	Majthenji Balint	-	?, ~ 1880.
1400.	s Makai ?	Hes Fridolin	Lugoš, ~ 1880.
1401.	Malvien, ulanerski natporučnik	Šteliski	Pešta, ~ 1870.
1402.	Mamužić Matija	-	Subotica, ~ 1900.
1403.	Mansurof Natalija	Granier F.	Rajhenhal, ~ 1880.
1404.	Mansurof Katarina	Granier F.	Rajhenhal, ~ 1880.
1405.	Mansurof Mark	-	?, ~ 1880.
1406.	Marković <i>Beba</i>	Šajb	Sombor, ~ 1920.
1407.	Macenaner, natporučnik	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1408.	Matir Vili	Ber Alojz	Klagenfurt, ~ 1890.
1409.	Matrai Laura	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1410.	Mačašovski Deže (Dezső)	Stojanović T.	Sombor, ~ 1880.
1411.	Mačašovski r. Kopecki Marija s. Emila	Stojanović	Sombor, ~ 1880.
1412.	Mačašovski Emil	Stojanović	Sombor, ~ 1880.
1413.	Majsner Jožef, sin Klare r. Bezeredi	-	?, ~ 1900.
1414.	Mensdorf, grof	Angerer L.	Beč, ~ 1880.
1415.	Mihalji Endre	-	?, ~ 1900.
1416.	Mihalović	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1880.
1417.	Milosavljević r. Milinović Milinka, s. Milana advokata	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1418.	Muči (Đerda ?) supruga	-	?, ~ 1900.
1419.	Mukić Irma	Doktor & Kozmata	Pešta, 1872.
1420.	Moković Dušan	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~ 1890.
1421.	Matić Josip, natporučnik u 12. ulanerskoj natpukovnji	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1422.	Nahodski Emanuel	Gondi & Egei	Debrecen, ~ 1880.
1423.	Nageldinger Adolf, baron	Elinger Ede	Pešta, ~ 1870.
1424.	Nemet r. Terlei (Törlei) Ilona s. Mačaša	Kozić E.	Bratislava, ~ 1870.
1425.	Nojman Šimon	Auerbah Mikša	Arad, 1867.
1426.	Nojman r. Vojnić Borbala s. Šimona	Drešler L.	Arad, ~ 1870.
1427.	Nojvirt, vitez	Angerer L.	Beč, ~ 1880.
1428.	Odri Andraš	Ebert I.	?, 1863.
1429.	Odri Elek	Anšelo Gabrielo	?, ~ 1880.
1430.	Odri r. Žoter Ruža s. Eleka	Ličko J.	Pešta, ~ 1870.
1431.	Odri r. Vojnić Klementina s. Lajoša	-	?, ~ 1880.
1432.	Odri Lajoš i s. Klementina r. Vojnić	-	?, ~ 1910.
1433.	Odri Laslo, sin Lajoša i Klementine	-	?, 1923.
1434.	Oldofredi r. Hager Julija, baronica	Majer Armin	Komarom, 1868.
1435.	Oldofredi Leonce	Gevai Bela	Pešta, ~ 1870.

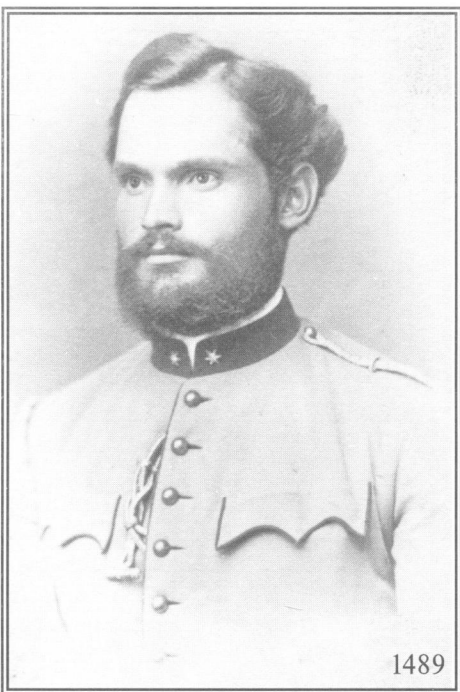
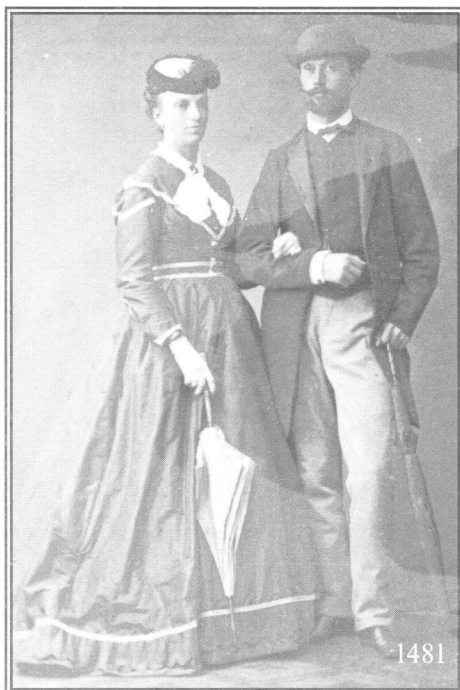
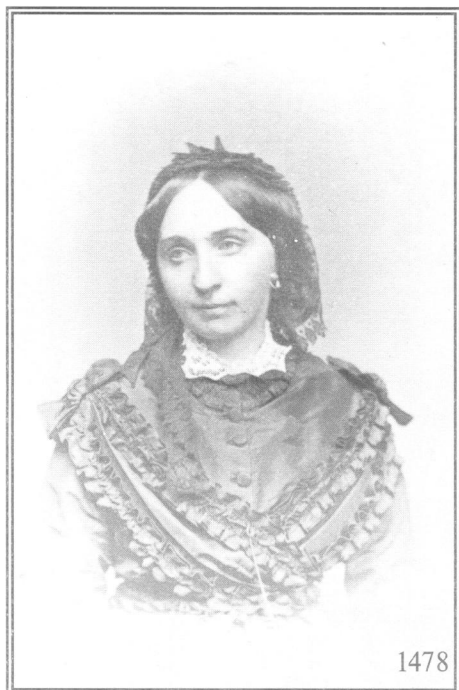

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1436.	Oldofredi r. Vojnić Ana s. grofa Leona	Boršoš & Doktor	Budimpešta, ~ 1890.
1437.	Ogris, poručnik	Langer & Pomeneni	Prag, ~ 1890.
1438.	Pahano, kapetan	Pokorni & Rojter	Beč, ~ 1880.
1439.	Dupark r. Zelić Riza, grofica	Angerer L.	Beč, ~ 1860.
1440.	Parčetić Feliks	Rehnicer Jovan	Novi Sad, ~ 1880.
1441.	Parčetić Feliks i Parčetić Mikša	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1442.	Parčetić Laslo	Adele	Beč, ~ 1880.
1443.	Parčetić r. Šimon Ida s.Vince	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1444.	Peraković, natporučnik	Levi (Löwy) J.	Beč, ~ 1880.
1445.	Perkhard Antonija	Goldštajn & Serdahelji	Budim, 1874.
1446.	Percel Mikloš (<i>Diki</i>)	Zelesny Karolj	Pečuj, ~ 1880.
1447.	Percel r. Latinović Saura s. Mikloša	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1448.	Percel Deneš i s. Izabela r. Latinović	Zelesni Karolj	Pečuj, ~ 1880.
1449.	Percel r. Latinović Saura i Sučić r. Latinović Matilda s. Lajoša	Majer Đerd	Pešta, ~ 1880.
1450.	Papai Tereza	Herc Henrik	Budimpešta, ~ 1880.
1451.	Perenji Žigmond, baron	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1880.
1452.	Perenji Žigmond i Korniš Gašpar	Schrecker J.	Pešta, ~ 1870.
1453.	Pervic Otilija	Šreker J.	Pešta, ~ 1870.
1454.	Pilasanović Šandor, sin Janoša	-	?, ~ 1880.
1455.	Pilasanović Antal ml.	Šemer J. & W.B.	Pešta, ~ 1870.
1456.	Pilasanović r. Kethelji Vilma, s.Antala	Rajs & Funk	Novi Sad, ~ 1880.
1457.	Pilasanović Deže (Dezső)	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1458.	Pilasanović Deže (Dezső) i drugovi	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1459.	Pilasanović Bela	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1460.	Pilasanović Ištvan, Frelih (Frölich) Albin, Bezeredi Ištvan i Mikloš	-	?, ~ 1880
1461.	Pilasanović Imre	-	?, ~ 1900.
1462.	Pilasanović r. Kulunčić Otilija, s. Janoša	Alker Ede	Budim, ~ 1870.
1463.	Pilasanović Jene (Jenő) i s. Ilona r. Horvat	Fišler M.	Baja, ~ 1880.
1464.	Pilasanović r. Horvat Ilona	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1465.	Pilasanović Jolanka, ćerka Jožefa	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1466.	Pilasanović Jožef st.	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1467.	Pilasanović r. Bogor Jolanda s. Jožefa	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1468.	Pilasanović Jožef i supuga na Balatonu	Lendel S.	Vesprem, 1869-70.
1469.	Pilasanović Karolj ml.	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1470.	Pilasanović Lajoš i s. Irena r. Horvat	-	?, ~ 1880.
1471.	Pilasanović r. Horvat Irena i deca Deže (Dezső) i Marija	-	?, ~ 1880.
1472.	Pilasanović Irena	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1473.	Pilasanović r. Majthenji Helena s. Pala	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1474.	Pilasanović Peter st.	-	?, ~ 1880.
1475.	Pilasanović r. Alföldi Marija s. Petera	-	?, ~ 1880.
1476.	Pintershofen Klementina	Wagenblat Ištvan	Baja, ~ 1880.
1477.	Piuković Agošton	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.

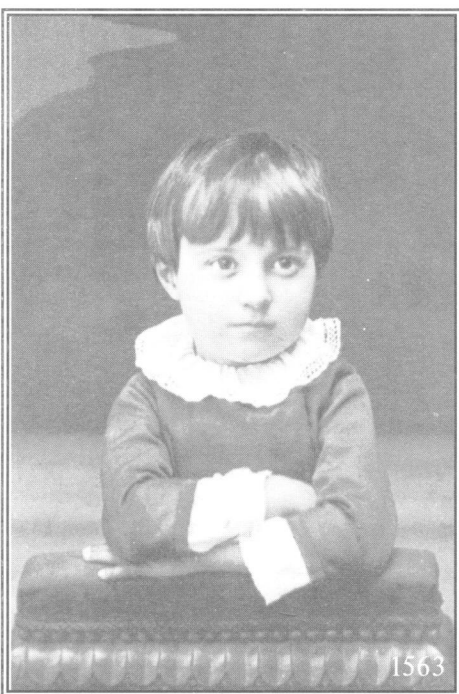
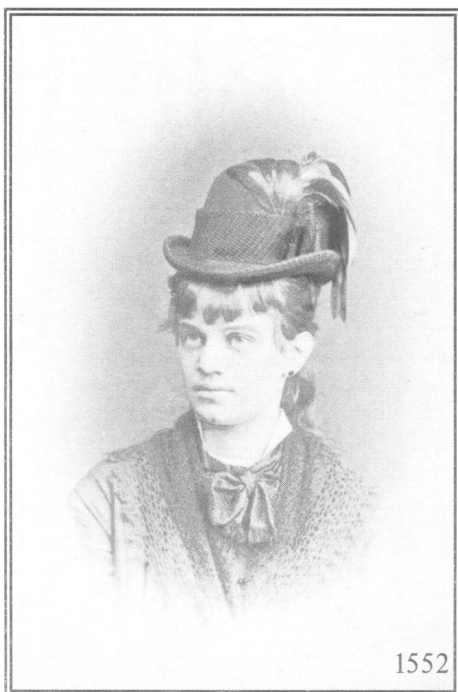
Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1478.	Piuković r. Sende Lujza s. Agoštona	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1479.	Piuković r. Sende Lujza, Jožef i Irma	Hes Fridolin	Lugoš, ~ 1880.
1480.	Podmanicki Geza i supruga	Majer Đerd (György)	Grac, ~ 1890.
1481.	Podmanicki Friđeš i supruga	Jerie & Masak	Marienbad, ~ 1870.
1482.	Počkai Iza	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1483.	Pap Fani	-	?, 1903.
1484.	Ponc Teodor	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1485.	Potije Sofija baronica	Kozić E.	Prag, ~ 1880.
1486.	Preraldiner Jožef	Rios, Đuzepe da	Conegliana, ~ 1880.
1487.	Purgli r. Mukić Leona s. Šandora	Kozmata Ferenc	Budimpešta, 1879.
1488.	Rac Đerđa (György) supruga	Paskvali B.	Arko e Levico ~ 1880
1489.	Radaković Obrad	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1490.	Radanj Blanka	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1491.	Radanj r. Časar Marija s. Dežea (Dezsó)	-	?, ~ 1880.
1492.	Radanj Gizela i Latinović Ilka	Fišler M.	Baja, ~ 1880.
1493.	Radanj Đula, s. Berta r. Kulundžić i deca Blanka, Geza i Peter	-	?, 1880
1494.	Radanj r. Kulundžić Berta, s. Đule	-	?, ~ 1880.
1495.	Radoca Janoš, advokat	Kozmata & drug	Pešta, ~ 1870.
1496.	Radvanski Geza	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1497.	Radvanski Šarolta	Elinger Ede	Pešta, ~ 1870.
1498.	Ragalji Etelka	Adele	Beč, 1873.
1499.	Ratai Jožef, lekar	Majer Đerd (György)	Pešta, 1870.
1500.	Regenji r. Lihtnekert Gizela s. Lajoša	-	Subotica, 1889
1501.	Riškoker, baron i baronica	Vitman Nandor	Komarno, ~ 1880.
1502.	Rohepi r. Kovačić Marija, baronica	Šefler N. J.	Subotica, 1871.
1503.	Rogendor Andor, grof	Kozmata & drug	Pešta, ~ 1870.
1504.	Rohonci Aladar	Angerer	Beč, 1876.
1505.	Rohonci Aladar i s. Etelka r. Vojnić	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1506.	Rohonci r. Vojnić Etelka	Gertinger Julius	Beč, 1867
1507.	Rohonci Eden (Ödön)	Šimonji	Pešta, ~ 1870
1508.	Ronai Istvan	Koler K.	Budimpešta, ~ 1880.
1509.	s. Rošoš Istvana	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1510.	Rudić r. Vojnić Eržebet s. Jožefa st.	Jageman, Karl von	Beč, ~ 1860.
1511.	Rudić r. Vojnić Terezija s. Jožefa st.	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1860.
1512.	Rudić Jožef ml., baron	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1513.	Rudić Karolj	Dečei Ede	Pešta, ~ 1870.
1514.	Rudić Nela, baronica	Vitman Leopold	Beč, ~ 1880.
1515.	Rudić Šandor i Jožef ml.	Ost Adolf	Beč, ~ 1870.
1516.	Rudić Šandor, baron	Ost Adolf	Beč, ~ 1870.
1517.	Rufi r. Sep Blanka s. Pala	Šefler N.J.	Subotica, 1873.
1518.	Šamuel r. Vojnić Adela, s. Bele	Ajh Robert	Drezden, 1874.
1519.	Šarkanj Etelka	-	?, ~ 1880
1520.	Šitra (Schytra) Ilona	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1521.	Šitra (Schytra) Istvan	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.

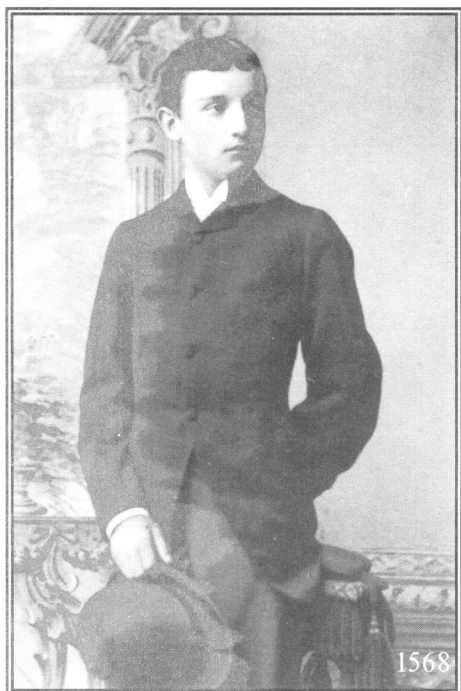

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1522.	Šitra (Schytra) r. Antunović Biri, s. Ištvana	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1523.	Šitra (Schytra), r. Antunović Biri i Ilona	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1524.	Šrajner, poručnik	Marković Jovan S.	Vukovar, ~ 1880.
1525.	Šedivi Ede, kapetan 12. ulanerskog puka	Jenik Rosa	Beč, ~ 1880.
1526.	Štepnik Adolf	Sago, Carlo di	Bratislava, ~ 1880.
1527.	Ševald Irma	Angerer L.	Beč, ~ 1880.
1528.	Šelir, natporučnik	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1529.	Šermage Jožef, grof, i sestra Rene	-	?, ~ 1900
1530.	Šermage r. Vesterholt ?, s. Jožefa	-	?, ~ 1900.
1531.	Šermage <i>Mimsi</i> , ćerka grofa Jožefa	-	?, ~ 1900.
1532.	Šimon Gabro	Hes & Kosak	Temišvar, ~ 1870.
1533.	Šimon Mihalj	braća Lecter	Košice, ~ 1880.
1534.	Seniš ?	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1535.	Škublik, supreuga sa detetom	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1536.	Škulteti Laslo	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1537.	Šomšić Pal, grof	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1538.	Šomšić Pongrac, grof	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1539.	Zonabend, poručnik	braća Zibe	Brisel, ~ 1880.
1540.	Suvan Eliza	Helios	Budimpešta, ~ 1900.
1541.	Špada, natporučnik	Kozić E.	Beč, ~ 1870.
1542.	Špeletić Lenke, sa sestrom	Pačai Štefan	?, ~ 1880.
1543.	Špeletić r. Marković Paula	-	?, 1865.
1544.	Štangler ?	Peh & Volf	Pirtmarket, ~ 1880
1545.	Štangler r. Šuhard Antonija	Feldman & Gec (Götz)	Beč, ~ 1880.
1546.	Štenski ?	Bir Alojz	Klagenfurt, ~ 1870.
1547.	Svaštić ?	-	?, ~ 1880.
1548.	Svaštić r. Šarkanj Marija	-	?, ~ 1880.
1549.	s. Sečenji Edena (Ödön)	Štreliški	Pešta, ~ 1870.
1550.	Semze (Szemző) Georgina i Ilka	Frej Bela	Sombor, ~ 1880.
1551.	Semze (Szemző) Laslo	Gevai Bela	Vurmudvar, 1873.
1552.	Semze (Szemző) r. Antunović Ana s. Lasla	Granier F.	Salcburg, 1876.
1553.	Semze (Szemző) Nandor	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1554.	Sep Đerd (György) sa suprugom i decom	Andelo Gabrielo	?, ~ 1880.
1555.	Sirmai Leontina	Štokman N.	Pančevo, ~ 1880.
1556.	Sluha Hermina	Heid & Roninger	Pešta, ~ 1870.
1557.	Stojković r. Majoroš Ilona	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1558.	Sučić Amalija	Ličko J.	Pešta, ~ 1880.
1559.	Sučić r. Latinović Matilda, s. Lajoša	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1560.	Verebelji, dominikanac	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1561.	Vargai Kalman	Alaker Ede	Budovar, ~ 1880.
1562.	Večei <i>Duduš</i> , baronica	-	?, ~ 1900.
1563.	Vermeš r. Vojnić Jerne, s. Bele	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1564.	Vešelenji, baronica	-	?, ~ 1880.

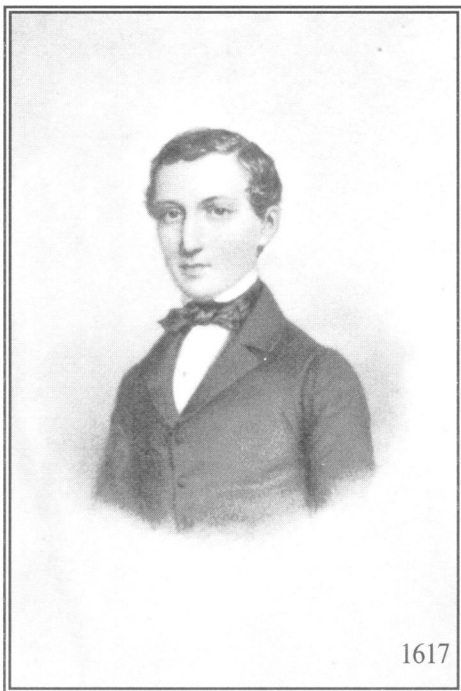
Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1565.	Vest Fedor, baron	-	?, 1927.
1566.	Vest r.Vojnić Margita, s.Fedora st, ćerka Šandora	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1567.	Viši r. Sep Irena, s.Karolja	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.
1568.	Vojnić Aladar, sin Mate	-	?, ~ 1890.
1569.	Vojnić r. Vojnić Etelka	Gertinger Julius	Beč, 1867.
1570.	Vojnić Andraš	Vereš (Vörös) Kalman	Subotica, ~ 1890.
1571.	Vojnić Andraš i Čiser Šari	-	?, ~ 1900.
1572.	Vojnić Barnaba	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1573.	Vojnić Borča	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1574.	Vojnić Boro i Berta	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1575.	Vojnić r. Sučić Marija, s. Danijela	Peški Ede	Pešta, ~ 1870.
1576.	Vojnić David, supruga i unuk David	Rajs Ignac	Novi Sad, ~ 1890.
1577.	Vojnić r. Tamaši Terez, s. Davida	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.
1578.	Vojnić Deže (Dezső), sin Mate	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1890.
1579.	Vojnić r. Botlik Irma, s. Dežea (Dezső)	Boršoš,Doktor&Vastag	Budimpešta, ~ 1880.
1580.	Vojnić r. Botlik Irma i Kovačić r. Oldofredi Roza, s.Karolja	Rajs Ignac	Novi Sad, ~ 1880.
1581.	Vojnić Emil	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1582.	Vojnić Eržebet, ćerka Benjamima	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1583.	Vojnić Gabor	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1584.	s. Vojnić Gabora	Šimonji	Pešta, ~ 1870
1585.	Vojnić r. Latinović Eleonora, s. Gergelja	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1586.	Vojnić Geza	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1587.	Vojnić Geza i s. Šarolta r. Vojnić	Šimonji	Pešta, ~ 1870.
1588.	Vojnić r. Vojnić Šarolta, s. Geze	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1589.	Vojnić Đula	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1590.	s. Vojnić Ferenc, majka Geze	-	?, ~ 1880.
1591.	Vojnić Hajduk Horacije 1832-1871	-	?, ~ 1860.
1592.	Vojnić Ileš, sin Balinta	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.
1593.	Vojnić Ilona	-	?, ~ 1880.
1594.	Kološi r. Vojnić Eta i Antunović r. Vojnić Ilona	Majnhardt Agošton	Subotica, ~ 1890.
1595.	Vojnić Imre	Kozmata Ferenc	Budimpešta, 1878.
1596.	Vojnić Istvan, sin Gabora	Adele	Beč, 1875.
1597.	Vojnić r. Vermeš Eržebet, s. Istvana	-	?, ~ 1880
1598.	Vojnić Istvan i Škulteti Laslo	Kleskenji	Beč, ~ 1880.
1599.	Vojnić r. Koša Julija, ćerka Jakaba	Piere petit	Pariz, ~ 1880.
1600.	Vojnić r. Koša Julija i Oldofredi r. Vojnić Ana	Jerie & Masak	Marienbad, ~ 1870.
1601.	Vojnić Jakab ml.	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1880.
1602.	Vojnić r. Pilasanović Marija, s. Jakaba ml. i Radanj Giza	Vagenblat Istvan	Baja, ~ 1880.
1603.	Vojnić r.Pilasanović Marija, s.Jakaba ml	Grainer F.	Rajhental, ~ 1882.
1604.	Vojnić Jakab ml. i Rohonci Aladar	Boršoš Jožef	Pešta, ~ 1870.

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1605.	Vojnić Jakab ml. i Perenji Žigmond	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1606.	Vojnić Jakab ml., Molonjai Ignac, Perenji Žigmond, Korniš Gašpar	Boršoš & Doktor	Budimpešta, ~ 1880.
1607.	Vojnić Jožef, sin Danijela	Vinš (Wünsch)	Beč, ~ 1880.
1608.	Vojnić Jožef, sin Jakaba	-	?, 1905.
1609.	Vojnić Jožef, Jolenfi Ferenc, Kelner (Kölner) Kornel i Čalanji Geza	-	?, ~ 1900.
1610.	Vojnić Jožef, Pertić Kalman	-	?, ~ 1900.
1611.	Vojnić Jožef i Vojnić Šandor, baron, sa čerkama i suprugama	-	?, ~ 1920.
1612.	Vojnić Jožef i Heler Moric, baron	-	?, ~ 1900.
1613.	Vojnić Jožef	-	?, ~ 1920.
1615.	Vojnić Jožef i Vamošer Deže (Dezső) sa dve devojke	-	Bačka Topola, ~ 1920.
1616.	Vojnić Lajoš, pukovnik, sin Mihalja	Fink Aleks	Bratislava, ~ 1880.
1617.	Vojnić Lajoš, sin Jakaba st.	Luj & drug	Pešta, 1864.
1618.	Vojnić Lajoš i s. Vera r. Vojnić	Visit portrait	?, 1899.
1619.	Vojnić Laslo	Gevai Bela	Pešta, ~ 1870.
1620.	Vojnić Lenci (2.2.1846 - 3.3.1865)	Botlik Marton	Subotica, ~ 1860.
1621.	Vojnić Marko	Majer Đerd (György)	Pešta, ~ 1870.
1622.	Vojnić Mate, brat Šimona	Kles (Klősz) G.	Pešta, ~ 1870.
1623.	Vojnić r. Parčetić Nina, s. Mate	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1624.	Vojnić Menjhert	Bitler F.	Segedin, ~ 1880.
1625.	Vojnić Mihalja supruga, majka Marka	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1626.	Vojnić r. Vojnić Berta, s. Morica	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1627.	Vojnić Oto	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1628.	Vojnić Otilija	Mager	Komarno, ~ 1880.
1629.	Vojnić Eden (Ödön)	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1630.	Vojnić Pal	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1631.	Vojnić r. Antunović Ilka, s. Pala	Jenik Rosa	Beč, 1873.
1632.	Vojnić r. Antunović Ilka i Šitra (Schytra) r. Antunovi Biri	-	?, ~ 1880.
1633.	Vonić Šandor st.	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1634.	Vojnić r. Vojnić Olga, s. Šandora st.	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1635.	Vojnić Šandor ml. i Vojnić Oskar	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1636.	Vojnić r. Rohonci Silardka, s. Šandora ml.	Kalmar & Šreker	Budimpešta, ~ 1880.
1637.	Vojnić Margita, Silardka i Mikloš - deca Šandora ml	-	?, ~ 1900.
1638.	Vojnić Šimon	Botlik Marton	Subotica, ~ 1890.
1639.	Vojnić r. Gomboš Ilka, s. Šimona	Majer Đerd (György)	Pešta, 1861.
1640.	Vojnić Tivadar	Vinter M.L.	Prag, 1863.
1641.	Vojnić r. Vojnić Marija, s. Tivadara	Vinter M.L.	Prag, 1863.
1642.	Vojnić Viktorija, ćerka Jakaba st.	Luj & drug	Pešta, 1864.
1643.	Vojnić Žigmond	-	?, ~ 1880.

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1644.	Vojnić Julija	-	?, ~1900.
1645.	Vojnić Danijel	Majer Đerđ (György)	Pešta, 1870.
1646.	Vojnić r. Zako Berta, s. Žigmonda	Šimonji	Pešta, ~1870.
1647.	Valkamp ?	Lovenvajm	Klagenfurt, ~1880.
1648.	Venkham Bela, baron	Boršoš & Doktor	Pešta, ~1870.
1649.	Vikenburg, grof	Gertinger Julius	Beč, 1868.
1650.	Vihersperg Angelina, baronica	Angerer L.	Beč, 1861.
1651.	Vinkler Elemer	Brener & ?	?, ~1890.
1652.	Volf Antal, general	Levi (Löwy) J.	Baden, 1868.
1653.	s. Volf Antala	Bir Alojz	Beč, 1868.
1654.	Vilman Gizela	-	Bratislava, 1903.
1655.	Zako Đerđ (György)	Botlik Marton	Budimpešta, ~1880.
1656.	s. Zako Đorđa (György)	Gevai Bela	Pešta, ~1870.
1657.	Zako Istvan	Majer Đerđ (György)	Pešta, ~1870.
1658.	Zako Olga	Šimonji	Pešta, ~1870.
1659.	Zako Šandor	Šimonji	Pešta, ~1870.
1660.	Zastalniković ?	Lukhart Fric	Beč, 1878.
1661.	Žišković, narednik	Red August	Linc, 1879.
1662.	Žambokreti Adam	Lecter L.	Košice, ~1870.
1663.	Žambokreti, advokat	Lecter L.	Košice, ~1870.
1664.	s. Žambokretija, advokata	Lecter L.	Košice, ~1870.
1665.	Ziči Jene (Jenő), grof	Štreliški L.	Pešta, ~1870.
1666.	Ziher Roza, ćerka Vince	-	?, 1866.
1667.	Vojnić r. Semze (Semző) Jozefa, s. Lukača	Šimonji	Pešta, ~1870.
1668.	Vojnić Lukač ml.	Šefler N.J.	Subotica, 1873.
1669.	Vojnić r. Vojnić Viktorija s. Lukača ml.	Kozmata & drug	Pešta, ~1870.
1670.	Vojnić Hajduk r. Vojnić Berta	Klempfner & Paul	Prag, ~1880.
1671.	Vojnić Jakab ml. i Perenji Žigmond	Luj & drug	Budimpešta, ~1880.
1672.	Vojnić ?	-	?, 1929
1673.	Parčetić Vince	Rajman & Grujić	Novi Sad, ~1880.
1674.	Vojnić r. Vojnić Vera, s. Lajoša	Štreliški	Budimpešta, 1899.
1675.	Vojnić Jakab ml. i Horvat Karolj	Granier F.	Rajhenhal, ~1890.
1676.	s. Latinović Ernesta	Koler Karolj	Budimpešta, ~1890.
1677.	Lakenbaher Bernat, natporučnik	Boršoš, Doktor & Varšag	Budimpešta, ~1890.
1678.	Cvak (Zwack), pukovnik i supruga	Beer Alois	Klagenfurt, ~1880.
1679.	Vojnić Istvan i Erzebet - deca Istvana	-	?, ~1890.
1680.	Kurti Lajoš	Adele	Beč, ~1870.
1681.	Kund Hana, Hubert, Gustav i Bela	Telušić E.	Palić, 1896.
1682.	Kovač Đula i s. Ilona r. Rudnjanski	Han Joh. E.	Beč, ~1890.
1683.	Kiš Andraš	Vajda Šandor	Subotica, ~1890.
1684.	Vojnić r. Sučić Marija, s. Danijela		?, ~1880.
1685.	Vojnić Vere i Lajoša-svadbna na Roglatici	Vojnić Oskar	Subotica, 29.7.1899.
1686.	Vojnić Šandor ml, baron	Štreliški	Budimpešta, 1896.

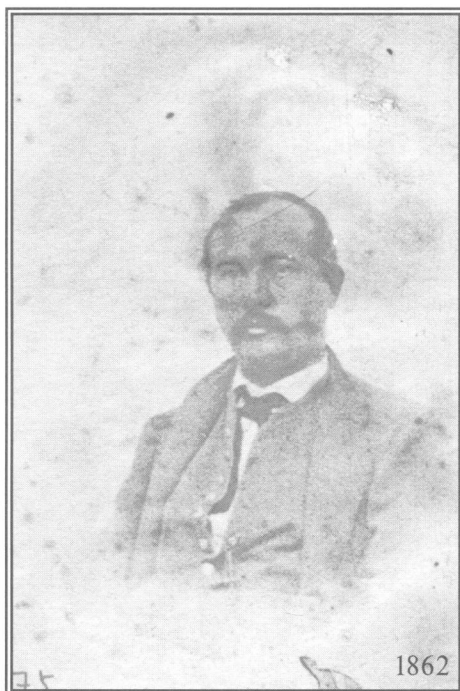

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1687.	Vojnić r. Vojnić Olga, s. Šandora st, i Rohonci Eta	Jenik Rosa	Beč, 1877.
1688.	Vojnić r. Parčetić Nina, s. Mate	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1689.	Vojnić Mate, brat Šimona	Piç M.	Subotica, ~ 1880.
1690.	Vojnić Margita, ćerka Šandora st.	Kozmata	Budimpešta, ~ 1890.
1691.	Vojnić r. Semze (Semzö) Jozefa	Singer S.	Sombor, 1901.
1692.	Vojnić Andraš i s. Magda r. Rufi	Uher Eden (Ödön)	Budimpešta, 1911
1693.	Kovačić Đerd (György)	Kroh Karl	Beč, ~ 1880.
1694.	Mađar Marijana	Majnhardt Augustin	Zrenjanin, 1888.
1695.	Milašević Martin	Goldštajn Mark	Baja, ~ 1880.
1696.	Milašin r. Odri Ema, s. Šandora	Piç	Subotica, ~ 1880.
1697.	Milosavljević r. Milinović Milinka, s. Milana	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~ 1880.
1698.	Navai r. Birkaš Roza	Kozmata Ferenc	Budimpešta, ~ 1880.
1699.	Ofenhajmer i s. Roza Vojnić Hajduk	Adele	Beč, ~ 1880.
1700.	s. Vojnić Šimona	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1701.	Vojnić Vera, s. Lajoša sa ćerkom	Vajda Šandor	Subotica, 1903.
1702.	Vojnić Marija Ludokvika, ćerka Lajoša i Vere	Vajda Šandor	Subotica, 1905.
1703.	Vojnić Marija Ludovika (buduća supruga Đerda Mućija)	Vajda Šandor	Subotica, 1901.
1704.	Vojnić r. Vojnić Olga, s. Šandora st.	Elinger Eduard	Pešta, ~ 1870.
1705.	Pilasanović Deže (Dezsö)	Fišler M.	Baja, 1872.
1706.	Vojnić Andraš, sin Jakaba	Vajda Šandor	Subotica, 1890.
1707.	Vojnić Frida	Kozmata Ferenc	Subotica, 1880.
1708.	Vojnić Jakab ml. i s. Marija r. Pilasanović.	Elinger Eduard	Pešta, ~ 1870.
1709.	Vojnić r. Pilasanović Marija, s. Jakaba ml	Majnhardt Agošton	Subotica, ~ 1880.
1710.	Vojnić r. Rohonci Silarda, s. Šandora ml.	Šteliski	Budimpešta, ~ 1898.
1711.	Vojnić Jožef	Piç Ferenc	Subotica, ~ 1890.
1712.	Merei r. Tarnoci Amalora	Lecter	Košice, 1897.
1713.	Parčetić r. Šimon Ida s. Vince	Šteliski	Budimpešta, 1885.
1714.	Vojnić Vera, s. Lajoša	Šteliski	Budimpešta, 1899.
1715.	Vojnić David	Goldštajn Mark	Baja, ~ 1900.
1716.	Vojnić Jožef	Mertens & sin	Budimpešta, 1896.
1717.	Vojnić Marija Ludovika	Vajda Šandor	Subotica, ~ 1900.
1810.	Vojnić Mihalja supruga	-	?, ~ 1880.
1811.	Vojnić Mihalj	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.
1812.	Vojnić Marko	-	?, ~ 1880.
1813.	Vojnić r. Vojnić Marija, s. Tivadara	-	Pešta, ~ 1870.
1814.	Vojnić Tivadar	Anton E.	Karlsbad, ~ 1880.
1815.	Vojnić Barnaba	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.
1816.	Vojnić Alajoša supruga	-	?, ~ 1880.
1817.	Rudić Jožef st., baron	-	?, ~ 1880.
1818.	Rudić Jožef ml., baron, i Rudić Šandor	Ost Adolf	?, ~ 1880.

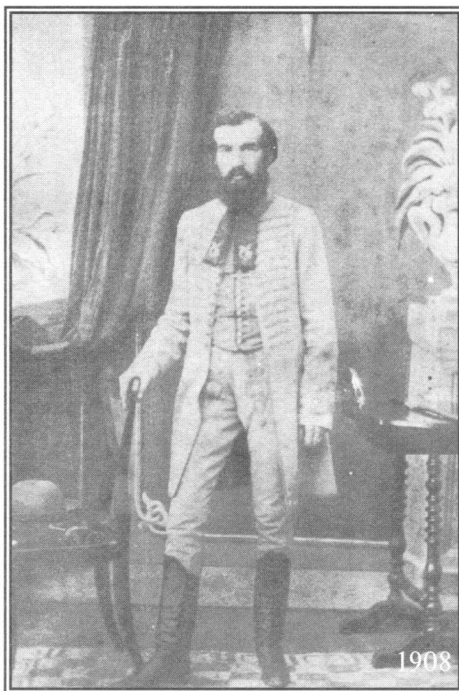
Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1819.	Rudić r. Vojnić Eržebet, s. Jožefa st.	Harmsen Hajnrih	Beč, ~ 1880.
1820.	Vojnić Lukač	-	?, ~ 1870.
1821.	Vojnić Katalin i Ilona, supruga Krojcera	-	?, ~ 1880.
1822.	Vojnić Gabor	-	?, ~ 1880.
1823.	Vojnić Gabora supruga	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.
1824.	Vojnić r. Semze (Szemző) Jozefa, s. Lukača	-	?, ~ 1880.
1825.	Nojman r. Vojnić Borbala, s. Šimona	-	?, ~ 1880.
1826.	Vojnić Šimon	-	?, ~ 1880.
1827.	Gomboš Žigmond	-	?, ~ 1880.
1828.	Gomboš Bela	-	?, ~ 1880.
1829.	Vojnić Viktor	-	?, ~ 1880.
1830.	Vojnić Lerinc (Lörinc)	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.
1831.	Vojnić Đula	-	?, ~ 1880.
1832.	Vojnić Žigmond	-	?, ~ 1880.
1833.	Vojnić Šandor	-	?, ~ 1880.
1834.	Vojnić r. Vojnić Benči, s. Janoša	-	?, ~ 1880.
1835.	Vojnić Janoš - Pajo	-	?, ~ 1880.
1836.	Vojnić Oti	-	?, ~ 1880.
1837.	Vojnić Eden (Ödön)	-	?, ~ 1880.
1838.	Antunović Lajoš supruga	-	?, ~ 1880.
1839.	Antunović Lajoš	-	?, ~ 1880.
1840.	Pertić Jožef i s. Etelka r. Vojnić	-	?, ~ 1880.
1841.	Vojnić Antuš Lukač	-	?, ~ 1880.
1842.	Majoroš Jožef	-	?, ~ 1880.
1843.	Sep r. Majoroš Klara	-	?, ~ 1880.
1844.	Zako Šandor	-	?, ~ 1880.
1845.	Zako Đerd (György)	Botlik Šandor	Subotica, ~ 1880.
1846.	Čeh Ervin	-	?, ~ 1880.
1847.	Gromon Deže (Dezső)	-	?, ~ 1880.
1848.	Semze (Szemző) Đula	-	?, ~ 1880.
1849.	Pilasanović Jene (Jenő)	Botlik Marton	Subotica, ~ 1880.
1850.	Pilasanović r. Bogor ?, s. Jožefa	-	?, ~ 1880.
1851.	Pilasanović Jožef	-	?, ~ 1880.
1852.	Ferenci, domobranski kapetan	-	?, ~ 1880.
1853.	Ferenci Ema, s. Kapetana	-	?, ~ 1880.
1854.	Vojnić Berta, s. Morica	-	?, ~ 1880.
1855.	Vojnić Hajduk Horacije	-	?, ~ 1880.
1856.	Sentkiralji ?	-	?, ~ 1880.
1857.	Milašin Danijel	-	?, ~ 1880.
1858.	Vuković Lajoš	-	?, ~ 1880.
1859.	s. Vuković Lajoša	-	
1860.	Vuković Josip	-	?, ~ 1880.
1861.	Curda r. Milašin Lujza	-	?, ~ 1880.
1862.	Curda ?	-	?, ~ 1880.

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1863.	Antunović Mačas	-	Zagreb, ~ 1880.
1864.	Zomborčević Janoš	-	?, ~ 1880.
1865.	Zomborčević Janoš	-	?, ~ 1880.
1866.	Zomborčević Etelka	-	?, ~ 1880.
1867.	Tot Irma	-	?, ~ 1880.
1868.	Lihtnekert Janoš st., Nesi i Viktor	-	?, ~ 1880.
1869.	Čerei Mihalj	-	?, ~ 1880.
1870.	Botlik Giza i s. Vojnić Šimona	-	?, ~ 1880.
1871.	Vojnić Šarolta	-	?, ~ 1880.
1872.	Kovač r. Špeletić Irma	Boršoš Jožef	Budimpešta, ~ 1880.
1873.	Špeletić Lenka	Boršoš Jožef	Budimpešta, ~ 1880.
1874.	Vašarhelji Bela	-	?, ~ 1880.
1875.	Vašarhelji Deže (Dezső)	Rotman & Zemplén	?, ~ 1880.
1876.	Čović Fabijan, šef policije	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1877.	Gabri Laslo	-	?, ~ 1880.
1878.	Lenard Rožika, ćerka Mate	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1880.
1879.	Kovačić Emil	-	?, ~ 1880.
1880.	Parčetić Feliks	-	?, ~ 1880.
1881.	Hristoforović Jovan	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1870.
1882.	Mesaroš Ignac, senčanski pop	-	?, ~ 1880.
1883.	Botlik Marton	-	?, ~ 1870.
1884.	Gabri Bela	-	?, ~ 1880.
1885.	Šarficki Laslo	-	?, ~ 1880.
1886.	Farkaš r. Vojnić Hajduk Estera, s. Gustava, i deca Marija i Aladar	-	?, ~ 1880.
1887.	Vojnić Hajduk Josip, otac Estere Farkaš	-	?, ~ 1880.
1888.	Vuković Rožika i s. Vuković Jakaba	-	?, ~ 1880.
1889.	Vuković Šime	-	?, ~ 1880.
1890.	Jombardt r. Mađar ?	-	?, ~ 1880.
1891.	Roka Laslo	-	?, ~ 1880.
1892.	Milašin Danijel i Parčetić Feliks	-	?, ~ 1880.
1893.	Lang Sepi	-	?, ~ 1880.
1894.	Stipić Stipan	-	?, ~ 1880.
1895.	Bačić r. Piuković ? s. Nandora.	-	?, ~ 1880.
1896.	Bačić Nandor	-	?, ~ 1880.
1897.	Paher Frideš	-	?, ~ 1880.
1898.	Kopunović Karlo	-	?, ~ 1880.
1899.	Marković Šami	-	?, ~ 1880.
1900.	Marković r. Vojnić Otilija, s. Šamua	-	?, ~ 1880.
1901.	Terlei (Törlei) r. Vojnić Marija	-	?, ~ 1880.
1902.	Terlei (Törlei) Balint	-	?, ~ 1880.
1903.	Farkaš Janoš - <i>Muki</i>	-	?, ~ 1880.
1904.	Hideg Tibor	-	?, ~ 1880.
1905.	Farkaš Janoša supruga, sa detetom	-	?, ~ 1880.
1906.	Hideg Viki	-	?, ~ 1880.

Inv. br.	PREZIME I IME OSOBE SA FOTOGRAFIJE	AUTOR FOTOGRAFIJE	VREME I MESTO NASTANKA
1907.	Hideg Ćula i s. Marija r. Pajdl	-	?, ~ 1880.
1908.	Hofbauer Adolf	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.
1909.	Mukić Janoš, gradonačelnik	-	?, ~ 1870.
1910.	Varga Karolj	-	?, ~ 1880.
1911.	Botlik Giza i Ver Julija	-	?, ~ 1880.
1912.	Parčetić Jožef i Mikloš	-	?, ~ 1880.
1913.	Bačić Petar	-	?, ~ 1880.
1914.	Matrai Laura, glumica	-	?, ~ 1880.
1915.	Kočišovski B, glumica	-	?, ~ 1880.
1916.	Matrai Marija, glumica	-	?, ~ 1880.
1917.	Sabo Ilka	-	?, ~ 1880.
1918.	Boško Rudolf	-	Pešta, ~ 1870.
1919.	Hajduška Josipa	-	?, ~ 1880.
1920.	Jambori, mačevalac	-	?, ~ 1880.
1921.	Jesenski Julija	-	?, ~ 1880.
1922.	Mukić Janoš, gradonačelnik	-	?, ~ 1880.
1923.	Mukić Janoš, gradonačelnik	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1924.	Mukić r. Vojnić Frida, s. Janoša	Šefler N.J.	Subotica, ~ 1870.
1925.	Mukić r. Vojnić Frida, s. Janoša	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1926.	Mukić r. Vojnić Frida, s. Janoša	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1927.	Mukić r. Vojnić Frida, s. Janoša	Boršoš & Doktor	Pešta, ~ 1870.
1928.	Semze (Szemző) Janoš i Vojnić Barnaba	Botlik Marton	Subotica, ~ 1870.

Korhecz Papp Zsuzsanna, festő-restaurátor

200 ÉVE SZÜLETETT DEÁK FERENC

A szabadkai Városi Múzeum Deák portréja

Közel 100 esztendeje annak, hogy Jakobey Károly 1862-ben elkészült reprezentatív Deák Ferenc festményét 1908-ban a lebontásra kerülő Régi Városháza tanácsterméből egy raktárba szállították. Azóta is egyik raktárból a másikba került, mivel az új, szecessziós Városháza dísztermében üveglablakokon jelennek meg a magyar történelem nagyjai, melyek Róth Miksa híres budapesti műhelyében készültek. A „haza bölcsének” párjaként Jakobey Károly elsőként 1861-ben megfestette Széchenyi István portréját, ezt követte a bécsi Stefan Lemmermayer Ferenc József ábrázolása 1862-ben, majd Than Mór Mária Terézia festménye 1880-ban, s a sort Szimai Antal Kossuth Lajos és II. Rákóczi Ferenc arcképe zárja 1904 és 1906-ban. Hasonló sorsot éltek meg e művek, a nagyközönség szeme elől elzárva, először a Városháza raktárában, majd a múzeum raktárában vártak a jobb időkre. A császárt ábrázoló alkotáson kívül - melyet a feltételezéseim szerint egy műértő ember menthetett meg a teljes megsemmisüléstől összetekerve, félretéve azt - a többi kép kisebb sérüléssel vészelte át az elmúlt 95 évet. Nem úgy a hatalmas, aranyozott, faragott vagy nyomott mintákkal díszített díszkeretek. Tárolásuk, szállításuk is nagy nehézséget okozott, s ezért sajnos kettő már nincs meg, viszont amelyek megvannak, azokat vagy széttörték, vagy a csőtörés mosta őket, kettő kivételével. A Rákóczi-kép díszkerete kisebb ütésekkal megúsza, a Deák-portré sarokdiszei semmisültek meg. E hozzáállás valójában leginkább azon múltbéli téves művészettörténeti szemléletnek is tulajdonítható, mely szerint a díszkeretek a polgári világ csökevényei és díszek elvonják a kép festészeti értékeiről a figyelmet. Valójában a díszkeretek - amelyek sokszor iparművészeti remekműnek számítanak - kiemelik a festményeket, s a reprezentatív portrék esetében még előkelőbbé teszik azokat. Jakobey K.: „Szükséges egy tanács-terembeni arcképen a mellékletek aplicálása, a mi a kép hatását mód nélkül neveli.” Az elmúlt évben a Kossuth- és Deák-bicentenáriumra, valamint a Rákóczi-évfordulóra készülve a festményeket és a kereteket restauráltam, a költséges anyag- és eszközbeszerzéseket a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta.

Ezen bevezető után visszatérve a Deák-festményre és keretre, először annak keletkezéséről számolnék be. Kutatásaim alatt végig az a kérdés lebegett

előttem, vajon mi váltotta ki Szabadka városa vezetőségében e hirtelen támadt nagy igényt a portrék megrendelésére. Előtte egy kisebb császárportré (Marastoni Jakab, 1850, a kép elveszett) kivételével, amely szinte kötelezőnek volt mondható, semmilyen hivatalos rendelésről sem tudni. S ezzel városunk nincs egyedül, mert a Bach-korszak elmúltával, az 1860-as Októberi Diplomával, az ún. csonka alkotmány meghozatalával enyhül a császár és Magyarország közti fagyos viszony, s a tanácsstermekbe sorra kerülnek Deákot és a nagy hazafikat, uralkodókat ábrázoló reprezentatív portrék: Zalaegerszegen, Szombathelyen, Makón, Kecskeméten. A szabadkai tanácsnokok Széchenyi elhunytá kapcsán határoznak először a rendelésről „egy élethű arcképe olajfestményben - az ülési terem részére megszereztessek”. Felsőbb utasításra a testület feloszlatik, és 1861-ben Mukits János polgármester vezetésével kinevezetik az új tanácsnokokat, kiknek egy része visszaautásítja a tiszteletet a honfiúi hűségre hivatkozva - passzív ellenállás -, míg a másik része a tanácsnokoknak - igazolva honfiúi érzületét, s mintegy reprezentálva azt - az első közgyűlésen határozatot hoz a Széchenyi- és Deák-portré megrendeléséről. Ha ily látványosan kell védekezni egy láthatatlan vád ellen, akkor azon érdemes elgondolkodni, de a *passzív ellenállás* sem lehetett már többé megoldása a megváltozott viszonyoknak, s ennek maga Deák Ferenc adta a legjobb példáját, aki visszavonultságát feladva a magyar társadalom polgári átalakulási folyamatának élére állt, s megkezdte tevékenységét, melyet az 1867-es kiegyezés koronázott meg. Tehát Vojnich Lukács országgyűlési képviselő javaslatára a Deák-portré és Vojnich Gábor emlékeztetésére a Széchenyi-portré elkészítésére Jakobey Károly (1826-1891) pesti „académiai festésszt” kéri fel. Jakobey az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat alapító tagja, valamint az Első Magyar Festészeti Akadémia alapítójának, Marastoni Jakabnak tanítványa volt, majd a bécsi akadémiát fejezte be. Tanulótársai és barátai, Lotz Károly és Zichy Mihály később szintén lefestették Deákot. Megbízatását emellett bizonyosan bácskai származásának (Kúlán született 1826-ban) és kapcsolatainak köszönheti. Pályája a hatvanas évek elejéig sikeresen ívelt felfelé, amikor is családi és anyagi gondjai miatt a háttérbe szorul. Szabadka és Jakobey között négy levélváltásra került sor - szerencsére e leveleket a Történelmi Levéltár megőrizte -, melyekből kitűnik, hogy Mukits János polgármester személyesen is meglátogatta a művészt pesti műtermében. Valószínűleg akkor beszélték meg, hogy a város kívánságára a Magyar Tudományos Akadémia részére F. von Amerling által festett álló Széchenyi portré után készüljön a kép, Deákról pedig ennek pandantjaként fotográfiáról. „Az akadémia titkára megengedte nekem ott a színhelyen Széchenyi arczképét lemásolni. Simonyi Antal photographus bírja Deák Ferencz arczképét, az arcz majdnem másfél czollnyi (kb. 4 cm) nagyságban van, tökéletes photographia ... de leván tiltva, de collégám volt szives megigérni - ügyem multhatatlansága tekintetéből, azon arczképek titokbani használatát...” Természetesen

a leghíresebb művészeknek modellt ült Deák (Barabás Miklós 1841, Franc Eybl 1842, Székely Bertalan 1869), azonban ezt nem érthette el mindenki, mert azt el kell mondani, hogy Deákot a kor minden magyar művésze, de számos osztrák is - a legkisebbtől a legnagyobbig - minden formátumban (mellkép, térdkép, ülő és teljes álló alak, csoportportré, allegorizáló jelenetek stb.) megjelenítette (rajzon, sokszorosított grafikán, festményen, falképen), s a nagy többség fénykép vagy más ábrázolás után dolgozhatott. A méreteket is valós példákon megmutathatta Mukits polgármesternek a művész, minden lehetőségre, ülő portréra is kitérve, Deák akkorra már kialakult ábrázolási formáin (Barabás, Eybl) terebélyes termete miatt a karosszékben ülő képmások dominálnak. Végül a legnagyobb méret (8 láb 6 coll magas és 5 láb 8 coll széles = 270x180 cm) mellett döntöttek.

Jakobey ügyességét dicséri a színhasználat és a kompozíció, hisz szinte észrevehetetlenné tette Deák kövérségét. A Széchenyi-portréval szembefordulva, kontraposztban, bal kezét iratcsomón nyugtatva áll a nagy honfi. A mindennapi fekete ruhájáról a gazdagon faragott karosszék és asztal, valamint a bravúrosan megfestett drapéria elvonja a figyelmet, de elsősorban a mély lelki tartalmakat tükröző remekül megjelenített fej az, ami magához vonzza a tekintetet. Bárány Eötvös Károly így emlékezik a „haza bölcséről”: „... zömök termet, rövid nyak, széles hatalmas váll, nagy fej, erősen kifejezett mell, napbarnította piros arc, erős ajkak, s az ajkakra boruló vastag bajusz... Szürke kék szemeiben nagy mélység, sok szelídség, s a hatalmas erkölcsi erő sugárzása volt... Bő fekete kabát, fehér mellény s fekete nadrág széles karimájú fekete kalappal, ez volt az 1848 előtti országgyűlési viselete. De volt magyar díszruhája is. Egyszerű fekete atilla, fekete mente s egyszerű zsinóros magyar nadrág. Semmi dísz, semmi ékszer, semmi forgó. Még kardkötője is fekete zsinór s kucsmáján is csak egyszerű vitézkötés. Ezt a ruháját a Nemzeti Múzeumban őrzik. Legutóbbi éveiben mindig egy ruhát viselt. Fekete kabát, végig gombolt fekete mellény, vastag fekete nyakkendő s bő, fekete nadrág s széles karimájú gyűrt mart fekete kalap. Bizonyosan új volt egykor minden ruhadarab, de azt nemigen lehetett rajtuk észrevenni.” A hagyományos reprezentatív portré kellékeit felvonultató festmény történetéről legbeszéde-sebben Jakobey levele szól, de nem csak a képről, a korabeli emberi, közlekedési viszonyokról is színesen mesél.

Jakobey Károly levele Czurda Ede tanácsnokhoz:¹

“Tekintetes Tanácsnok úr, igen tisztelt uram

Annak, hogy Deák Ferencz arczképe festésével ennyire elkéstem, nem

¹ Az eredeti levél a szabadkai Városi Múzeumban a bicentenárium alkalmával a festmény mellett kiállított.

csupán magam, de Simonyi a fényképész is oka, ki mindég hitegetett egy jó és nagy formátumú fotograf arczképpel, s mind hiába míg nem a mult hó közepén kéz alatt titokban jutottam egyhez, mely szerént valahára Isten segítségével megcsináltam az arczképet, rég készen lehettem volna, mert csak a fej volt készületlen, s csupán ez ígéret tartóztatott vissza; - na de most már bocsánatot is kérek, hogy ily pontatlan vagyok e képpel, ez nem fog többé megtörténni soha, ünnepélyesen fogadom azt.

Ma, az az sept. 2-kán adtuk fel a gözhajói hivatalban, 4-kén bizonyosan Baján lehet a kép, úgy hogy 5-kén a vitel comissió, mellyet oda rendelni méltóztatik bizton viheti Szabadka felé, rendeltetése helyére.

Ha poros, vagy fűrészes poros lenne a kép, nedves szivaccsal tesszen letisztíttatni, és aztán újra (habbavert czukros, pár csepp spiritus-sal vegyített tojásfehérjével) spongyával bévonatni, hogy a szín frissesség megtérjen, s hogy fótos ne legyen... Jövő tavasszal egy oltárképet viendek le Arany Almásra, ez alkalmat használva Szabadkára berándulok, tiszteletemet teendem Tekintetes úrnál - ekkor majd a képeket firneisszal be is fogom vonni, hogy tartósabbak legyenek." Megszakítva a levelet a kép restaurátoraként hozzáfűzném, hogy az ígéretét betartotta a művész, mert a régi, megsárgult lakkréteget én távolítottam el a festményről, hogy színei az eredeti erővel ragyogjanak. A restaurálás utolsó lépése is az új, a régivel megegyező dammár lakkból készült lakkréteg felvitele, mely megvédi a festményt. Ezt megelőzően azonban esztétikailag kellett helyreállítani a portrét. Raktárról raktárra víve az elmúlt évszázad folyamán több helyen is mechanikailag megsérült - kihasadt, e szakadásokat kellett szakszerűen élbergasztani és a lepergett pigmentréteget rekonstruálni a firniszelés előtt. A díszke-retnél viszont egy töredékes sarokdíszről kellett rekonstruálni a három másikat. A nagy ütésnyomokat ki kellett tömíteni, a kitört fa részeket újjal pótolni, s végül újraaranyozni lappal és porral a keretet. A levelet folytatva az anyagi vonatkozások kerülnek előtérbe, melyek mindinkább megkeserítik a 60-as évektől Jakobey Károly életét, akinek az ilyen reprezentatív megrendelések nagy előnyt jelentettek, hisz akkoriban egy tanár keresete évi 400 ft körül volt. „A két arczkép mint tudni méltóztatik, öszv: 600 ft oszt. ért, lön határozva 600 ft, a rámák - 240 ft, a bépakkolás: 16, 16, az az 872 ft. 300 ft-ot felvettem, marad fizetendő 572 ft. ... Ezek után magamat pártfogásába ajánlva maradok Tekintetes Tanácsnok úrnak mély tisztelettel alázatos szolgálja Jakobey Károly académiái festész. E öszveget, kérném alázattal, ha sept.10-ig méltóztatnék nekem megküldeni, igen lekötelez Tekintetes úr vele.” A tartozást nem siettek kiegyenlíteni; még egy könyörgő levelet küld a városnak, benne a sokatmondó indok: „Gróf Regendorf házában várnak reám, végre megszakad a türelmük, s vissza utasítják szerénytelen viseletem miatt az egész megbízási ügyemet; borzasztó helyzet ez, - kínálkozik a pompás kere-set, s én nem tudom ezt exequálni, ott hol oly barátságosan hívnak, s kezeim

kötte ez átkozott pénz miatt. - Később már mindennek vége, mert akkor protectorom a barátaival elutazik, s többé nem jön vissza e jó kedvező alkalom: akkor ignorálni fognak helytelen bánásmódomért. - A télre való keresetem akkor megbukott.” A csodaszép, azonban tékozló felesége - a külai származású Onódi Anna Mária, aki a Nemzeti Színház balett-karának üdvöskéje volt - s gyarapodó családja miatt egyre nagyobb számú és méretű (falképfestés) templomi megrendelésnek is eleget tesz sok esetben itt, Bácskában, a szülőföldjén. Munkái a kései nazarénus festészet példái, kivitelben, kompozícióban mindig nagy mesterségbeli tudást mutatnak. S talán túlon túl nagy alázata az, elsősorban meggátolta őt abban, hogy a legnagyobbak közé emelkedhessen, s amiért úgy emlékezhetnek rá, mint egy szerencsétlen sorsú bácskai templomfestőre. S valóban szerencsétlen sorsú volt, ha tudjuk azt, hogy legjobb társa, Lotz Károly szerette el tőle feleségét, míg ő vidéken dolgozott. Elvette három gyermekét is, köztük a 16 éves csodaszép Kornéliát, akiről megfestett portréit és aktjait a szakirodalom mint leányáról készült képeket tartja számon a magyar festészet remekei közt. Pedig ő Jakobey Károly leánya volt, aki a sorozatos veszteségeibe bele is halt 1891-ben, 65 éves korában. Azonban Bácska sok temploma (Szivác, Bajmok, Szabadka) s múzeumi őrzik keze munkájának festészeti remekeit. Ez állapítható meg a Városi Múzeum a fentiekben leírt két reprezentatív portréjáról is, de a tulajdonunkban lévő Immaculata és Szentháromság oltárképekről és a Rákóczi fejedelmet és feleségét ábrázoló kis méretű szépséges gyöngyszemekről ugyancsak.

Restaurálási dokumentáció

Jakobey Károly: Deák Ferenc, 1862, olaj-vászon, 270x180 cm, Y 1005, j.j.l.

Átvételi állapot leírása:

A képnek a fenyőfából készült keresztmerevítő ékelhető vakkeretre felfeszített gyári kettős szál szövésű lenvászon hordozója megereszkedett, két helyen 10 cm hosszan kiszakadt, a padlón lévő szakadás körül nagy felületen lepergett a pigmentréteg. Gyári enyves kréta alapozású a hordozó. Más apróbb felületeken is a kisebb mechanikai sérülések következtében hiányok keletkeztek. A vakkeret léceinek peremein felfekvések és táskásodás jelentkezett. Az egész festett felület repedéshálóval borított. A széleken pergés tapasztalható. A védőréteg oxidálódott, megsötétedett és egy lefolyás nyoma is látható keresztben. A teljes felületet szennyeződésréteg fedi.

A 18 cm széles nem szétszedhető díszkeret gyalulással formált fenyőfából készült, melyet enyves krétával alapoztak. Erre kerültek a csiszolást követően a szintén enyves krétamasszából nyomott sarok és szalagdiszkek. A szigetelést követően bronzporral, majd a sarok és szalagdiszkeket, valamint a

félköríves peremet aranylapokkal aranyozták. Végül a nagyobb kontraszt elérése érdekében a plastikus részeket fekete patinával vonták be. A keretet több kisebb-nagyobb mechanikai sérülés érthette, melynek következtében a belső falc több helyen lehasadt, a szalagdíszek hiányosak, a sarokdíszek közül csak egynek a belső része maradt meg, a félköríves perem behorpadt, helyenként lepergett. Rovarkárosítás nem érte.

A képre Restaurálás folyamata:

1. a lyukak élberagasztása PalmaFa vízálló vizes diszperziójú ragasztóval;
2. a vászon párasítással történő kifeszítése, simítása;
3. a hólyagosodások visszavasalása;
4. a pergő részek zselatinnal történő aláinjektálása;
5. a festmény tisztítása;
6. a kép tömítése zselatinos krétamasszával;
7. aláfestés akvarelllel;
8. lakkozás dammár lakkal;
9. a pigmentréteg rekonstrukciója - befejező olaj retus;
10. védő retus lakk (spray) felvitele.

A díszkeret-restaurálás menete:

1. a keret tisztítása;
2. megerősítő asztalosmunkák - ragasztás, fa pótlás;
3. enyvoldattal történő átítatás - a meglazult részek rögzítése érdekében;
4. az alapozó hiányainak pótlása krétás alapozómassza felvitelével - majd csiszolás, szintbehozás;
5. a hiányzó sarokdísz részeknek a levett negatívról történő újrayomása; (enyves krétamasszából), és a nem létező részek új nyomott mintákkal való kiegészítése;
6. szigetelés sellakkal;
7. aranyozás bronzporral majd metállappal;
8. patinázás hígított művész-olajfestékkel (égetett umbra);
9. a keret levédése műgyanta film felvitelével.

Irodalom:

B. Eötvös Károly: Deák Ferencz. Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.- T., Budapest, 1905.

Gajdos Tibor: Szabadka képzőművészete. Életjel, Szabadka, 1995.

Magyar László: Jakobey Károly szabadkai kapcsolata. Üzenet, Szabadka. 1984. 1-2.

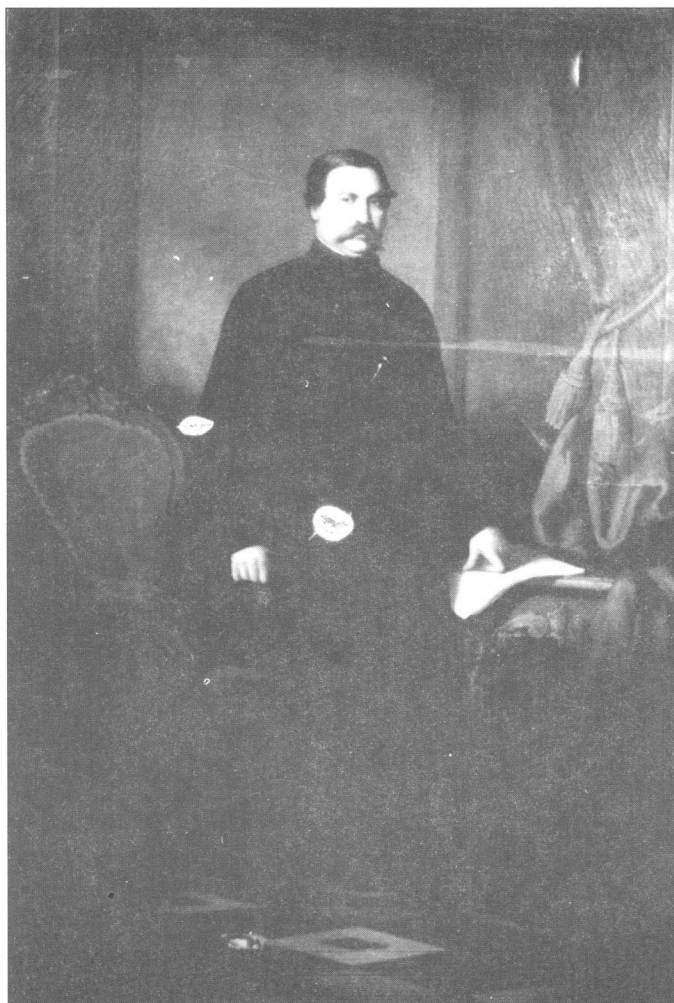
Kalapis Zoltán: Festők nyomában. Fórum, Újvidék, 1990.

Szabó Júlia: A XIX. sz. festészete Magyarországon. Corvina, Budapest, 1985.

Basics Beatrix: Deák Ferenc alakja a képzőművészetben, Rubicon, Budapest. 2003/9-10.

Deák Ferenc-fénykép a Múzeum gyűjteményéből

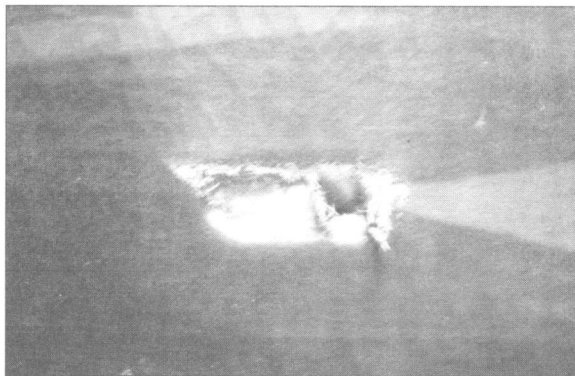
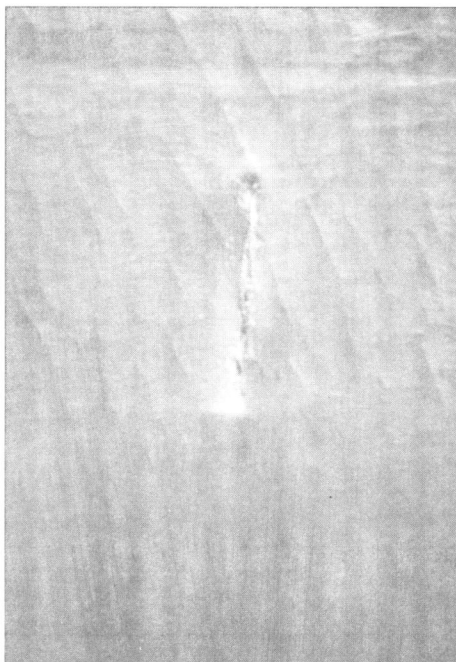

Átvételi állapot - Zatečeno stanje

Részletfelvételek az átvételi állapotról
Detaljni snimci o zatečenom stanju

Hasadás
Pokidano platno

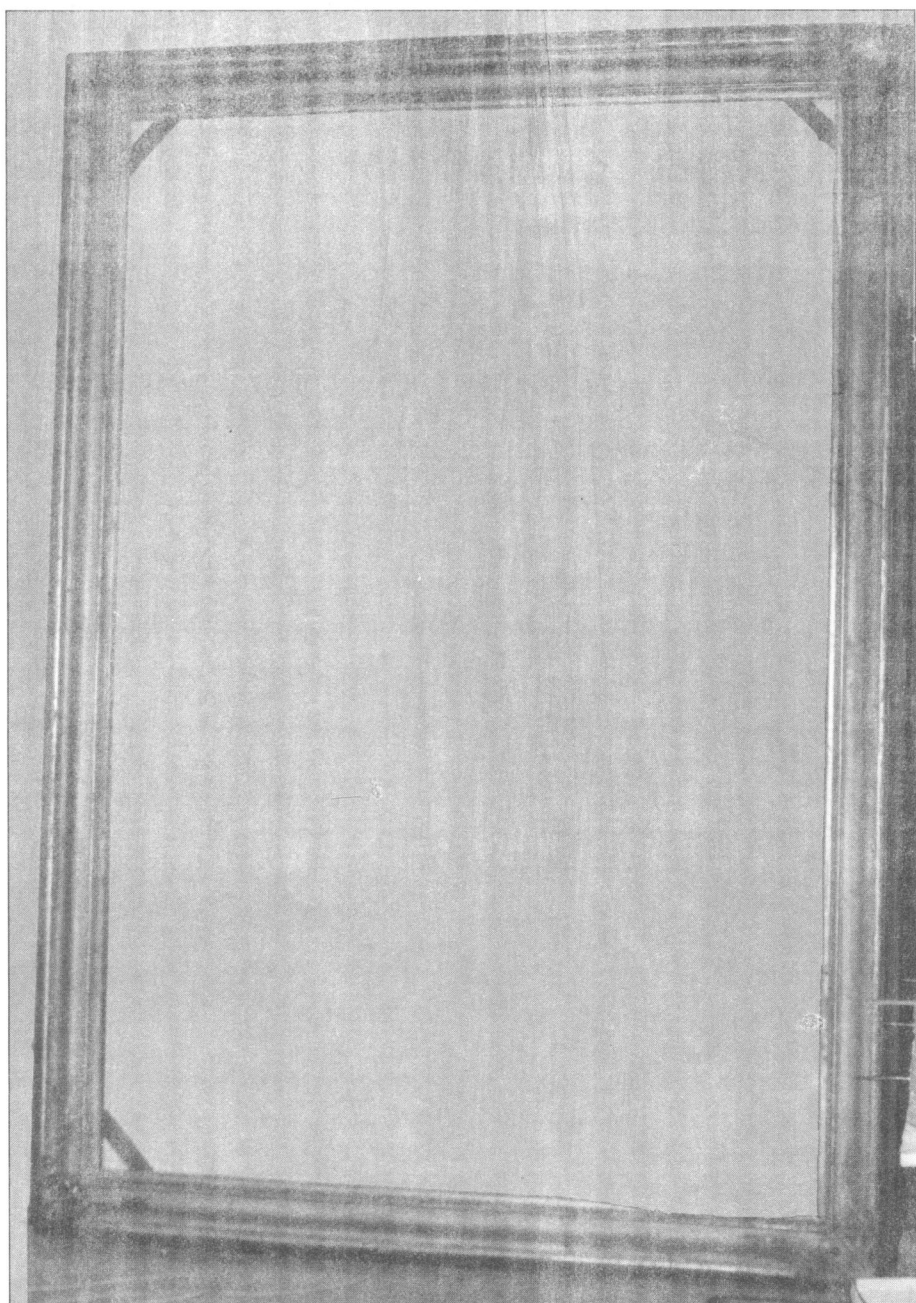
Hólyagosodások
Potklobučenja

Az alsó szakadás a nagyfelületű pergéssel

Donja rupa oko koje pigmentni sloj
nedostaje

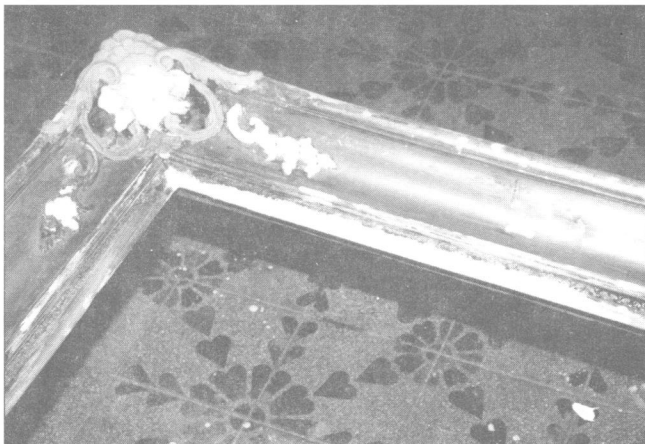

Átvételi állapot - Zatečeno stanje

Részletfelvétel az átvételi
állapotról:
sérült sarokdísz és belső falc

Detaljan snimak
zatečenog stanja:
oštećeni ukras i unutrašnji falc

A rekonstruált sarokdísz és a
kiegészített falc

Rekonstruisani ukras i falc

A kiegészített sarokdísz

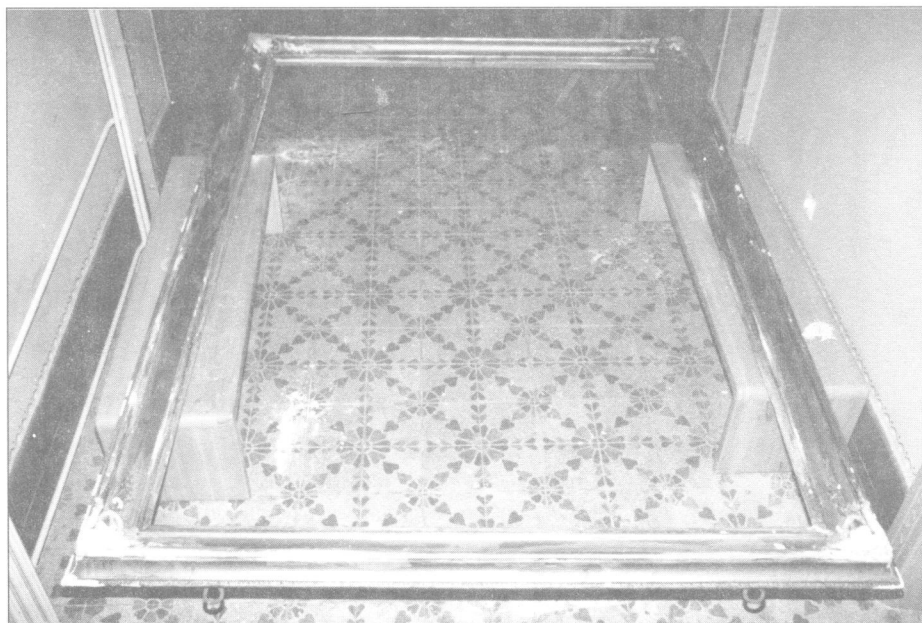
Dopunjeni ukras

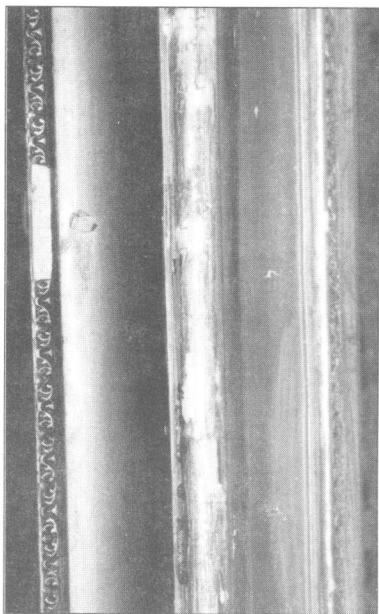

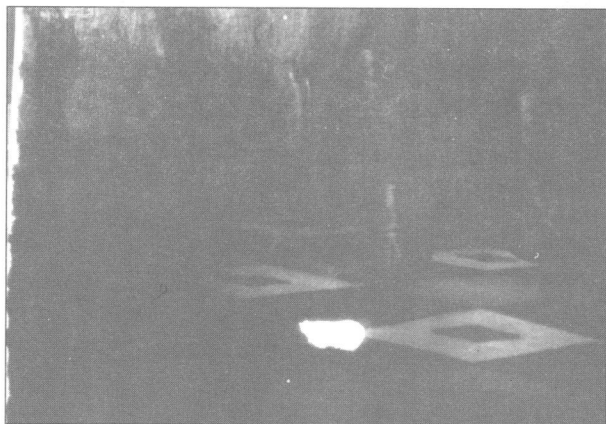
Tisztítópróba - Probno čištění

Kiegészített díszkeret - Ram sa rekonstruisanim ukrasima

A kiegészített díszkeret részlete
Detalj rekonstruisanog ukrasnog rama

Részletfelvételek a kitömített
festményről

Detaljni snimci o kitiranom stanju

A restaurált festmény és díszkeret - Restaurirana slika i ukrasni ram

Žužana Korhec Pap:

KAROLJ JAKOBEJ: PORTRET FERENCA DEAKA

(Opis i restauracija slike i ukrasnog rama)

Rezime

Na 200. jubilej rođenja velikog mađarskog političara Ferenc Deaka, obnovljen je njegov portret i ukrasni ram. Slika je naslikana za većnicu stare gradske kuće u Subotici, poručena za potrebe gradske uprave od slikara Karolja Jakobeja (1826-1891), 1861. godine, u paru sa portretom Ištvana Sečenjija. Jakobej je bio popularan slikar toga doba iz Pešte, rođen u Kuli. Završio je škole u Pešti i u Beču, a narudžbinu je verovatno dobio na osnovu mesnih poznanstava, pošto je mnogo slikao u rodnom kraju, u crkvama. Reprezentativni portreti (270x180 cm) su urađeni u pandanu, jedan je kopija poznatog portreta Sečenjija (F. Amerling) a Deakov portret je rađen po fotografiji. U subotičkom Istorijskom arhivu su sačuvana sva pisma u vezi narudžbe i isporuke portreta. Vešto naslikan portret je među najboljima od 6 reprezentativnih portreta [S. Lemermajer: Franc Jozef (1862), M. Tan: Marija Terezija (1880), K. Sirmay: Lajoš Košut (1904), Ferenc Rakoci (1906)] sličnih veličina koji su ukrašavali većnicu bivše gradske kuće do 1908. godine. Od tada su preneseni iz jednog u drugi depo. Takođe i njihovi prelepi ukrasni ramovi koji su odvojeni od slika zbog težine i teškog čuvanja; dva od njih su nestala, a oni koji su sačuvani, manje više su oštećeni.

Opis restauracije

Karolj Jakobej : Ferenc Deak , 1862, 270x180 cm, ulje na platnu, Y 1005, sign. dd.

Zatečeno stanje:

Nosilac slike je laneno platno fabričkog tkanja, duple niti sa kredno tutkalnom belom podlogom. Kajla blind ram je pravljen od jelovine, španovanje je popustilo, zato je platno talasasto i naleglo je na rubove blind rama, na tim mestima se pojavljuju potklobučenja i ljuspanja. Na dva mesta se platno pokidalo u dužini od 10 cm. Oko donje rupe pigmentni sloj nedostaje na velikoj površini, a na slici su vidljiva mesta manjih mehaničkih oštećenja. Cela površina je mrežasto popucana. Firnajs je oksidiran, potamneo i vidljivo je mesto slivanja neke tečnosti preko slike.

Ukrasni ram je uobličen rendanjem od jelovine. Na to je nanescena kredno tutkalna podloga, koja je ukrašavana lepljenjem presovanih kredno-tutkalnih ukrasa. Posle toga je ram pozlaćen bronzanim prahom i zlatnim listićima i na kraju patiniran. Drvo nije napadnuto od štetočina. Ukrasni ram je sačuvan u sastavljenom stanju, ali sa velikim mehaničkim oštećenjima: slomljeni falc, nedostaju ukrasi i vide se mesta udaraca.

Metoda restauracije:

- Slike

1. lepljenje rupa i odstranjenje potklobučenja mestimičnim peglanjem
2. ravnjanje i španovanje nosioca
3. mestimično peglanje potklobučenja
4. injektiranje želatina na mestima ljuspanja
5. čišćenje slike

6. rekonstrukcija podloge
7. podslikavanje akvarelom
8. lakiranje damar lakom
9. rekonstrukcija bojenog sloja-završni uljani retuš
10. zaštitni firnajs- retuš lak sprej

- Ukrasnog rama

1. čišćenje
2. lepljenje i rekonstrukcija drvenih delova
3. natapanje rama toplim razređenim tutkalom
4. rekonstrukcija podloge
5. rekonstrukcija ukrasa (pomoću negativa i novih ukrasa)
6. izoliranje šelakom
7. pozlaćivanje bronzanim prahom i metalom
8. patiniranje
9. nanošenje zaštitnog sintetičnog laka

Zsuzsanna Korhecz Papp:

THE 200th ANNIVERSARY OF FERENC DEAK`S BIRTH

Summary

Last year was the 200th anniversary of Ferenc Deak`s birth and for that occasion the Municipal Museum of Subotica exhibited the representative portrait of Deak, painted by Károly Jakobey (1826-1891) in 1862. The painting was previously restored. The survey reports on the history of the painting and on the process of restoration with literary quotations from Deak`s life time.

Mr Istvan Hulo, dipl. biolog
Florijan Horvat, preparator
Derd Tolnai, informatičar

REZULTATI ISTRAŽIVANJA DINAMIKE I STRUKTURE POPULACIJE BRKATE SENICE *Panurus biarmicus* Linneaus NA LUDAŠKOM JEZERU

Uvod

Lokalna populacija brkate senice *Panurus biarmicus* na Ludaškom jezeru nastala je početkom sedamdesetih godina dvadesetog veka, nakon uspešne kolonizacije ptica sa susednih, severnijih staništa Panonske nizije (H u l o, 2000, M i k u š k a, 1968). Velika oscilacija gnezdećih populacija i sklonost prema zauzimanju novih staništa jedna je od karakteristika ponašanja brkate senice. Velika oscilacija brojnosti ove vrste tumači se visokim mortalitetom jedinki, koju najčešće uzrokuju hladne zime (C r a m p i P e r r i n s, 1993; V o o u s, 1960). U periodu od 1959–65. godine primećeno je snažno eruptivno ponašanje celokupne evropske populacije brkate senice (S l u y s, 1983). O razlozima takve tendencije ne znamo puno, ali su verovatno uticali i meteorološki faktori, pre svega serija blagih zima. Povećanje brojnosti jedinki na jednom prostoru, ima kao posledicu emigracije na nova staništa. Nakon završetka reproduktivnog perioda, ptice lokalne populacije započinju jesenje lutanje na okolna, geografski bliska vodena staništa (parcijalna migracija) (F e n y v e s i, 1999). Na osnovu rezultata prstenovanja, pravci seobe su prema zapadu, severu i severoistoku. Dokazane su veze između ptica sa Ludaškog jezera i gnezdećih populacija sa Paličkog i Kelebijskog jezera kao i ribnjaka Kapetanski rit i Feherto (Fehértó) kod Segedina u susednoj Mađarskoj (H u l o, 2001/a).

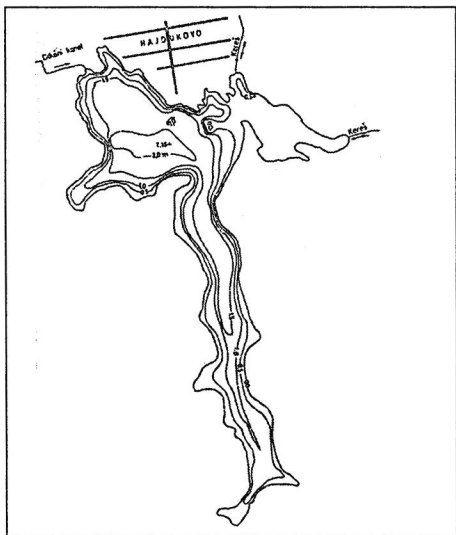
Tokom zime lokalna populacija u potpunosti emigrira sa Ludaškog jezera. Recentna populacija se vraća na jezero, u drugoj polovini februara. U jesenjem i zimskom periodu dolazi do mešanja jedinki populacija sa udaljenih staništa unutar Panonske nizije (H u l o, 2000).

Cilj rada je da se na osnovu velikog uzorka prati kretanje veličine lokalne populacije brkate senice na Ludaškom jezeru, da se prati polna i starosna struktura gnezdeće populacije i da se evidentiraju faktori koji utiču na njenu veličinu. Potrebno je da se izvrši analiza efikasnosti biomonitoringa i da se utvrdi na koji način utiču ekološki, fiziološki i metodološki faktori na dobivene rezultate.

Područje istraživanja

Specijalni rezervat prirode "Ludaško jezero", površine 387 ha i zaštitne zone od 633 ha, nalazi se na samom severu Vojvodine, na teritoriji opštine Subotica.

Karta br. 1.

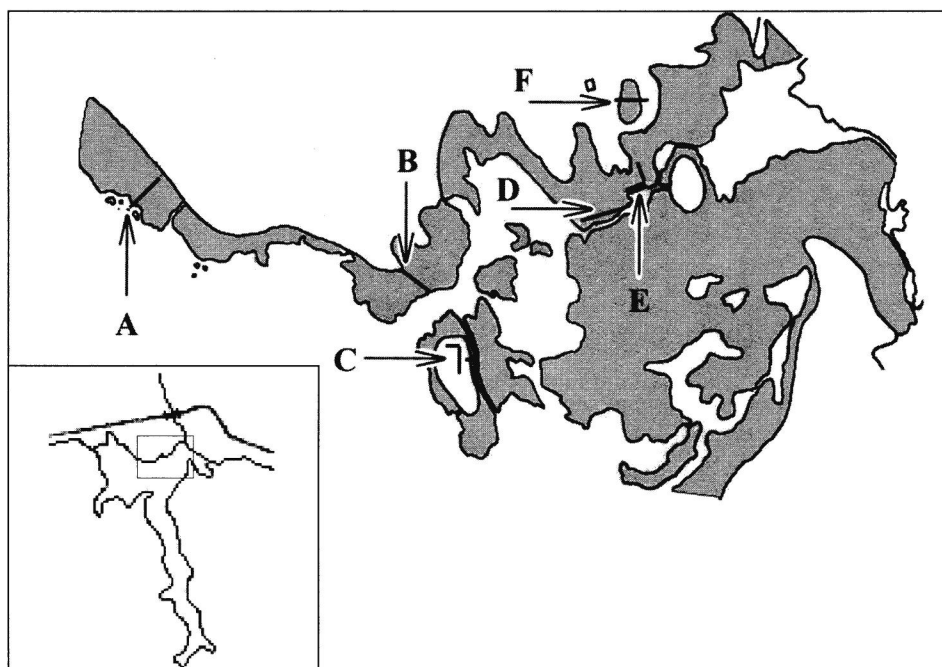
Karta Ludaškog jezera sa dubinskim izohipsama

Konvencija o područjima vodenih staništa od međunarodnog značaja za ptice, tzv. Ramsarska konvencija, doneta je pre trideset godina, 2.02.1971. g. u iranskom gradu Ramsar, sa ciljem da sačuvaju najvrednija močvarna staništa sveta, njihove izvorne ekološke uslove i biološku raznovrsnost. Pored Ludaškog jezera, u našoj zemlji postoje još četiri ramsarska područja i to: Obedska bara, Carska bara, Slano Kopovo u Srbiji i Skadarsko jezero u Crnoj Gori. Od 1989. Ludaško jezero upisano je u registar Ramsarskih područja sveta a pored toga ima i status i kao područje od međunarodnog značaja za ptice (IBA).

Najveći deo Rezervata čini samo jezero koje spada u red tipičnih stepskih panonskih jezera (klimazonalni karakter), alkalnog tipa vode, sa izraženim godišnjim kolebanjem nivoa vode, čak sa periodičnim presušivanjem plićih delova basena. Kao plitko jezero (prosek 1,0 m, maksimalne dubina 2,5 m) (Karta br. 1) sa izraženom bioprodukcijom, spada u eutrofne vode - u odmakloj fazi eutrofizacije, sa debelim organskim muljnim naslagama. Dominantna je močvarno - barska vegetacija, a u okviru nje tršćaci, odnosno asocijacija *Scirpo - Phragmitetum* W. K o c h 1926, a zastupljene su tipične sastojine (*subass: phragmitetosum* S c h m a l l e 1939) i sastojine rogoza tj. *subass: tyhetosum (angustifoliae-latifoliae)* S o ó 1927. Za severne delove jezera karakteristične su zajednice visokih šaševa iz reda *Magnocaricetalia* P i g n., 1953 i zajednice močvarnih slatina asocijacije *Bolboschoenetum maritimi continentale* S o ó (1945) 1947.

Metode rada

Ptice su bile ulovljene pomoću vertikalnih ornitoloških mreža, koje su bile postavljene u trsci, na severnim, močvarnim delovima jezera (Karta br. 2). Od 1989. do 1995. godine lov je vršen na lokalitetima A, B, C, D, a u periodu od 1996. do 2004. godine na lokalitetima D, E, F (Tabela br. 1, Karta br. 2).

Karta br. 2. Lokalizeti ornitoloških mreža

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
A	*	*	*	*	*	*	*									
B	*	*	*	*	*	*	*									
C	*	*	*	*	*	*	*									
D	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
E								*	*	*	*	*	*	*	*	*
F								*	*	*	*	*	*	*	*	*

Tabela br. 1. Lokalizeti ornitoloških mreža u pojedinim godinama istraživanja

Ornitološke mreže imale su sledeće dimenzije: dužina između 10 i 12 m, visina od 2,5 m, tri džepa, okci 18x18 mm. Mreže su bile vertikalno razapete i serijski povezane. Prva mreža bila je postavljena delom u vodi, dok su se ostale nanizale prema kopnu. Mreže su bile numerisane istim principom, znači od vode prema obali. Tokom trajanja prstenovanja, mreže nisu bile skidane, osim za vreme meteoroloških nepogoda.

Kontrolni nalazi evidentirani su pregledom izveštaja centara za prstenovanje ptica iz Beograda i Zagreba (I v o v i ć, 1997; K r o n e i s l, 1962; R a d o v i ć, 1989 i 1990; Š t r o m a r, 1967; S i r o t i ć, 1988).

Materijal i rezultati

U periodu od 1989. do 2004. godine markirano je ukupno 5525 primeraka (Tabela br. 2). Na osnovu brojnosti dnevnog ulova prikazana je sezonalna aktivnost ptica. U ovom radu prikazane su samo reprezentativne godine u kojima su akcije trajale najduže (Grafikon br.

Godina	Datum od	Datum do	Broj dana	Broj primeraka
1989	23.07	09.09	48	456
1990	23.07	31.08	40	289
1991	21.07	01.09	42	716
1992	20.07	30.08	41	368
1993	19.07	21.08	40	109
1994	10.07	24.08	45	345
1995	16.07	14.08.	30	174
1996	16.07.	23.08	39	140
1997	17.07	03.09	49	128
1998	18.07	21.09	65	360
1999	25.07	12.09	47	271
2000	23.07	04.09	44	247
2001	23.07	31.08	40	231
2002	24.07	23.09	62	1266
2003	21.07	28.08	39	98
2004	01.08	31.08	31	307

Tabela br. 2
Rezultati prstenovanja u periodu od
1989-2004. godine

1). Pored sezonalne dinamike na očekivane rezultate utiče i kretanje ptica tokom jednog dana, zbog toga smo prikazali dnevnu aktivnost odraslih i mladih jedinki (Grafikon br. 2. i 3).

Dužina trajanja akcija kretala se od 30 do 50 dana. Kod statističkih analiza strukture lokalne populacije zbog standardizacije uzoraka, korišćeni su podaci za vremenski period od 30 dana, računajući od prvog dana od početka markiranja u dotičnoj godini (Tabela br. 3).

Izračunata je polna i starosna struktura ukupne populacije, koja je grafički prikazana (Ciklogram br. 1). Brojnost lokalne populacije u zavisnosti od broja kontrolnih nalaza iz ranijih godina (rata preživljavanja) prikazana je histogramom br. 1. Na osnovu koeficijenta korelacije, iskazali smo jačinu

veze između brojnosti reproduktivnih parova tj. adultnih ženki, i prosečnog broja izvedenih mladih (natalitet).

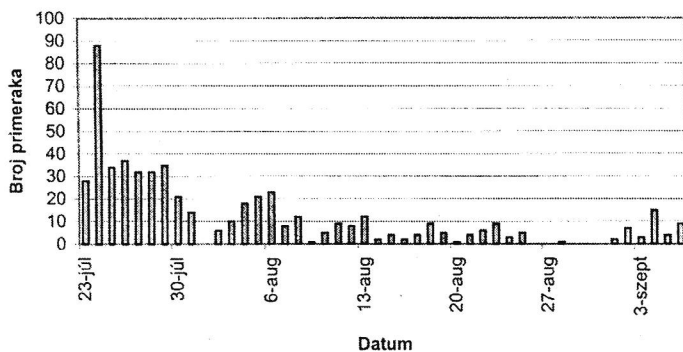
Dobiveni rezultat $r = -0,49$ sa faktorom determinacije $r^2 = 0,24$ ukazuje na negativnu korelaciju između broja aktivnih parova i brojnosti izvedenih mladih, odnosno na broj i veličinu pojedinačnih legla. Odnosi i veze između ukupne veličine lokalne populacije i broja reproduktivnih parova (koje smo prikazali brojem adultnih ženki), takođe smo prikazali vrednostima koeficijenta korelacije. Dobiveni rezultat je $r = 0,62$ sa faktorom determinacije $r^2 = 0,38$ (Grafikon br.4, br. 5 i 6).

Godina	ad0	ad 4	ad sum	juv sum	popul sum	ad m0	ad m4	ad m4+0	ad 0	ad 4	ad 0+4	juv	juvm	juv sum	ad %	juv %	par	pull
1989.	76	15	91	389	480	37	12	49	38	3	41	171	207	389	18.96	81	45.5	10.54
1990.	46	9	54	147	201	22	5	27	24	4	28	63	78	147	26.87	73.1	27	7.4
1991.	48	13	61	511	572	26	9	35	22	4	26	245	262	511	10.67	89.3	30.5	18.7
1992.	41	17	58	287	345	22	12	34	19	5	24	122	159	287	16.82	83.2	29	11.8
1993.	33	4	37	101	138	22	2	24	11	2	13	46	55	101	26.8	73.2	18.5	7.4
1994.	27	9	38	122	160	12	6	18	15	3	18	51	69	122	23.75	76.3	19	8.4
1995.	38	1	39	105	144	22	1	23	16	0	16	46	59	105	27.02	72.9	19.5	7.3
1996.	26	5	31	105	136	13	3	16	12	2	14	48	57	105	22.8	77.2	15.5	6.7
1997.	4	3	7	63	70	3	1	4	1	2	3	30	33	63	10	90	3.5	20
1998.	33	13	46	137	183	20	6	26	13	7	20	59	78	137	25.13	74.9	23	7.9
1999.	36	26	62	145	207	18	17	35	18	9	27	53	84	145	29.96	70	31	6.6
2000.	20	4	24	183	207	12	3	15	8	1	9	71	112	183	11.6	88.4	12	17.5
2001.	50	10	60	121	181	28	6	34	22	4	26	54	67	121	33.15	66.9	30	6.1
2002.	18	4	23	90	113	7	2	9	11	3	14	37	53	90	24.36	75.6	11.5	7.86
2003.	3	4	7	84	91	1	3	4	2	1	3	33	51	84	7.69	92.3	3.5	26
2004.	44	3	47	223	270	26	2	28	18	1	19	125	98	125	21.1	78.9	23.5	9.5

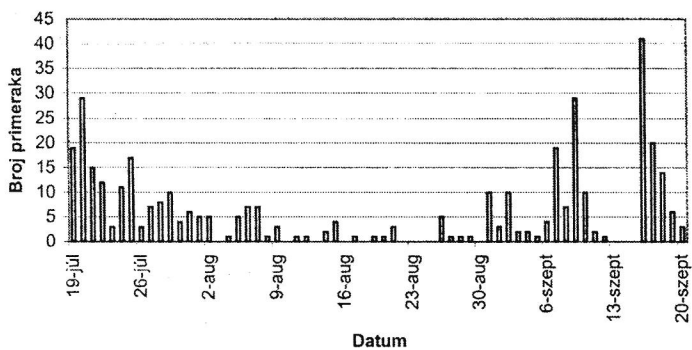
Tabela br. 3 - Polna i starosna struktura lokalne populacije na osnovu uzorka od 30 dana za period 1989-2004. g.

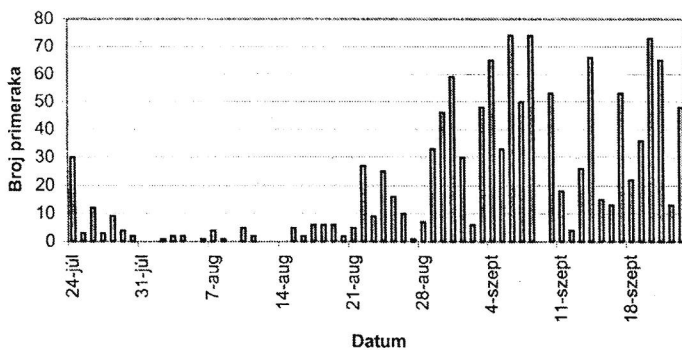
Broj primeraka u 1989. godini

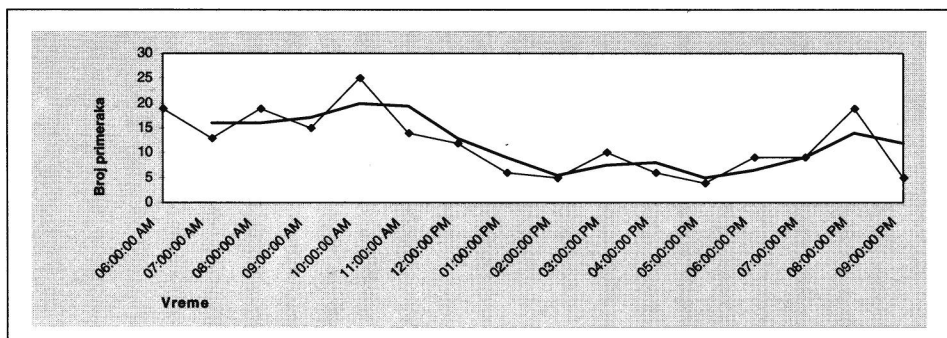
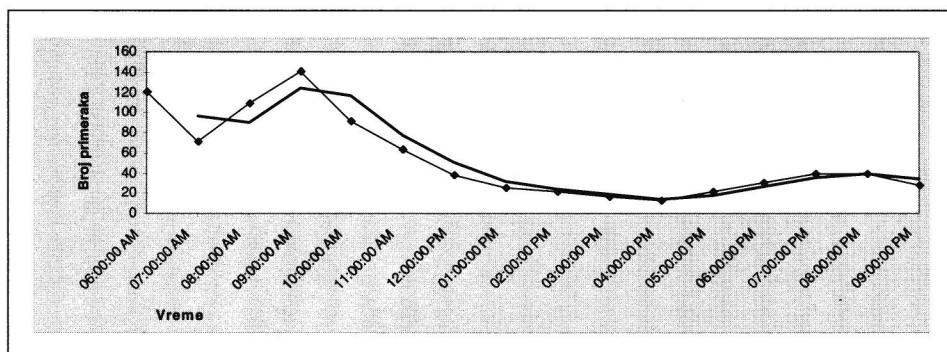
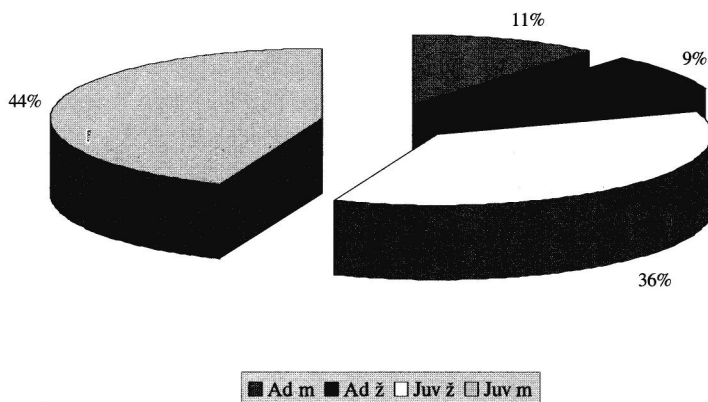
Broj primeraka u 1998. godini

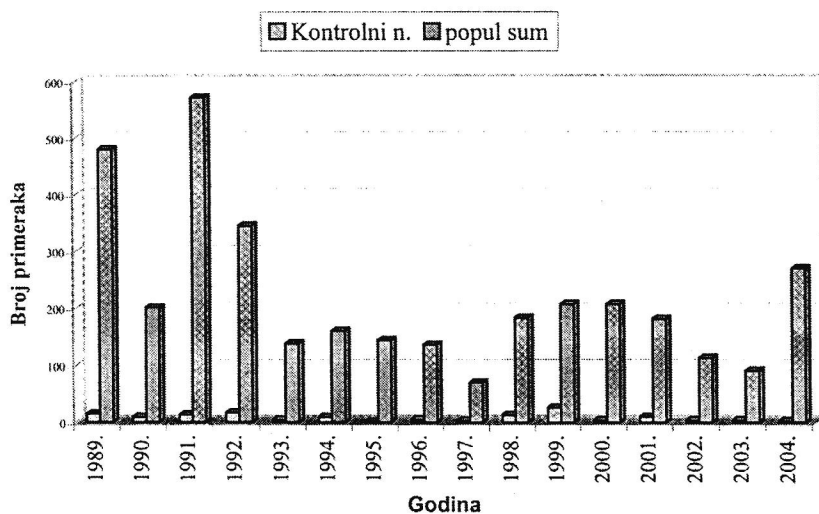

Broj primeraka u 2002. godini

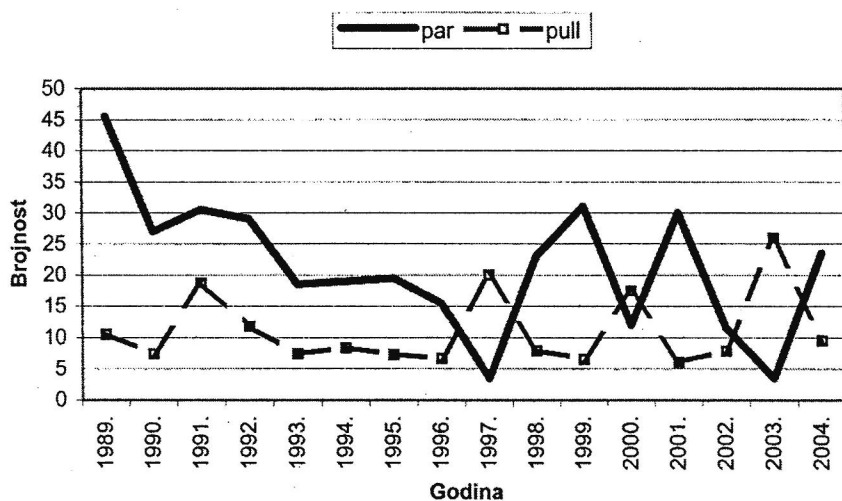

Grafikon br. 1 - Dnevni ulov, sezonalna aktivnost ptica

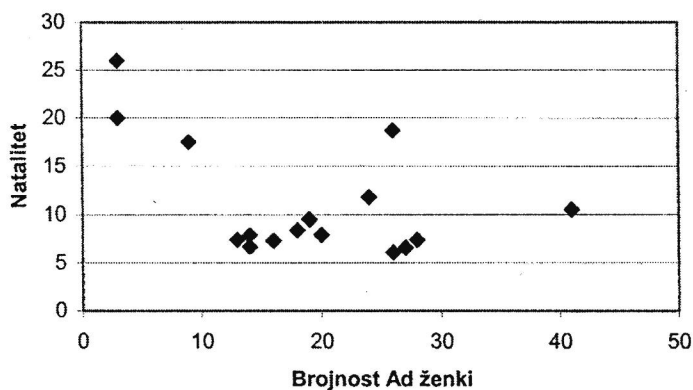
Grafikon br. 2 - Dnevna aktivnost adultnih primeraka *P. biarmicus*Grafikon br. 3 - Dnevna aktivnost juvenilnih primeraka *P. biarmicus*Ciklogram br. 1. Polna i starosna struktura *P. biarmicus* na Ludaškom jezeru

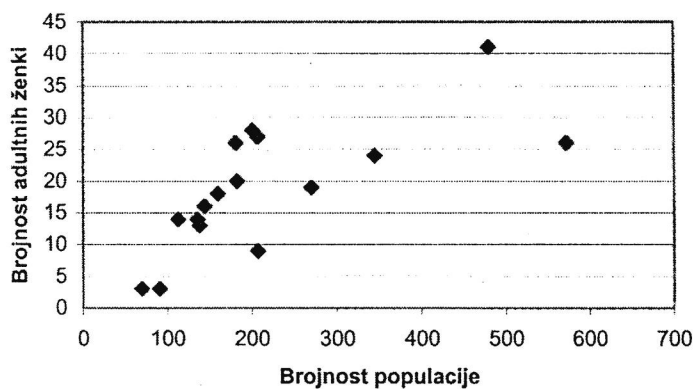
Histogram br. 1 - Prikaz odnosa kontrolnih nalaza iz ranijih godina i veličine populacije *P. biarmicus* 1989-2004. g.

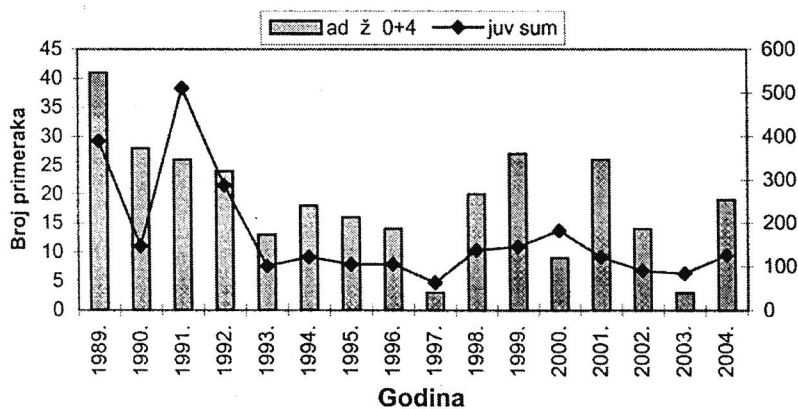
Grafikon br. 4 - Grafički prikaz odnosa brojnosti gnezdećih parova i prosečnog broja izvedenih mladunaca po godinama

Grafikon br. 5 - Grafički prikaz odnosa adultnih ženki i broja izvedenih mladih ptica

Grafikon br. 6 - Grafički prikaz regresije adultnih ženki i veličine populacije

Histogram br. 2 - Grafički prikaz odnosa broja reproduktivnih parova i ukupne veličine lokalne populacije na osnovu uzorka od 30 dana

Diskusija

Na određivanje veličine i strukture lokalne populacije brkate senice u velikoj meri utiče mitarenje perja. *Brkata senica*, za razliku od većine evropskih pevačica, spada u one vrste koje krajem leta imaju **potpuno mitarenje**, znači da su promenom obuhvaćena sva pera tela. To se odnosi i na leteća i na konturna pera. Mlade ptice imaju potpuno postjuvenilno mitarenje tokom prve kalendarske godine života. Mitarenje odraslih ptica počinje u periodu dok traje gnežđenje. Za vreme intenzivnog mitarenja, ptice se slabo kreću i nisu aktivne. Nakon završetka mitarenja (kraj septembra) kada više nema jedinki sa mešovitim (adultnim i juvenilnim) perjem, determinacija starosti je znatno otežana (C r a m p i P e r r i s, 1993). Mitarenje lokalne populacije počinje u prvoj polovini jula (prvi datum je 11. jul) i traje pet meseci, do kraja novembra (poslednji datum je 30. novembar). Mitarenje odraslih ptica traje prosečno 57 dana i završava se krajem septembra. Mlade ptice imaju potpuno postjuvenilno mitarenje koje kod prve generacije traje 58,14 dana, a kod druge 55,70 dana (Hulo, 2000).

Nakon mitarenja, determinacija starosti je u toj meri otežana da zbog mogućnosti greške kod primeraka koji su završili mitarenje, ne određuje se starost. Kod analize starosne strukture lokalne populacije uzet je period kada je mitarenje još u toku i determinacija starosti još je moguća (prvih 30 dana akcije prstenovanja).

Na osnovu analize dnevnih ulova, ptice nisu jednako aktivne tokom jednog dana. Najviše se kreću u jutarnjim i predvečernjim časovima (Grafikon br. 2 i 3). *Brkata senica* je izrazito druželjubiva ptica. Nakon napuštanja gnezda, mladi formiraju manja jata od 10 -15 primeraka. Njima se odrasle ptice pridružuju kasnije, nakon završetka gnežđenja. Krajem leta, početkom septembra formiraju se migratorna jata i ptice se intenzivno kreću kroz trsku ceo dan (Grafikon br. 1). Mesto lokalne gnezdeće populacija zauzimaju mešovita migratorna jata, u kojima se nalaze i jedinke i sa drugih staništa npr. Paličko jezero, Feherto kod Segedina itd. U zavisnosti od vremenskih prilika, ova jata se dugo zadržavaju u tršćacima jezera.

Na broj markiranih primeraka (dnevni ulov) u velikoj meri utiču lokalne meteorološke prilike kao što su letnja žega sa visokim temperaturama, zahlađenje, višednevne padavine, oluje sa nevremenom, jak vetar. Pod ovakvim prilikama ptice se minimalno ili se uopšte ne kreću. Tokom 2002. godine zabeležen je rekordan broj ptica, markirano je ukupno 1266 primaraka. Tokom prvih 30 dana istraživanja, zbog izuzetno loših vremenskih uslova, ulovljen je veoma mali broj ptica a ta okolnost je znatno uticala na rezultate i dobivene empirijske vrednosti

(Histogram br. 2). Dugotrajna suša takođe utiče na rezultate. Hidrološke prilike staništa u značajnoj meri utiču na brojnost i strukturu ptičjih zajednica koje se kreću ili migriraju kroz priobalnu makrovegetaciju ravničarskih jezera Panonske nizije (Hulo et al., 2001/b).

Dobiveni rezultati zavise i od sastava i strukture priobalne vegetacije, kao i od lokaliteta postavljenih mreža (mikrohabitat). Mlade ptice formiraju manja jata i kreću se intenzivno po jezeru. Uglavnom prate priobalne tršćake i najveći ulov se beleži u mrežama prema otvorenoj vodi. Od 1989. do 1995. godine mreže su bile postavljene u na lokalitetima (molovi prema otvorenoj vodi, poluostrvo, ostrvo) koji su češće posećeni od strane pre svega mladih ptica i to se pozitivno odrazilo na rezultate. Od 1996. godine mreže se nalaze u priobalnom ekotonu i u homogenoj trsci (Karta br. 2, Tabela br. 1).

Zimski period u velikoj meri utiče na veličinu lokalne populacije brkatih senica. Zimski mortalitet je veoma izražen ali su godišnja kolebanja prilično velika. Keve spominje da su, nakon izuzetno oštre zime 1939-40. godine, velika područja u Mađarskoj ostala bez brkatih senica. Rezultati pokazuju negativnu korelaciju dugih, snežnih zima sa veoma niskim temperaturama na ratu preživljavanja jedinki. Na grafikonu se jasno vidi uticaj jakih zima 1996-1997. i 2002-2003. godine na smanjenje ukupne brojnosti ptica (Histogram br. 2).

Veličina lokalne populacije iz godine u godinu varira, ali ciklusi pokazuju određene zakonitosti. Stabilnost se obezbeđuje reproduktivnim mehanizmima na taj način što je odnos između rate preživljavanja i nataliteta uvek u obrnutoj proporciji. U godinama kada je procenat preživljavanja veoma nizak, uočava se veliki natalitet i obrnuto. Postoji pozitivna korelacija brojnosti adultnih parova, pre svega ženki i veličine ukupne populacije (Grafikon br. 6), ali da bi se obezbedio optimalni denzitet populacije, postoji negativna korelacija brojnosti adultnih parova na prosečnu veličinu legla (Grafikon br. 5). Kao što se i očekivalo, veći broj parova formiraće veću populaciju, međutim na osnovu faktora determinacije veličina lokalne populacije samo za 38% zavisi od brojnosti adultnih ženki u datoj godini. Jasno se vidi uticaj jakih zima na brojnost i veličinu lokalne populacije. Kada je zimski mortalitet visok a broj preživelih jedinki veoma mali (vidi 1997. i 2003. godinu), ni sa velikom stopom nataliteta tokom jedne sezone ne mogu se nadoknaditi gubici. Na osnovu dobivenih rezultata kod procene određivanje veličine, polne i starosne strukture lokalne populacije pored demografskih faktora potrebno je sagledati i ostale činioce koji utiču na rezultate. To su pre ekološki faktori staništa, meteorološki uslovi tokom markiranja, struktura vegetacije i hidrološki uslovi. Od fizioloških faktora na rezultate utiče mitarenje i determinacija pola, a od etoloških dnevna i periodična aktivnost lokalne populacije.

Rezultati višegodišnjeg monitoringa pokazuju da u slučaju da ekološki

uslovi staništa nisu pretrpeli značajnije promene, veličina lokalne populacije je u dinamičnoj ravnoteži i nakon većih zimskih gubitaka, narednih nekoliko godina dolazi do stabilizacije osiromašene populacija i za kratko vreme stiču se uslovi za povrat izgubljenih staništa čak i za kolonizaciju novih lokaliteta.

Zaključak

U periodu od 1989. do 2004. godine markirano je ukupno 5526 primera ka brkatih senica *P. biarmicus* na Ludaškom jezeru. Kod pojedinih analiza potrebno je uzeti u obzir da na rezultate biomonitoringa pored demografskih faktora u velikoj meri utiču ekološki, fiziološki, etološki i metodološki faktori. Na stopu mortaliteta jedinki najviše utiču meteorološki uslovi, pre svega niske temperature tokom zimskog perioda godine. Krajem leta, početkom septembra formiraju se manja jata mladih i odraslih ptica i mesto lokalne gnezdeće populacija zauzima ju mešovita migratorna jata u kojima se nalaze jedinke i sa drugih staništa. Ova pojava je izražena u tim godinama kada je tokom zime došlo do smanjenja brojnosti lokalne populacije. Optimalnu veličinu lokalne populacije obezbeđuju mehanizmi reprodukcije. Postoji pozitivna korelacija brojnosti adultnih ženki i ukupne veličine populacije, a negativna korelacija denziteta reproduktivnih parova na prosečnu veličinu legla u datoj godini.

Hulló István mgr., Horváth Flórián, Tolnai György

A BARKÓS CINEGE *Panurus biarmicus*

ÁLLOMÁNY FELMÉRÉSÉNEK EREDMÉNYEI A LUDASI TAVON

Összefoglaló

A Ludas-i természetvédelmi területen 1985 óta folynak rendszeres madártani kutatások. Jelen munkánkban a tó egyik legjellemzőbb fészkelő madárfajának a barkós cinegének állományfelmérési eredményeiről számolunk be. Az 1989 - től 2004 - ig terjedő időszak adatait dolgoztuk fel. A ludasi állomány évek óta stabil, kismértékű évi ingadozásokkal. A korstruktúra, a teljes állomány szintjén az összevont évi adatok alapján: 20% öreg, 80% fiatal. Az ivarárány 11% öreg hím, 9% öreg tojó, 44% fiatal hím és 34% fiatal tojó. A barkós cinege a felkinált táplálék függvényében télen kisebb - nagyobb vándorlásra kényszerül. Ez az időszak nagymértékben befolyásolja a következő év szaporulatát és a helyi állomány nagyságát. Amennyiben enyhe volt a tél, nagyobb lesz az évi szaporulat és állománynövekedés tapasztalható. Nagyobb egyedsűrűség esetén a párokra vonatkozó kirőpített fiatalok száma átlagosan kisebb lesz. Hosszantartó, hideg, csapadékban bő telek idején nagy veszteség tapasztalható az állományban. Ilyen események után a lecsökkent egyedszámú állományban más területekről és távoli élőhelyekről származó egyedek megjelenését mutattuk ki.

Az eredmények mellett kitértünk és felvetettünk néhány módszertani problémát is, mely az adatgyűjtés során jelentkezett, melyek nagymértékben kihatnak és befolyásolják a kapott eredményeket.

LITERATURA

- CRAMP, S. et PERRINS, C.M. (eds): (1993) The birds of the Western Palearctis. Volume 1-9. Oxford University Press, Oxford
- FENYVESI L.: (1999) Csapattoborzó barkóscinegék. Madárvárta IV. 1. p. 9, Budapest
- HULO I.: (2000) Taksonomske odlike subpopulacije *Panurus biarmicus* na Ludaškom jezeru, Univerzitet u Novom Sadu PMF, magistarski rad
- HULO I.: (2001/a) Migracija, kolonizacija i rasprostranjenje brkate senice *Panurus biarmicus* u Vojvodini, Museion 1, Gradski muzej Subotica
- HULO I.: (2001/b) Uticaj hidroloških faktora staništa na migraciju barskih ptica, Ciconia 10, p. 50-58, Novi Sad
- IVOVIĆ, M.: (1997) Broj prstenovanih ptica i nalaza prstenovanih ptica centra za markiranje životinja u Beogradu. Prvi izveštaj 1993-1996. Centar za markiranje životinja; Prirodnjački muzej. Beograd
- KRONEISL, RUCNER. R.: (1962) Prstenovanje ptica 1959. god. 1. Rezultati prstenovanja XIII izveštaj. 2.Strani nalazi u Jugoslaviji, IX izvještaj. Larus 14: p. 7-25, Zagreb
- MIKUSKA J.: (1968) Prilog poznavanju ornitofaune Ludaškog jezera. Larus, 20: p. 60-79, Zagreb
- RADOVIĆ, D. SUŠIĆ, G.: (1989) Nalazi prstenovanih ptica u godinama 1986. i 1987. Larus 40: p. 53-75, Zagreb
- RADOVIĆ, D.: (1990/a) Rezultati prstenovanja ptica u godinama 1988. i 1989. 28. izveštaj. Larus, 41-42: p. 1-19, Zagreb
- RADOVIĆ, D.: (1990/b) Nalazi prstenovanih ptica u godinama 1988 i 1989. Larus, 41-42: p. 21-67, Zagreb
- ŠTROMAR, LJ.: (1967) Prstenovanje ptica u godini 1963 i 1964. 1) Rezultati prstenovanja 16. izveštaj. 2) Strani nalazi u Jugoslaviji, 12. izveštaj Larus, 19: p. 5-43, Zagreb
- SIROTIĆ, G.: (1988) Nalazi prstenovanih ptica u godinama 1979-1985, Larus, 38-39: p. 25-94, Zagreb
- SLUYS, R.: (1983) Geographical variation and distribucion of the bearded tit *Panurus biarmicus* (Linnaeus, 1758) (Aves). Bijdragen tot de Dierkunde, 53: p.13-32
- VOOS, K. H.: (1960) Atlas of European Birds. p. 308, Edinburgh

István Hulló, biologist, Flórián Horváth, György Tolnai:

RESULTS OF THE POPULATION RESEARCH OF THE BEARDED TIT (*Panurus biarmicus*)

Summary

- In the period from 1989 to 2004 5526 Bearded Tits (*Panurus Biarmicus*) were marked on the Ludos Lake.
- Some analyses proved that physiology; ecology and methodology make a great influence on the results of biomonitoring.
- At the end of summer, in the beginning of September young and adult bird flocks are formed and mixed migrating flocks take the places of the local nesting where we can find examples from other domiciles.
- The optimal number of the local population provides the mechanism of reproduction.
- There is a positive regression in the number of adult female examples and in the total number of the population. In the same time there is a negative regression of reproductive couples in the average number of nests in each year.
- Mostly low temperatures influence the number and structure of the local population as well as the mortality of the birds in the winter periods.

Olga Kovačev - Ninkov, istoričar umetnosti, viši kustos

(Recenzenti: Bela Duranci, istoričar umetnosti i Ana Baranji, istoričar umetnosti)

Rad posvećen povratku stalne likovne postavke Gradskog muzeja

ISTORIJAT UMETNIČKOG ODELJENJA GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA (1894-2004)

I deo: PREDISTORIJAT

1. Početak (1894-1914)

Govoreći o formiranju Umetničkog odeljenja i fonda subotičkog Gradskog muzeja, moramo se osvrnuti na istorijat početka muzeja, o čemu za sada umesto potpunog pregleda postoje tek fragmentarni podaci. Najopširnije o prvim godinama tri gradske riznice kao što su muzej, arhiva i biblioteka, piše Laslo Mađar u knjizi "Három Kincsestar".¹ Pružajući uvid u arhivske izvore, kao prvi važan dokument spominje dopis Mađarskog kraljevskog ministarstva za veru i prosvetu (Magyar kir. vallás-és közoktatási minisztérium) od 13. jula 1873. godine. Dopis izražava želju za širenjem nauke i umetnosti unutar države, a kao mogućnost za to navodi, po ugledu na razvijenije inostrane primere, osnivanje zbirke, naučnih i umetničkih udruženja, pa i muzeja u provinciji. Subotičko gradsko veće je u roku od par dana prihvatilo ministarsku direktivu i dalo obećanje da će, ukoliko je to moguće i materijalno potpomagati takve ideje.² Ideja nije bila bez korena u gradu, što potvrđuje podatak da Šamuel Literati Nemeš, poznati sakupljač starina iz Erdelja, nakon boravka u Subotici 1839. godine, spominje zbirku starina i umetničkih predmeta tadašnjeg velikog župana, kakva se, kako se navodi – nije mogla naći ni u jednoj drugoj županiji!³ No do ostvarivanja obećanog je trebalo još vremena. Tačnije, trebala je da se stvori povoljna duhovna i ekonom-

¹ Magyar L. 1985.

² Magyar L. 1985. 87-88.

³ Régiségyűjtés Bácskában 1839-ben. A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve, XXVIII (1912), str. 29. = Sekereš L. 1969. 4.

ska klima, koju je potpomogla izgradnja željeznice. Prvi voz iz Subotice je krenuo 11. 09. 1869. Tako, nagli razvoj grada možemo računati od 80-tih godina XIX veka. Sa uzdizanjem građanske kulture, počeo se razvijati i do tada slab likovni život, a arhitektura i sakralna umetnost su prednjačile u tome, zajedno sa pozorišnom i muzičkom umetnošću. Likovna kultura se širila od 1825-1870. u školi crtanja za šegrte zanata i neobavezne interesante, kao i od 1854. u Gimnaziji - a kasnije i u svim ostalim školama - kao obavezan predmet.⁴ U ovom ranom periodu se javlja i prvi akademski obrazovani slikar grada, Aksentije Marodić (1838-1909), čije studije su potpomognute i gradskom stipendijom.⁵ Ekonomski i kulturni procvat 80-tih godina je označen sledećim likovnim dešavanjima: prva slikarska izložba je u gradu priređena 1881. od strane slikara subotičkog porekla Kalmana Mešterhazija; 1883. godine je sagrađen prvi atelje po projektu vlasnika, gimnazijskog profesora crtanja Lajoša Šoljmošija; 1886. je otvorena prva prodajna galerija. Od tada možemo računati sa porastom broja narudžbi ili kupovine slika profanog karaktera (portreta, pejzaža, mrtve prirode, itd.) kao i slika sakralne tematike od strane imućnog sloja gradskog stanovništva. Studijska izložba portreta iz umetničke zbirke Gradskog muzeja dala bi relevantnu sliku navedene tendencije.

U procesu nastanka muzeja je sudbonosnu ulogu imao Ištvan Ivanji, koji se u grad doselio 1875. godine,⁶ te se kao profesor klasične filologije mesne gimnazije veoma brzo uključio u kulturni život čitave Bačke. Na konkursu koji je 1878. Subotica raspisala za monografiju, Ivanji je napisao knjigu u dva toma (I - 1886, II - 1892). Godine 1883. je imao velikog udela u osnivanju Istorijskog društva Bačko - bodroške županije (Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat), koje je delovalo sve do kraja Prvog svetskog rata⁷, a iste godine je sa svojim kolegom iz gimnazije ,Imreom Balašom krenuo u osnivanje subotičkog muzeja. Uputio je Gradskom senatu molbu, u kojoj moli "omogućavanje prikaza vrednosti iz starine putem jednog muzeja".⁸ U tom trenutku je već postojala numizmatička kolekcija gimnazije, koja je delom nastala od Balašove privatne zbirke. Molba je prećutana, ali su se Ivanji i Balaš 22. maja sledeće godine obratili novom molbom, sada potpisanom od čitavog profesorskog korpusa gimnazije i direktora Mačasa Haverde.⁹ Pošto je osnivanje muzeja išlo teško, Ivanji je prvo sproveo osnivanje biblioteke,¹⁰

⁴ Iványi I. 1892. 449-457.

⁵ Gajdos T. 1995. 302.

⁶ Magyar L. 1985. 88.

⁷ Káich K. 1980.

⁸ Magyar L. 1985. 89.

⁹ Magyar L. 1985. 90.

¹⁰ Magyar L. 1985. 91.

čiji statut je napisao a ministarstvo ga odobrilo 1892. godine. Tome su prethodile dve godine za koje se Društvo bavilo isključivo okupljanjem članova i sabiranjem knjiga i starina.¹¹ Mihailo Prčić je 6. marta 1892. u ime upravnog odbora sazvao osnivačku skupštinu Društva.¹² Prvu godinu je predsednik bio Đerđ Guln, a posle njega, do raspuštanja Društva (1906), dr Žigmond Farkaš. Među članovima upravnog odbora su poznata imena, kao što je tadašnji gradonačelnik Lazar Mamužić, Mačas Haverda, direktor gimnazije itd, ali i Alojzije Poljaković, profesor crtanja. U razdoblju 1893-94. novine su objavljivale spisak darodavaca.¹³ Slikar Mihalj Blašković (kasnije Batori) je septembra 1893. besplatno okreo prostorije, koje su uzgred rečeno bile u dvorištu tvz. Mađareve kuće, zgradi današnje muzičke škole.¹⁴ Godine 1894. delovanje biblioteke proširuje se nabavkom arheoloških, numizmatičkih i drugih muzejskih predmeta. Ustanova 1895. godine i zvanično dobija naziv Subotičko bibliotečko i muzejsko društvo (Szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egylet). Godine 1898, Istvan Frankl u svom delu o Subotici spominje da je ovo udruženje najznačajnije među sličnim ustanovama, ima veliki broj članova, lepo se razvija, a najviše se ističe arheološka zbirka.¹⁵ Napredak u rad muzejskog društva će uneti profesor i muzejski saradnik Đerd Bige Bibo,¹⁶ koji će u svojoj molbi od 1899. nabrojati više muzejskih grana nego što je ranije spominjano – “starine”, flora i fauna, geografske i etnološke odlike.¹⁷ Prilikom toga, kako vidimo, umetnost još uvek izostaje. Međutim, ako pogledamo spisak iz 1901. primetićemo da su kod “starina”, tačnije kod “Oružja novijeg doba” navedene 1 oltarna pala iz 1790, kao i kod “Predmeti pijeteta” Verešmartijeva bista, reljef mađarskog kralja Matije Korvina i njegove supruge Beatrise.¹⁸ Takođe, u godišnjaku Biblioteke i muzejskog društva za istu godinu nalazimo zasebno navedenu “Zbirku lepih umetnosti” sa 2 slike i 3 skulpture.¹⁹

Godine 1902. izveštava se Gradsko veće da publika može videti muzejske predmete nedeljom, u dve prosotrije.²⁰ U međuvremenu je u Subotici po uzoru na

¹¹ Šulman M. 1953. 217.

¹² Szabadság, 29. szám. 1892. március 10. Szabadka.; Šulman I. 1953. 217.

¹³ Šulman M. 1953. 217.

¹⁴ Bácsaki Ellenör 1893. 79.szám, szeptember 28. 2.

¹⁵ Frankl István: Szabadka szabad királyi város ismertetése. Szabadka 1899. = Sekereš L. 1969. 6.

¹⁶ Magyar L. 1985. 92.

¹⁷ Magyar L. 1985. 93.

¹⁸ A Szabadkai Közkönyvtár és Múzeumi Egylet ...Jegyzéke. 1901. 153.

¹⁹ A Szabadkai Közkönyvtár s Múzeum Egyesület Évkönyve 1901. 1902. 14.

²⁰ Mikuška M.1979. 89-94., 90.

Feliks Mamužić i sveštenik i esteta Istvan Lukači, koji je i ovim gestom želeo dati primer Subotičanima.²⁸

Među izlagačima Nacionalnog salona je bio Antal Sirmai (1860-1927), slikar subotičkog porekla, koji je nakon studija u Pešti, Beču i Parizu 1903-te prvi put izlagao u rodnom gradu.²⁹ Iz Budimpešte je 7. aprila iste godine uputio pismo gradonačelniku Subotice, u kome je ponudio na poklon muzeju svoju sliku istorijske tematike velikih dimenzija "Izbor između krune i mača" ("Választás a korona és a kard között"), koja je bila izložena na izložbi Nacionalnog salona.³⁰ Osim toga, dodaje: "Ako bi znači mene publika grada ovlastila, mogao bih za ciljeve Muzeja skupljati poklone ili depozite, predmete umetničke ili kulturne vrednosti, a bez novčanog izdatka. Naime, postoji puno vajarskih konkursa čiji modeli se zbog skućenog prostora pogube, a autori bi ih rado za neki muzej dali. Isto tako, sa zahvalnicama i pohvalama bi se mogle vredne slike nabaviti. Rado bih iskoristio široki krug poznanstva u korist bogaćenja Muzeja."³¹ Bio bih ponosan, kada bi moj rodni grad, kao treći grad naše domovine, napokon ostvario Muzej, svoj centar kulture, i kada bi znao ostvariti uspehe kao Segedin, Koložvar i Kaša."³² Na pismo, u ime Bibliotečko - muzejskog društva odgovara Đerd Bige-Bibo, srdačno prihvatajući pomoć³³, a subotičko gradsko veće se nakon Sirmaijevog gesta, na raspisanom konkursu za portret Lajoša Košuta, 10. juna iste godine, lako odlučuje da naruči sliku upravo od njega.³⁴ Na osnovu inventara muzejskih zbirki iz 1906. godine, možemo proveriti koliko je njegov predlog za bogaćenje zbirke imao uspeha. Od fonda koji je brojao blizu četiri hiljade predmeta, broj umetničkih predmeta se nije mnogo povećao.³⁵ Osim već spomenute Verešmartijeve biste, reljefa Matije i Beatrise, javlja se bista Košut Lajoša, bista Ferenc Deaka, konkursna skulptura Verešmartija rad subotičkog vajara Edea Telča, te Sirmajeva slika "Kruna i mač", kao već ranije registrovane dve slike, od kojih je jedna uljana, a druga oltarna pala iz 1790.

Subotičko Bibliotečko i muzejsko društvo 1906. godine je prestalo sa radom, jer je izostala gradska i državna pomoć, a mnogobrojna istupanja iz članstva su smanjila iznos od članarina. (Rad Slobodnog liceja je ubrzo takođe

²⁸. A Nemzeti Szalon kiállítása. Friss Újság, 1903. március 26.

²⁹. Gajdos T. 1995. 303.

³⁰. Magyar L. 2001. 174.

³¹. Magyar L. 1985. 95.

³². Magyar L. 2001. 175

³³. Magyar L. 2001. 176.

³⁴. Gajdos T. 1995. 304.

³⁵. Magyar L. 1985. 99.

pauzirao u periodu od 1908-1910³⁶) Biblioteka je poverena Karolju Balogu, dužnost kustosa je ukinuta, muzejske zbirke su delom upakovane, a delom nezaštićene smeštene u magazin,³⁷ tačnije na IV spratu Magistrata.³⁸ Upravo se te godine u gradu nastanio umetnik savremenih shvatanja, slikar i primenjeni umetnik, Henrik Acel (1876-1946), sa muzeološkom praksom stečenom u Muzeju primenjene umetnosti u Budimpešti.³⁹ No, na tu nizlaznu fazu, tek pristigao Acel očito nije mogao uticati. Grad je bio prisiljen preuzeti staranje nad pitanjem svog muzeja i biblioteke. Promenu je donelo rušenje stare i izgradnja nove gradske kuće 1908. godine, zahvaljujući čemu se neplanirano umetnička kolekcija uvećala. Naime, tom prilikom je glavni arhivar Karolj Balog dobio zadatak zbirljavanja muzealnih predmeta iz stare gradske kuće i preuzimanja biblioteke i muzeja. Za novo zdanje, koje su zvali i palatom kulture, pristižu novi prilozi: arhitekta Geza Lenc, početkom 1909. godine obaveštava gradsko veće da je spreman u ime svoje upokojene supruge Laure Rudič, pokloniti nekoliko dokumenata i predmeta, kao i sedam uljanih slika, portrete porodice Rudič – neke od njih je naslikao 1820-30. godina Jožef Šmit. Poklon je smešten pri subotičkom Bibliotečkom i muzejskom društvu 12. avgusta.⁴⁰ Sledeće 1910. godine Antal Sirmai, spominjani muzejski darodavac je namenio na poklon muzeju svoju veliku kompoziciju "Andraš i Bela". Pristigla je i slika "Svete Marije" Karolja Jakobeja (1825-1891), autora poreklom iz Kule. Januara iste, 1910. godine, zamenik gradonačelnika, dr Lajoš Dembic je sa izložbe u Kasini za Biblioteku i muzejsko društvo kupio, u iznosu od 300 kruna, sliku "Jesenja pesma" Lasla Kezdija Kovača i "Studiju glave" Đule Glatera.⁴¹ Iz njegovog izveštaja pisanog 11. septembra 1911. godine, čitamo kako je gradsko veće dalo naredbu inženjerskom uredu za pripremu prostorija na prvom spratu Mađareve kuće, za namenu Biblioteke i muzeja. Za dva meseca su radovi bili završeni, pa je otpočelo uređenje. Glavni arhivista Balog daje predlog za razdvajanje biblioteke i muzeja, kao i podelu muzeja na dva dela, pri čemu bi prirodne nauke bile u jednom, a umetnost, arheologija, numizmatika i etnografija u drugom delu. Drugi deo bi u tom slučaju preuzeo gimnazijski profesor crtanja, Ištvan Batanč Sabo.⁴² Pompezni gradski izveštaj za razdoblje 1902-1912. nigde se ne osvrće na muzej, mada nabra-

³⁶ Káich K. 1979. 110.

³⁷ Šulman, M. 1953. 219.

³⁸ Mikuška, M. 1979. 90.

³⁹ Magyar L. 1992.

⁴⁰ Magyar L. 1985. 104.

⁴¹ Magyar L. 1985. 105.

⁴² Magyar L. 1985. 105-106.

ja sve kulturne ustanove Subotice i vrlo hvalisavo napominje kupovine slika slavnih mađarskih slikara, kao što su Acel, Bruk, Kocijan, Kezdi Kovač, Glater, Glac, Lendel-Rajfus i Peške.⁴³ Godine 1912, na sednici gradskog veća tražio je reč dr Joca Manojlović, jedan od članova osnivača društva, ukazujući na važnost muzeja i biblioteke i izjavljujući da je sramota što građanstvo Subotice ne interesuje pitanje smeštaja muzeja, niti ovome ukazuje bilo kakvu materijalnu pomoć. Gradonačelnik dr Biro Karolj je odgovorio da će proučiti ovo pitanje. Rezultat pokrenutog pitanja bi mogla biti činjenica da je Henrik Acel jula te godine dobio na restauraciju slike i mape iz gradskog vlasništva: sedam slika velikih dimenzija, šest velikih mapa, jednu sliku sa prikazom cara, četiri portreta, jednu religioznu sliku, dve slike Palića i sliku Maćaša Jančika, dimenzije 2 x 2,8 metra. Međutim, Acel je uspeo resturirati samo portrete četiri gradonačelnika i sliku stare gradske kuće. Na njegovu kalkulaturu za ostale radove, dobio je odgovor, da pričeke dok se smeštaj biblioteke i muzeja ne okonča.⁴⁴ Posle podataka o Acelovom restauratorom delovanju i njegovom opisu ovoga posla – po kome se tačno vidi njegova svest o profesionalnoj etici i metodama restauracije⁴⁵ – možemo tvrditi, da je on bio prvi stručni restaurator grada! Na sednici predsedništva 1913. godine (u godini u kojoj je Oskar Vojnić poklonio svoju vrednu kolekciju vanevropskih etnografskih predmeta gradu), objavljeno je da gradski savet usvaja predlog dr Jovana Manojlovića od prethodne godine i da će grad podići dom kulture, kako za smeštaj muzeja i biblioteke, tako i arhive.⁴⁶ Izbijanje rata je osujetilo realizaciju ideje, ali se do tada u gradu ipak stvorila određena svest o potrebi likovne umetnosti, da bi u međuratnom periodu Subotica postala likovni centar i mesto sa prvim privatnim muzejom i veoma vrednom kolekcijom slika dr Jovana Milekića.

2. Ratno i međuratno vreme (1914-1945)

Za vreme Prvog svetskog rata je muzejska zbirka i dalje stajala u magacinima. Prilikom političkih promena 1918. godine, mnogi muzejski predmeti su nestali ili su uništeni.⁴⁷

Slom Monarhije je bio očit leta 1918. U rađanju je bila druga država, sa

⁴³ Biro Károly: Szabadka sz. kir. város közigazgatása az 1902-1912 években. Szabadka 1912. = Šulman, M. 1953. 219.

⁴⁴ Magyar L. 1992. 25-26.

⁴⁵ Magyar L. 1992. 103.

⁴⁶ Istorijski arhiv Subotica: Zapisnik senatskih sednica iz godine 1912-1913. = Šulman, M. 1953. 219

⁴⁷ Šulman M. 1953. 219.

čime je bila pokrenuta ideja reorganizacije biblioteke i muzeja. Smernice je 4. avgusta 1918. godine dao Gustav Tonč (1859-1938), pedagog i književnik: muzej se treba podeliti na odeljenja na čija čela treba postaviti naučno obrazovana lica. Zbog slobode obrazovanja celishodno je da biblioteka i muzej čine jedno telo i imaju jednog rukovodioca, te se tako biblioteka može spojiti jedino sa muzejom; delatnosti muzeja i biblioteke se trebaju nadopunjavati.⁴⁸ Tako je vodstvo muzeja povereno Miji Mandiću (1857-1945), direktoru biblioteke. Godine 1924. Geza Lenc insistira da mu se vrati sedam slika, "jer ih je grad nezasluženo smestio na prašnjav tavan Gradske kuće", na što inženjerski ured odgovara da su slike smeštene na četvrtom spratu gradske kuće, u tzv. muzeju. Lencova molba se odbija, a Miji Mandiću se izdaje uputstvo da slike smesti u biblioteci,⁴⁹ što se verovatno i desilo, dok su ostali umetnički predmeti ostali na tavanu. Tamo su ostali i kada su se ostale muzejske zbirke preselile u Gimnaziju. Naime, Mandić se odlučio na selidbu jer je smatrao da će muzejski predmeti u gimnaziji biti na boljem mestu, to jest biće prikazani i u funkciji.⁵⁰ Dela umetničke zbirke, među kojima su bili pretežno politički portreti i istorijske slike u službi prethodnog režima, iz razumljivih razloga nisu bile pogodne za prikazivanje. Zahvaljujući tome je većina njih sačuvana, dok su se preseljene muzejske zbirke, suprotno očekivanjima Mije Mandića, smanjivale, sve dok ih Drugi svetski rat nije potpuno likvidirao. To potvrđuju redovi prvog posleratnog direktora muzeja, Imrea Šulmana, koji je konstatovao da su predmeti nestali ili su uništeni.⁵¹ U bedekeru za 1943. godinu dr Jene Sekelj takođe piše: vredniji predmeti, kao što je recimo bio ritterski oklop iz XVI veka, staro oružje, dve esnafske zastave, nalazi iz bronzanog doba, relikvije revolucije iz 1848/49, postale su deo mađarskih muzeja.⁵² Novinski članak iz iste godine, pak saopštava kako se "već četvrt veka miševi naslađuju stotinu hiljada vrednom kolekcijom slika grada Subotice".⁵³ Pisac teksta tvrdi da su u jednom od tavanskih prostora Gradske kuće, našli umetničke vrednosti istorijske konotacije grada Subotice, slike Ajzenhuta, Tana, Sirmaia, Jančika, Erne Tibora, na putu propadanja. Po novinskom izveštaju su dvadeset i pet godina ležale tamo, a prije su zajedno sa "staklenim slikama" (vitražima), krasile prostorije Gradske kuće. Većina slika su delo slikara vojvođanskog porekla, ali bilo je tu i eminentnih južnoslovenskih stvaralaca. Slike su nađene kada su u dve prostorije četvrtog

⁴⁸. Magyar L. 1985. 115-116

⁴⁹. Magyar L. 1985. 104.

⁵⁰. Šulman M. 1953. 219.

⁵¹. Šulman M. 1953. 220.

⁵². Székely J. 1943.

⁵³. Délvidéki Magyarság, 1943. december 2. 4.

sprata želeli urediti narodnu kuhinju. Sirmaieva slika "Kruna i mač" je ležala na ognji-štu i bila je dom za miševe, ali oštećenja na njoj su ipak bila mala. Bile su tamo i slike koje su zauzimale čitavu sobu, kao npr. portreti Košuta i Rakocija, kao i portreti Deaka i Sečenjija (autora Karolja Jakobeja), pa i žaner slika Ernea Tibora, naturalističkog slikara iz Nađvarada. Ajzenhutovu orientalnu, "tursku" skicu su našli ispod hrpe letaka. Slika je potpuno propala, bez da se može popraviti. Delo Maćaša Jančika "Proglašenje kraljevskog grada" je bilo izvađeno iz rama, a bila je tu još i jedna oltarna pala koju su svojevremeno namenili subotičkoj Crkvi svete Terezije, ali su crkveni poglavari odlučili da se ona skine i pokloni tadašnjem gradskom muzeju. Nestala je međutim Ajzenhutova slavna istorijska slika, za koju se znalo da je oko 1934/35. još bila na tavanu. Taj podatak je obelodanio beogradski list "Vreme", prekorivši subotičke gradske vlasti što ovako vredna dela ostavljaju na propast.

Subotica je, naime, u međuratnom periodu stekla reputaciju grada u kome je otvoren jedini samostalni muzej u Vojvodini,⁵⁴ izrastao iz kolekcije vlasnika, dr Jovana Milekića (1899-1978). Vrsni kolekcionar i direktor banke, svoj muzej je utemeljio 1926. godine i nazvao ga "Bački muzej".⁵⁵ Shodno nazivu, sakupljao je literaturu, dokumentaciju i arheološku, numizmatičku, filatelističku, prirodjačku, zanatsku, etnografsku, kao i umetničku građu (likovna dela starih majstora i savremenih stvaralaca, kao i dokumentaciju) vezanu za višenacionalnu Bačku. Ustanova je otvorena leta 1927. godine, a smeštena je u porodičnoj kući - Manojlović palati (majka Jovana Milekića bila je Vera Manojlović), na subotičkom korzou. Godina osnivanja muzeja se vezuje za vreme u kome je prestalo sa radom Udruženje likovnih umetnika, osnovano 1923. u Subotici, koje je označilo grad kao likovno središte Bačke. Dr Jovan Milekić se upustio u to stećište svojim učešćem pravog kolekcionara koji je otkupljivao dela, vodio korespondenciju i želeo pomagati umetnike, svoje savremenike, ali je marljivo otkupljivao i dela starih majstora. Tako, 1931. godine novine izveštavaju kako poseduje dela srpskih slikara - Teodora Ilića Češljara, Pavla Đurkovića, Nikole Aleksića, Dimitrija Avramovića, Aksentija Marodića i drugih, ali i čuvenih Mađara - Karolja Jakobeja ili Ferenca Ajzenhuta, pa i savremenika - Jelene Čović, Elemara Činčaka, Lukača Đelmiša, Martina Džavića, Milana Konjovića, Petera Nađapatija Kukaca, Petera Bičkeija, Ilone Ačadi, Stipana Kopilovića, itd. Sudeći po tome, možemo reći, da je dr Jovan Milekić delimično začetnik zbirke i istraživanja kasnijih tendencija u okvirima Gradskog muzeja: kako zavičajne galerije, tako i tzv. galerije Mađara. Dr Milekić je 1932. godine priredio u foajeu

⁵⁴ Jovanović, V. 1987. 182.

⁵⁵ Duranci, B. 2001. 15.

Gradske kuće veliku "Izložbu bačkih umetnika", a još za vreme trajanja izložbe osnovao Udruženje likovnih umetnika Vojvodine.

II deo

1. Osnivanje Gradskog muzeja (1948) i sudbina "Bačke galerije"

Svaki veći vojvođanski grad je 2. novembra 1946. godine dobio naredbu za organizaciju arhiva, biblioteke i muzeja.⁵⁶ Međutim, krajnji pritisak na osnivanje subotičkog muzeja je učinio incident, pri kojemu su jedne noći nepoznate osobe provalile u magacin Uprave narodnih dobara. Tako je Andrija Horovic, tada odgovorni službenik Narodnog odbora, saznao da se među stvarima koje potiču od barona Vojnića, nalazi razasuta zbirka egzotičnih etnografskih predmeta, uz jednu manju izmeštenu numizmatičku zbirku. Da bi se očuvala zbirka (postojao je zahtev da se predmeti prenesu u Novi Sad), uz pomoć nekoliko entuzijasta otpočelo je organizovanje muzeja. Akciji se priključio dr Imre Šulman, potonji prvi direktor muzeja, koji je kao takav, nastavio sabiranje rasparčanog muzejskog materijala.⁵⁷ Po njegovim rečima, prvo je spašavan materijal koji se kao narodna imovina nalazio u raznim magacinima.⁵⁸ Ustanovljeno je da od ranije muzejske zbirke skoro ništa nije ostalo: "Slike i skulpture su nestale do zadnjeg komada, kao što je to bio slučaj i sa predmetima vezanim za istoriju i prirodu. Takođe je nestao vredniji deo numizmatičke zbirke. Sasvim slučajno je u podrumu Gradske kuće otkriveno pedeset i dva predmeta arheološke zbirke."⁵⁹ Dr Šulman je ovo pisao sa završnom 1947. godinom, pa pretpostavljamo da su umetničke slike nađene tek posle toga. Gradski muzej Subotice se otvorio sledeće godine na Dan republike, 29. novembra i pokazao svoje zbirke publici (tada se na planu osnivanja raznih novih institucija razvila prava trka – tvrdio je Laslo Sekereš⁶⁰). Smešten je bio nasuprot željezničke stanice, u nekadašnjoj velelepnoj palati arhitekte Ferenca Rajhla (1869-1960), sagrađenoj u stilu secesije. Autor projekta je bio vlasnik, koji je u njoj proživio samo četiri godine. Kada je 1908. godine bankrotirao, sve što je u njoj bilo palo je pod stečaj. Jedan od tadašnjih

⁵⁶ Kumović, M. 2001. 198.

⁵⁷ Sekereš, L. 1969. 8

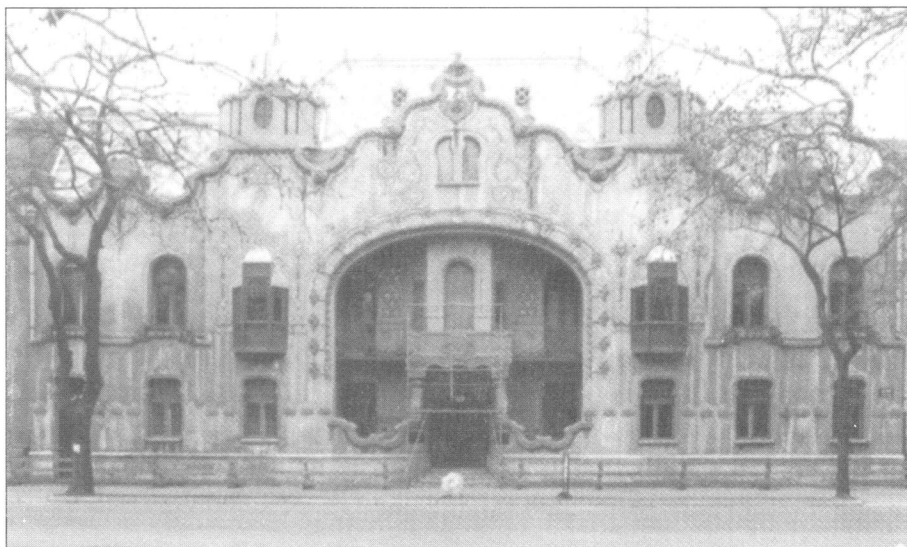
⁵⁸ AGM - 310/1950. Podaci sa oznakom AGM (Arhiv Gradskog muzeja) za period 1949-1951. su dobiveni od istoričara ustanove, Mirka Grlice.

⁵⁹ Šulman M. 1953. 220.

⁶⁰ Sekereš, L. 1969. 9.

predloga je bio da se u zgradi uredi Palata kulture, te da se ovde prenesu umetnički predmeti iz stare gradske kuće, čije rušenje je počelo upravo te godine.⁶¹ Očigledno da je ova ideja preživela dva rata i postala rešenje za lokaciju muzeja.

Za prvog direktora je, kao što smo naveli, postavljen Subotičanin dr Imre Šulman, pravnik i ekonomista po obrazovanju, arheološkog i istorijskog interesovanja. Njegovi saradnici su postali⁶²: za istoriju novinar Josip Šokčić, za numizmatiku dr Mihaljlo Prokeš i Đeno Marković⁶³, za arheologiju Laslo Roka sa Hajdukova, za etnologiju Marija Roža iz Pačira, za arhivsko istraživanje Ivan Rudić, za biologiju Magda Vidaković Tikvicki. Vidimo da je sa ovog spiska saradnik za umetnost izostao, iako se zna da je već tada u muzeju osnovana zbirka savremene umetnosti.⁶⁴ Drugi podaci nam govore da je dr Matija Evetović (1894-1972), od januara 1945. direktor Gimnazije, premešten u muzej 1948. godine. On je držao predavanja o umetnosti u muzeju 1947/48, na kursu za muzejske poverenike.⁶⁵ Među polaznicima kursa su bili budući kustosi muzeja, kao što je i Bela Duranci. Takođe se zna da je Joso Šokčić, između ostalog, pisao i o likovnim izložbama.⁶⁶

Slika 1. *kép*: Rajhlova palata – Raichle palota

⁶¹. Délmagyarország. Honismereti folyóirat. 1908. 2. 10.

⁶². Kumović, M. 2001. 199.

⁶³. Kazivanje Bele Durancija: Marković Đeno se zapravo zvao Marković Eugen. Saradivao je sa Laslom Sekerešom. 1960. godine su osnovali Društvo prijatelja muzeja.

⁶⁴. Duranci, B. 1970. 11.

⁶⁵. Podaci dobiveni od Bele Durancija.

⁶⁶. Kao primer vidi: Šokčić, Joso : Izložba radova akademskih slikara u Subotici. = Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1951.

Prilikom otvaranja muzeja je na spratu zgrade, u 12 prostoriya bila postavljena arheološka, istorijska i etnografska izložba, a u prizemlju, u 4 prostorije prirodnjačka zbirka i galerija slika⁶⁷, koja se nalazila u prizemnoj prostoriji zgrade pored Rajhlove palate⁶⁸. O tome dr Šulman piše: "Na dan otvaranja Muzeja bilo je 38 predmeta inostranih slikara, a oktobra sledeće 1950. godine 289. Pitanje izlaganja je rešeno tako što su krajem 1949. godine iznajmljena dva lokala do Muzeja u kojima je smeštena galerija. Kapacitet tih lokala dozvoljava izlaganje samo 40-45 slika. Trenutno je izloženo 37 starih slika flamanskih slikara 16-17. veka. Za Dan republike priprema se izložba modernih slikara Vojvodine."⁶⁹ Bilo je to svesno okretanje savremenoj umetnosti.

Osnivanje zbirke savremene umetnosti je teklo paralelno sa aktiviranjem likovnog života u gradu. Jedan od bitnih faktora zavičajne likovne scene je bilo delovanje Andraša Hande (1912-1988) i kursa figuralnog crtanja koji je vodio, prateći pedagoški postupak Petra Dobrovića (1890-1942). Okupljajući oko sebe zainteresovane, kurs je iznedrio glavne aktore posleratnog likovnog života grada.⁷⁰ Gradski muzej je u godini svog osnivanja, otkupio po jedan rad sa izložbe upravo ove grupe.⁷¹ Bio je to odraz kulturne politike, zahvaljujući kojoj su polaznici kursa – Gabor Almaši, Pal Petrik i Imre Vinkler, nakon prijema na akademiju, dobili stipendije. Osnivanjem likovne sekcije Saveza kulturno-prosvetnih društava u Subotici, leta 1949. godine, vođstvo likovne scene grada su preuzeli školovani umetnici.⁷² Muzej je postao mesto njihovog izlaganja – kao npr. izložbom 29. novembra 1949. Umetnici izlagači su ovekovečeni na fotografiji sa tadašnjim direktorom muzeja, dr Imreom Šulmanom.

U iznosu od četrdeset hiljada dinara su sa izložbe otkupljena dela za muzejsku zbirku.⁷³ Od tada muzej svake godine priređuje likovnu izložbu savremenih umetnika (vidi hronologiju izložbi u Subotici za period 1945-1970⁷⁴ i gradu za bibliografiju izdanja Gradskog muzeja 1948-1995⁷⁵), a godine 1950. muzej, u saradnji sa glavnom direkcijom kupališta, inicira u interesu bogaćenja zbirke (!)

⁶⁷ Mikuška, M. 1979. 90.

⁶⁸ Kazivanje Bele Durancija.

⁶⁹ AGM - 310/1950.

⁷⁰ Duranci, B. 1970. 8-12.

⁷¹ Istorijski arhiv Subotica, Gr.108/1948. I.

⁷² Duranci, B. 1970. 13.

⁷³ Duranci, B. 1970. 11.

⁷⁴ Duranci, B. 1970. 79-84.

⁷⁵ Bašić Palković, N. 2001. 125-148.

Slika 2. kóp: Umetnici sa direktorom muzeja u galeriji Muzeja 1949. - Muvészek a Múzeum igazgatójával a Múzeum képtárában 1949-ben: Almási Gábor, Hangya András, Ana Bešlić, Stevan Jenovac, Schulmann Imre, Ivanyos Sándor, Đorđe Bošan, Radoslav Kern, Mihajlo Dejanović, u pozadini / hátul Petrik Pál

realizaciju likovne kolonije na Paliću.⁷⁶ Tog leta je grad likovnim umetnicima ostavio na raspolaganje 3 sobe od maja do kraja septembra i obezbedio besplatan boravak i hranu za četiri nedelje, uz obavezu da poklone po jedno delo Gradskom muzeju Subotica. Tako su se obreli tu i ostavili svoja dela sledeći likovni stvaraoči iz Beograda: Danica Antić ("Dunavska obala"), Beta Vukanović ("Zec sa kupusom"), Vasa Pomorišac ("Pejzaž"), Ivan Tabaković ("Palička obala"), Ante Abramović ("Pejzaž"), Kosta Hakman, Zora Simić - Milovanović ("Šumski predeo na Paliću"), kao i Milan Konjović ("Deo zoološkog vrta na Paliću") iz Sombora.⁷⁷ Međutim, sledeće godine na pitanje Svetolika Lukića iz Udruženja likovnih umetnika Srbije, da li se i tekuće godine planira letovanje umetnika na Paliću, direktor muzeja Šulman odgovara: "usled štednje u budžetu nismo u stanju primiti članove Udruženja na letovanje".⁷⁸ Takva odluka opštine je oštetila Suboticu za postojanje likovne kolonije - koje su mnogi drugi vojvođanski gradovi kasije dobili, a sa time i brojna vredna dela savremenog stvaralaštva. Kao na primer 1952. u Senti, gde je osnovana prva posleratna kontinuirana jugoslovenska likovna kolonija. Zbirka senčanskog Gradskog muzeja, danas čuva

⁷⁶ Duranci, B. 1970. 15.

⁷⁷ AGM - 154/1950.

⁷⁸ AGM - 72/2, 2.4.1951.

brojna dela značajnih umetnika. Sudbina likovnog fonda subotičkog Gradskog muzeja je ipak nastavila svoj, na taj način osiromašeni tok. Godišnji izveštaj iz 1953. pokazuje da je muzej u tom trenutku imao 305 umetničkih dela,⁷⁹ što je malo ako znamo da je prirodnjačka zbirka imala 2.282 predmeta, arheološka 2.683, istorijska i numizmatička 3.836, te etnološka 1.473, ali ako uzmemo u obzir karakter zbirki, možemo reći da taj broj ipak pokazuje napredak.

Istovremeno, teklo je oživljavanje predratnog Bačkog muzeja. Dr Jovan Milekić je vrativši se na Palić zatekao demoliranu zgradu. (Kada je 1935. bankrotirao, zajedno sa svojim muzejom se preselio na Palić. Tamo je adaptirao letnjikovac za stanovanje, a u parku kraj njega je izgradio posebnu zgradu namenenu muzeju, koja je sad postala "Bačka galerija". Godine 1941, muzej je od mađarske vojne vlasti bio zapečaćen sve dok je trajala vojna uprava, a kad je opečaćen nije bio javan. Godine 1942. su neki predmeti unovčeni. Bila su to dela autora mađarske nacionalnosti, dela tada tražena na tržištu, sa čime je započeto raspadanje kolekcije. U zimu 1944/45. godine su pripadnici Crvene armije u više mahova obili i provalili u muzej, te uništili i odneli sve osim jednog dela slika i nekoliko predmeta etnografske građe.⁸⁰) Na inicijativu njegovih prijatelja, Narodni odbor grada Subotice je 1948. godine finansirao opravku i uređenje zgrade, pa se preostao likovni materijal vratio postavljen u pet odeljenja. Zbirka je otvorena za javnost 2. maja 1949. godine pod nazivom "Bačka galerija". Kao deo turističkog plana, u neposrednoj blizini galerije se 10. jula iste godine osnovao Zoološki vrt, a sledeće godine i Lovački muzej. Taj muzej je živio samo tri godine, a ni galerija nije imala bolju sudbinu – iako je ustupljena na korišćenje Narodnom odboru, a dr Milekić je postavljen za njenog rukovodioca. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture NR Srbije – Odeljenje za zaštitu spomenika kulture Vojvodine pri Vojvodanskom muzeju u Novom Sadu, prethodno je pregledao zbirku i registrovao ukupno 104 slike i 16 skulptura. Iz zbirke je izdvojeno i stavljeno pod zaštitu 39 najvrednijih dela.⁸¹ Rešenjem koje je 13. XII 1948. u Beogradu potpisao direktor Zavoda za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture NRS, M. Panić-Surep, stavlja se pod zaštitu države dela autora: Nikole Aleksića (9), Pavla Đurkovića (2), Novaka Radonića (7), Dimitrija Avramovića (2), Aksentija Marodića (19).⁸² Dr Jovan Milekić je nastavio sa prikupljanjem građe, a nadzor nad radom Bačke galerije je vodio subotički Gradski muzej. Godine 1951. sav muzejski materijal upakovan je u sanduke i otpremljen pri-

⁷⁹ Kumović, M. 2001. 201.

⁸⁰ AGM - 60/1950., 8.2.1950.

⁸¹ Jovanović, V. 1987. 182.

⁸² AGM - 21/1950., 18. 1. 1950.; Vidi još: Jovanović, V. 1987. fusnota 80

jateljima i rođacima u Sremsku Mitrovicu.⁸³ U međuvremenu je, 1952. godine u prostorijama Bačke galerije, bez učešća dr Milekića, održana u sklopu Mađarskih narodnih igara, Izložba umetnika Mađara u Vojvodini, sa privremenim marketinškim pristupom koja je dala šlagvort istraživanju mnogih ovdašnjih umetnika.⁸⁴ Materijal Bačke galerije je vraćen nakon potpisanog sporazuma 1953. sa Narodnim odborom grada Subotice.⁸⁵ Sporazum je uskoro raskinut, pa je dr Milekić bezuspešno krajem 1959. ponudio kolekciju Somboru. Ponovo je počela rasprodaja. Milekić je 1960. godine prodao Galeriji Matice srpske u Novom Sadu trideset i šest, a 1961. Gradskom muzeju u Subotici, četrnaest dela. Primo-predajni zapisnik "sačinjen u kancelariji Gradskog muzeja u Subotici, dana 18. oktobra 1961. godine, a u vezi otkupa slika "bunjevačkih slikara" iz kolekcije Dr Joce Milekića", u prisustvu Mačasa Berenjija- od strane prodavca i Bele Durancija - od strane kupca, dokumentira da je umetničkom fondu Gradskog muzeja iz Bačke galerije pripalo četrnaest slika: od Stipana Kopilovića *Topolska crkva*, *Studija muške glave*, *Pejzaž* i *Obala Sene*; od Jelene Čović *Autoportret*, *Studija dečaka u šeširu*, dve *Studije muške glave*, *Studija ženske glave*, *Studija glave sedog starca*, *Mrtva priroda* i *Pejzaž*.⁸⁶ Veći deo ostatka kolekcije je otkupila Matica srpska 1965. godine i ustupila ga Galeriji, Biblioteci i Rukopisnom odeljenju, kao i Vojvođanskom muzeju. Nakon svega se može reći da je najveći deo Bačke galerije uklopljen u fond Galerije Matice srpske, što predstavlja 228 dela, radove srpskih slikara i vajara s kraja XVIII, XIX i početka XX veka.⁸⁷ Materijal je obrađen i prikazan izložbom i katalogom 1975. godine.⁸⁸

2. Pojava prvog diplomiranog istoričara umetnosti i rad sekcije istoričara umetnosti

Gradska galerija je otvorena 19. septembra 1954. godine u ulici Borisa Kidriča br. 15 (na uglu korzoa i ulice u kojoj se nalazio Gradski muzej), izložbom Ane Bešlić (1912) i Đorđa Bošana (1918-1984). Uspon likovnog života grada je, kako tvrdi Bela Duranci, nastao otvaranjem ove ustanove, u čijem razvoju on razdvaja dve etape: 1- od osnivanja do 1960. godine, kada je izložbena sala služila za priređivanje izložbi svih vrsta sa dugim praznim terminima; 2- od 1960.

⁸³ Duranci, B. 2001. 20.

⁸⁴ NKO 2002. A.

⁸⁵ Jovanović, V. 1987. fusnota 84. : sporazum br. 15 505/21 od 21. XII 1953.

⁸⁶ AGM 5.VII 1961. 09/198.

⁸⁷ Jovanović, V. 1987. 183.

⁸⁸ Mikić, O. 1975.

godine, kada počinje planski rad u organizaciji izložbi.⁸⁹ Od 4. novembra 1960, kada je Aleksandar Luković Lukijan atraktivno otvorio samostalnu izložbu, Gradskom izložbenom dvoranom dominiraju učesnici kolonija, time unoseći duh likovnih centara u grad!⁹⁰ Izlagačku delatnost ove galerije dokumentuje katalog Likovno stvaralaštvo Subotica 1945-70.⁹¹ Gradska galerija je radila do osnivanja Likovnog sureta 1962. godine i za to vreme prikazala dela mnogih zavičajnih i drugih umetnika. Od 1960. neka od tih dela su dospela u fond Umetničkog odeljenja muzeja, ali ne planski.⁹²

U periodu od svog osnivanja do otvaranja Gradske galerije, muzej je priredio sledeće likovne izložbe: Likovni umetnici Subotice (1949, 1951), Izložba Likovne sekcije (1949, 1950), Izložba slika Mihajla Dejanovića, Stevana Jenovca, Ankice Oprešnik i Milana Kerca (1952).⁹³ Ove izložbe su se dešavale u muzejskoj Galeriji slika, koja je ukinuta 1960. u korist KPZ – tada je Bela Duranci, već kao saradnik muzeja, otvorio muzejsku Galeriju na suprotnoj strani, u pravcu današnjeg mađarskog konzulata. Život ove galerije je takođe trajao kratko.⁹⁴

U ranom periodu postojanja Gradskog muzeja, niko se nije bavio naučnom obradom umetničke zbirke, a pomak u dinamici i kvalitetu izložbene delatnosti je usled funkcionisanja Gradske galerije, iziskivao rešavanje stručnog kadra istoričara umetnosti. Zato je 1. aprila 1959. u muzej iz poreskog ureda premešten nekadašnji polaznik kursa figuralnog crtanja i kursa za muzejske pove-

Slika 3. k p: Galerija muzeja 1960. - A M zeum K pt ra 1960-ban

⁸⁹ Duranci, B. 1964. 650.

⁹⁰ Duranci, B. 1984. 4.

⁹¹ Duranci, B. 1970. b., 79-81.

⁹² Kazivanje Bele Durancija

⁹³ Durnaci, B. 1970. b., 79.; Bašić Palković, N. 2001. 125-126.

⁹⁴ Kazivanje B. Durancija.

renike pri muzeju, Bela Duranci (1931), tada već vanredni student istorije umetnosti.⁹⁵ Potez je usledio nakon njegove pobede u radio kvizu, krajem decembra prethodne godine. Studije na Filozofskom fakultetu u Beogradu će umnogome odrediti nivo i način realizacije poslova. On će neko vreme zapravo biti u jednom licu stručnjak muzeja, Gradske galerije i nešto kasnije osnovanog Likovnog susreta. Od 1. aprila 1959. radi na izložbama u Gradskoj galeriji, bez određenog plana: "Primili smo izložbu Narodnog muzeja, prihvatili izložbu samih umetnika, prihvatili ponudu kolonije, itd. Krajem 1960. počinjemo, u saradnji sa kolonijama, planirati kontinuirano izlaganje. Tada nastaje tzv. Otkupna komisija – za potrebe opštine i komiteta. Kupovala se 1-3 slike (ekspوناتa), s tim da se "čuva", a kada treba ustupi "Društvenim organizacijama". Tu smo pokušavali zadržati za zbirku ono vrednije!"⁹⁶ Iz izveštaja B. Durancija o radu umetničkog odeljenja za 1961. godinu saznajemo da te godine učestvuje u izradi plana izložbene aktivnosti (i kao autor) nekih izložbi Gradske galerije, te da vodi njen letopis⁹⁷; da kao honorarni službenik "proučava i vodi brigu o spomenicima kulture sreza"; da drži predavanja, vodi rubriku u radiju, piše likovne kritike i eseje, učestvuje na Tribini mladih i da u muzeju obavlja inventarisanje, deponiranje, itd. O stanju zbirke piše: od 278 inventarisanih predmeta 222 su slike, 20 skulpture, nameštaja ima 25, predmeta umetničkog zanata 5, keramike 5. U vezi matičnog radnog mesta navodi: "Od osnivanja ovog muzeja zbirci nije bila posvećivana naročita pažnja... Pošto su predmeti ulazili u zbirku bez selekcije i podataka, stanje zbirke je haotično. Osim toga 50 ekspوناتa iz zbirke pozamljeno je, pre nekoliko godina, raznim organizacijama i ustanovama... Nedostatak finansijskih sredstava ne daje mogućnost planskog popunjavanja zbirke, nego se ekspوناتi otkupljuju povremeno i bez određenog plana. Na ovaj način zbirka je postala zamrznuta i za sada nema perspektivu razvoja... Odlazio sam i na teren radi pregleda slika. O tome vodim evidenciju sa naročitom pažnjom na mađarsko slikarstvo na našem terenu, pošto pripremam referat na tu temu za likovnu sekciju Vojvodanskih muzeja."⁹⁸ Godine 1962. je na godišnjoj skupštini Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Srbije, održanoj na Paliću, osnovana podružnica za AP Vojvodinu, sa sedištem u Novom Sadu. U prvom broju novopokrenutog biltena Spona⁹⁹, objavljen je pravilnik Društva i predviđeno formiranje sekcija. Tako osnovana sekcija istoričara umetnosti je na određeni način rukovođila radom svih muzejskih

⁹⁵ Kazivanje B. Durancija

⁹⁶ Kazivanje B. Durancija

⁹⁷ Letopis je standardna sveska tvrdog poveza. Po kazivanju B. Durancija, bio je pozamljiv Gaboru Siladiju i Tiboru Gajdošu, ali je uvek vraćan na odeljenje Umetničke zbirke, gde se i danas nalazi.

⁹⁸ GMS Umetničko odeljenje. Rukopis

⁹⁹ Spona, br. 1. 1962. 19-25.

stručnjaka ovog profila na teritoriji Vojvodine. Već 1963. godine je pokrenuto pitanje popisa dela likovnih umetnosti po zbirkama muzeja.¹⁰⁰ Rezultat rada, prvi Popis slikarskih i vajarskih dela u muzejima i galerijama slika Vojvodine je objavljen 1965. godine, a u njemu pospis dve subotičke zbirke: muzejske (196 dela) i "Likovnog susreta" pri Gradskom muzeju (22 dela).¹⁰¹ Ilustrovani deo popisa je štampan tek 1971. godine i to sa procentualno gledajući, malim brojem reprodukovanih dela – iz subotičke muzejske zbirke 35, a iz zbirke Likovnog susreta svega 8 dela.¹⁰² Popis i obrada je bio veliki projekat, pri kojem je za obradu katalogskih podataka o slikarima nacionalnih manjina pored Irene Balat (Novi Sad, Vojvođanski muzej) i Mirjane Mareš (Vršac, Narodni muzej) bio zadužen i Bela Duranci.¹⁰³ Nakon izvršenog popisa je primećeno da subotički, zrenjaninski i senčanski muzeji poseduju veći broj dela inostranih autora, dok pančevački i sremsko - mirtovački imaju dela pretežno domaćih sikara.¹⁰⁴ Kao jedan od sledećih zadataka je zacrtan popis umetničkih dela van muzejskih i galerijskih zbirki u društvenoj i privatnoj svojini na teritoriji Vojvodine, kao i monografska obrada svih slikara Vojvodine, bez obzira na veličinu, značaj i visinu njihovog umetničkog opusa.¹⁰⁵

Na osnovu dosad navedenoga se dakle vidi da je, sticajem datih okolnosti, "specijalizacija" našeg kustosa, a donekle i umetničkog odeljenja muzeja, počela od prvih dana postojanja sekcije istoričara umetnosti Vojvodine. Tome pridolazi i činjenica da je Bela Duranci, 1963. godine diplomirao na predlog profesorke Jovanke Maksimović sa temom "Romanski stil u mađarskoj arhitekturi i skulpturi". Radi nabavke stručne literature je boravio u Budimpešti i tu upoznao svoje kolege Gabora Papa, Lajoša Nemeta, Dežea Derčenjija i umetnika Belu Kondora. Tako nije slučajno što su Subotičani mogli videti izložbu Bele Kondora već 1964. godine, sa uvodnim tekstom Lajoša Nemeta i u prevodu Bele Durancija!¹⁰⁶ U oblast mađarske varijante secesije sa početka veka, Bela Duranci se upušta od 1961. radeći kao honorarni saradnik Opštinskog narodnog odbora za spomenike kulture, registrujući i obrađujući arhitektonsku baštinu jezgra grada i kupališta Palić. Naime, Zavod za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture NR Srbije, a za područje Vojvodine je od 1947. pa sve do osnivanja

¹⁰⁰ Sa satanka sekcije istoričara umetnosti. Spona, br. 3. 1963. 48.

¹⁰¹ Popis I., 1965. 94-99.

¹⁰² Popis II., 1971. 122-125.

¹⁰³ Spona 3. 1963. 52.

¹⁰⁴ O.M.J. (Olivera Milanović Jović) 1967. Str. 57.

¹⁰⁵ Momirović, P. 1969. 4, 6.

¹⁰⁶ Bašić Palković N. 2001. 127.

samostalnog Zavoda AP Vojvodine u Novom Sadu 1951. godine, funkcionisao kao organizaciona jedinica pri Vojvođanskom muzeju.¹⁰⁷ Tako je u Subotici, sve do osnivanja jedinice za zaštitu spomenika kulture pri Domu kulture Subotica, 01.04.1975,¹⁰⁸ to jest početka formiranja Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Subotici, poslove te vrste obavljao istoričar umetnosti Gradskog muzeja. U sinhronu sa planom sekcije istoričara umetnosti Društva muzejskih radnika Vojvodine, 1965. godine došlo je do izrade studije o subotičkoj Gradskoj kući, biseru ovog stila i do plaćenog studijskog boravka autora studije, Bele Durancija u Beču, Pragu i Mađarskoj radi upoznavanja secesije i njenih graditelja na licu mesta. Iznos odobrenih sredstava za projekat je bio 150.000. dinara. Istovremeno, Bela Duranci je nastavio istraživanje o delima mađarskog slikara Ištvana Nada (1873-1937) po Vojvodini, na šta je bio zamoljen od strane Mađarske nacionalne galerije u Budimpešti, da bi posao okončao izložbom i studijom 1966. godine u subotičkom Gradskom muzeju.¹⁰⁹ (Vredno je spomenuti tada uspešnu tehniku prikupljanja slika – nakon upućenog apela preko novina, javio se veliki broj vlasnika slika, što je danas nezamislivo.) Osnovna delatnost kustosa muzeja se, kao što vidimo, nije ograničavala na lokalne okvire. Pružale su se mogućnosti široke saradnje, na nivou cele države. U muzejskom izveštaju za 1965. godinu, Bela Duranci navodi da je krajem maja, kao delegat Društva muzealaca Vojvodine i Gradskog muzeja, prisustvovao Kongresu muzejskih radnika u Skoplju i Ohridu; u aprilu kao delegat Saveza likovnih umetnika Jugoslavije učestvovao u postavci “Jugoslovenska grafika” (nastavak Prvog susreta grafičara Jugoslavije, održanog prethodne godine u Subotici); u novembru vodio istoričare umetnosti u Mađarsku. Osim osnovnih delatnosti, kao kustos muzeja je bio član Saveta za kulturu Subotice, Saveta za komunalne poslove Subotice, Umetničkog saveta Likovnog susreta, Likovnog odbora republičkog sekreterijata za kulturu, Pokrajinskog odbora za unapređenje izdavačke delatnosti, saradnik subotičkog Urbanističkog zavoda, itd. U oblasti komunikacije sa školama, od oko 1962. u Subotici postoji Dečiji likovni salon, koji “stimulativno utiče na razvoj likovne pedagogije u gradu i okolnih salašarskih škola”.¹¹⁰ Osnovao ga je likovni pedagog Šandor Ivanjoš (1922), koji je od 1960. bio nadzornik tog predmeta.¹¹¹ U istom cilju se praktikuje kod učenika pretplata na

¹⁰⁷ Kumović, M. 2001. 273-275.

¹⁰⁸ Duranci, B - Gabrić Počuča, V. 2001. 262.

¹⁰⁹ Duranci, B. 1967; 1975., 1991. Ištvan Nađ u Jugoslaviji, str. 68-70.

¹¹⁰ Duranci, B. 1965. A., 24.

¹¹¹ Podatak dobiven od Šandora Ivanjoša

izložbe "Zimskog salona".¹¹² Što se tiče naučnog rada vezanog za muzejsku građu, Duranci navodi da je 1965. godine započeo proučavanje stare subotičke likovne umetnosti, a stečene rezultate je odmah publikovao u "Rukoveti" pod naslovom "Subotičke palete prošlosti" (enciklopedijski nabroja Aksentija Marodića, Kalmana Mešterhazija, Antala Sirmajia, Jožefa Šmita, Jelenu Čović, Stipana Kopilovića, Luku Đelmiša i Šandora Olaha).¹¹³ Na osnovu ovoga, može se utvrditi da je nakon bavljenja urbanističkim problemima, te razvojem umetnosti Subotice u periodu 1944-1964, sa tim tekstom u Gradskom muzeju započeto izučavanje zavičajnog slikarstva starijeg doba.

U međuvremenu, 1960. godine, Bela Duranci je započeo aktivnu saradnju sa Imreom Devičom (1922-1971), direktorom Drame na mađarskom jeziku Narodnog pozorišta u Subotici. Devič je te godine prešao iz Bačke Topole, gde je radio kao nastavnik, te vodio likovno stvaralaštvo amatera i bio jedan od osnivača likovne kolonije.¹¹⁴ Koliko je bio uticajan i na kom nivou, pokazuje podatak, da je od septembra 1958. godine bio imenovan za člana Saveta Galerije Matice srpske u Novom Sadu. (U Savetu su osim Deviča, koji je tada naveden kao nastavnik iz Bačke Topole, bile ličnosti zvučnih imena i zvanja, kao npr. direktor Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu, Miloš Hadžić, direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Novom Sadu Miloje Milošević, slikar i konzervator Vojvođanskog muzeja Boško Petrović, slikar iz Pančeva Stojan Trumić, kustos Narodnog muzeja u Beogradu dr Miodrag Kolarić, itd.)¹¹⁵ Devič je u periodu 1968-1970. bio zamenik sekretara Sekreterijata za obrazovanje i kulturu SR Srbije.¹¹⁶ Očito, mnoge stvari nije radio isključivo po spostvenom nahođenju, već su njegove aktivnosti bile deo širih programa. Jedan od primera za ovo su izložbe slika u Čantaviru na Radničkom univerzitetu. Akcija je započeta 16. 12. 1965. godine i nosila je naziv "Jedna izložba - jedna mesec", a u cilju "aktiviranja zbirke (savremenih, prim. autora) slika i skulptura" koju je uz Deviča odobravao Duranci i upravnik čantavirskog univerziteta.¹¹⁷ Pošto je, kako Duranci piše, Devič bio uveren da je uključivanje Subotice u savremene likovne tokove jedino moguće kroz umetničke kolonije,¹¹⁸ a Subotica likovnu koloniju nije imala,

¹¹² Spona br. 5. 1965. 47.

¹¹³ Duranci, B. 1965. B.

¹¹⁴ Imre Devič je srednju školu pohađao u Subotici, pravo je studirao u toku rata u Pečuju, diplomirao je posle rata na Višoj pedagoškoj školi, osposobljen za nastavnika istorije, geografije i crtanja. = Duranci, B. 1989. 109.

¹¹⁵ Šelmić, L. 2001. 116.

¹¹⁶ Duranci, B. 1989. 109.

¹¹⁷ Izložbe - saradnja sa selom. Čantavir. Rukopis B. Durancija na Umetničkom odeljenju.

¹¹⁸ Duranci, B. 1989. 109.

uspostavlja ih u vezu idejom o osnivanju Likovnog sureta. Ustanova je rođena kao galerija i dokumentacioni centar jugoslovenskih likovnih kolonija 1962. godine, na desetogodišnjicu postojanja posleratnih kolonija kod nas. Nova institucija je smeštena nigde drugde, već u zgradu muzeja, to jest u Rajhl palatu, a za saradnike je imala neplaćene entuzijaste, od kojih je jedan upravo kustos muzeja, a drugi pozorišni direktor. Verovatno nije slučajno što je u godini osnivanja Likovnog sureta, navedeni kustos publikovao razmišljanja u "Rukoveti" o spajanju muzeja-biblioteke-arhiva pod jedan krov – svodeći koren ideje na 1892. godinu, kada su tri institucije bile jedno.¹¹⁹ Likovni susret svoju aktivnost počinje sa manifestacijama državnog nivoa. Tu su Prvi susret slikara Jugoslavije (1962), Prvi suret likovnih pedagoga Jugoslavije (1963), Prvi susret grafičara Jugoslavije (1964), osnivanje likovne kolonije u Grožnjanu (1965), Prvi susret istoričara umetnosti Jugoslavije (1966). Muzej je nakon obavljanja navedenih grandioznih akcija sa svojim osobljem – među kojima je bio i prvi i jedini diplomirani istoričar umetnosti grada – iseljen iz Rajhl palate 1967. godine i vraćen u Gradsku kuću. Interesantno je spomenuti da i nakon toliko vremena, mnogi Subotičani misle da je muzej još uvek u Rajhl palati(!). Muzeju je ova selidba zapečatila zlu sudbinu, jer možda nikada više neće imati svoju sopstvenu zgradu – zaseban ulaz je ponovo dobio tek nedavno – niti dovoljno velikog i adekvatnog prostora za izložbe, depoe, kancelarije i radionice, dok se nakon raspada Jugoslavije funkcija Likovnog sureta smanjila na uži krug delatnosti. Zbog nastalih promena, u ovom trenutku se čini da je reorganizacija ustanova i njihova tešnja saradnja neminovno potrebna za dalje uspešno postojanje obe institucije.

3. Novo - staro mesto Gradskog muzeja i otvaranje Zavičajne galerije (1967)

Subotički Gradski muzej je 1967. godine preseljen iz Rajhlove palate u staru Gradsku kuću, koja je 14. marta iste godine proglašena spomenikom kulture.¹²⁰

Kao što smo naveli, izrada studije o zdanju je spadala u aktivnost kustosa muzeja, koji je ideju o spajanju muzeja-biblioteke-arhiva pod jedan (ovaj) krov publikovao još u godini osnivanja Likovnog sureta.¹²¹ Nakon useljenja u umetnički oblikovanu zgradu u centru grada – u kome je bila smeštena celokupna opštin-

¹¹⁹ Duranci, B. 1962.

¹²⁰ Odluka Skupština Srbije, Sl. glasnik R. S. br. 16.

¹²¹ Duranci, B. 1962. Vidi još: Mikuška, M. 1979. 91.

ska administracija – Gradski muzej dobija više prostorija na poluspratu, prvom i drugom spratu, do kojih se dolazi kroz raskošni svečani ulaz. Dana 22. decembra 1967. je u četiri bivše kancelarije na prvom spratu otvorena *Zavičajna galerija*, zatim izložba stranih majstora i slike Šandora Olaha (!) u sledeće dve prostorije, a još četiri su zadržane za potrebe Likovnog susreta – što je nešto kasnije ipak predato Zavičajnoj galeriji. Na ovoj prvoj postavci galerije izloženo je bilo oko 100 dela, dok je ostalih 200 ostalo u depou – svedoči Tibor Gajdoš.¹²²

Godine 1969. je otvorena i stalna postavka arheologije, istorije i etnologije.¹²³ Tada je izgledalo da je problem potrebnog prostora muzeja rešen na povoljan način, iako su prostorne mogućnosti i ovako bile ograničene. Primera radi, nešto kasnije se navodi da je 1967. godine od celokupnog muzejskog fonda, koji je iznosio preko 30.000 predmeta, bilo je izloženo svega desetak procenata, a zbog nedostatka prostora nije bila izložena prirodnjačka zbirka.¹²⁴ Osim završavanja teksta o Gradskoj kući i uobičajenih muzejskih aktivnosti, Bela Duranci je kao kustos muzeja za 1967. godinu predvideo dve osnovne aktivnosti započete od ranije¹²⁵: 1. izučavanje likovne umetnosti na teritoriji Subotice; 2. proučavanje umetničkih ost-

Slika 4. kép: Gradska kuća – Városháza

¹²² Gajdos, T. 1995. 231.

¹²³ Vodič kroz muzeje i galerije Vojvodine. 1982, 17. Ovde se pogrešno navodi podatak, da je Zavičajna galerija otvorena 1968.

¹²⁴ Mikuška, M. 1979. 91-92.

¹²⁵ Izveštaj rada istoričara umetnosti za 1967. Rukopis. GMS - Umetničko odeljenje.

Slika 5. k p: Zavičajna galerija, 1967. – Helyt rt neti K pt r, 1967.

varenja u oblasti arhitekture – pripadnika mađarske nacionalnosti od polovine XIX veka do Drugog svetskog rata. Među prvim predviđenim zadacima realizovao je u novom prostoru (10 bivših kancelarija)¹²⁶, pre svih odeljenja, 22. decembra 1967. otvaranje Zavičajne galerije.¹²⁷ U njenom sklopu je uskoro predviđeno i otvaranje postavke mađarske umetnosti. U 1968. godini, u okviru jubileja dve decenije postojanja muzeja, Duranci priređuje spomen izložbu subotičkom slikaru Elemeru Činčaku (1893-1944). Godine 1969. postaje direktor Gradskog muzeja – što u slučaju razvoja Umetničkog odeljenja, postaje srećna okolnost. Na tom položaju ostaje dve godine, ali ne prestaje da se bavi stručnim radom.

U ostvarivanje Mađarske galerije je krenuo s prvim danima svog novog položaja, te u predlogu programa piše: “Gradski muzej u Subotici, konačno, preseljenjem u Gradsku kuću, obezbedio je dostojan prostor galerijski uređen, gde bi izložbena postavka ove do sada nedovoljno vrednovane oblasti imala odgovarajući ugled.”¹²⁸ Tako je došla na red i ideja o otkupu reprezentativnih umetničkih dela, čemu treba

¹²⁶ Duranci, B. 1970. B. 69.

¹²⁷ Izveštaj istoričara umetnosti za 1968. godinu. Rukopis. GMS - Umetničko odeljenje.

¹²⁸ Plan rada za 1969. Rukopis. GMS - Umetničko odeljenje

dodati da je izlagačka delatnost, kao što to i danas biva, takođe povlačila za sobom i bogaćenje zbirke. Od izložbi, 1969. godine Duranci realizuje studijske izložbe Jožefa Pehana (1875-1922) i Lukača Đelmiša (1899-1979). Pored navedenih autorskih izložbi u novom prostoru, Gradski muzej Subotica je 1970. prikazao izložbu "Čurgo, omladinska likovna kolonija" – otvorenu povodom dodele Forumove nagrade i u čast festivala Omladina 70, a Bela Duranci je realizovao jedan od kamena temeljaca lokalne istorije umetnosti: *Likovno stvaralaštvo – Képzőművészeti alkotások, Subotica 1945-1970*. Ove izložbe su, kako je to Sekcija istoričara umetnosti muzejskih radnika Vojvodine predviđala, već imale stručno urađene kataloge, sa bibliografijom, reprodukcijama i popratnim tekstom. Bio je to začetak nove forme prezentovanja umetnosti u našem gradu, koji nije bio usamljen pokušaj. Kao primer navodimo pokrenuta izdanja Galerije savremene likovne umetnosti u Novom Sadu 1969. godine. Vizuelni i sadržajni karakter tih kataloga je bio veoma sličan. Povezanost se ogledala i u konkretnoj saradnji dve institucije, putem koje su priređene izložbe Arpad G. Balaž (1970) i Savremena likovna umetnost Vojvodine – slikarstvo, skulptura, grafika, tapiserija (1972).¹²⁹

Dvojezičan, kao i prethodna dva pomenuta subotička izdanja, katalog Likovnog stvaralaštva Subotice 1945-1970 sadrži uvodnu studiju sa sledećim poglavljima¹³⁰: Kurs figuralnog crtanja, Likovna sekcija Saveza kulturno-prosvetnih društava u Subotici, Gradska izložbena galerija, Umetničke kolonije i Likovni susret, Likovni umetnici, Likovni pedagozi, Amateri, Grupe, Ustanove, Stalna prodajna izložba "Stil". Tekstovi su praćeni crno-belim reprodukcijama likovnih dela i foto dokumenracijom. Hronološki pregled svih 287 izložbi u Subotici od jula 1945. godine do oktobra 1970, sa naznačenim nazivom, mestom i datumom održavanja, takođe je prisutan. Poseban deo predstavlja spisak literature o ovom periodu. Na kraju se nalaze kataloški podaci o 144 dela izložena 63 autora. Neki od eksponata su već bili ili su ostali u trajnom vlasništvu muzeja i možemo ih lako prepoznati na reprodukcijama, među

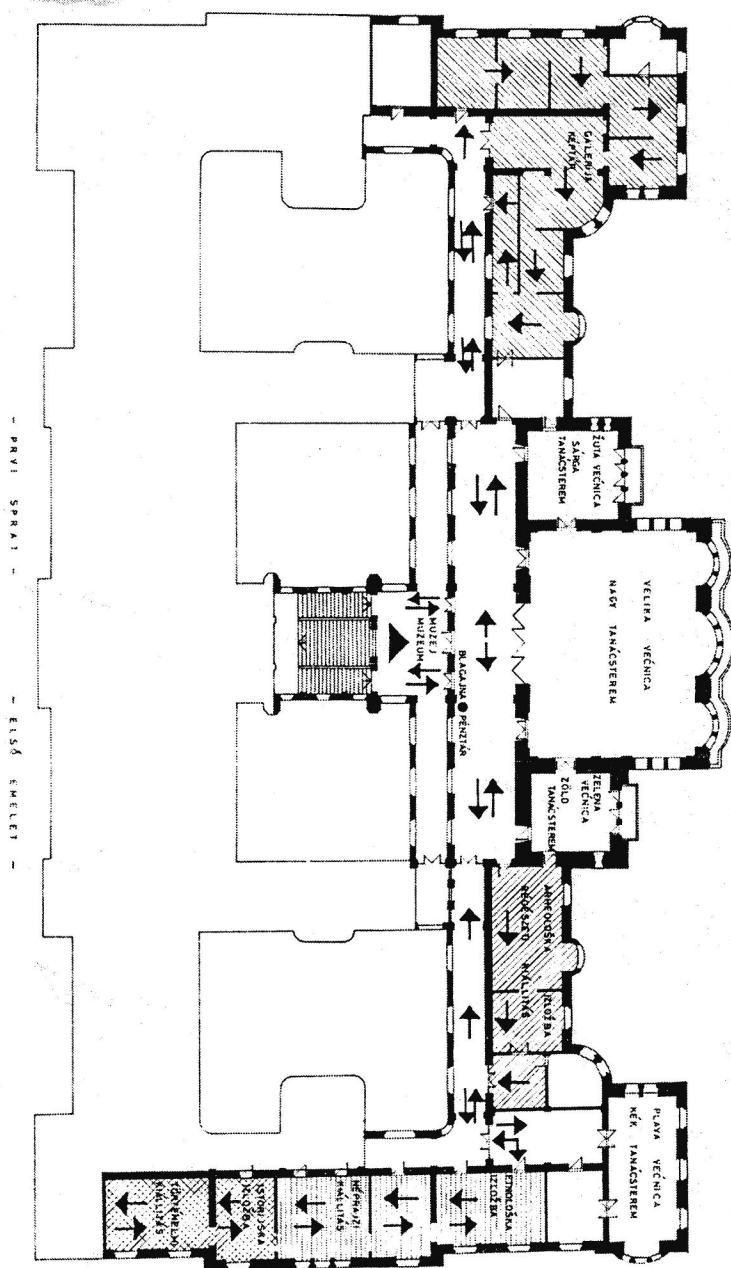

Slika 6. kóp: Bela Duranci

¹²⁹ Spisak izdanja Galerije savremene likovne umetnosti u Novom Sadu vidi na kraju svakog od tih izdanja. Iz njega se vidi da je Savremena galerija svake godine priredila po 4 do 6 ovakvih publikacija, to jest izložbi, u saradnji sa više vojvodanskih institucija.

¹³⁰ Duranci, B. 1970. B.

Slika 7. kép: Prostorni plan postavke muzeja na prvom spratu Gradske kuće iz muzejskog Vodiča 1972. – A Múzeumi Vezetőben közzétett múzeumi alaprajz a Városháza első emeletén 1972-ben

kojima već ima i kolora! O svom projektu autor iznosi sledeće mišljenje: "Izložba je prvi pokušaj Zavičajne galerije da sveobuhvatnije prikaže jedan period likovnih zbivanja u gradu, odnosno oblikuje deo stalne postavke u galeriji."¹³¹ Na prostornom nacrtu stalne postavke Gradskog muzeja publikovanom u prvom Muzejskom vodiču nakon dve godine, vidimo da galerija zauzima lokaciju gotovo čitave sadašnje stalne biološke-arheološke-istorijske postavke na prvom spratu zgrade. U muzej se tada ulazilo na svečani ulaz i kod svečane sale se skretalo u galeriju muzeja, a desno u arheološku, etnološku i istorijsku stalnu postavku.

Umetnička zbirka tada broji 443 umetnička predmeta, nadalje se rezignirano konstatuje da se preseljenjem muzeja u zgradu 1967. godine, očekivane prostori-je na prvom spratu nisu predale muzeju, te da deo zbirke uopšte nije izložen! U delu prikaza stalne postavke po strukama, Bela Duranci ne prikazuje izloženu umetničku građu, nego mesto u kojem je muzej otvoren, Gradsku kuću.¹³² Takav katalog, naime, kao što je izradio prilikom izložbe "Likovno stvaralaštvo u Subotici od 1945. do 1970," nije imalo ni jedno drugo odeljenje. Njegov nastavak predstavlja sličan projekat "Likovno stvaralaštvo - Képzőművészeti alkotások, Subotica 1944-1984," a pošto B. Duranci više nije bio zaposlen u muzeju, realizovan je u Likovnom susretu. Likovne izložbe muzeja su većim delom navedene za period 1971-1984.¹³³

4. Galerija mađarske likovne umetnosti u Vojvodini 1830-1930

Kao deo dugoročnog projekta, koji je prevazilazio lokalne okvire, bilo je osnivanje tzv. *Galerije Mađara*. U sklopu tog procesa je 1970. pristigla poklon zbirka somborskog umetnika Lajoša Hušveta (1894-1956). Tako je kao deo buduće Mađarske galerije ušao u fond prvi veliki legat umetničke zbirke, značajno ga uvećavajući. Ugovor o poklonu je sačinjen 20. maja 1970. godine¹³⁴. Darodavac je udova Šarolta Hušvet, koja je tada predala muzeju 164 uljanih slika, akvarela, skica, crteža; 7 skulptura, 10 ličnih predmeta - npr. štafelaj, paleta, stalak za vajanje, kao i dokumentaciju.¹³⁵ GMS je 1971. godine priredio izložbu reprezentujući dobiveni poklon.¹³⁶ To je bila stalna postavka¹³⁷, koja je ostala i

¹³¹ Duranci, B. 1970. B. 70.

¹³² Vodič kroz muzej - Múzeumi vezető. Gradski muzej - Városi Múzeum, Subotica 1972.

¹³³ Duranci, B. 1984. 29.

¹³⁴ AGM - 01-94/2. 20. maj 1970.

¹³⁵ Duranci, B. 1970. A, 9-10.

¹³⁶ Bašić Palković N. 2001. 129.

¹³⁷ Duranci, B. 1984. 29.

kada se s vremena na vreme Zavičajna galerija demontirala. Godine 1981. zbirci je dodato još 75 slika, 10 skulptura i 11 porcelanskih figura.¹³⁸

U projekat Mađarske galerije su se uklapale od ranije i manje izložbe, istraživanja kojima 1971. pridolazi izložba Bela Farkaš (1893-1941), povodom tridesetogodišnjice smrti u saradnji sa *Eletjelom* u Muzičkoj školi.¹³⁹ Ovakva delatnost se vodila tokom dužeg vremena, postupno, predestinovana umetničkim materijalom datog mesta i kustosom koji je perfektно vladao mađarskim jezikom. Da je ideja bila od šireg interesa, dokazuje i stipendija Pokrajinske zajednice kulture AP Vojvodine za tromesečni boravak u Mađarskoj. Takođe i polemika o zadatku i karakteru galerije, koja je započeta aprila 1969. godine, na stranama nedeljnika na mađarskom jeziku, *7 Nap*. Suština tamo iznesenih mišljenja Gabora Siladija, direktora Likovnog susreta i Jožefa Ača, likovnog umetnika i kritičara je bila sledeća: galerija ne može biti pregled samo starih majstora; fond treba stalno dopunjavati delima savremenika jer centralni mediji ne vode brigu o umetnosti provincije, što ujedno znači i zapostavljanje manjinske kulture.¹⁴⁰ Sam Duranci govori kako su mu moralnu podršku davali doajeni vojvođanske umetničke scene, književnik Janoš Herceg i Jožef Ač¹⁴¹, koji su iskustvo o potrebi takvog poduhvata stekli prilikom priređivanje slične izložbe 1952. na Paliću.¹⁴² Duranci je o projektu napisao: "Formiranje galerije je započeto negde 1960. godine. Naime, tada još, u diskusijama oko koncepcije vojvođanskih muzeja, dogovoreno je da subotički muzej preuzme brigu oko, da tako kažemo, mađarske umetnosti. Direktna povod je bilo traženje kolega iz Mađarske, zainteresovanih za sudbinu pastela poznatog ekspresioniste, slikara Ištvana Nađa. Baveći se Nađom, zaključili smo da je pred nama jedan zanimljiv problem, zahvalna tema, zanemarane područje delatnosti. Obratili smo veću pažnju već zaboravljenim imenima i delima, te konstatovali da se neodložno ima pristupiti izučavanju likovnog stvaralaštva Mađara na području Vojvodine, kao značajnom beočugu u đerdanu umetnosti na ovome šarolikom mnogonacionalnom tlu... Formirano je jezgro istraživanja u obliku delatnosti umetničkog odeljenja subotičkog muzeja. Kolege, Sekcija istoričara umetnosti, Zavod za zaštitu spomenika kulture, prihvatili su ovu akciju sa oduševljenjem i rezultati nisu izostali. Ubrzo je kucnuo čas

¹³⁸ Jovanović, V. 1987. 195.

¹³⁹ Duranci, B. 1984. 29. Kasnije je ustanovljeno da je umetnik rođen 1894. god.

¹⁴⁰ 7 Nap, 17. april i 9. maj 1969. = Gajdos, T. 1995. 231.

¹⁴¹ Kazivanje Bele Durancija.

¹⁴² NKO, 2002

opravdanog razmišljanja o potrebi formiranja galerije. Ipak skrećem pažnju na to da je naziv potrebno shvatiti uslovno; radi se o studijskoj zbirci, aktivnosti usmerenoj ka istraživanju... Otkupljena dela, zatim poklon zbirka udove Lajoša Hušveta i eksponati koji će još u ovu zbirku ući, izlagaće se kao stalna postavka, ulaziće u prezentaciju vojvodanske umetnosti, služiće nam svima kao građa u produbljivanju naših zna-nja... Ova, nazovimo je galerija, nikada ne bi trebalo da postane samostalna izdvojena institucija, jer bi tog momenta izgubila svrhu zbog koje je postala. Naime, ona će svoju dragocenu ulogu najbolje ostvariti uvek kao integralni deo sveukupnosti kulture. Njen cilj nije da izdvaja umetnost jednih od drugih, već da iskaže ulogu ranije zanemarenih neimara i okolnosti u društvu, svih koji su ovde kreirali ili ostavljali svoja ostvarenja.”¹⁴³

Izložba pod nazivom *“Likovno stvaralaštvo Mađara u Vojvodini 1830 - 1930”* je otvorena nakon svečane sednice povodom 25-godišnjice postojanja GMS, zajedno sa gostujućom izložbom “Narodna umetnost Bunjevaca i Šokaca iz Baje i okoline” muzeja „Türr István” iz Baje. Po rečima tadašnjeg direktora subotičkog muzeja, Tibora Sekelja, umetnička izložba će ostati kao stalna postavka Galerije mađarskih umetnika u Vojvodini, sa stalnim sedištem u Subotici, a u sastavu Gradskog muzeja.¹⁴⁴ Postavku je pratio dvojezični katalog, što je bila tradicija od ranije. Na početku kataloga se autor, Bela Duranci, svima zahvalio na pomoći i konstatovao da je to početak studioznog istraživanja likovnog doprinosa Mađara, kao detalja vojvodanske kulture, i da je izložba rezultat delatnosti Umetničkog odeljenja Gradskog muzeja od 1965. godine, kao i materijalne podrške Pokrajinske zajednice kulture SAP Vojvodine, te da će Galerija istraživati, prikupljati, obrađivati i izlagati dela umetnika Mađara, rođenih ili stvaralaštvom vezanih za Vojvodinu do 1930. godine. Na kraju kataloga su naznačeni stručni saradnici: naučni saradnik, direktor Mađarske Nacionalne galerije dr Istvan Šoljmar; saradnik na prikupljanju građe i bibliografskih podataka Geza Vojnić – subotički kolekcionar; saradnik autora – Branka Dejanović. Tekst kataloga obrađuje slikare, vajare i arhitekte, a sa kataloškim podacima je zasupljeno 138 dela od 51 autora (npr: Jakobey Károly, Eisenhut Ferenc, Bence Ferenc, Csávosi Sándor, Edvi Illés Aladár, Farkas Béla, Hermann Lipót, Hollósy Simon, Juhász Árpád, Kálmán Péter, Kernstok Károly, Kézdy Kovács László, Nagy István, Pechán József, Pécsi-Pilch Dezső, Streitmann Antal, Telcs Ede, Than Mór, Tornyai János, Vágó Pál, itd.). Možemo utvrditi da deo ovih stvaralaca predstavlja važan fragment i Zavičajne galerije, te da se dve galerije iz tog razloga delimično preklapaju. Osim toga, važno je istaći da se umetnička dela ove dve

¹⁴³ Duranci B. 1974. 26.

¹⁴⁴ Sekelj, T. 1974. 48-49.

galerije ni tada, pa ni sada ne razlikuju posebnim inventarskim brojevima, nego čine jedinstveni fond. Znači, urađeno je kao što je utemeljivač i jedne i druge, Bela Duranci to predvideo, u saglasnosti sa Sekcijom istoričara umetnosti Vojvodine. Godinu dana kasnije u prikazu ove galerije Duranci konstatuje: "Samo postojanje galerije, ako se ne povede briga o kadrovima, a trenutno njih uopšte nema, ne znači ništa. Galerija još i danas nije nešto stvarno, fiksno, postojeće. Ona je program pod znakom navoda i zavisi isključivo od finansijskih mogućnosti likovne komisije Zajednice kulture Vojvodine."¹⁴⁵ U stručnim krugovima se subotički Gradski muzej od tada smatra za specijalizovani muzej obrade mađarskog slikarstva Vojvodine. To između ostalog potvrđuje i činjenica da je u godini realizacije "Galerije mađarskih umetnika", Bela Duranci pisao tekst i birao dela za retrospektivnu izložbu povodom desetogodišnjice smrti Đerda B. Saboa (1920-1963) u Gradskom muzeju u Zrenjaninu.¹⁴⁶

Iako je Bela Duranci 1975. napustio radno mesto u GMS, nije prestao da koristi iskustva stečena tokom rada na Galeriji, niti je zaboravio značaj tamo sakupljenih dela, kao što ni njega kolege nisu zaboravljale. Godine 1979. za muzej u Zrenjaninu je bio recenzent izložbe Mađarski slikari u Banatu, te 1989. Izložbe Antal Štrejtman - Jožef Varkonji - Jene Velder - Emil Ženar. Sažimajući nova istraživanja nastala tokom vremena, priredio je izložbu "Nađbanja i Vojvodani" povodom 100 godina nastanka kolonije, 1996. godine, dominantno reprezentujući materijal umetničke zbirke Gradskog muzeja u Subotici.¹⁴⁷ Istovremeno, izložba koja je obuhvatila čitavu Vojvodinu i spasla od zaborava i propadanja autore i dela naše i evropske baštine, pokrenuvši istraživanja i u drugim muzejima, više nije bilo. Više od jedne decenije Subotica nema Zavičajnu galeriju, niti ima Galeriju mađarskih umetnika u Vojvodini. Pitamo se, dokle će trajati ovakvo retrogradno stanje i kada će osnivač Gradskog muzeja, vratiti prostor gradskoj riznici? U trenutku završavanja ovoga teksta se čini da je rešavanje problema u toku, ali na žalost, na štetu gradskih ateljea.¹⁴⁸

5. Okretanje prema zavičajnoj savremenoj umetnosti (1975-1981)

Istoričar umetnosti Bela Duranci, tačno nakon 16 godina provedenih u muzeju, u 44. godini života, 1. aprila 1975. napušta radno mesto kustosa muzeja

¹⁴⁵ Duranci, B. 1974. 29.

¹⁴⁶ B. Szabó György (1920-1963) retrospektivna izložba. Narodni muzej Zrenjanin. 9. decembar 1973.

¹⁴⁷ Duranci, B. 1996.

¹⁴⁸ Subotičke novine br. 7. 20. februar 2004. str. 13: "Subotica dobija novu galeriju"

i prelazi prvo u Dom kulture, pa u Zavod za zaštitu spomenika.¹⁴⁹ Pre toga, 1974. godine je između darodavke Eržebet Lifka i Muzeja potpisan Ugovor o darovanju Poklon zbirke porodice Lifka. Likovni deo zaostavštine pionira kinematografije je dospao u ustanovu nakon smrti darodavke, 1984. godine. Donaciju čine predmeti likovne i primenjene umetnosti, nameštaj u stilu neobaroka, persijski tepih i sitni suveniri.¹⁵⁰

Na upražnjeno mesto kustosa Umetničkog odeljenja je krajem 1975. godine primljen sveže diplomirani istoričar umetnosti, Branislava Šadi, rođ. Dejanović (1949-1999).¹⁵¹ Ona je takođe nakon nepunih 6 godina, januara 1981. prešla u Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Subotica. Po temi njenog diplomskog rada na kraju studija, "Delatnost arhitekta Bele Lajte u Senti", možemo zaključiti da je već tada u krugu njenih interesovanja bila arhitektura – za koju je, kako sama priznaje, imala afiniteta i zbog koje je prešla u Zavod. S druge strane, primećujemo ciljno odabranu temu mađarske secesije – za koju je po svemu sudeći savetodavac bio Duranci, prijatelj slikara Mihajla Dejanovića, njenog oca. Tome u prilog služi podatak da je Branislava Dejanović 1973. naznačena i kao saradnik izložbe Likovno stvaralaštvo Mađara u Vojvodini 1830-1930. O svom zapošljavanju u muzeju, u radnoj biografiji piše: "Kako sam kao student volontirala u Muzeju, materijal mi nije bio potpuno stran, pristupila sam inventarisanju i sprovođenju tehničke zaštite predmeta (muzej tada nije imao stručnog konzervatora)." Osim rada na dokumentaciji i dopunjavanju umetničke zbirke, Branislava Šadi realizuje stalnu likovnu postavku – koja se zbog ograničenog prostora demontirala pri organizaciji tematskih izložbi i nanovo vraćala, često dopunjavana novim ili još neprezentovanim materijalom iz fonda.¹⁵² U sklopu njene aktivnosti su dominirale izložbe zavičajnih savremenih umetnika: Izložba slika Mikloša Biroa (1975), *Oktobarski susreti* (1976, 1979, 1980), Retrospektivna izložba Imrea Šafranja (1976), *Susret gradova Osijek-Sombor-Subotica* (1977, 1980), *Izložba subotičkih umetnika u Segedinu i Subotici* (1979), Izložba radova Petra Šadija (1980).¹⁵³ Osim tih izložbi, 1976. je u Zavičajnoj galeriji Gradskog muzeja bila priređena izložba Arpada G. Balaža povodom Forumove nagrade¹⁵⁴, a 1977. je gostovala izložba "Pohvala voljenoj zemlji" Milana Konjovića.¹⁵⁵ U ovom periodu je zavičajna likovna zbirka obo-

¹⁴⁹ N.K.O. 2002. B. 53-62.

¹⁵⁰ Ugovor o poklonu između Eržebet Lifka i muzeja. AGM 01-288/1. 12.12.1974.

¹⁵¹ NKO, 2001.B. 268-269.

¹⁵² Iz radne biografije Branke Šadi predate za zvanje višeg kustosa

¹⁵³ Bašić Palković N. 2001. 132-135.

¹⁵⁴ Baranji A. 1987. 90.

¹⁵⁵ Mikuška, M. 1977. 117.

gaćena poklonima – 14 dela Imrea Šafranja i nizom dela Arpada G. Balaža. Sa direktoricom Milkom Mikuškom su otpočeli pregovori o poklonu Ane Bešlić, o legatu Karla Baranjija, Mikloša Biroa i Miloša Babića.¹⁵⁶

Legat Miloša Babića (1904–1968) je 1978. godine muzeju poklonila udovica slikara, Sarina Babić – kako u katalogu piše, zahvaljujući istraživanjima Tibora Gajdoša.¹⁵⁷ Subotički književnik i istraživač je raime, prethodne godine objavio knjigu o likovnom stvaralaštvu Subotice između dva rata, čemu je zaista

Slika 8. kép: Branislava Šadi i Tibor Gajdoš pregledaju pristiglu zbirku Miloša Babića – Šadi Branislava és Gajdos Tibor a Babić Miloš ajándékgyűjtemény áttekintése közben

prethodilo dugogodišnje istraživanje, a u taj period delom spada i delatnost Miloša Babića.¹⁵⁸ Ova umetnička zaostavština od 482 dela predstavlja drugi veliki legat Umetničkog odeljenja.

Manji deo stvaralaštva poseduje Narodni muzej i Muzej primenjene umetnosti u Beogradu. Opus je po stilskom opredeljenju i kvalitetu veoma raznovrstan. Dela koja zavređuju najviše pažnje pripadaju ciklusu nastalom u duhu aktivizma između dva rata.¹⁵⁹ Subotička publika će mali, ali najvredniji deo legata videti tek 1981. godine, zahvaljujući istoričarki umetnosti Narodnog muzeja u Beogradu, dr Irini Subotić.¹⁶⁰ Ona je uoči izložbe publikovala studiju “Deset slika Miloša Babića” i prikazala ih u svojoj matičnoj ustanovi, a potom i u GMS.¹⁶¹ U periodu osme decenije muzej je obogaćen sa

još nekoliko otkupa i poklon slika: godine 1978. je Arpad G. Balaž (1887–1981) poklonio muzeju 12 svojih radova; povinujući se želji Imrea Šafranja (1928–1980), Lorika Šafranj je 1980. nakon smrti autora, poklonila muzeju 15 njegovih likovnih ostvarenja. Ovome je nakon retrospektive 2000. godine, daro-

¹⁵⁶ NKO, 2001.B. 268-269.

¹⁵⁷ Uvodni tekst Milke Mikuške u katalogu = Baranji A. 1984.

¹⁵⁸ Gajdos, T. 1977.

¹⁵⁹ Baranji, A. 1984.; Vera Jovanović, 1987. 204.

¹⁶⁰ Katalog vidi: Bašić Palković N. 2001. 135.

¹⁶¹ Subotica, I. 1980. 387-400.

davka dodala određenu dokumentaciju – fotografije, kataloge, pisma i skice. Sa ranije otkupljenim i poklonjenim delima, muzej danas broji preko 30 ostvarenja “Meštra”, velikog buntovnika posleratne likovne scene. Što se nabavke tiče, važan momenat su bile još i godišnje izložbe “Oktobarski susreti”, sa kojih je uvek otkupljeno nekoliko dela, kao na primer 1975: ulje Ane Bukvić, keramika Lajoša Vekonja, skulptura Ota Loga i grafika Petra Šadija.¹⁶²

Ako uzmemo u obzir izložbe i tekstove¹⁶³ čiji autor je bila Branislava Šadi, možemo konstatovati da se delatnost Umetničkog odeljenja u ovom periodu svodila na bavljenje savremenom zavičajnom umetnošću i da ovaj period karakteriše izlagačka saradnja sa gradovima Segedin, Sombor i Osijek. Saradnja naše ustanove sa Galerijom savremene likovne umetnosti u Novom Sadu se nastavila u vidu realizacije izložbi: 1977. Gabor Siladi – povodom 25 godina stvaralaštva, 1979. Pal Petrik - retrospektiva.

6. Intenziviranje istraživačke delatnosti (1981-)

Na mestu kustosa Umetničkog odeljenja od 1981. nalazimo diplomiranog istoričara umetnosti Anu Baranji, rođ. Palušek (1952), koja je u muzeju provela deset godina.¹⁶⁴ Diplomirala je 1980. sa temom Slikarstvo Jovana Klajića (1815-1883). Kao student je 1975/76. godine učestvovala u Sremskim Karlovcima, 1976. u Somboru, te 1978. u Pančevu na prikupljanju građe za Umetničku topografiju navedenih gradova. Praktičan rad i saradnja sa profesorom dr Pavlom Vasićem, dala je dobru startnu osnovu i imala je blagotvorno dejstvo na dalji istraživački rad.

U prvoj godini svoga rada u subotičkom Gradskom muzeju, Ana Baranji je pripremila izložbu likovnih dela Lajoša Hušveta, jer je drugi deo zaostavštine, nakon smrti darodavke, stigao u muzej baš tada. To je dalo povoda koloniji književnika u Kanjiži, da foajeu mesnog pozorišta ugosti tu izložbu. U muzeju su te godine, održane još dve likovne izložbe: Deset slika Miloša Babića, te Medalje i plakete¹⁶⁵ – obe priređene od strane dr Irine Subotić, saradnika Narodnog muzeja u Beogradu, dok je izložba Ištvana Sajkoa i Petra Šadija bila priređena u Muzeju Mora Ferenc u Segedinu. Iste godine je u muzeju poslednji put organizovana tradicionalna izložba subotičkih umetnika *Oktobarski susreti 81* – i to sa

¹⁶² Sekelj, T. 1975. 77.

¹⁶³ Bibliografija publikacija Branislave Šadi: NKO, 2001. 271-272.

¹⁶⁴ AGM - 01-313/2. 2. 12 1991. Predlog...

¹⁶⁵ Bašić Palković, N. 2001. 135.

uvođenjem žiriranja dela.¹⁶⁶ Inicijativu, koja je naišla na veliko negodovanje mnogih umetnika, je dala upravo Ana Baranji. Predlog su podržali jedino vajar Sava Halugin (1946) i slikar Ištvan Sajko (1955), te tadašnji sekretar SIZ-a, književnica Marija Šimoković.¹⁶⁷ Ona je od naredne godine zamenila dugogodišnjeg direktora Likovnog susreta, sada penzionisanog Gabora Siladija (1926), te je kao direktor vodila ustanovu u narednih pet godina – odmah u početku sprovodeći renoviranje zgrade.¹⁶⁸ Od sledeće, 1982. godine, je manifestacija prešla u delokrug Likovnog susreta.

Ana Baranji je 1982. povodom 70 godina života jednog od prvih posleratnih vajara Vojvodine, realizovala svoju prvu retrospektivu: izložbu (prvu retrospektivnu) subotičkog vajara Gabora Almašija (1911-1994). Sa popratnim katalogom ove izložbe je nastavljena serija izdanja umetničkog odeljenja koju je započeo Bela Duranci, u vreme izložbe Jožefa Pehana, a koja je pauzirala nakon njegovog odlaska. Zapravo, ni Ana Baranji nije u potpunosti ponovila taj profil, naslovna strana je više ličila na kataloge Galerije savremene umetnosti u Novom Sadu. Druga značajna izložba te godine je bila posvećena smrti umetnika Arpada G. Balaža, a prikazana je u Galeriji ULUV-a u Novom Sadu, popraćen malim katalogom.¹⁶⁹ Umetnik je preminuo prethodne godine u Segedinu, te mu je tada, tamošnji muzej takođe posvetio izložbu.¹⁷⁰

Vajarsku retrospektivu je pratila još jedna 1983, posvećena Ani Bešlić (1912), vajar-ki rodom iz Bajmoka kod Subotice, koja živi i radi u Beogradu. Ona je poklonila Gradskom muzeju Subotica 20 svojih skulptura, uz određene uslove, npr. da jedna od njih bude izložena na stalnoj postavci Muzeja, a ostale da se čuvaju u depou dok se ne dobije veći prostor za stalnu postavku. Gradski muzej se tada obavezao da će poklonodavki prirediti retro-

Slika 9. kēp: Ana Baranji - Baranyi Anna

¹⁶⁶ Bašić Palković, N. 2001. 136.

¹⁶⁷ Kazivanje Ane Baranji

¹⁶⁸ Szilagyí G. 1988. 22. Radni kolektiv Likovnog susreta se tada preselio na Radnički univerzitet, te su i izložbe održavane tamo - osim XXII Likovnog susreta - 5. trijenale keramike, koja je postavljena u galeriji muzeja.

¹⁶⁹ Katalog-leporelo je izdao ULUV, Novi Sad

¹⁷⁰ Baranji, A. 1987. 90.

spektivnu izložbu i o svome trošku izdati posebnu monografiju, što je učinjeno. Predaja poklona izvršena je otvaranjem izložbe u galeriji Gradskog muzeja,¹⁷¹ koju je pratila monografija istoričarke umetnosti iz Beograda dr Katarine Ambrozić, dok je Ana Baranji sačinila informativni katalog u obliku leporela, uz izložbu sastavljenu od 20 skulptura.¹⁷² Bio je to još jedan dokaz povezanosti umentice sa rodnim krajem, koji je i do tada od nje dobio više skulptura modernog senzibiliteta, postavljenih u slobodnom prostoru.

Godine 1984. je po zaveštanju darodavca, u muzej dospelo likovni deo zaostavštine Šandora Lifke, koji je prikazan publici izložbom još iste godine, kao i 49 dela pozamašnog legata Miloša Babića. Izbor dela M. Babića je nešto kasnije bio prenet u galeriju Muzeja Mora Ferenc u Segedinu (1986), te u Gradski muzej Senta (1988). Katalog je umesto uobičajene bele, imao ljubičastu boju i izduženi format, a po prvi put je prikazao umetnika sa kratkom biografijom, ocenom stvaralaštva i bibliografijom.¹⁷³ U toku je, međutim, bilo i veliko pripremanje stalne *Likovne postavke Gradskog muzeja*, koja je ponovo otvorena 21. decembra. Po kazivanju Ana Baranji, u vreme njenog zapošljavanja, stalne likovne postavke već nije bilo, a interesovanje je tokom vremena samo raslo. Pogotovu što se zbirka uvećavala vrednim delima, a bio je stalno izložen samo deo legata Lajoša Hušveta. Baranji je tako krenula u ostvarivanje, kako sama kaže, najveće želje svakog istoričara umetnosti, da načini stalnu postavku i pokaže publici bogatsvo riznice umetničke baštine grada. Istovremeno, bila je svesna da mnogi autori i dešavanja nisu bila dovoljno, ili uopšte nisu bila istražena. Za izložbu su se sva dela doterala, objedinjena paspartuima i novim ramovima (nažalost, od ranije su prilikom ulaska u zbirku, mnoge bile lišene originalnih ramova). Publikovan je leporelo katalog na savijanje, sa kataloškim podacima o 88 dela u vremenskom rasponu od početka XIX veka do savremenih autora. Poslednji autor kataloga je bio njen grafički urednik, Istvan Sajko, sa slikom iz 1980. godine. Izložba je otvorena u znaku 40 godina oslobođenja grada. Tradicija povremenog demontiranja stalne postavke je međutim nastavljena, jer su je i ubuduće svaki put skidali radi postavljanja studijskih likovnih izložbi muzeja. Treba napomenuti da je 18. novembra iste godine u Likovnom susretu, u saradnji sa Belom Durancijem, priređen pregled likovnih događanja Subotice u periodu 1944-1984, sa delima iz vlasništva Likovnog susreta, gradskih muzeja Subotice, Sente i Bečeja, kao i iz društvenog i privatnog vlasništva van javnih zbirki. U izboru izlagača je osim autora izložbe, te Branke i Petra Šadija, Dragomira

¹⁷¹ Jovanović, V. 1987. 207.

¹⁷² Bašić Palković, N. 2001. 137.

¹⁷³ Baranji A. 1984.

¹⁷⁴ Duranci, B. 1984.

Ugrena i Katarine Mesaroš, učestvovala i Ana Baranji.¹⁷⁴ Izložba je prva priredena nakon dvogodišnjeg renoviranja zgrade Likovnog susreta – Rajhlove palate¹⁷⁵ i na neki način je obeležavala povratak ustanove u svoju zgradu. Na navedena likovna dešavanja je uticala i realizacija stalne izložbe “Likovna umetnost u Vojvodini XX veka”, otvorena u Novom Sadu 28. juna.¹⁷⁶ U galeriju vojvodanske moderne su od Subotičana tada uvršteni: A.G. Balaž, Đ. Bošan, M. Džetović, B. Farakaš, A. Handa, S. Kopilović, P. Petrik, I. Sajko, G. Siladi, I. Šafran, Š. Torok, I. Vinkler – slikari, G. Almaši, A. Bešlić, S. Halugin, F. Kalmar, O. Logo – vajari, te P. Šadi – grafičar.

Povodom 100. godišnjice rođenja Šandora Olaha (1886-1966), jednog od najvećih slikara grada, 1986. godine je upriličena retrospektivna izložba, koja je po mnogo čemu bila uspešna. Prikazano je i valorizovano stvaralaštvo i značaj ovog važnog umetnika, koji do tada nije imao monografsku obradu. Tokom istraživačkog rada, nabavljena su i brojna dela iz Budimpešte, čime je stvaralački opus Šandora Olaha u zbirci muzeja, postao zastupljen reprezentativnim delima iz svih njegovih stvaralačkih perioda. Udova Geze Gamaufa¹⁷⁷ iz Budimpešte je poklonila 30, a druga rođaka iz Senteša¹⁷⁸ još nekoliko dela.¹⁷⁹ Ova retrospektiva je bila prva umetnička izložba za koju je muzej štampao plakat i razglednice u boji, a publikovana je i dvojezična monografija u suizdanju sa novosadskim Forumom. Bilo je to prvi put da se ova izdavačka kuća udružila sa stručnjakom Umetničkog odeljenja muzeja. (Beli Duranciju su naime, počeli objavljivati knjige kada je već napustio muzej, 1976: Knjiga o arhitekturi vojvodanske secesije, te Dva Pehana, a kada je Branislava Šadi priredila izložbu o Imreu Šafranju, Forum je pisanje monografije poverio Otou Tolnaju.) Za izložbu Šandora Olaha su sva dela bila očišćena ili restaurirana od strane resturatora iz Beograda, Gordane Žunjić – Kusovac, a recenzenti monografije su bili Jožef Ač i Miloš Arsić. Publika je u Subotici slike mogla da vidi u prostoru stalne likovne postavke muzeja do sredine februara 1987. godine. Početkom marta je otvorena u Galeriji savremene likovne umetnosti u Novom Sadu (kao zamena je iz te galerije došla u Suboticu retrospektivna izložba Jožefa Ača), a u aprilu u Gradskom muzeju u Somboru. Umetničko odeljenje danas čuva preko 70 dela Šandora Olaha, te njegov štafelaj, koji je dospao u muzej zajedno sa vrednim primercima primenjene

¹⁷⁵ Szilágyi G. 1988. 23.

¹⁷⁶ Galerija savremene umetnosti, Novi Sad

¹⁷⁷ Udova Geze Gamaufa je rod. Eržebet Olah. Ona je bila ćerka slikarevog brata, Jožefa. Kao ćerka je nasledila slike Šandora Olaha i od majke, a ona sama nije imala naslednika. Do darivanja ovih slika je došlo kada je udova Jožefa Olaha preminula. (kazivanje Ane Baranji)

¹⁷⁸ Šandor Olah je imao brata i u Sentešu, koji je bio apotekar. Njegova ćerka je poklonila subotičkom muzeju deo nasleđenih slika.

¹⁷⁹ U oba slučaja je dozvolu za izvoz data od strane Nacionalne galerije u Budimpešti.

umetnosti i kompletom seta pastela, kao i delova foto laboratorije autora, kao poklon Aranke Kudlik 2002. godine. Tibor Gajdoš je iste 1986. godine objavio malu monografiju o Šandoru Olahu, u Eletjelovoj ediciji "Miniatűrök". Jedan od recenzenata bila upravo Ana Baranji, autor izložbe.

Istovremeno sa realizacijom izložbe Šandora Olaha, u Novom Sadu je izašao iz štampe VI deo projekta Popisa slikarskih i vajarskih dela u društvenom posedu i privatnoj svojini na području Bačke.¹⁸⁰ Na području Subotice su ga sproveli ovdašnji istoričari umetnosti: Ana Baranji, Bela Duranci, Branislava Šadi i Olga Šram. Nabrojani su javni spomenici i skulpture koje će Subotičani sistematičnije moći upoznati mnogo kasnije u posebnom izdanju¹⁸¹, navedena su dela u društvenom vlasništvu – kao npr. u Kreditnoj banci, Veterinarskom zavodu, itd, u vlasništvu crkvi i u privatnoj svojini nekih umetnika kao što su Mikloš Biro, Šandor Torok, Gabor Almaši, porodica Kalmar, ali i istraživač Tibor Gajdoš.

Povodom retrospektive Arpada G. Balaža (1887-1981), 1987. je takođe publikovana monografija, ovog puta u izdanju subotičkog muzeja.¹⁸² Sa mnogo novih, stručnih aspekata, pogotovu u pogledu izbora dela koji je umesto do tada uobičajenog socrealizma, kod Arpada G. Balaža istakao grafike iz međuratnog perioda, izložba je izborila novu poziciju autoru. Gostovala je 1988: u Somboru, Senti, Beogradu, 1989: u Segedinu. Mnoge radove na papiru je za izložbu restaurirala Vera Galović iz Novog Sada, a slike na ulju Gordana Kusovac. Porodica umetnika je tom prilikom muzejskoj zbirci priložila još 9 dela,¹⁸³ a otkupljeno je i 15 grafičkih radova.¹⁸⁴ Otkup se okončao 1989, kada je u zbirku na taj način ušlo još 5 dela.¹⁸⁵ Načinjena je i velika zbirka dokumentacije. Danas muzej čuva oko 60 ostvarenja ovog istaknutog umetnika međuratne jugoslovenske scene. (Otkupi i restauracija dela Šandora Olaha i Balaža G. Arpada su bili omogućeni materijalnim sredstvima Pokrajinskog SIZ-a za kulturu – Ana Baranji je u to vreme bila član jedne od komisija za dodelu novčanih sredstava, te sličnog doprinosa Opštine Subotica.)

U godini priređivanja Balaževe retrospektive, u zbirku je pristigao još jedan izuzetan legat: Poklon zbirka Đorđa Bošana (1918-1984). Povodom realizacije posthumne retrospektive, te monografije slikara i profesora akademije,

¹⁸⁰ Popis, VI. 1986.

¹⁸¹ Duranci, B. - Gabrić-Počuča, V. 2001.

¹⁸² Baranji A. 1987.

¹⁸³ AGM 01-512/1. 31. 12. 1987. Dokument o poklonu 9 dela Balaža G. Arpada, od strane porodice Geze Balaža.

¹⁸⁴ AGM 01-258/1. 31.07. 1987. Izveštaj o radu...

¹⁸⁵ Izveštaj o radu za period januar-juni 1989. GMS Rukopis Umetničkog odeljenja

saradnja subotičkog muzeja, Udruženja likovnih umetnika Srbije i umetničkog paviljona "Cvijeta Zuzorić" 1986. godine, navela je udovu dr Nadu Bošan da pokloni subotičkom muzeju 26 vrednih slikarskih dela svog supruga. Ugovor o poklonu je sklopljen 28. aprila 1987. godine. Prilikom prenetog izbora retrospektive u Gradski muzej Subotica, štampan je, kao u slučaju Ane Bešlić, informativni katalog.¹⁸⁶

Sledeće, 1988. godine, obeležavajući 125. godišnjicu rođenja slikara i grafičara Arpada Juhasa (1863-1914), gradski muzeji Sombora i Subotice priredili su u obe institucije izložbu, udruživši rad svojih kustosa - Hedvige Hofman i Ane Baranji. Naime, kako je Bela Duranci komentarisao, "Arpad Juhas je rođen u Somboru, a umetničko opredeljenje subotičkog muzeja bavi se, već skoro dve i po decenije, izučavanjem likovnog stvaralaštva Mađara u Vojvodini, zaključno sa 1930. godinom."¹⁸⁷ Jedan od rezultata izložbe je i bogaćenje umetničke zbirke, jer je postignuto da Kalčo Ernone, rođ. Eva Gač iz Đendeša i Dr Tanai Đerdne, rođ. Klara Gač iz Budimpešte, poklone 10 dela - 9 crteža i 1 ulje na platnu Gradskom muzeju u Subotici.¹⁸⁸

Godine 1990. je usledila treća velika retrospektiva i katalog kustosa zbirke, Retrospektivna izložba Nandora Glida (1924-1997), rektora Univerziteta umetnosti u Beogradu. Poznatom vajar u teme holokausta, ovo je bila prva retrospektiva najvrednijih dela, te prva stručna obrada opusa. Nije slučajno došlo do toga baš u našem gradu. Izložba je bila postavljena u prostoru čitave sadašnje stalne muzejske postavke i bila je estetski tako uspešna da je Nandor Glid bio protiv toga da se ona prenese u Beograd. Smatrao ju je neponovljivom.¹⁸⁹ Zato su mnogi dolazili i iz Beograda, a po volji vajara, svaki hiljaditi posetilac je dobio jednu grafiku. Ova izložba je po svemu sudeći, doprinela da umetnik svetskog glasa zavešta svoj celokupan opus - crteže, grafike, skulpture i stručne knjige koje se odnose na njegov rad, Gradskom muzeju svog rodnog grada - pod uslovom da ih muzej postavi kao memorijalne eksponate u vidu trajne izložbe, u reprezentativnom obliku. Pošto se traženi uslov do danas nije mogao ispuniti, do prihvatanja legata nije došlo. Baš kao u slučaju vajara Gabora Almašija, koji je pod sličnim uslovima zaveštao deo svog opusa našoj ustanovi! Naime, 1986. godine je uklonjena stalna postavka, sem likovne, koja je skinuta nešto kasnije. Sve se to dešavalo radi što svečanijeg dočeka Konferencije gradova Jugoslavije, čiji je domaćin 1986. bila Subotica. Tadašnji gradonačelnik Jožef Palenčar i njegova supruga, direktorica Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture

¹⁸⁶ Bašić Palković, N. 2001. 139.

¹⁸⁷ Duranci, B. 1991. Izložba slika i crteža Arpada Juhasa. 78-84.

¹⁸⁸ AGM - 01-364/I. 02.11. 1988.

¹⁸⁹ Kazivanje Ane Baranji

Subotica, Sonja Medanski, smatrali su ispravnim iseljenje stalne muzejske postavke i useljenje opštinske administracije (koja se do tada nalazila u novoj Gradskoj kući sagrađenoj 1961¹⁹⁰) Godine 1988. je potpisan projekat muzejske postavke na novoj lokaciji unutar stare Gradske kuće, ali je 1989. potpisan aneks ugovora, koji je onemogućio realizaciju likovne stalne postavke, koje od tada nema. Ipak, stručni rad teče dalje. Početkom 1990. je legat dr Vinka Perčića, koji je bio od ranije zaveštan gradu, popisan od strane stručne komisije, u kojoj je pored Bele Durancija i Olge Šram, učestvovao i kustos umetničke zbirke muzeja. Neposredno pred odlazak sa radnog mesta, Ana Baranji je u katalogu izložbe Slikarstvo u Vojvodini 1900-1944, u izdanju Galerije savremene likovne umetnosti u Novom Sadu publikovala kratku sintezu svojih dotadašnjih istraživanja na temu Slikarstvo u Subotici datog perioda,¹⁹¹ da bi svoj radni odnos u GMS okončala 1991. sa sticanjem zvanja višeg kustosa, sa temom Umetnost Bele Farkaša.

Pored istraživačke, sakupljačke i prezentujuće delatnosti Umetničkog odeljenja u ovom periodu, Gradski muzej Subotica je u svom prostoru uspeo ostvariti gostovanje niza likovnih izložbi. To su osim gore navedene dve, od autora dr Irine Subotić, dakle sledeće: 1982. Izložba segedinskih umetnika - Muzej Móra Ferenc Segedin; Đura Jakšić (1838-1878) - slike iz zbirke Narodnog muzeja u Beogradu, autor izložbe Nikola Kusovac; 1983. Satovi Muzeja Slavonije, autor izložbe Ida Horvat; 1984. Paja Jovanović (1859-1957) - slike iz zbirke Narodnog muzeja Beograd, autori izložbe Nikola Kusovac i Veselin Ladić;¹⁹² 1985. Slike Aksentija Marodića (1838-1909) - Galerija Matice srpske Novi Sad; 1988. Herman Lipot (1884-1972) - grafike iz Muzeja Móra Ferenc u Segedinu (u vestibulu Gradske kuće);¹⁹³ 1990. Petrolejske lampe XIX veka - Gradski muzej Pančevo. Iz do sada navedenih izložbi i istraživanja, takođe možemo konstatovati da je saradnja Subotice i susednog Segedina u Mađarskoj pokrenuta davne 1967. godine, intenzivirana u ovom periodu. Ova međudržavna saradnja je doživela svoje sagledavanje u zbirci tekstova konferencije muzejskih istraživanja Županije Čongrad 1980. godine.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Podatak dobiven od Gordane Vujnović Prčić, arhitekta Međuopštinskog zavoda zaštite spomenika kulture

¹⁹¹ Baranji, A. 1991. 59-65.

¹⁹² Bašić Palković, N. 2001. 135-138.

¹⁹³ Izveštaj o međunarodnoj saradnji Gradskog muzeja u 1988. GMS Rukopis Umetničkog odeljenja, koji izveštava o ostvarenoj planiranoj aktivnosti na planu međunarodne saradnje prema Konvenciji sa muzejima "Mora Ferenc" iz Segedina i "Tir Istvan" iz Baje. Te godine je okončan trogodišnji zajednički program!

¹⁹⁴ Szelesi, Z. 1980.

7. Poslednja decenija XX veka, raspad sistema. Prelazak u XXI vek, borba za stalnu postavku

Početkom devete decenije XX veka su nastupili poznati politički i ekonomski problemi. Jugoslavija i njen dotadašnji društveni sistem se raspao, izbio je rat. Uprkos teškim okolnostima, muzej je kao i ostale institucije nastavio svoj rad. Branislava Šadi se 1992. godine vratila na mesto kustosa i tu ostala do svoje smrti 1999. godine. Zvanje višeg kustosa je stekla 1997. godine sa radom *Svodno slikarstvo u arhitekturi Subotice* – izložba je upriličena ove godine. Za vreme ponovo provedeno u muzejskom depou – jer zasebne kancelarije još nije bilo, Šadijeva je sprovela reinventarisanje umetničke zbirke, što se naknadno pokazalo kao najvažniji stručni elemenat delatnosti ove etape. Drugi važan momenta je rad na legatu Zavičajne galerije dr Vinko Perčić. Krajem 1992. godine Skupština opštine je, u skladu sa zakonom o kulturnim dobrima, obavezala Gradski muzej da preuzme kompletnu zavičajnu zbirku dr Vinka Perčića i sprovede stručnu muzeološku obradu, te tehničku zaštitu predmeta. Zbirka je predata muzeju na čuvanje, a komisija u sastavu Miloš Arsić i Lazar Vujaklija, istoričari umetnosti iz Novog Sada, te kustos muzeja, Branka Šadi, izvršila je valorizaciju i procenu predmeta – jedna druga stručna komisija je popis predmeta izvršila 1990.¹⁹⁵ Kako bi se udovoljila znatiželja javnosti, sledeće godine je priređena izložba *Sećanje na dr Vinka Perčića* u prostoru muzeja.¹⁹⁶ Iste, znači 1991. je otvorena i stalna postavka Gradskog muzeja, bez likovne.¹⁹⁷ Zbog toga se pribeglo fragmentarnom prikazivanju zbirke. Prvo su prezentovana dva legata: 1994. Lajoš Hušvet, Đorđe Bošan¹⁹⁸, a kasnije i dva slikara: 1998. Imre Vinkler – nekadašnji profesor, autora izložbe Branke Šadi¹⁹⁹ i Mihajlo Dejanović.²⁰⁰ Nakon adaptacije zaveštane zgrade i opremanja umetničkih dela, maja 1996. je otvorena Zavičajna galerija dr V. Perčić u ulici Maksima Gorkog br. 22. Nadgledanje postavke, kao i čuvanje neizloženog dela legata, povereno je Gradskom muzeju,²⁰¹ bez otvaranja novog radnog mesta čuvara i bez precizno razjašnjene koncepcije

¹⁹⁵ Šadi, B. 1994. 54-55.

¹⁹⁶ Bašić Palković, N. 2001. 142.

¹⁹⁷ Bašić Palković, N. 2001. 140-141.

¹⁹⁸ Bašić Palković, N. 2001. 145.

¹⁹⁹ Bašić Palković, N. 2002. 31.

²⁰⁰ Izložba Mihajla Dejanovića je bila priređena u Likovnom susretu.

²⁰¹ Duranci, B. 1996. B.

galerije. Autor postavke i većeg dela kataloga je bio Bela Duranci. Ovako, na kratko vreme zadovoljena javnost je zaboravila da je veći i vredniji deo zbirke, zbog neodgovornog odnosa ranije opštinske strukture dospelo u Zagreb, te da takođe mnogostruko bogatija gradska umetnička zbirka, čami u mraku depoa subotičkog muzeja. Istovremeno, Branislava Šadi 1996. odlazi na duže bolovanje. Za to vreme, tokom 1997. godine direktor muzeja poziva Belu Durancija, sada već u penziji, da bude autor 4 izložbe i kataloga: Ana Bešlić – “Belo, volim te belo”; Izložba likovnih ostvarenja nekadašnjih profesora i učenika subotičke gimnazije; Ede Telč – u saradnji sa Türr István Múzeum iz Baje; Bela Farkaš – u Galeriji dr V. Perčić.²⁰² Katalozi izložbi ovog perioda (osim kataloga Perčić galerije) su iz materijalnih razloga svedeni na informativni karakter i sadrže tekstove na dva jezika i tri pisma, skoro obavezno sa uvodnim tekstom direktora ustanove Milke Mikuške.

Novina ovog perioda je aktiviranje muzejskog Odeljenja za restauraciju sa diplomiranim stručnjacima, Radetom Milovićem (1965) u periodu 1992-1993. i Goranom Bolićem (1965) u periodu 1992-1997. Diplomski rad prvog diplomiranog restauratora muzeja, Radeta Milovića se odnosio na jednu sliku iz zbirke Umetničkog fonda muzeja.²⁰³ Njegov zajednički rad sa Goranom Bolićem je resturacija slike velikih dimenzija “Velika narodna skupština u Novom Sadu” Anastasa Bocarića, prikazane subotičkoj publici 1993. u sklopu saradnje sa istoričarem Mirkom Grlicom.²⁰⁴ Takva prezentacija slike je poduhvat koji smatramo inovacijom iz aspekta komunikacije sa publikom, te dokazom korisne saradnje Umetničko-restauratorskog i Istorijskog odeljenja. Goran Bolić je potom restaurisao kompletan deo kolekcije Perčić namenjen za izložbu. Januara 1997. primljena je u radni odnos Žužana Pap Korhec (1971), današnji restaurator ustanove. Ona privatno započinje restauraciju slika iz baroknog perioda van zbirke muzeja, rekonstruišući stariji, barokni oltar Franjevačke crkve. Osim rada za umetničke izložbe, u muzeju restaurira portrete bračnog para Pilasanović (1997), te portrete političke reprezentacije i nekoliko starih pozlaćenih ramova, npr. Lajoša Košuta i Ferenc Deaka.²⁰⁵ Njena posebna, a i nova delatnost u okviru ustanove je interesovanje za nošnju, to jest kostime, što se prvi put javno ispoljilo predavanjem i tekstom²⁰⁶ na osnovu izložbe “Građanstvo Subotice na fotografijama do Prvog svetskog rata” Istorijskog odeljenja 1998. godine. Ovaj novi

²⁰² Bašić Palković, N. 2002. 29-31.

²⁰³ Milović, R. Konzervacija i restauracija slike *Andrija čobanin* autora Lajoša Hušveta iz zbirke Gradskog muzeja Subotica. Diplomski rad (rukopis). Univerzitet Veljko Vlahović u Titogradu - Kulturološki fakultet Cetinje. Cetinje, mart.

²⁰⁴ “Događaj i slika.” Vidi: Bašić Palković, N. 2001. 142.

²⁰⁵ Korhecz Papp Zsuzsanna, 2001., 2002.

²⁰⁶ Korhecz Papp Zsuzsanna 1999.

aspektat može da proširi vidokrug o kulturi odevanja i da doprinese proučavanju zapostavljane grane primenjene umetnosti, te da bude koristan prilog razmatranju portretnog slikarstva određenog perioda.

Autor ovog teksta²⁰⁷ je nakon pet godina muzejske i profesorske prakse, kao kustos Umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica primljen u radni odnos 1997, da bi efektivan rad započeo 12. decembra 1998. Tokom bombardovanja 1999, kustos Umetničkog odeljenja je raspoređen u grupu koja je i za to vreme bila obavezna ulaziti na posao. Iz bezbedonosnih razloga eksponati iz Galerije Perčić su prebačeni u Gradsku kuću. U tim kritičnim trenucima izložen međuratni ciklus Miloša Babića je postao sasvim jasan. Ikonografija slika čiji su nazivi San Sotone, Vizija rata itd. pod duševnom presijom postala je čitljiva. Prestankom vazdušne opasnosti je krajem godine, uprkos svih nedaća uspeo realizovanje studijske izložbe povodom 120 godina rođenja prve akademske slikarke grada, Jelene Čović (1879-1951), dok je sledeća godina protekla u znaku 2000 godina hrišćanstva. Na inicijativu crkve, obrađena je kompletna kolekcija ikona i drugih slika srpske pravoslavne C. O. Svetog Vaznesenja, delom prikazana na muzejskoj izložbi. Posle toga je slično učinjeno i sa delima riznice franjevačkog samostana, s tim što su ovde u izbor ušle i knjige, te liturgijski predmeti i tekstili.²⁰⁸ U međuvremenu su prikazana dela Mikloša Biroa (1948-1975), koja su pristigla u muzej na osnovu popisa iz 1984. godine Branislave Šadi,²⁰⁹ te retrospektivna izložba povodom 20 godina od smrti Imrea Šafranja (1928-1980). Za Šafranjevu izložbu su prikupljena dela iz čitave Vojvodine, a prateći tekst i koncepcija se bazirala na ikonografskim odrednicama svestranog autora, kroz čiji opus se uspešno može sagledati čitav niz pojava XX veka.²¹⁰ Red sakralnih izložbi u muzeju je završen izložbom 2001. pod nazivom *Sacra conversatione*, koja je temu prikazala kroz dela umetničke zbirke muzeja. Ovi projekti su ujedno simbolično označili početak istraživanja oblasti koja je za vreme socijalizma bila zapostavljena – crkvenog i baroknog stvaralaštva.²¹¹ Njima se pridružio i rad u okviru manifestacije Putevi baroka, za koju smo zamoljeni, te smo pripremili foto izložbu u vestibulu Gradske kuće o fragmentima ovog stila u Vojvodini. Pošto su prestankom opasnosti, eksponati Galerije Perčić vraćeni na mesto, a dežuranje u prostoru još nije obezbeđeno, trudili smo se da jednom godišnje nekom prigod-

²⁰⁷ Ninkov-Kovačev Olga (1964)

²⁰⁸ Katalog u ovom slučaju je objavljen u izdanju Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost "Ivan Antunović"

²⁰⁹ Zapisnik o primopredaji zbirke... Opštinska uprava Služba za zastupanje III-070I.172/2000.

²¹⁰ NKO 2000.

²¹¹ NKO 2000. B; 2002. D.

nom izložbom podsetimo na legat. Tako je u ovom prostoru priređena: promocija knjige Bele Durancija o Beli Farkašu (1999), dok su na zidu bile Farkašove slike sa izložbe iz 1997; Izložba povodom 100 godina od rođenja Martina Džavića (2001); Izložba fotografija iz porodičnog albuma dr Vinka Perčića, te Memorijalna izložba slika i skulptura Jovana Devića (2003).

Uprkos svim skučenim materijalnim mogućnostima, najveći problem Umetničkog odeljenja – ipak predstavlja nedostatak stalne likovne postavke. Naravno, najviše ga mora osećati kustos odeljenja, jer je upoznat sa svim opasnostima koje ovaj nedostatak nosi. Zato se trudi da iz godine u godinu, izložbama pokaže blago ove muzejske riznice. Osim do sada navedenih studijskih, bile su to sledeće izložbe: Leto i jesen kao tema umetničkih dela iz zbirke GMS (1999),

Slika 10. kép: Performans sa otvaranja izložbe "Čekajući stalnu postavku..."

- Az Állandó tárlatra várva c. kiállítás megnyitóján zajló performansz

Čekajući stalnu postavku – dela iz zbirke GMS (2002). Interesantno je napomenuti da su u izbor ove zadnje izložbe ušla dela i iz legata, te da nije štampan katalog, ali je odziv publike bio iznenađujuće velik i srdačan. Nadalje, pošto je u međuvremenu muzej informisan da su dva značajna vajara zaveštala veliki deo svog stvaralaštva subotičkom muzeju, uz uslov da ona bude deo stalne postavke (sa pravom), na Dan grada 2002. smo priredili izložbu pod nazivom *Memento* – Gabor Almaši, Nandor Glid. Želja nam je bila da skrenemo pažnju Opštine i građana, kakve vredne poklone, tragove naše kulturne baštine možemo izgubiti u nedostatku stalne postavke! Autor ovog teksta je iz istog razloga, povodom 90 godina od rođenja Gabora Almašija (1911-1994) inicirao postavljanje spomen ploče u rodnom selu umetnika. Predlog je bio prihvaćen i udvostručen pozivom od strane direktora štamparije koja se nalazi u naselju, da se napiše knjiga o

vajaru. Tako je ona nastala, te promovisana uz prisustvo recenzenata Ane Baranji i Bele Durancija, kao i autora knjige.²¹² Borba vođena za stalnu postavku je došla novu platformu, kada je Bačka Topola inicirala nastanak muzeja, koji je postao depandansa naše ustanove. Na sreću, prihvaćen je predlog da u njegov sklop uđe i zavičajna likovna postavka. Na taj način se omogućila nabavka, prikaz i stručna obrada zavičajne istorije umetnosti ovog područja, koji je od početka pripadao delokrugu GMS.²¹³ Možemo reći da je ovo u ovom trenutku jedina stalna likovna postavka šireg područja. Izložba crteža Jožefa i Bele Pehana je u izložbenom prostoru GMS priređena iste, 2002. godine. Skretanje pažnje javnosti na potrebu stalne postavke je vođeno i raznim tekstovima po mesnim časopisima.²¹⁴

Pored problema datih vremenom u kome smo se našli, moramo spomenuti i neke pozitivne inovacije. Ubrzanje dinamike rada omogućava upotreba kompjutera koji se na Umetničkom odeljenju zvanično koristi od 2001. godine (bez skenera i CD-čitača). Novi kvalitet stručnog sagledavanja i prezentacije pruža godišnjak GMS "Museion", koji je pokrenut iste godine, kao i web – strana na internetu od ove godine. Što se tiče bogaćenja zbirke u ovom periodu, beležimo smanjen tempo jer je otkup potpuno nemoguć, ili pak omogućen u veoma skromnim okvirima – izuzev veoma retke pomoći sponzora. Zbog toga stanje podseća na ono iz 1961. godine. Da se ipak ne bi potpuno stalo s prikupljanjem dela, uputili smo molbu zavičajnim umetnicima, pogotovu onima sa kojima sarađujemo, a ima i lepih primera samosvojnih darovanja od strane vlasnika dela. Izuzetak predstavlja pristizanje zbirke 2000. godine, od 50 crteža i skoro isto toliko skica Mikloša Biroa. Dobivenu zbirku smo prikazali u vidu posebne izložbe, a ostalne nabavke prezentujemo na sada već tradicionalnoj majskoj izložbi akvizicija muzeja.

Neke od gostujućih izložbi ovog perioda su bile: 1995. Kopije srednjovekovnih fresaka Narodnog muzeja u Beogradu, 1998. Miodrag Vujačić Mirski, Ciklus Adela – Narodni muzej Beograd, 1999. Magdalena i Ferenc Kalmar – izložba Muzeja naivne umetnosti u Jagodini; Uroš Predić (1857-1953) – Narodni muzej Beograd; 2000. Ikone manastira Hilandara – fotografije; 2004. Srpski bakrorez XVIII veka – Galerija Matice srpske Novi Sad.

²¹² NKO 2003.B.

²¹³ NKO 2003.A.

²¹⁴ NKO 2001. A, C; 2003. C.

III deo

Kratko o fondu Umetničkog odeljenja

Umetnički fond GMS danas broji blizu 2000 umetničkih dela - slike, grafike, crteži, skulpture, kao i blizu 500 predmeta primenjene umetnosti. Po sadržaju, kolekcija se može podeliti na tri veće celine:

1. Zavičajna zbirka (područje Subotica, Bačka Topola, Tavankut, Bajmok, Horgoš i Kanjiža);
2. Galerija umetnika Mađara u Vojvodini u periodu 1830-1930;
3. Legati (Ana Bešlić, Miloš Babić, Đorđe Bošan, Šandor Lifka, Husvéth Lajos).

Ove celine se mogu dalje razvrstati po tehnikama i vrsti materijala na slike, grafike, crteže, skulpture, predmete primenjene umetnosti i dokumentaciju. Osim legata, primetan je veliki broj dela kod nekih zavičajnih autora, kao npr. Arpad G. Balaž, Mikloš Biro, Jelena Čović, Mihajlo Dejanović, Jovan Dević, Bela Farkaš, Šandor Olah, Pal Petrik, Imre Šafran. Neki od njih bi po važnosti mogli u stalnoj postavci imati zaseban prostor, kao što je to predviđeno za legate. Pri ovome, najmanje istrživan i izlagan fond pripada primenjenoj umetnosti. Tehnički uslovi deponovanja su isti kao i pre više godina. Osavremenjavanje je vršeno 1970-tih, nabavkom limenih fioka za grafike i slike bez opreme. Predstavljanje umetničkog fonda je tema jedne druge studije. Sada dajemo tek abecedni spisak imena preko 240 autora koji su zastupljeni u zbirci:

A/ Abramović Ante, Acel Henrik (Aczél Henrik), Ač Agošton (Ács Ágoston), Ačadi Ilona (Acsádi Ilona), Aleksić Nikola, Almaši Gabor (Almási Gábor), Antić Danica

B/ Babić Miloš, Bačić Antun, Bačić Ilona, Bačkai Imre (Bácskai Imre), Baki Albert, Baković Stjepan, Balać M, Balaž G. Arpad (Balázs G. Árpád), Barabaš Mikloš (Barabás Miklós), Baranji Karlo (Baranyi Károly), Belanji Viktor (Belányi Viktor), Bence Ferenc (Bencze Ferenc), Beneš Jožef (Benes József), Bem Janoš (Böhm János), Beriša Endel, Berkeš Antal (Berkés Antal), Besarabić Milan, Bešlić Ana, Bico Andraš (Biczó András), Bičkei Peter (Bicskei Péter), Bikicki Ivan, Biro Mikloš (Bíró Miklós), Blašković Bátori Mihály, Bocarić Anastas, Bonen Arnold, Boroš Đerd (Boros György), Bošan Đorđe (Boschán György), Bruk Mikša (Bruck Miksa), Budai Šandor (Budai Sándor), Bukvić Ana, Buljovčić Petar, Burkard Belavari Istvan (Burkhardt Belaváry István)

C,Č/CS,Ć/ Ciganj Deže (Czigány Dezső), Čajkaš (Csajkás), Čavoši Šandor

(Csávosi Sándor), Černik Atila (Csernik Attila), Činčak Elemer (Csincsák Elemér), Čović Jelena (Csóvícs Ilona), Crome John, Čopić

D/Dl/ Demjen Laslo (Demjén László), Dejanović Mihajlo, Demeter Eržebet (Demeter Erzsébet), Dević Jovan, Drozdik Alka Kojić, Dudaš Antal (Dudás Antal), Dulić Kasiba Cilika, Džavić Martin

Đ/Gy/ Đurković Hunor (Gyurkovics Hunor), Đurković Karolj (Gyurkovics Károly), Đelmiš Lukač (Gyelmis Lukács), Đorđević Simonida

E/ Edvi Ileš Aladar (Edvi Illés Aladár), Eisenhut Ferenc, Eisenreich, Erdeš Laslo (Erdős László), Eškičević Vasa

F/ Farago Endre (Faragó Endre), Farago Marton (Faragó Márton), Farkaš Bela (Farkas Béla), Frangeš Mihalović, Franzer István

G/ Gariščenko, Gereb Klara (Geréb Klára), Glac Oskar (Glatz Oszkár), Glid Nandor (Glid Nándor)

H/ Halugin Sava, Handa Andraš (Hangya András), Heler Andraš (Heller András), Herman Lipot (Herman Lipót), Heš Imre (Hős Imre), Hodi Geza (Hódi Géza), Hološi Šimon (Hollósi Simon), Horvatski Marko, Hušvet Lajoš (Husvéth Lajos)

I/ Ikotič F. S, Inkiostri - Dragutin Medenjok, Ivanji Grinvald Bela (Iványi Grünwald Béla), Ivanjoš Šandor (Iványos Sándor), Ivandekić Ivković Mara, Izrael Edit

J/ Jakobi Karolj (Jakobey Károly), Jančić Olga, Jančík Mačas (Jantyik Mátyás), Jandrić Ivan, Janović Erika (Janovics Erika), Jenovac Stevan, Jovančić Miroslav, Jovanović Paja, Juhas Arpad (Juhász Árpád), Jusko Bela (Juszkó Béla)

K/ Kadirić Edit, Kalmar Ferenc (Kalmár Ferenc), Kalmar Magda (Kalmár Magda), Kaloš Ede (Kallós Ede), Kara Mihalj (Kara Mihály), Karagić, Kardoš Đula (Kardos Gyula), Karolji Ede (Károly Ede), Kerac Milan, Kern Armin (Kern Ármin), Kern Radoslav, Kernštók Karolj (Kernstok Károly), Kezdi Kovač Laslo (Kézdi Kovács László), Kimač Laslo (Kimács László), Kiš Zombori Istvan (Kis Zombori István), Konjović Milan, Kopilović Stipan, Kosta Jožef (Kosztá József), Krištovac Klara (Kristovác Klára), Kršinić Frano, Kubat Jožef (Kubát József), Kujundžić Andrija, Kujundžić Željko, Kurlander Istvan Antal (Kurlander István Antal)

L/ Laslo Filep (László Fülöp), Lenkei Jene (Lenkei Jenő), Liuba Kornel (Liuba Kornél), Lukić Svetolik, Luković Aleksandar, Lešinger Bela (Löschinger Béla), Logo Oto

M/ Mačković Angelina, Mađar Zoltan (Magyar Zoltán), Mamužić Magda, Maravić Đuro, Marko Lajoš (Markó Lajos), Markulik Jožef (Markulik József), Marodić Aksentije, Matković Gustav, Matković Slavko, Meštrović Ivan, Jan Mienze Molenaer, Mijačević Milan, Mihalović Lj, Mihalović Mikloš (Mihálovics Miklós), Motika Ante, Molnar Z. Janoš (Molnár Z. János)

N/ Nađ Istvan (Nagy István), Nađ Erne (Nagy Ernő), Nađapati Kukac Peter (Nagyapáthy Kukac Péter), Nemeš Fekete Edit (Nemes Fekete Edith), Nemet Ana (Németh Anna), Nikolić Vladimir, Nikolajević Milivoj, Nogradi Laslo (Neogrády László)

Nj/Ny/ Njilaši Šandor (Nyilasy Sándor)

O/ Olah Šandor (Oláh Sándor), Oprešnik Ankica

P/ Palavičini Petar, Pataki Laslo (Pataky László), Pecić Đura, Peči Pilh Deže (Pécsy Pilh Dezső), Pehan Jožef (Pechán József), Pehan Bela (Pechán Béla), Peić Laura, Persian Antal, Peške Geza (Peske Géza), Peterman J. (Pettermann), Petenhofen H., Petrik Pal (Petrik Pál), Petrović Boško, Pomorišac Vasa, Poznovija Vila Razija, Poznovija Milan

Q/ Querfurt August

R/ Radojević Radmila, Radonić Novak, Radonić M. Milan, Richard Louis-Gutave, Reš Bela (Resch Béla), Rudnai Đula (Rudnai Gyula)

S/Sz/ Sabadoš Gabor (Szabados Gábor), Sabljic Rudolf, Sajko Istvan (Szajkó István), Salma Laslo (Szalma László), Sandić Mira, Sarapka Tibor (Szarapka Tibor), Senji Istvan (Szőnyi István), Sele Peter (Szüle Péter), Sič Istvan (Szűcs István), Siladi Gabor (Szilágyi Gábor), Siladi Laslo (Szilágyi László), Simić Zora, Sirmai Antal (Szirmai Antal), Skenderović Josip Ago, Sombati Balint (Szombathy Bálint), Stipić Marga, Stojkov Dragan

Š/ Šabić Stipan, Šadi Petar, Šafranji Imre (Sáfrány Imre), Šebeković Tomislav, Šejber Hugo (Scheiber Hugó), Šifliš Andraš (Siflis András), Šimunović Frano, Šinković Eržebet (Sinkovics Erzsébet), Šmit Jožef (Schmith József), Šoljmoši Lajoš (Solymosy Lajos), Šotra Milena, Štrejtman Antal (Streitmann Antal), Šuhajda Zita (Suhajda Zita), Šumanović Sava

T/ Tabaković Ivan, Tan Mor (Than Moór), Tapavački Ljubica, Tikvicki Ivan, Tikvicki Hubay Pal (Tikvicki Hubay Pál), Tili Robert, Telč Ede (Telcs Ede), Terek Olga (Török Olga), Toderáš Jožef (Togyerás József), Toderáš Irena (Togyerás Irén), Tolnai Laslo (Tolnay László), Tomljenović K., Tonković Katarina, Tornjai Janoš (Tornyai János), Torok Šandor (Torok Sándor), Trumić Stojan

V/ Vadas Istvan (Vadas István), Varkonji Jožef (Várkonyi József), Vaš Kalman (Vas Kálmán), Vaštag Đerd (Vastagh György), Vekonj Lajoš (Vékony Lajos), Vinkler Imre (Vinkler Imre), Virag Bela (Virág Béla), Vukanović Beta, Vukov Ante, Vuković Marko, Vuksanović Milenko Čiča

Z/Ž/ZS Zador Istvan (Zádor István), Zahariaš Aladar (Zahariás Aladár), Zatzka H., Žaki Istvan (Zsáki István)

LITERATURA - IRODALOM

A Szabadkai Közkönyvtár és Múzeumi Egylet Könyvtárának és Muzeumának Jegyzéke. Összeállította Bibó-Bige György könyvtárnok és múzeumőr. Szabadka, Krausz és Fischer Könyvnyomdája 1901.

A Szabadkai Közkönyvtár s Múzeum Egyesület Évkönyve az 1901. évről.

Kiadja az Egyesület. Szabadka, Krausz és Fischer Könyvnyomdája 1902.

Délmagyarország. Honismereti folyóirat. 1908. 2. szám, 10. oldal

BARANJI ANA

1984. Poklon zbirka Miloš Babić, (katalog izložbe). Gradski muzej Subotica

1986. Oláh Sándor (1886-1966). Forum, Novi Sad – Gradski muzej Subotica

1987. Balázs G. Árpád. Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica

1991. Slikarstvo u Subotici 1900-1944. In: Slikarstvo u Vojvodini 1900-1944. Galerija savremene likovne umetnosti, Novi Sad. 59-65.

BAŠIĆ PALKOVIĆ, NEVENKA

2001. Građa za bibliografiju izdanja Gradskog muzeja – Városi Múzeum u Subotici / A szabadkai Városi Múzeum kiadványainak bibliográfiai anyaga (1948-1995). In: Museion 1. Subotica, 125-148.

2002. Građa za bibliografiju izdanja Gradskog muzeja – Városi Múzeum u Subotici / A szabadkai Városi Múzeum kiadványainak bibliográfiai anyaga (1996-2002). In: Museion 2. Subotica, 27-44.

DURANCI, BELA

1962. Pod jednim krovom: muzej – biblioteka – arhiv. In: Rukovet, maj. Subotica, 370-374.

1964. Ima nešto što nas napred kreće – Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964 u Subotici. In: Rukovet br. 10. Subotica, 649-650.

1965. A. Dečiji likovni salon. In: Spona br. 5. Novi Sad, 24.

B. Subotičke palete u prošlosti. In: Rukovet. br. 5. Subotica, 234-236.

1967. Nagy István Jugoszláviában. Művészet 12.

1970. A. Lajoš Hušvet (1894-1956). In: Rukovet br. 9-10. 520-522.

B. Likovno stvaralaštvo - Képzőművészeti alkotások, Subotica 1945-1970. Gradski muzej - Városi Múzeum, Subotica

1973. Likovno stvaralaštvo Mađara u Vojvodini 1830-1930. Magyar Képzőművészek Alkotásai Vajdaságban. Gradski muzej - Városi Múzeum, Subotica

1974. Galerija likovnog stvaralaštva Mađara u Vojvodini. In: Spona, Novi Sad, br. 12. str. 26-29.

1975. Nagy István művészete. A bajai Türr István Múzeum kiadványai 23. Baja. 59-65.

1984. Likovno stvaralaštvo – Képzőművészeti alkotások, Subotica
1944-1984. Likovni susret – Képzőművészeti Találkozó, Subotica
1989. Umetničke kolonije. Osvit, Subotica
1991. Duga nad akademijom. Biblioteka „Ka umetnosti”, Savremena galerija centra za kulturu, Pančevo
1996. A. Nadabanja i Vojvodani – Nagybánya és a Vajdaságiak.
Likovni susret – Képzőművészeti találkozó, Subotica
- B. Umetnička kolekcija dr. Vinka Perčića. In: Donacija dr. Vinka Perčića – Umjetnine zavičajne zbirke – Dr. Vinko Perčić adományának honi műgyűjteménye. Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica, 21-34.
2001. Bačka galerija doktora Jovana Milekića. In: Rukovet, Subotica broj 5-8. 12-22.

DURANCI, BELA – GABRIĆ-POČUČA, VERA

2001. Javni spomenici Opštine Subotica – A Szabadka Község köztéri emlékművei. Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Subotica

FRANKL ISTVÁN

1899. Szabadka sz. k. város ismertetése. Szabadka.

GAJDOS TIBOR

1977. Képzőművészeti élet Szabadkán a két világháború között. A szerző kiadása, Szabadka
1995. Szabadka képzőművészete. Történeti áttekintés a kezdetektől 1973-ig. Életjel, Szabadka

IVÁNYI ISTVÁN

1886. A rajziskola. In: Szabadka sz. k. város története 2. Bittermann József Könyvnyomdája, Szabadka. 449-457.

KÁICH KATALIN

1979. Szabad Liceumok Bácskában és Bánátban. Magyar Nyelv Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék
1980. Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulata (1883-1918). Forum Könyvikadó, Újvidék

KORHECZ PAPP ZSUZSANNA

1999. Uri viselet Szabadkán (1850-1918). In: Üzenet, május-augusztus, XXIX. évf. 5-8. 76-85.
2001. A Pilaszánovits házaspár portréi és restaurálásuk – Portreti bračnog para Pilasanović i njihova restauracija. In: Museion 1. Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica, 251-262.
2002. Restauracija ukrasnog rama portreta Lajoša Košuta. In: Museion 1. Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica, 251-262.

KUMOVIĆ, M. MLADENKO

2001. Muzeji u Vojvodini 1847-1997. Novi Sad

JOVANOVIĆ, VERA

1987. Sudbina umetnina – zbirke, sakupljači i darodavci u Vojvodini.

Spomen zbirka Pavla Beljanskog, Novi Sad

JOVIĆ – MILANOVIĆ, OLIVERA

1967. Prikaz Popisa. In: Spona br. 8-9. Novi Sad, 57.

MAGYAR LÁSZLÓ

1985. Három kincsestár. Életjel Miniaturák 40. Szabadka

MIKIĆ, OLGA

1975. Izložba radova Bačkih umetnika. Iz zbirke dr Jovana Milekića.

(katalog). Galerija Matice srpske, Novi Sad

MIKUŠKA, MILKA

1977. Izložbena delatnost Gradskog muzeja u Subotici u toku 1977.

In: Spona 17-18. Novi Sad, 117-118.

1979. Trideset godina Gradskog muzeja u Subotici. In: Spona br.

19-20. Novi Sad, 89-94.

MOMIROVIĆ, P.

1967. Izveštaj o radu sekcije istoričara umetnosti Društva muzejskih

radnika Vojvodine u 1967/68. In: Spona br. 10. Novi Sad, 4-6.

NINKOV – KOVAČEV, OLGA

2000. A. Život i delo prve subotičke slikarke Jelen Čović. Feljton. In: Subotičke novine, 17. III – 29. V, Subotica

B. Šamanova igra – Sámántánc (katalog). Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica

2001. A. Crna kutija likovnih legata subotičkog Muzeja. In: Rukovet, godište XLVII, br. 5-8. Subotica. 1-3.

B. In memoriam Branislava Šadi. In: Museion 1, Subotica, 268-272.

C. A bolyongó Balázs G. Árpád vázlatfüzete. In: Üzenet, Szabadka nyár, 78-86.

D. Dela sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz likovnog fonda Gradskog muzeja – A Városi Múzeum művészeti gyűjteményének egyházi, mitológikus és allegorikus alkotásai. In: Museion 1. Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica, 231-250.

2002. A. Kiállítás a Milekics villában. A Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása, Palics, 1952. In: Üzenet, Szabadka, 2002. tavasz, 272-287.

B. Egy XX. századi művészettörténész mint kor- és tájjelező. In: AICA - Füzetek I. Budapest, 53-62.

C. Sámántánc – Sáfány Imre képzőművészete. In: Külön világban és külön időben. Tanulmánykötet. Budapest, 234-238.

2003. A. Kratak pregled likovnog života Bačke Topole do 1953. sa posebnim osvrtom na izložene autore prve zavičajne likovne postavke muzeja. – Topolya képzőművészeti életének rövid áttekintése 1953-ig, különös tekintettel a Topolyai Múzeum első helytörténeti képzőművészeti gyűjteményének kiállítóira. In: Museion 3, Gradski muzej, Subotica 65-152.

B. Emberközelben. Almási Gábor élete és művészete. Logos, Tóthfalu. *Popis I-VI. Grupa autora.* 1965., 1971., 1986.

SEKEREŠ, LASLO

1969. Istorijat arheoloških istraživanja u Subotici. In: Rukovet br. 6. Subotica

Spona, bilten vojvođanskih muzeja,

Novi Sad, 1962. br. 1. str. 19-25.; 1963. br. 3. str. 48. ; 1965. br. 5. str. 47.

SUBOTIĆ, IRINA

1980. Deset slika Miloša Babića. In: 16. Zbornik za likovne umetnosti, Novi Sad, 387-400.

ŠADI, BRANISLAVA

1994. Vizija prezentacije poklon – zbirke dr Vinka Perčića u Subotici. In: Glasnik Narodnog muzeja 5, Pančevo, 54-61.

ŠELMIĆ, LEPOSAVA

2001. Galerija Matice srpske. In: Galerija Matice srpske (Monografija), Novi Sad, 7-148.

ŠOKČIĆ, JOSO

1951. Izložba radova akademskih slikara u Subotici. In: Letopis Matice srpske. God.127. sv. 3. Novi Sad, septembar, 262.

ŠULMAN, MIRKO

1953. Istorijat Gradskog muzeja u Subotici - od 1890 do 1947. godine. In: Rad vojvođanskih muzeja 2. Novi Sad, 217-220.

SZELESI ZOLTÁN

1980. Szeged művészeti kapcsolatai Vajdasággal. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Kézirat gyanánt. Csongrád megyei múzeumok igazgatósága, 171-182.

SZÉKELY JENŐ

1943. Szabadka és Palicsfürdő útmutatója. Szabadka, 1943. *Délvidéki Magyarság, 1943. december 2.*

SZÉKELY TIBOR

1974. Jubilej Gradskog muzeja. In: Spona, Novi Sad, 48-49.

1975. Izložba novih akvizicija. In: Spona 13-14. Novi Sad, 76-77.

SZILÁGYI GÁBOR

1988. A szabadkai Képzőművészeti Találkozó 25 esztendeje. In: Likovni susret – Képzőművészeti Találkozó 1962-1987. Likovni susret – Képzőművészeti Találkozó, Subotica, 14-24.

Vodič kroz muzej – Múzeumi vezető

1972. *Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica -Szabadka*

Vodič kroz muzeje i galerije Vojvodine.

1982. *Spona, Novi Sad*

Ninkovné Kovačev Olga

A munka a szabadkai Városi Múzeum Képtárának visszaállítása reményében készült

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM KÉPZŐMŰVÉSZETI OSZTÁLYÁNAK TÖRTÉNETE (1894-2004)

Összefoglaló

I. A VÁROSI MÚZEUM KÉPZŐMŰVÉSZETI OSZTÁLYÁNAK ELŐTÖRTÉNETE

1. A kezdetek

Az első szabadkai múzeum megalapítása az 1894-1914-es időszakhoz fűződik. A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1873. július 13-ai keltezésű átiratában kíváncsún tartja, hogy a tudomány és a művészet az országban minél szélesebb körben terjedjen, gyűjtemények, tudományos és művészeti célú egyletek által, a fejlettebb külföldi országok példájára vidéken is. A vasút kiépítésével fejlődésnek indult városunk gazdasági és kulturális élete. A helyi gimnázium tanári karának lehetőségeivel - akik közül különösen Iványi István emelkedik ki - kedvező táptalajt biztosított a kezdeményezésnek. Először a könyvtár alakult meg. Alapszabályait 1892-ben hagyja jóvá a belügy-minisztérium. Működési területét 1894-ben régészeti, pénz, érem és egyéb muzeális tárgyak gyarapítására szélesítik ki. A Szabadkai Közkönyvtár múzeumi osztálya 1895-ben nyerte el hivatalosan is a Szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egylet hivatalos elnevezést. Ekkor még a vezető szerep elsősorban az archeológiáé, míg a többi múzeumi szakágazat: a „régiségek”, a flóra és a

fauna, a földrajzi és néprajzi jellegzetességek csak 1899-ben kerülnek fel a lajstromra, melyből a művészet ekkor még kimarad. Egy 1901-es összeírás azonban már a „régiségek” alatt, pontosabban az „Újabb korok fegyverei” cím-szó alatt, említi az 1790-ből származó oltárképet, a „Kegeleltárgyak” alatt pedig Vörösmarty mellszobrát, Corvin Mátyás magyar király és felesége, Beatrix domborművét. Az 1906-ban készült leltár szerint ezek mellé került még egy Kossuth Lajos- és egy Deák Ferenc-mellszobor, valamint Telcs Ede Vörösmarty-szobor pályaműve és Szirmai (Schnier) „Korona és kard” című történelmi képe. Ez az állapot híven tükrözte a képzőművészet akkori helyzetét a városban, mely a múzeumalapítással párhuzamosan folytatta harcát pozícióiért. A múzeum egyik adományozója volt 1903-ban Szirmai Antal (1860-1927), a szabadkai születésű festő, aki felkínálta segítségét más mesterek alkotásainak beszerzésében is. A szabadkai Közkönyvtár és Múzeumi Egylet 1906-ban beszünteti tevékenységét, mivel elmaradt a városi és az állami támogatás, a jelentős egyleti kitagosodás pedig csökkentette a tagsági díjak bevételeit. Ezt követően az Egylettel együttműködő Szabad Líceum az 1908-1910-es időszakban szintén szünetelteti munkáját. A fordulatot az új városháza felépítése hozza meg, ami egyben újabb adományokat is jelent: Lencz Géza építésznek köszönve 1909-ben többek között hét olajkép – a Rudics család portréi – kerül a múzeum birtokába, melyek közül néhányat Schmidt József készített 1820 és 30 között. Mindemellett a Múzeum elhelyezésének kérdése nem oldódott meg.

2. A két világháború alatti időszak (1914-1945)

Az első világháború ideje alatt a múzeumi gyűjtemény továbbra is a raktárhelyiségekben porosodik. Az 1918-as politikai változások alkalmával több múzeumi műtárgy eltűnt, vagy tönkrement. A műtárgyak a Városháza negyedik emeletén, az ún. múzeumban kerültek elhelyezésre. Akkor is ott maradtak, amikor a múzeumi gyűjtemény többi részét átköltöztették a Gimnáziumba. Ennek köszönhetően nagyban sikerült megőrizni, míg az átköltöztetett múzeumi gyűjtemények állománya, Mijo Mandić reményeivel ellentétben, egészen addig csökkent, amíg a második világháború alatt nyomuk veszett. Mindemellett a két világháború közötti időszakban Szabadkán megnyílt az egyetlen vajdasági magánmúzeum, amely a tulajdonos, dr. Jovan Milekić (1899-1978) bankigazgató és műgyűjtő gyűjteményéből nőtte ki magát 1926-ban Bácskai Múzeummá. Mivel a város 1923-tól képzőművészeti központ volt, Milekić a bácskai régi mesterek mellett sikeresen gyűjthette kortársai alkotásait is. Tekintettel gyűjteményének tartalmi felosztására, megállapítható, hogy képzőművészeti gyűjteménye

felosztásának a Városi Múzeum képzőművészeti osztályának volt előfutára.

II. A VÁROSI MÚZEUM KÉPZŐMŰVÉSZETI OSZTÁLYÁNAK TÖRTÉNETE

1. A szabadkai Városi Múzeum megalakulása (1948) és a Bácskai Galéria sorsa

A szabadkai Városi Múzeum 1948-ban alakult meg, miután 1946. november 2-án minden nagyobb vajdasági városban elrendelték a levéltárak, könyvtárak és múzeumok megszervezését. A szabadkai Városi Múzeum 1949-ben nyitotta meg kapuit a köztársaság napján, november 29-én. A vasútállomással szemben, Raichle Ferenc (1869-1960) egykori, szecessziós stílusban épült palotájában kapott helyet. A megnyitáskor a Raichle-palota melletti épület négy földszinti terme adott otthont a természettudományi gyűjteménynek és a képtárnak. A múzeumi megbízottak számára 1947-48-ban szervezett tanfolyamon dr. Matija Evetović (1894-1972) tartott előadásokat a művészetről. A kortárs művészeti gyűjtemény kialakításával párhuzamosan folyt a város képzőművészeti életének fellendítése. Alapítási évében a Városi Múzeum egy-egy alkotást vásárolt meg a figurális rajztanfolyam résztvevőinek kiállítási anyagából. Ez összhangban volt az akkori kultúrpolitikával, melynek köszönhetően a tanfolyam résztvevői, Almási Gábor, Petrik Pál és Vinkler Imre, miután felvételt nyertek az akadémiára, ösztöndíjat is kaptak. A Kulturális és Oktatási Egyesületek Szövetségén belül 1949 nyarán megalakul a képzőművészeti tagozat, s ezzel a város képzőművészeti életében a vezető szerepet az iskolázott művészek vették át, a Múzeum pedig kiállításai színhelye lett. 1950-ben a fürdőigazgatósággal együttműködve és gyűjteményének gazdagítása érdekében a Múzeum kezdeményezi a palicsi művésztelep megindítását. Az 1953. évi jelentés arról tanúskodik, hogy a Múzeum akkor már 305 műalkotással rendelkezett. Ezzel párhuzamosan folyik a háború előtti, a dr. Jovan Milekić által alapított Bácskai Múzeum újraélesztése is. Szabadka város népbizottsága 1948-ban finanszírozta az épület javítását és berendezését, így a fennmaradt és visszajuttatott képzőművészeti anyagot öt teremben helyezték el. A gyűjtemény a nyilvánosság előtt Bácskai Képtár elnevezéssel 1949. május 2-án nyitotta meg kapuit Palicson. Szerbia Népköztársasága Köztársasági Műemlékvédelmi Intézetének az újvidéki Vajdasági Múzeum keretein belül működő vajdasági műemlékvédelmi osztálya

előzetesen átnézte a gyűjteményt, és összesen 104 festményt és 16 szobrot vett nyilvántartásba. A gyűjtemény legértékesebb 39 darabja védelem alá került. 1952-ben a Bácskai Képtár termeiben, dr. Milekić részvétele nélkül, a Magyar Ünnepi Játékok keretében rendezték meg a vajdasági magyar képzőművészek kiállítását, az első szakmailag alaposan előkészített kiállítást a régióban, amely ösztönzőleg hatott több művész munkásságnak tanulmányozására. Mivel Szabadka akkori vezetősége nem támogatta Milekić gyűjteményének méltányos elhelyezését és bemutatását, 1960-ban az újvidéki Matica srpskának 36 műalkotást, majd 1961-ben a szabadkai Városi Múzeumnak 14 alkotást ad el.

2. A város első okleveles művészettörténésének megjelenése és a Vajdasági Képzőművészeti Tagozat munkája

A város első okleveles művészettörténésének megjelenését megelőzte a Kiállítási Csarnok alapítása. A Csarnok 1954. szeptember 19-én nyitotta meg kapuit a Boris Kidrič utca 15-ös szám alatt (a Korzó és a Városi Múzeum utcájának sarkán) Ana Bešlić (1912) és Boschán György (1918-1984) közös tárlatával. Az intézmény megnyitása lendületet adott a város képzőművészeti életének. Fejlődésében két szakaszt különböztethetünk meg: 1. alapításától 1960-ig, amikor a kiállítóterem a legkülönbözőbb tárlatok megrendezését szolgálta, hosszú üresjáratokkal; 2. 1960-tól, amikor megkezdődött a tárlatok tervszerű megszervezése. A Kiállítási Csarnok 1962-ben, a Képzőművészeti Találkozó megalapításakor hagyott fel működésével. A Kiállítási Csarnok létrejötté előtt pedig a Városi Múzeum rendezett tárlatokat abban a képtárban, amelyet 1960-ban zártak be a Közművelődési Közösség javára. (Ekkor Bela Duranci megnyitotta a szemközi oldalon, a mai Magyar Konzulátus épülete felőli, tiszavirág-életű Múzeumi Galériát.) A Városi Múzeum történetének e korai időszakában senki sem foglalkozott a képzőművészeti gyűjtemény tudományos feldolgozásával, de hogy előrelépés történjen a kiállítói tevékenység ütemében és minőségében, meg kellett oldani a képzett művészettörténési-szakember kérdést. 1959. április 1-jén helyezik át a Múzeumba Bela Durancit (1931), az egykori rajztanfolyam és a múzeumbiztosi tanfolyam résztvevőjét, aki akkor már levelező művészettörténet hallgató. 1963-ban szerzett oklevelet Román stílus a magyar építészetben és szobrászatban c. diplomamunkájával. Szabadkán 1960-ban megalakult a műtárgy-felvásárló bizottság – a község és a pártbizottság szükségleteinek kielégítésére, mely 1-3 műalkotást vásárolt alkalmanként, azzal a feltétellel, hogy ezeket „örizte”, és szükség szerint átengedte a „társadalmi szervezeteknek”. Az értékeesebb alkotásokat az illetékesek igyekeztek megtartani a gyűjtemény számára. A művészeti osztály 1961. évi jelentéséből megtudjuk, hogy összesen 278 műtárgy

került leltárba, ebből 222 festmény, 20 szobor, 25 bútortárgy, 5 kézműipari alkotás, 5 kerámia. Bela Duranci beszámolót készített a vajdasági magyar festészetről a vajdasági múzeumok képzőművészeti tagozatának számára, amely a következő évben (1962) alakult meg. A Palicson rendezett közgyűlés beindította a Spona című múzeumi közlőnyt, és több tagozat megalakítását is előlatta. Így jött létre a művészettörténészek tagozata, amely éveken át vezette és irányította az ilyen profilú múzeumi szakemberek munkáját a Vajdaság területén. Már 1963-ban kezdeményezte a múzeumi gyűjteményekben található képzőművészeti műtárgyak összeírását, s ebben a mi szakemberünk is részt vett. Az eredmény a vajdasági múzeumokban és galériákban található képzőművészeti alkotások és szobrok jegyzéke, amely 1965-ben jelent meg, és amely tartalmazta a két szabadkai gyűjtemény akkori jegyzékét is: a múzeumiét (196 műtárgy), valamint a Városi Múzeum keretében működő Képzőművészeti Találkozóét (22 alkotás). Az önálló Tartományi Műemlékvédelmi Intézet újvidéki megalapításáig (1951-ig), Szabadkán pedig a Városi Kultúrotthon kereteibe tartozó műemlékvédelmi szakosztály megalapításáig (1975. április 1-jéig), tehát a Szabadkai Községi és Műemlékvédelmi Intézet megalakításának kezdetéig a kultúrtörténeti emlékek tanulmányozása és védelme a múzeumok feladata volt. Az ilyen jellegű munkákat is a Városi Múzeum művészettörténésze látta el. Ennek eredményeként 1965-ben Bela Duranci elkészíti a szabadkai Városházáról szóló tanulmányát. Ezenkívül a Múzeumban folytatja kutatásait Nagy István (1873-1937) festő vajdasági munkásságáról, amelyre a Magyar Nemzeti Galériától kap ösztönzést. A múzeumi anyaggal kapcsolatos tudományos munkájáról megemlíti, hogy 1965-ben kezdte meg a régi szabadkai képzőművészet tanulmányozását, és ennek eredményeit a Rukovetben tette közzé A múlt szabadkai palettái címmel (lexikon-szerűen felsorolja Aksentije Marodićot, Mesterházi Kálmánt, Szirmai Antalt, Schmidt Józsefet, Csóvics Ilonát, Stipan Kopilovićot, Gyelmis Lukácsot és Oláh Sándort). Ennek alapján megállapítható, hogy a városrendezési problémák, majd az 1944-1964-es időszak szabadkai képzőművészeti fejlődésének szentelt munka után ez a szöveg jelenti a régebbi keletű honi festészet tanulmányozásának kezdetét a Városi Múzeumban.

Időközben, 1960-ban Bela Duranci tevékeny együttműködést kezd Dévics Imrével (1922-1971), a szabadkai Népszínház magyar társulatának igazgatójával. Az 1968-1970-es időszakban Dévics a Szerb Köztársaság Oktatási és Kulturálisügyi Titkárságának helyettes titkára volt. Szabadkán 1962-ben alapítja meg a Képzőművészeti Találkozót (a jugoszláv művésztelepek képtárát és dokumentációs központját). Az intézmény a Városi Múzeumban kap helyet. Ez utóbbit 1967-ben visszaköltöztetik a Raichle-palotából régi helyére, a Városháza épületébe.

3. A Városi Múzeum új - régi helye (1967) és a Honi Képtár megnyitása

1967-ben a Városi Múzeum ismét régi helyén, a Városházán van, melyet március 14-én műemlékké nyilvánítanak. A Városi Múzeum több helyiséget is kapott a pazar díszítésű díszbejárat felől megközelíthető főemeleten, az első és a második emeleten. Az első emeleten 1967. december 22-én megnyílik a Helytörténeti Képtár valamint a régi mesterek és Oláh Sándor festményeinek tárlata. A Városházáról szóló tanulmány és a mindennapi múzeumi tevékenység mellett Bela Duranci, mint a Múzeum szakmunkatársa, két már megkezdett aktivitást látott elő az 1967-es évre: 1. a képzőművészet tanulmányozása Szabadka területén, és 2. a magyar nemzetiségű építészek alkotásainak tanulmányozása a 19. század második felétől a második világháborúig. 1968-ban kiállítást szervez Csincsák Elemér (1893-1944) emlékére. 1969-ben a Városi Múzeum igazgatója lesz, ami a művészeti osztály fejlődésében szerencsés körülménynek bizonyul. Két évig marad ezen a tisztségen. Ekkor kerül sor a Pechán József (1875-1922) és Gyelmis Lukács (1899-1979) munkásságát bemutató kiállításokra. Duranci nevéhez fűződik a helyi művészettörténet mérföldkövének számító Képzőművészeti alkotások, Szabadka 1945-1970 c. kiállítás is. Ezeket a tárlatokat, a Vajdasági Múzeumok művészettörténeti szakosztályának elvei szerint, már szakmailag szerkesztett katalógusok kísérték, bibliográfiával, reprodukciókkal és kísérő szöveggel. A művészet új formában történő bemutatásának kezdetét jelentette ez a városban.

4. A Vajdasági Magyar Képtár (1830-1930)

A helyi kereteket túllépve, egy hosszú távú program részeként jött létre a Vajdasági Magyar Képtár, 1830-1930. A folyamaton belül 1970-ben érkezett meg a zombori művész, Husvéth Lajos (1894-1956) hagyatéka, a képzőművészeti gyűjtemény első nagy legátusa. Az ajándékozási szerződés 1970. május 20-án kötött meg. A kiállítás állandó jellegű volt, és akkor is állt, amikor időnként a Helytörténeti Képtárat leszedték – egészen 1986-ig. A Magyar Képtár programjába jól illeszkedtek az előző, kisebb kiállítások, kutatások, melyek 1971-ben Farkas Béla (1893-1941) tárlatával bővültek a művész halálának harmincadik évfordulója alkalmából. A tartományi Közművelődési Közösség ösztöndíjának köszönve Duranci három hónapot Magyarországon tölthetett tanulmányúton. A vajdasági magyar képzőművészek 1830-1930 elnevezésű kiállítás a szabadkai Városi Múzeum 25 éves fennállása alkalmából szervezett díszülés után nyílt meg 1973-ban, párhuzamosan a bajai Türr István Múzeum A bajai és Baja környéki

bunyevacok és sokárok népművészete c. kiállításával. A Szabadkai Múzeum akkori igazgatójának, Székely Tibornak a szavai szerint a vajdasági magyar művészek kiállítása állandó lesz a szabadkai székhelyű Magyar Képtárban, a Városi Múzeum keretein belül. A már bejáródott hagyománynak megfelelően a tárlatot kétnyelvű katalógus kísérte. Bela Duranci megállapítása szerint kezdetei voltak ezek a vajdasági kultúra szegmentumát képező vajdasági magyar képzőművészet alapos tanulmányozásának, maga a kiállítás pedig eredménye annak a folyamatos munkának, melyet a Városi Múzeum képzőművészeti osztálya 1965-től végzett, valamint a tartományi Közművelődési Közösség anyagi támogatásának. Duranci még kiemeli, a Képtár feladata, hogy tanulmányozza, összegyűjtse, feldolgozza és kiállítsa a vajdasági születésű vagy alkotó munkájukkal 1930-ig a Vajdasághoz kapcsolódó magyar művészek munkáit.

Bár Bela Duranci 1975-ben elhagyta a Városi Múzeumot, a Képtárban végzett munkatapasztalatait továbbra is hasznosította, és nem felejtette el az ott összegyűjtött alkotások jelentőségét sem. Új kutatásainak összegezeként rendezte meg a Nagybánya és a vajdaságiak elnevezésű kiállítást a művésztelep megalakulásának 100. évfordulója alkalmából 1996-ban, melyen domináns szerepet jutott a szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti gyűjteménye anyagának. Ugyanakkor az a kiállítás, amely felölelte az egész Vajdaságot és megmentette kultúrtörténeti örökségünk és az európai örökség alkotóit és alkotásait a feledéstől és enyészettől, többé nem látható. Immáron több mint egy évtizede nincs Helytörténeti Képtárunk és Vajdasági Magyar Művészeti Képtárunk sem.

5. A helyi kortárs képzőművészet iránti érdeklődés (1975-1981)

A művészeti osztály új szakmunkatársa, Branislava Šadi szül. Dejanović (1949-1999) megjelenésével a művészeti osztály tevékenysége az 1975-1981-es időszakban a kortárs honi művészet felé irányult. (Mielőtt Duranci elhagyta a Múzeumot, 1974-ben a Múzeum szerződést írt alá az adományozó Lifka Erzsébettel a Lifka család gyűjteményének átadásáról.) Branislava Šadi tevékenységét a kortárs honi alkotók kiállításai határozták meg: Bíró Miklós tárlata (1975), az Októberi Találkozók (1976, 1979, 1980), Sáfrány Imre retrospektív tárlata (1976), az Eszék-Zombor-Szabadka városok találkozója (1977, 1980), a szabadkai művészek kiállítása Szegeden és Szabadkán (1979), Petar Šadi kiállítása (1980). Ebben az időszakban a honi képzőművészeti gyűjtemény gazdagabb lett Sáfrány Imre és Balázs G. Árpád ajándékba kapott műveivel. Tárgyalások kezdődtek Ana Bešlić, Baranyi Károly, Bíró Miklós és Miloš Babić hagyatékáról. Miloš Babić (1904-1968) hagyatékát az özvegy, Sarina Babić 1978-

ban a Múzeumnak ajándékozta, a katalógus szövege szerint Gajdos Tibor kutatásainak köszönve. Ez a 482 alkotásból álló hagyaték a művészeti osztály második nagy legátusát képezi. Ezt az időszakot jellemzi még a Szeged, Zombor és Eszék városokkal folytatott együttműködés is. Ugyanakkor, a korábbi közreműködést folytatva, az újvidéki Modern Művészetek Képtárában valósult meg Szilágyi Gábor kiállítása 25 éves alkotómunkássága alkalmából 1977-ben és Petrik Pál retrospektív tárlata 1979-ben.

6. A kutatómunka fokozódása (1981-től)

Az 1981-1991-es időszakban Baranyi Anna, szül. Palusek (1952) munkába lépésével fokozódott a művészeti osztály kutatómunkája. Tevékenységének első évében Baranyi Anna megszervezte Husvéth Lajos műveinek a kiállítását, mivel a hagyaték második része éppen akkor érkezett meg a Múzeumba. 1982-től az Októberi Találkozók rendezvény kivitelezése átkerült a Képzőművészeti Találkozó tevékenységi körébe, ekkor vezették be az alkotások zsűrizését is. 1982-ben került megrendezésre az úttörő jelentőségű szobrász, Almási Gábor (1911-1994) retrospektív tárlata. A kiállítást kísérő katalógussal a művészeti osztály folytatta a korábbi kiadványok formai és tartalmi törekvéseit, melyet még Bela Duranci indított be Pechán József kiállításának idején, és melyek egy ideig szüneteltek. Az 1982-es év második jelentős eseménye a Balázs G. Árpád halála alkalmából megrendezett tárlat a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének újvidéki képtárában. A művész az előző évben hunyt el Szegeden. A szabadkai Múzeum szobrász-retrospektíváinak palettája még egy tárlattal gazdagodott 1983-ban, a Belgrádban élő, Szabadka melletti, bajmoki születésű Ana Bešlić (1912) alkotásaiból összeállított kiállítással. A művésznő bizonyos feltételekkel 20 szobrárt ajándékozta a szabadkai Városi Múzeumnak. Az adomány átadására a Városi Múzeum képtárában megrendezett kiállítás megnyitóján került sor. Az esemény alkalmából jelent meg a belgrádi dr. Katarina Ambrozić művészettörténész által összeállított monográfia, míg Baranyi Anna leporelló formájú informatív katalógust készített a 20 szobrot bemutató kiállításról. Egy újabb megnyilvánulása volt ez a művésznő szülőföldjéhez való kötődésének, ahol már több modern szenzibilitású alkotása állt köztereken. 1984-ben az adományozó végrendelete alapján megérkezett a Múzeumba Lifka Sándor képzőművészeti hagyatékának egy része, amelyet Baranyi Anna még abban az évben bemutatott a közönségnek éppúgy, mint Miloš Babić gazdag hagyatékának 49 alkotását. Ugyanakkor a Városi Múzeum állandó képzőművészeti képtárának új felállításán dolgozott, amely 1984. december 21-én nyílt meg. A bemutatott 88 alkotás a 19. század elejétől tartó időszakot ölelte fel egészen a kortárs alkotókig. Azt követően az egyik leg-

nagyobb szabadkai festő, Oláh Sándor (1886-1966) születésének 100. évfordulója alkalmából 1986-ban Baranyi Anna retrospektív tárlatot szervezett az intézményben. A kiállítás honi művészettörténeti szempontból mutatta be és értékelte át a kiemelten jelentős festő munkásságát, mivel ez addig monografikusan még nem került feldolgozásra. A színes reprodukciókkal ellátott kismonográfia a Forum Könyvkiadó közreműködésével jelent meg. A kutatómunka folyamán számos műalkotást sikerült beszerezni. A szabadkai kiállítás a Múzeum állandó képzőművészeti képtárának helyiségeiben került megrendezésre, és 1987 februárjának derekáig tartott. Március elején már az újvidéki Modern Művészetek Képtárában láthattuk (mint cserekiállítást, ui. Szabadkán ekkor nyílt Ács József retrospektívája), áprilisban pedig a zombori Városi Múzeumban mutatták be. A tárlatot színes plakát és képeslapok kísérték. Ma a művészeti osztály 70 Oláh Sándor alkotást őriz festőállványával együtt, amelyet az értékes iparművészeti darabokkal, pasztell-komplettel és a művész fotólaborjának egyes darabjaival, Kudlik Aranka ajándékozott 2002-ben a Múzeumnak. Az újvidéki Oláh-tárlattal egyidőben hagyta el a nyomdát A képzőművészeti és szobrászati alkotások jegyzékének VI. része, mely számbavette a társadalmi és magántulajdonban lévő alkotásokat. Szabadka területén az összeírást a helybeli művészettörténészek végezték: Baranyi Anna, Bela Duranci, Branislava Šadi és Olga Šram. 1987-ben került megrendezésre Balázs G. Árpád (1887-1981) retrospektív tárlata és erre az alkalomra is készült egy monográfia a szabadkai Múzeum gondozásában. Köszönve a bemutatás sok új aspektusának – főleg az alkotások kiválasztásában, amely az addigi megszokott szocrealizmus helyett Balázs G. Árpád két háború között készült grafikáira helyezte a hangsúlyt – ez a kiállítás új helyet harcolt ki a művész számára. A kiállítást bemutatták Zomborban, Zentán, Belgrádban és Szegeden is. Jelenleg a Múzeum a két háború közötti időszak jugoszláv művészetének e kiemelkedő képviselőjétől mintegy 60 alkotást őriz. A Balázs G.-retrospektíva évében még egy értékes hagyaték gazdagította a múzeum képzőművészeti osztályát: Boschán György (1918-1984) neves festőművész 26 képből álló ajándékgyűjteménye, amelyet dr. Nada Boschán adományozott a Múzeumnak. A következő, 1988-as évben a zombori származású festő-grafikus, Juhász Árpád (1863-1914) születésének 125. évfordulóján a zombori és a szabadkai Múzeum mindkét intézményében kiállítást szerveztek Hofmann Hedvig és Baranyi Anna közös munkájának eredményeként. 1990-ben került megrendezésre a szabadkai születésű Glid Nándor (1924-1997) szobrászművész retrospektív tárlata. A belgrádi Művészeti Akadémia rektorának, a holokauszt témájával foglalkozó ismert alkotó művészeti opusának ez volt első szakmai feldolgozása. A kiállítás a jelenlegi múzeumi tér teljes egészén került megrendezésre. A világhírű művész később szülővárosa múzeumára hagyta alkotásait azzal a feltétellel, hogy a Múzeum ezeket egy állandó tárlat keretében, reprezentatív formában állítsa ki.

Mivel e feltételek biztosítása mind a mai napig nem valósulhatott meg, a hagyatékot az intézmény nem tudta elfogadni. Ez a helyzet Almási Gábor szobrász hagyatékának esetében is, aki hasonló feltételek mellett ajándékozta intézményünknek munkáit! A Múzeum állandó tárlata ugyanis 1986-ig, a képzőművészeti rész ezt követően még egy rövid ideig volt megtekinthető. Azért kellett bezárni ezeket a kiállításokat, mert a Jugoszláv Városok Konferenciáját, melynek 1986-ban Szabadka volt a házigazdája, minél ünnepélyesebben szándékoztak megszervezni az illetékesek. 1988-ban megszületett a szerződés a múzeumi képtár új helyszínéről a Városházán belül, de 1989-ben a szerződés függelékének aláírásával megghiúsult ennek lehetősége, s azóta sincs állandó képzőművészeti képtár. Igaz, a szakmunka folyik tovább, azonban a fiatal nemzedékek egész sora nem ismerkedhet meg kulturális hagyatékunk e reprezentatív részével. Ennek ellenére 1990 elején Bela Duranci, Olga Šram és a Múzeum képzőművészeti gyűjteményének szakmunkatársából álló szakbizottság leltárba vette dr. Vinko Perčić a városra testált hagyatékát. Mielőtt távozott volna tisztességéről Baranyi Anna A vajdasági festészet 1900-1944 c. kiállítás katalógusában, mely az újvidéki Modern Művészetek Képtárának kiadásában jelent meg, röviden összegezte addigi, az adott időszak szabadkai festészetére vonatkozó kutatásait. Az eddig felsorolt kiállítások és kutatások mellett megállapíthatjuk, hogy Szabadka és magyarországi szomszédja, Szeged közötti együttműködés, amely még 1967-ben megindult, felélénkült ebben az időszakban, ugyanakkor egy sor vendégkiállítás is szerepelt a Múzeum művészeti tevékenységének keretében.

7. A XX. század utolsó évtizede. A XXI. századba való átmenet és az állandó tárlatért folytatott harc

A 20. század kilencedik évtizedének elején megkezdődtek a közismert politikai és gazdasági problémák. Jugoszlávia addigi társadalmi rendszere szétesett, kitört a háború. A nehéz körülmények ellenére a Múzeum is, mint a többi intézmény folytatta tevékenységét. Branislava Šadi 1992-ben visszatért a múzeumi munkahelyére, és egészen haláláig, 1999-ig végezte ezt a munkát. Šadi asszony újra elvégezte a művészeti gyűjtemény összeírását. A másik fontos momentum, a dr. Vinko Perčić Honi Galéria hagyatékán folytatott munka. 1992 végén a községi képviselő-testület kötelezte a Városi Múzeumot, hogy megőrzésre átvegye és muzeológiai szempontból feldolgozza a teljes dr. Vinko Perčić Honi Gyűjteményt, és elvégezze a műtárgyak műszaki védelmét. A gyűjtemény átkerült a Múzeumhoz, a szakbizottság, melynek tagjai Miloš Arsić és Lazar Vujaklija újvidéki művészettörténészek és Branka Šadi, a Múzeum kusztosza voltak, pedig elvégezte a műtárgyak felbecsülését. A következő évben nyílt meg a dr. Vinko

Perčić emlékére rendezett kiállítás a Múzeum termeiben. Még ebben az évben, 1991-ben, megnyílt a Városi Múzeum állandó tárlata – a képzőművészeti kiállítás nélkül. Átmeneti megoldást képez a gyűjtemény részleges bemutatása: 1994-ben Husvéth Lajos és Boschán György hagyatéka, majd 1998-ban Vinkler Imre és Mihajlo Dejanović munkássága került a közönség elé. Miután befejeződött az épület tatarozása, és felkerültek a falra a képek, 1996-ban megnyílt a dr. Vinko Perčić Honi Galéria a Maxim Gorkij u. 22. szám alatt. A tárlat némileg feledtet-hette a közönséggel, hogy a sokkal gazdagabb és értékesebb városi képzőművészeti gyűjtemény a múzeumi raktárok sötétjében várja jobb sorsát. Branislava Šadi hosszabb betegszabadságra megy 1996-ban. Ez idő alatt, 1997-ben Bela Duranci 3 kiállítást szervez a Múzeumban: Ana Bešlić Szeretem a fehéret c. kiállítását, a szabadkai gimnázium valamikori tanárainak és diákjainak alkotásaiból összeállított tárlatot és Telcs Ede műveinek bemutatását a bajai Türr István Múzeummal együttműködve, valamint Farkas Béla kiállítását a Perčić Galériában. Újdonságot jelent ebben az időszakban a múzeumi restaurátor osztály tevékenységének felélesztése és új, iskolázott szakemberek bekapcsolása a munkába. Rade Milović (1962) 1992 és 1993 között, Goran Bolić (1965) 1992 és 1996 között dolgozott a restaurátor osztályon. 1997-ben került ide Korhecz Papp Zsuzsanna (1971), az intézmény jelenlegi restaurátora. Munkahelyi tevékenységén kívül megkezdte a ferencesek templomában a barokk főoltár megmaradt képeinek restaurálását, valamint az oltár rekonstrukcióját. A kiállítások szükségleteire végzett restauratori munkák mellett a keze alatt születtek újjá a Pilaszanovits házaspár portréi (1997), a magyar történelem képviselőinek néhány arcképe és a régi, aranyozott keretek, mint pl. Kossuth Lajos és Deák Ferenc arcképeinek keretei. Az intézmény tevékenységében pozitív újdonságot jelent a viselet, a kosztümök utáni érdeklődése.

Jelen tanulmány készítője a szabadkai Városi Múzeum művészeti osztályán 1998 végén kezdte meg az érdemi munkát. A bombázások alatt, biztonsági okokból a Perčić Galéria kiállítási tárgyai átkerültek a Városházára, pontosabban a Múzeumba. Bemutattuk a közönségnek Miloš Babić két világháború között készült munkáinak ciklusát. A légiveszély megszűntével, az 1999-es év végén, a nehézségek ellenére sikerült megszervezni egy tanulmánykiállítást Csóvics Ilona (1879-1951), a város első akadémiai festőnője születésének 120. évfordulójára, míg a következő év a 2000 éves kereszténység jegyében telt el. Az egyház kezdeményezésére a Jézus Mennybemenetele ortodox templom ikon, és más képekből álló kollekciója került feldolgozásra és részben bemutatásra egy múzeumi tárlat keretében. Ezt egy hasonló rendezvény követte, amelyen a Ferenc-rendi kolostor kincstárából mutattunk be műtárgyakat, könyveket, liturgiai tárgyakat és textiliákat. Időközben kiállítottuk Bíró Miklós (1948-1975) azon munkáit, 50 rajzot és ugyanannyi vázlatot, amelyek Branislava Šadi 1984-es

jegyzéke alapján kerültek a Múzeumba, és retrospektív tárlatot szerveztünk Sáfrány Imre (1928-1980) halálának 20. évfordulója alkalmából. A kiállítás koncepciójának alapját e sokoldalú művész ikonográfiai vonatkozásai szolgáltatták, mivel életművén jól végigkövethetők a 20. század jelenségei. A szakrális jellegű rendezvények sorát 2001-ben zárta a Múzeum a *Sacra conversatione* elnevezésű kiállítással a művészeti gyűjtemény műtárgyaiból. Ezek a programok már szimbolikusan jelezték egy olyan terület tanulmányozásának a kezdetét, amely a szocializmus ideje alatt margóra szorult: az egyházi és barokk műalkotások kutatását. Ehhez kapcsolódott a Barokk útjai rendezvénysorozatban kifejtett munka is. Emellett, az ügyelet hiányának ellenére, igyekeztünk évente legalább egy-egy alkalmi kiállítással emlékeztetni a Perčić-hagyatékra: itt tartottuk Bela Duranci Farkas Béláról szóló könyvének bemutatóját (1999), a Martin Džavić születésének 100 éves évfordulójára rendezett kiállítást (2001), a dr. Vinko Perčić családi fotóalbumának anyagából összeállított tárlatot, valamint a Jovan Dević képeit és szobrait bemutató emlékkiállítást (2003).

A művészeti osztály legnagyobb problémája továbbra is az állandó képzőművészeti képtár hiánya. Ezért igyekeztünk évről évre kiállításokon bemutatni a múzeumi állomány e részének gazdagságát. A már említett tanulmány jellegű kiállítások mellett említsük meg még A nyár és az ősz motívuma a Városi Múzeum gyűjteményében található műalkotásokon (1999), és Az állandó tárlatra várva - alkotások a Városi Múzeum gyűjteményéből (2002) című kiállításokat. Pechán József és Béla rajzainak kiállítása a szabadkai Városi Múzeum kiállítótermeiben 2002-ben került megrendezésre. A nyilvánosság figyelmének felhívását az állandó tárlat szükségességére, a helyi lapokban közölt szövegek is szolgálták. Mivel időközben a Múzeum értesítést kapott, hogy két jelentős szobrász is az intézményre hagyta életművének nagy részét, azzal a feltétellel, hogy azok az állandó tárlat részeit képezzék, 2002-ben kiállítást szerveztünk *Memento: Almási Gábor, Glid Nándor* elnevezéssel. Ezzel szerettük volna felhívni az önkormányzat és a polgárok figyelmét arra, milyen értékes ajándékokat – kultúrtörténeti örökségünk kincseit – veszíthetünk el az állandó tárlat hiánya miatt! A szöveg szerzője ezen megfontolásból Almási Gábor (1911-1994) születésének 90. évfordulója alkalmából emléktábla felállítását kezdeményezte a művész szülőfalujában. Az állandó tárlatért vívott harc még egy lehetőséget kapott, amikor Topolya kezdeményezte saját múzeumának megnyitását, ami végül intézményünk egyik tagozata lett. Szerencsére az illetékesek elfogadták azt az indítványt, hogy az új intézmény keretében létesüljön egy honi képzőművészeti képtár is. Így lehetővé vált e régió honi művészettörténeti emlékeinek beszerzése, bemutatása és szakmai feldolgozása, ami egyébként már a kezdetektől a szabadkai Városi Múzeum hatáskörébe tartozott. Elmondhatjuk, hogy jelenleg ez az egyetlen állandó képtár a szélesebb térségünkben.

A mindennapok problémáit némileg feledtetik a munkát megkönnyítő pozitív újítások: a számítógépes munka 2001-től folyik hivatalosan is a művészeti osztályon. A szakmai áttekintésnek és bemutatásnak új, minőségi formát ad a szabadkai Városi Múzeum évkönyve, a Museion, amelyet szintén 2001-ben indítottunk útjára, valamint az internetes web-oldal, melyet az idén készítettünk el. Ami a gyűjtemény bővítését illeti, ebben az időszakban lassult a tempó, mivel szinte lehetetlenné vált a vásárlás, illetve csak nagyon szerény keretek között valósulhat meg, mely alól csak a ritka támogatói segítség képez kivételt. Ez az állapot nagyon emlékeztet az 1961-es állapotra. S hogy mégse álljunk le teljesen a műtárgyak gyűjtésével, kérelemmel fordultunk a helyi művészekhez, elsősorban azokhoz, akikkel együttműködünk, hogy adományozzanak alkotásaikból, de szép példái vannak a tulajdonosok önkezdeményezéseinek is. Kivételt képez Bíró Miklós 50 rajzból és majdnem ugyanennyi vázlatból álló gyűjteménye, melyet 2000-ben kaptunk. Ezt a kollekciót egy külön tárlat keretében mutattuk be, a többi újonnan szerzett műtárgyat pedig a már hagyományos májusi kiállításon mutatjuk be.

III. RÖVIDEN A KÉPZŐMŰVÉSZETI OSZTÁLY ÁLLAGÁRÓL

A szabadkai Városi Múzeum gyűjteményében jelenleg közel 2000 műtárgy található: festmények, grafikák, rajzok, szobrok valamint mintegy 500 iparművészeti alkotás. Tartalmilag a gyűjtemény három nagyobb egységre csoportosítható:

1. Honi gyűjtemény (Szabadka, Topolya, Tavankút, Bajmok, Horgos és Magyarkanizsa területe);
2. Az 1830 és 1930 között alkotott vajdasági magyar művészek képtára;
3. Hagyatékok (Miloš Babić, Ana Bešlić, Boschán György, Husvéth Lajos, Lifka Sándor).

Ezek az egységek tovább oszthatók az alkalmazott technikák és anyagok alapján festményekre, grafikákra, rajzokra, szobrokra, iparművészeti tárgyra és a dokumentációra. A hagyatékok mellett több más helyi művész alkotása is megtalálható a gyűjteményben, pl. Balázs G. Árpád, Bíró Miklós, Csóvics Ilona, Mihajlo Dejanović, Jovan Dević, Farkas Béla, Oláh Sándor, Petrik Pál, Sáfrány Imre stb. munkái. Ezek közül néhány - fontosságát és az alkotások számát tekintve, a hagyatékok mintájára - külön teret érdemelne a majdani állandó tárlaton. A legkevesebb tanulmányozott és kiállított fundust az iparművészeti kispasztika képezi. A gyűjteményben szereplő több mint 240 alkotóművész ábécérendbe szedett jegyzéke következik.

Olga Kovačev Ninkov:

**BACKGROUND OF THE VISUAL ARTS DEPARTMENT
OF THE MUNICIPAL MUSEUM IN SUBOTICA
IN THE PERIOD FROM 1894 THROUGH 2004**

Summary

I Pre-history

1. In 1894 the Public Library Society extended its activities to collecting works of art and museum-valuable items inspired by the growth and promotion of visual arts in the region.
2. In the period between the two World Wars, the collection was not housed in any particular place or institution. The Backa Museum was the first private museum established in 1926.

II The history of the Visual Arts Department

1. The Backa Gallery became a part of the Town Museum that was founded in 1948 and a local collection of works by the contemporary visual artists was formed.
2. Mr Bela Duranci, the first graduate art historian was employed with the Town Museum in April 1959. the area of his special concern was the local and Hungarian visual arts as well as the secession style in architecture.
3. The Town Museum moved from the Reichl Palace into the Town Hall in 1967. The local art gallery was opened.
4. A gallery was opened in 1973 dedicate to the works produced by Hungarian visual artists of Vojvodina in the period of 1830 through 1930.
5. The activities of the Visual Arts Department of the Town Museum was oriented to the contemporary local visual arts artists in the period of 1975 through 1981, when Mrs Branislava Sadi, maiden Dejanovic was employed with the Town Museum.
6. Mrs Ana Baranji, an art historian, started working for the Town Museum in 1981. The research work was intensified and close cooperation with the towns of Szeged and Osijek as well as museums and galleries in Vojvodina and in Belgrade was extended and supported.
7. Mrs Branislava Sadi returned to the position of a curator to the Town Museum when a review of the visual arts works collection and processing of Mr Vinko Percic legacy collection were undertaken. In 1992 the restoration service was formed. The author of these lines was employed with the Town Museum in 1998 since when continuous research and exhibiting activities have been in progress and efforts have been made to establish a permanent exhibition.

